

Fikret Başkaya

Yeni Paradigmayı Oluşturmak

*kapitalizmden çıkmanın gerekliliği
ve aciliyeti üzerine bir deneme*

2. Baskı

Bu kitap:

50 yıldır tekerlekli sandalyeye bağılı yaşamak zorunda kaldığı halde, yaşam sevincini ve umudunu hiç kaybetmeyen, sevgili kuzenim Sibel Durmuş'a;

ve

12 yaşında körpe bedenine saplanan 13 kurşunla katledilen Uğur Kaymaz'ın anısına adanmıştır...

F. B.

Özgür Üniversite Kitaplığı: 89

© Maki Basın Yayın

Yayına Hazırlayan
İsmet Erdoğan

Kapak Tasarım
Mustafa Kemal Tutgun

Redaksiyon:
Özgür Üniversite

1. Basım
Maki Basın Yayın
Şubat 2011
2. Basım Mart 2011

Maki Bas. Yay. Ltd. Şti.
Menekşe 2 Sokak 16/8 Kızılay-ANKARA
Tel: (0312) 418 32 41 Fax: (0312) 418 32 87
e-mail:ozguruniversite@ozguruniversite.org

İstanbul Temsilciliği
Kumbaracı Yokuşu 57/3 Tünel Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 243 54 81 Fax: (0212) 249 12 92
e-mail:istanbul@ozguruniversite.org

Basım Yeri
Cantekin Mat. Yay. Ltd. Şti. Tel: (0312) 384 34 35

www.ozguruniversite.org
www.ozguruniversitekitapligi.com

ISBN: 978-975-8449-72-9

Fikret Başkaya

Yeni Paradigmayı Oluşturmak

*kapitalizmden çıkmanın
gerekliliği ve âciliyeti üzerine bir
deneme*

İçindekiler

Önsöz	9
-------------	---

I. Bölüm

Muası Medeniyet Seviyesinin Üstüne.....	17
Çıkma Retoriği: Ufukta Bir Çizgi	17
1. Cumhuriyeti nasıl bilirsiniz?	19
Cumhuriyet rejimine dair retorik ve realite	26
2. 'Muası medeniyet' kapitalizmdir	37
Batı değil kolonyalist/ emperyalist kapitalizm	41
3. Avrupa Birliği [AB] Büyük Sermayenin İmparatorluğudur.....	47
AB bir Amerikan projesi, [Atlantik Projesi] veya	
Avrupa ve ABD büyük sermayesinin projesidir.....	50
Demokrasinin timsâli mi?	54
Sosyal Avrupa miti... ..	58

II. Bölüm

İlerleme, Modernleşme, Çağdaşlaşma, Büyüme, Kalkınma,	
Sürdürülebilir Kalkınma: Bu Yol Nereye Çıkıyor?	65
1. Modern çağın afyonu: ekonomik büyüme... ..	81
2. Zenginlik ne değildir? GSYH neden uygun bir 'zenginlik',	
'gelişmişlik' veya refah ölçüsü değildir?	91
GSYH'ye dahil olan ve olmayan veya GSYH neyin ölçüsü? ..	93
Zenginliği nasıl bilirsiniz?	94
GSYH'nin eleştirisi	99

Alternatif gösterge arayışları.....	106
3.Sürdürülebilir olan kalkınma değil, sürdürülebilemez olan kapitalizmdir.....	111
“Kalkınma” çözüm değil sorundur	113
Sürdürülebilir kalkınma bir <i>oxymore</i> ’dur	114
Kapitalizm neden insanlığın ‘normal hâli’ değildir?	123

III. Bölüm

Vaadedilen ve Gerçekleşen: Muasır Medeniyet

Suç İşlemeye Devam Ediyor... ..	131
1.Çözdüğünden daha çok sorun yaratan sanayileşme ve ekonomik büyüme	133
Büyüyenler ve küçülenler	136
Nasıl bir sanayi?	143
Yükselen Piyasa mı, yeniden kompradorlaşma mı?	149
2.Tarım ‘muasır medeniyet’ seviyesinin üstüne çıkarsa	164
Türkiye’de tarımsal kapitalist ‘modernleşmenin’ üç aşaması veya iflasa giden yol.....	169
Neoliberal küreselleşme çağında tarım:	
Kırlar ölürse kentler de ölür.....	176
“Modern’ entansif tarım toprağı öldürüyor!.....	188
Sofranızda ne var? Veya ne yediğinize kim karar veriyor?	191
Kapitalist tarım sürdürülebilir değildir	195
Solun kapitalizmden farklı, özgün bir tarım politikası var mıydı?	197
3. Rakamların gizlediği gerçek.....	204

IV. Bölüm

Geçerli Paradigma ve Aktörler: Veya Kim Nerede Duruyor?.....	227
1.Siyasi partiler “demokrasinin vazgeçilmezleri” midir veya “temsilciler” kimi temsil ediyor?	229
Siyasi partilere dair retorik ve realite	242
2.Kültüralizm batağından çıkmak!	251
Bunak kapitalizmin kuvvet şurubu: Kültüralizmler.....	261

Bir kültüralizm versiyonu olarak Politik İslam	271
“Eğer devletimize Politik İslam gerekiyorsa...”	277
Politik İslam’ın alternatif bir toplum projesi yok.....	281
Kültüralizm batağına saplanmış ‘Alevicilik’... ..	286
3. “Sivil Toplum Örgütleri” [STK’lar] veya Seyirciyi oyalamak! .	290
Konsensüs kültürünün araçları olarak NGO’lar,	
bizde STK’lar.	293

V. Bölüm

Yeni Paradigmayı Oluşturmak: Alternatif Mümkün	303
1. Kapitalizmden çıkmak	311
İlerleme ideolojisinden ve teknoloji fetişizminden çıkmak! ..	313
Çılgın Rekabetten çıkmak.....	325
Prodüktivizmden, sınırsız üretim ve saçma tüketim	
sarmalından çıkmak	334
2. Yeni bir uygarlığa giden yolu aralamak!.....	345
Kavramın jenerik anlamında komüncü	
[üleşimci-ortaklaşmacı] mülkiyet biçimlerini keşfetmek.....	346
İnsanlığın geleceği soldadır.....	356
İnsanlığın geleceği soldadır, lâkin XX. yüzyılın “reel solu”	
artık bu amaç için uygun değildir	358
3. Perspektif değiştiğinde önünüzde yeni ufuklar açılır:	
Yeni bir uygarlık için bazı tespitler ve öneriler.....	361
Yeni bir paradigma için 12 öneri... ..	366

Önsöz

*“Öyle davran ki, hareketinin sonuçları
bu dünyada gerçekten insânî bir
yaşamın sürekliliğiyle uyumlu olsun.”*

*Hans Jonas**

Artık eskisi gibi düşünmenin, eskisi gibi davranmanın, eskisi gibi üretip eskisi gibi tüketmenin, velhasıl eskisi gibi yaşamının sürdürülebilemez olduğu zaman gelip çattı. Kendimize, öteki insana, topluma, hayata, doğaya ve bir bütün olarak âleme dair yeni bir bakış ve anlayışın gerekli olduğu bir zaman bu... Başka türlü söylersek, radikal bir düşünce devrimine, yeni bir rönesansa ihtiyaç var. O halde neden böyle oldu, neden böyle bir zamana gelip dayandık ve neden bir ‘sürdürülemezlik’ durumu ortaya çıktı? Eğer öyleyse bu durumdan nasıl çıkılabilir?

Kapitalizmin yaklaşık beş yüz yıllık, sanayi kapitalizminin ikiyüz yıllık, neoliberal kapitalist küreselleşme denilenin de sadece otuz yıllık geçmişi var. İnsan [homo]soyunun geçmişinin üç milyon yıl kadar gerilere uzandığı, Homo sapiens sapiens’in de yaklaşık 50 bin yıllık geçmişi olduğu tahmin ediliyor. Demek ki, bu ‘uzun tarihte’ eni sonu 500 yıllık ‘kapitalizm çağı’, insanlık

* Hans Jonas, **Le Principe Responsabilité. Une Éthique pour la Civilisation Technologique**, Édition du Cerf, Paris, 1990.

tarihinde sadece küçük bir parantez ve insanlığın 'normal hâli' değil.

Kapitalizm insanlığın 'normal hali' değil zira, kapitalist modernite Batı düşüncesinde mündemiç [içkin], Orta Çağ'dan miras, sakat bir anlayışa dayanıyor, velhasıl, öldürücü bir virüsle mâlül. Bu sakat anlayış, insan varoluşunun diğer canlıların varoluşundan ayrı olduğu düşüncesine ve kabulüne dayanıyor. İnsan soyunun kaderinin kendi dışındaki canlıların, 'ötekileştirilen canlı dünyanın' kaderinden bağımsız olduğu saçma düşüncesi... İşte bu anlayıştır ki, insanın doğaya ve öteki canlılara saygısız, sorumsuz ve küstah yaklaşımını meşrulaştırdı... Bu talihsiz anlayış, insan toplumunu çevreleyen, insan varoluşunun temeli ve kaynağı olan, kendisinin de ait olduğu, bir parçası olduğu, üzerinde yaşadığı toprağı ve canlılar dünyasını sınırsız kullanılabilir, sömürülebilir, yağmalanabilir 'pasif bir şey' saydı. Kendi varoluşuyla, kendisinin de bir parçası olan doğa arasındaki, belirleyicilik, tamamlayıcılık ve birlikte varolma ilişkisi yok sayıldı... "Her 13 dakikada bir canlı türü yok oluyor..." haberi, neden insanları kaygılandırmıyor, şaşkınlık ve korkuya neden olmuyor? İşte, insanların canlı türlerinin yok olmasını, giderek dünyanın yaşanmaz bir 'yer' haline gelmesini 'sorun' etmeyişlerinin gerisinde, söz konusu sakat'anlayış' var. Oysa, kuşların, balıkların, kertenkelelerin, kelebeklerin, arıların, solucanların... yok olduğu bir dünyada insan soyunun da yok olması kaçınılmazdır... Zira, birinin varlığı diğerinin varlığının 'koşulu'...

Canlıları yok eden, toprağı öldüren, su kaynaklarını ve dereleri kurutan, nehirleri birer bolluk, bereket ve güzellik kaynağı olmaktan çıkarıp, zehirli birer karışıma dönüştüren, suyu su olmaktan çıkarıp, temizleyen değil kirleten ve öldüren bir nesneye dönüştüren, velhasıl her şeyi tersine çeviren bu sefil sürece dair söylenecek sözünüz yok mu? Denizleri ve gölleri lağım çukuruna çeviren, havayı solunamaz hale getiren, güzel olana ve güzelli-

ęe dūřman, her řeyi kirletip çirkinleřtiren, tarih  mirasa saygısız kapitalist modernite daha ne zamana kadar sorun edilmeyecek?

İşte bu kepezeliğe 'kalkınma diyorlar... Yeryüzünün efendileri ve sözcüleri, insanlara kaygılanılacak bir şey olmadığını, zira, nasıl olsa teknik bilimin bu durumun üstesinden geleceğini söylüyorlar... Tam bir fetiş haline getirilen teknik bilim,  l  kuşları, yitip giden onca canlıyı diriltip geri getirebilir mi? Onları yok olup gitmesinde teknik bilimin bir dahli ve sorumluluk payı yok mu?

Durum böyleyken, canlı türlerini, doğal yaşamı yok eden, suyu havayı toprağı kirleten, insanı üreten ve tüketen tuhaf bir makinaya dönüştüren yaşamı anlamsızlaştıran üretim ve tüke-timdeki her artış, hakim ideoloji tarafından bir refah unsuru sayılıyor ve büyük bir başarı olarak sunuluyor... Oysa bu sefil sürecin her ileri aşamasının daha büyük yıkımdan başka bir şey olmadığının anlaşılması zamanı artık çoktan gelmiş olmalıdır...

Türkiye'de yaklaşık 90 yıldır 'muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma' şarkısı söyleniyor. Oysa,  zerine çıkılması gereken 'muasır medeniyet', kapitalist yıkıcılıktan ve barbarlıktan başka-sı değil. Ekonomik büyüme sayesinde, GSYH artışıyla işsizliğin, yoksulluğun ve sefaletin sorun olmaktan çıkacağı, 'refahın' gerçekleşeceği söyleniyor... Oysa, işsizliğin, yoksulluğun, sefaletin, anlam yitiminin ve çirkinliğin nedeni, kapitalist büyümenin kendisi, dolayısıyla tam bir ilişki tersliği söz konusu. Artık şifa diye sunulan ilaç çoktan hastalığın nedeni haline gelmiş durum-da... Eğer  yleyse daha yüksek oranlı kapitalist büyüme, daha çok GSYH artışı, sadece hastalığı daha da derinleştirebilir... Bu da, daha geç olmadan yeni bir zenginlik, refah ve 'mutluluk' tanımına, yeni bir insan-insan, insan-toplum, ve toplum-doğa anlayışına, yeni bir yaşam tarzına ihtiyacımız olduğu anlamına geliyor.

Verili süreçler ve eğilimler ortadayken, artık egemenler cep-

besinin vaadlerinin 'büyük insanlık' için hiç bir kıymet-i harbiyesi yok. Şimdilerde 'hukuk devleti', 'hukukun üstünlüğü', demokrasi, demokratikleşme... gibi kavramlar çok kullanılıyor. Bu kitabın ilerleyen sayfalarında gösterilmeye çalışıldığı gibi, söz konusu söylemler, ezilenleri/sömürülenleri, kaybedenler cephesini, başka türlü ifade etmek istersek, **yeryüzünün lânetlilerini** aldatmayı amaçlayan yalanlardan, ideolojik manipölasyonlardan başka bir şey değil. Kaldı ki, demokrasi sosyal gelişmeye eşlik etmediğinde hiç bir şeydir ve anayasada kanunlarda, yapılacak değişikliklerle de gerçekleştirilecek bir şey değildir...

Şimdilerde 'reel dünya' tevatür edildiği gibi, daha çok refaha, daha çok demokrasiye doğru yol almıyor... Kapitalizm koşullarında maddi zenginlik artışı, insanı insanlıktan çıkarma ve doğa tahribatı pahasına mümkün oluyor, dolayısıyla zenginlik denilenin ne demeye geldiğinin anlaşılması büyük önem taşıyor. 'Büyüme, kalkınma, ilerleme, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma retoriği' dillendirile dursun, toplumsal ve insânî kötülükler büyüyor, şiddet ve çatışmalar yaygınlaşıyor, ekolojik riskler derinleşiyor... Daha çok refah, daha çok hak, daha çok özgürlük ve demokrasi, velhasıl insanca yaşamak isteyenlere yeryüzünün egemenlerinin neyi revâ gördükleri de bir sır değil.

"Rahatsız edici gerçekleri saklamak için, yalan üreten sistemi devirmeye çalışan herkese her yandan dayanılmaz baskıların uygulandığı bir dünya'da yaşıyoruz."¹ Dolayısıyla, söylemle gerçek durum arasında bâriz bir uyumsuzluk var. Demokratikleşmenin, hakların ve özgürlüklerin temelini aşındıran süreç hızla yol almaya devam ederken, yarının bugünden 'daha iyi' olacağını söylemenin bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Dolayısıyla, asıl söz konusu olan, demokrasinin, hakların ve özgürlüklerin gelişmesi değil, bunların sınırlı varlığının da

1 Macit Rahnema- Jean Robert, **La Puissance des Pauvres**, Actes Sud, 2008, p. 22. Bu eserin Şule Ünsaldı tarafından yapılan çevirisi, Özgür Üniversite tarafından yayına hazırlanmaktadır...

aşındırılmasıdır. Zira, geçerli durumda demokrasinin araçları sayılan örgütlerin, kurumların ve mekanizmaların asıl işlevi, bunları geliştirmek değil, boğmaktır. İşte demokrasi, demokratikleşme, kalkınma, 'muasır medeniyet seviyesininin üstüne çıkma' söylemi ve o alandaki ideolojik maniplasyon, böyle bir sefil misyonunun hizmetinde... Bu yüzden, söz konusu sefil oyunun teşhir edilmesi, öncelikli bir ideolojik mücadele alanı haline gelmiş bulunuyor. Kaldı ki, 200 yıldır vaadedilen ama asla gerçekleşmeyen, gerçekleşmesi de mümkün olmayan gelecekteki 'refahı', 'demokrasiyi', 'özgürlüğü', "yeryüzü cennetini" beklemeyi bir yana bırakıp, 'bu günü farklı yaşama' tercihi yapma zamanı artık gelmiş olmalıdır...

Bu kitap, neden böyle olduğuna, neden bir 'sürdürülemezlik' durumunun ortaya çıktığına dair bir netleşme sağlama amacı taşıyor. Eğer, 'neden böyle olduğu' sorusunun cevabı yetkin bir şekilde verilebilirse, 'bu durumdan nasıl çıkılabilir?' sorusunu sormak da mümkün hale gelecektir. Zira, soruyu soracak yüksekliğe çıkmak, sorunun potansiyel cevabına giden yolun aralandığı, sorunun cevabını verebilecek yüksekliğe çıkıldığı anlamına da gelecektir... Eğer olup-bitenlerde insanların, insan toplumlarının bir dahli varsa ki, kesinlikle var, o zaman bu 'başka türlü yapmanın', 'başka türlü yaşamanın', 'insana, topluma, doğaya dair farklı bir bakışın ve yaklaşımın' mümkün olduğu anlamına da gelecektir. Bu da ancak yurttaş bilincine sahip 'çoğunluğun' kendi kaderinin efendisi olduğu durumda mümkündür... Haysiyet bilincine sahip, sorumlu yurttaşlar olmamıza ve öyle davranmamıza bir engel var mı? O halde iki şey: Ya geçerli paradigmadan, kapitalizmden vakitlice çıkılacak; ya da insanlığın bir geleceği olmayacak... Elbette bunu söylemek, karanlık yollar-dan ve ara-dönemlerden geçilmeyeceği anlamına gelmiyor ki, o kadarını düşünmek bile ürperticidir...

I. Bölüm

Muasır Medeniyet Seviyesinin Üstüne Çıkma Retoriği: Ufukta Bir Çizgi

‘Düşünmek hayır demeyi bilmektir’

Alain¹

Muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma retoriği, Cumhuriyet rejiminin değişmez parolası oldu. Her seferinde muasır medeniyet seviyesine daha çok yaklaşıldığı söylendi. Aslında muasır medeniyet seviyesini yakalama perspektifi, *insanlara ve topluma ulaşılması mümkün olmayan bir hedef göstermek ve bunu ‘ilerleme’, ‘modernleşme’, ‘çağdaşlaşma’, ‘kalkınma’ vb. olarak sunmaktan ibaretti*. İnsanların bu dünyada reel bir karşılığı ve *gerçekliği* olmayan şeylere inanması oldukça yaygın bir durumdur. Velhasıl insanlar kolay inanıyor ve bir kere inanınca da, inanç kategorisi haline gelmiş olandan kolay kolay kurtulamıyorlar. Modern çağda şeylerin ve toplumsal süreçlerin, başka türlü söylersek, *egemenin söyleminin* kesinliğinden sual olmaz hakikatler olarak sunulmasında modern ‘sosyal bilim’ denilen önemli rol oynadı. Nitekim doğrusu da sosyal bilim değil, *egemenliğin bilimi*ydi. Bu durumu kabullendirmenin yolu da ‘sosyal bilim’ denilenin *yüceltilmesinden*, tabulaştırılmasından ve tartışılır olmaktan çıkarılmasından geçiyordu.

1 **Propos sur les Pouvoirs, “l’homme devant l’apparence”** 19 Janvier 1924, s.139

Tabulaştırma demek, eleştiriden muaf olmak, dolayısıyla dokunulmazlık kazanmak, kör inanç kategorisi haline gelmek demektir. Muafiyet de bilimsellik bir ve aynı şey sayılınca artık devre tamamlanıyordu. Artık, bilimsellik damgası vurulmuş ne kadar safsata varsa, hikmetinden sual olmaz bilimsel hakikatler sayılacak, tartışılmaktan ve şüpheden muaf olacaktı. Muasır medeniyet seviyesine ulaşma perspektifi bir inanç kategorisi haline geldiğinde, artık her türlü eleştiriden de muaf hale geliyordu. Dolayısıyla, muasır medeniyet ne menem bir şeydir, ona ulaşmak mümkün müdür, arzulanan bir şey olmalı mıdır, bu kimin söylemidir, bu söylemin arkasında duranların gerçek niyetleri nedir, söylemle gerçek durum arasında nasıl bir uyumsuzluk söz konusudur... gibi sorular da gereksiz hale geliyor. *“Ey büyük Atatürk! Açtığın yolda, gösterdiğin hedefe durmadan yürüyeceğime and içerim.”* diyen biri için ulaşılması gereken hedefin ve gidilen yolun *kesinliği* ve *gerekliliği* artık tartışma konusu değildir. *Açılan yol* nasıl bir yoldur ve *nereye çıkıyor* sorusu hiçbir zaman sorulmaz. Zira, söylemin kesinliği ve inandırıcılığı onu önceleyen bir başka kesinliğe dayanmaktadır: Bunu söyleyen *Ata* bir puttur, dolayısıyla, ‘büyük önder’, yanlış yapması, yanlış hedef göstermesi mümkün olmayan biridir. O zaman da tabii geriye *iz sürmek*-ten başka yapacak bir şey kalmıyor...

Şimdilerde; bir edeb-i kelâm unsuru olarak dillendirilen bir dizi söylem: Muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma, modernleşme, çağdaşlaşma, kalkınma, ‘sürdürülebilir kalkınma’, AB’ye tam üyelik perspektifi, vb. Batı gibi olmak, Batılılaşmak demeye geliyor. Bu söylemlerin içerdiği de şudur: Batı ulaşılması mutlaka gerekli yegâne uygarlık modelidir dolayısıyla, Batı’nın ne olduğu tartışma konusu değildir. Eğer tartışma konusu yapılırsa ortaya bir dizi ‘pürüz’ çıkacaktır, zira ulaşılması gereken ve yegâne hedef olarak sunulan ‘Batı’, kapitalisttir, emperyalisttir, kolonyalisttir, ırkçıdır, ‘modern

köleciliğın' timsalidir, soykırımcıdır, sayısız toplumsal-insanî yabancılaşmalarla mâlüldür, tartışmasız bir 'uygarlık krizi' yaratmış, insanlığın ve uygarlığın geleceğini tehlikeye atmış durumdadır, vb... O zaman başka sorular da sorulur hale gelecektir elbette: Batı gibi olmak, Batılılaşmak kimin iradesidir? Bu da bizi TC'yi kuran iradeye, ondan hareketle de rejimin niteliğini tartışmaya götürecektir. Ulaşılması gereken 'muasır medeniyet hedefi' şimdilerde AB'ye 'tam üyelikte' somutlandığına ve AB'ye tam üyelik *nihai kurtuluş* olarak sunulduğuna göre, AB'nin de gerçekten ne olduğunu tartışmak gerekecektir. AB kimin birliğıdir? Kitabın 'muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma retoriğı' başlığını taşıyan bu birinci bölümünde, söz konusu temalar üç alt-başlık altında ele alınacak: Birinci alt başlıkta muasır medeniyet seviyesini yakalayıp üstüne çıkmayı, topluma bir hedef olarak sunan irade ve onun arkasındaki rejim kısaca tartışma konusu yapılacaktır; ikinci alt-başlık altında, muasır medeniyet denilene dair bazı açılımlar sunacak; nihayet üçüncü alt-başlık altında da, AB'nin nasıl bir birlik olduğı veya böyle bir birliğe tam üyelik perspektifinin ne anlama geldiğine açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

1. Cumhuriyeti nasıl bilirsiniz?

Cumhuriyet 29 Ekim 1923'de "kuruldu". Nasıl "kurulduğı" ne olduğından bağımsız değildi. Kavramın gerçek anlamındaki Cumhuriyet'le [res publica] bir ilgisi yoktu. Sadece o tarihten sonra "*Eski Rejim*" yeni adıyla çağrılacaktı. Cumhuriyet'in kurulmasında halkın [res publica'nın] bırakın bir dahli olmasını, kuruluştan [ilânından densin] haberi bile olmamıştı. Elbette haberi olmayan sadece halk değildi. Mustafa Kemal *Nutuk'ta* "kuruluş" hikayesini şöyle anlatıyor: "*Yemek esnasında; yarın cumhuriyet ilân edeceğız dedim. Hazır bulunan arkadaşlar, derhal fikrime iştirak ettiler. Yemeğı terk ettik. O dakikadan itibaren, sureti hareket hakkında, kısa bir program*

tespit ve arkadaşları tavzif ettim.”² ... “Efendiler, görüyorsunuz ki, cumhuriyet ilânına karar vermek için Ankarâ'da bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum görmedim. Çünkü onların zaten ve tabiaten benimle bu hususta hemfikir olduklarına şüphe etmiyordum. Hâlbuki o esnada Ankarâ'da bulunmayan bazı zevat, salâhiyetleri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden ve rey ve muvafakatleri alınmadan, Cumhuriyetin ilân edilmiş olmasını vesileyi iğbirâr [gücenme] ve iftirak [ayrıcılık] addettiler.”³ Sofrada bulunan ‘kemikçilerin’ şefleriyle hemfikir olmaması elbette mümkün değildir ve şefin ‘Ankarâ'da bulunan arkadaşların’ niyetini okuduğu da kesin.

O halde Ankara dışında bulunan ve ‘salâhiyetleri de olmayanlar’ neden iğbirâr ve iftirak ediyorlardı? İtirazın nedeni ne idi? Bu soruya cevap vermeden önce, Saltanatın 1 Kasım 1922’de ilga edildiği halde rejime neden cumhuriyet adı konmadığına, neden bunun için bir yıl beklendiğine açıklık getirmek gerekiyor. Zira, saltanatın ilgasıyla rejim açısından *Eski* ile *Yeni* arasında ortaya çıkan yegâne fark, padişahın sahneden çekilmesi, iktidarın veraset yoluyla geçmeyeceğinin ilân edilmesi idi. Dolayısıyla, gerçekleşen aslında bir hükümet darbesiydi ve emekçi toplum sınıflarının, devlet dışı unsurların [sivil toplumun] herhangi bir dahli söz konusu değildi. Fakat Mustafa Kemal’in *ebedî şef* ilân edilmesine bakılırsa, saltanatın ilga edilmesinin bu bakımdan da bir kıymet-i harbiyesi olmadığı anlaşılabacaktır. Eğer yüzyıl yaşasaydı ki, bu teorik olarak mümkündür, 62 yıl *Ebedî Şef* olarak saltanat sürecekti. Bilindiği gibi, Osmanlı padişahlarının tahtta kalmalarının aritmetik ortalaması 17, 3 yıldır. 46 yıllık saltanatıyla rekor, Kanunî Sultan Süleyman’a aittir. Sultan II. Abdülhamid 33 yıllık saltanatıyla ikincidir... Mustafa Kemal’in millî hareketin

2 Nutuk cilt 2, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1962, s. 803.

3 İbid.

başına getirildiği tarihten ölümüne kadar geçen süre de 19 yıldır.. Saltanatın ilgası da, cumhuriyetin ilanı da halk iradesini ve iktidarını gerçekleştirmek, demokratik bir rejim kurmak gibi ulvî ve soylu amaçlar taşımıyordu. Ne araç ve sürücüsü, ne de aracın istikameti değişmişti... Bundan böyle araç sadece eskisinden daha hızlı yol alacak, Büyük Savaş sonunda ‘ezelî’ iktidarı tehlikeye giren bürokratik elitle, Ermeni, Rum, Süryani... mallarına el koyarak palazlanan, savaş karaborsasıyla zenginleşen komprador kapitalist sınıfla toprak ağalarının önü sonuna kadar açılacaktı... Her ikisinin de amacı Mustafa Kemal’in şahsî iktidarını [Bonapartist diktatörlüğünü densin] tesis etmeyi amaçlayan politik manevralardı. Anayasal monarşiden koyu diktatörlüğe geçişin aşamalarıydı. Bu yolda da iki pürüz vardı; biri, ‘kendi dışlarındaki Padişah’, diğeri de kendi içlerindeki reel veya potansiyel muhalefet... Saltanatın ilgası birincinin, cumhuriyetin ilânı da ikincinin bertaraf edilmesi demekti. Mustafa Kemal’in şikayet ettiği, *üzerlerine vazife* olmadığı halde Mustafa Kemal’e muhalefet edenler veya muhalefet etme potansiyeli olanlar, Milli Mücadele’nin ünlü komutanları: Rauf Bey [Orbay], Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşa [Cebesoy,] Refet Bey [Bele]... gibi az sayıda ama etkili, karizmatik şahsiyetti. Onları sorun olmaktan ilelebet çıkarmak da Şeyh Sait İsyanı *vesilesiyle* çıkarılan *Takrir-i Sükûn Kanunu* ve İzmir Suikastı komplosu sayesinde mümkün olacaktı. Eğer o tarihten sonra Cumhuriyetin önüne bir sıfat eklenecek olsa, bu: *Takrir-i Sükûn Cumhuriyeti* olabilirdi.

Artık yapılanlara ve yapılacak olanlara itiraz edecek, *iğbirâr ve iftirak* edecek kimse kalmamıştı, artık Mustafa Kemal *Büyük Nutuk’unu* okuyabilir ve tarihi kendi istediği gibi yazabilir, yazdırabilirdi... Fakat Mustafa Kemal’in şahsî iktidarına giden yolda başka ara duraklar ve dönemeçler de vardı. Birinci Mecliste her ne kadar asker ve ‘sivil bürokratların’ hakimiyeti söz konusu olsa da, her şeye rağmen Mustafa Kemal’e

sorun çıkaran, 'İkinci Grup' denilen bir muhalefet vardı. Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey meclisteki muhalefetin önde gelen şahsiyetlerinden biriydi ve hunharca katledildi. Aslında bir milletvekilinin, farklı düşündüğü, muhalefet ettiği için canice öldürülmesi, ileriki sayfalarda üzerinde duracağımız rejimin niteliği hakkında da kafa yormayı gerektiriyor ve bir fikir de veriyor. Lozan barış görüşmelerinde Türk delegasyonu emperyalistlerin dayatmaları karşısında sürekli geri adım atmak durumunda kalmış ve görüşmeler tıkanma noktasına gelmişti. Verilen tavizler ve konferansa katılan Türk delegasyonu ile ilgili itirazlar [ikinci grup] veri iken, mevcut meclis kompozisyonu ile barış antlaşmasının imzalanması sürünce-meye girmişti. Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'ni kendi kendini fesh etmeye zorladı. Meclis içtüzüğü gereği Meclis'in feshedilmesi için üçte iki çoğunluk gerekiyordu ama meclis böyle bir çoğunluk sağlanmadan 15 Nisan 1923'de feshedildi. Mustafa Kemal önce *Halk Fırkası* adıyla bir parti kurdu ve yurt gezisine çıktı. Haziran-Temmuz [1923] aylarında yapılan seçimde *adaylar bizzat Mustafa Kemal tarafından 'özenle' saptandı*. Meclise seçilecek adayları neden bizzat kendisinin belirlediğinin de cevabı hazırды: "*Çünkü vuku bulacak intihabatta [seçimde], milleti iğfal ederek, muhtelif emellerle mebus olmaya çalışacakların çok olduğunu biliyordum... Şahsıma muhalefet göstereceklerin, milletçe mebusluğa intihabına imkân kalmadığı anlaşıldı.*"^{4/5} Mustafa Kemal'e rağmen meclise yine de az sayıda kişi girebildi....

4 Nutuk, s.729.

5 CHP Tüzüklerinde Milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda farklı tarihlerde farklı metodlar denendi. 1923'te milletvekili adaylarını belirleme yetkisi Parti Divanı'na aitti. Bu yetki 1927'den itibaren Genel Başkanlık Kurulu'na verildi. Bu kurula Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekteter üyeydi. Milletvekillerini belirlenme yetkisi Divan, Kurul, vb. adlarla belli oluşumlara verilmiş olsa da, fiili olarak Mustafa Kemal'in belirleyici olduğu tartışılmaz. Bu konuda Bkz: Hakkı Uyar, **1923'den Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES Yayınları, İzmir: 2000, s.28.

Artık şefin her istediğini fazlasıyla yapacak, Kadir Cangızbay'ın *kız gibi bir meclis*⁶ dediği söz konusuydu. Bu meclis grubuyla önce Lozan'da "zafer kazanıldı"⁷, sonra da sıra cumhuriyetin ilânına gelecekti. Aslında Büyük Millet Meclisi, bilinen anlamda bir parlamento değildi. Haziran-Temmuz 1923 seçimlerinden sonra artık parlamento tanımıyla hiç bir ortak yanı kalmamıştı. Mustafa Kemal'in elinde bir ideolojik/politik manipölasyon, meşrulaştırma ve iktidar aracıydı. Mustafa Kemal tarafından tayin edilenlerden oluşan tam bir *memurin meclisiydi*, velhasıl Mustafa Kemal'in *Nutuk'ta* sözünü ettiği *'Ankara'daki arkadaşlardan'* ibaretti... 28 Ekim 1923 akşam yemeği sonrasında Mustafa Kemal'le İsmet İnönü başbaşa vererek, 1921 tarihli *Teşkilâtı Esasiye Kanununun* devletin şekliyle ilgili maddesine: "*Türkiye Devletinin şekli hükümeti Cumhuriyettir* ibaresini ekliyorlar. O zamana kadar Mustafa Kemal'in bir *sır olarak sakladığı* [...] ⁸ Cumhuriyet kurma fikrini önce *yemekteki arkadaşlar* öğreniyor ertesi gün de *Ankara'daki arkadaşlar* muttali oluyor ve artık cumhuriyet bir *sır* olmaktan çıkıyordu... Fakat yapılan değişiklik sadece *şekli hükümetin* adını değiştirmekten ibaret değildi, şefin mutlak iktidarını tesis edecek bir değişiklik daha yapılmıştı. O zamana kadar bakanlar kurulu üyeleri, Büyük Millet Meclisi tarafından seçiliyor ve her bakan için ayrı ayrı oylama yapılıyordu. Bu da az da olsa *istenmeyen şahsiyetlerin* seçilmesine sebep olabiliyordu. Yapılan değişiklikle bu tür *sevimsiz durumlar* bertaraf ediliyordu. Madde şöyleydi: "*Başvekil, Re-*

6 Bkz: *Bizim Cumhuriyet*, Doğu Batı,

7 Okuyucu, Lozan zaferiyle ilgili Tolga Ersoy'un: **Lozan. Bir Antiemperyalizm Masalı Nasıl Yazıldı**, Sorun Yay. II. Baskı 2004'e bakabilir. İsmet İnönü'nün tavizkâr tavarıyla ilgili olarak, bkz: Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım II**, İşaret yay. İstanbul 1992.

8 Bu konuda ilginç bir makale için bkz: Süavi Aydın, "*Milli Sır*", **Resmî Tarih Tartışmaları 5**, Özgür Üniversite Kitaplığı, ss. 105-117, 2. Baskı. 2010.

isicumhur tarafından ve Meclis azası meyanından intibah olunur. Diğer vekiller başvekil tarafından yine Meclis azası tarafından intibah olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değilse, keyfiyeti tasvip Meclisin içtimaina talik olunur."⁹

Meclis üyelerini [mebusları] Mustafa Kemal tayin ediyor, başbakanı da kendi tayin ediyor ve Başbakan'ın oluşturduğu bakanlar kurulu cumhurreisi [kendisi] tarafından meclisin onayına sunuluyor... Söylemeye gerek yoktur ki, böyle bir siyasî rejim, bir tek kişinin herşeyi belirlediği bir dikta rejiminden, bağınaz bir diktatörlükten, velhasıl kavramın bilinen anlamında *otokrasiden* başka bir şey değildir... İşte size cumhuriyet idaresinden manzaralar... Dikkat edilirse, Cumhuriyetin ilânı, bilinen anlamda cumhuriyetle ilgili değildi, Mustafa Kemal'in şahsi rejimini pekiştiren, diktatörlüğün yerleşmesini sağlayan duraklarından biriydi. Ondan sonraki durak Kanuni Esasî'de 1924'de yapılan değişiklik olacaktı. O tarihten sonra, artık asgarî demokrasi kırıntısının dahi söz konusu olmadığı bir dikta rejimi, *inkılaplara* hız verebilir, yetkin bir *mürebbî* olarak halkı *eğitebilir*, *adam edebilir* ve *muasır medeniyet seviyesini yakalamak* üzere emin adımlarla *nurlu ufuklara doğru* yol alabilirdi... Yukarıda sorduğumuz, neden 1 Kasım 1922'de saltanat ilga edildiği halde rejime cumhuriyet adının konması için 364 gün beklendiği sorusunun cevabı netleşmiş olmalıdır. Mustafa Kemal bir *zamanlama ustası* olarak, neyin ne zaman yapılacağını çok iyi bilen bir siyasetçiydi. Aradan geçen bir yıllık dönemde [1 Kasım 1922- 29 Ekim 1923] muhalefeti etkisizleştirmeyi, şahsi otoritesini güçlendirmeyi başarmıştı. Cumhuriyet, kelimenin gerçek anlamda cumhuriyetle ilgili değildi. Cumhuriyet [*res publica*] halkın yönetiminde söz sahibi olması, kendi kaderini belirler durumda olması, halk iradesinin gerçekleşmesini sağlayacak yönetim organları-

nın var olması, velhasıl imtiyazlara ve *dokunulmazlıklara* yer olmayan, eşitlikçi, “*herkesin olan/ herkesin eşit derecede sahip olduğu şey’ demektir.*”¹⁰ Bizde cumhuriyet *ne olduğuyla* değil de, *ne olmadığıyla* tanımlandı ve öyle anlaşıldı. Birincisi, cumhuriyet saltanat değildi; ikincisi, teokrasi de değildi ama kavramın gerçek anlamında tipik bir *otokrasiydi*. Elbette bu bir şeyi, bir süreci tanımlamak için uygun bir yöntem değildir. Bu, o şeyi mefhum-u muhalifinden giderek tanımlamak veya adlandırmaktır... Cumhuriyet kavramı ve söylemi, rejimin gerçek niteliğini gizleyen, üstünü örten bir *örtüydü*. Saltanat ve hilafet değilse o halde ne idi sorusu hiç bir zaman sorulmadı.. Neden sorulmadığına ilerleyen sayfalarda açıklık getirme imkânımız olacak... Oysa durum Kadir Cangızbay’ın isabetli tespitindeki gibiydi: “*Türkiye’de, cumhuriyetin ilân edilmemişi, ilân edilmişinden daha bir cumhuriyettir.*”¹¹ Durum öyleydi ama aradan 88 yıl geçtikten sonra bile Mustafa Kemal ‘*çağdaş demokrasinin mimarı*’ sayılmaya devam edilecekti...

Bu vesileyle önemli bir hususa daha değinmek gerekiyor. Devletin 29 Ekim 1923’de kurulduğu, bu işi de Mustafa Kemal’in yaptığına dair yaygın bir kabûl ve anlayış geçerli. O tarihte devlet kurulmadı, zira devlet yerli yerinde duruyordu. Devletin kurulması için daha önceden olmaması gerekir. Oysa Osmanlı Devleti orada duruyordu ve yapılan tüm uluslararası antlaşmalarda da [Mondros’dan Lozan’a] onun imzası vardı. Resmi tarih ve resmi ideoloji, tarihi tahrif ederek, sanki devletin ilk defa 1923’de kurulduğu ve bu işi de Mustafa Kemal’in yaptığı şeklinde bir izlenim yarattı ve insanlar bu yalana ‘inandırıldı’... İkinci bir yanlış da Kürt siyasetçileri ve ‘aydınları’ tarafından devletin Türkler ve Kürtler tarafından kurulduğu ama daha sonra Kürtlerin denklemin dışına atıldığı safsatasıdır. Birincisi, devlet kurulmadı, bir darbeyle

10 Kadir Cangızbay, “*Bizim Cumhuriyetimiz*”... *Doğu Batı* No: 47

11 Aynı...

adı değiştirildi; ikincisi, Cumhuriyetin ilânı da dahil yaşanan süreçte ne Türklerin ne de Kürtlerin herhangi bir dahli olmadı. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, halkın Cumhuriyetle teması, jandarma ve vergi memurları vasıtaıyla oldu ve halk Cumhuriyetten o zaman haberdar oldu. Cumhuriyeti Türkler ve Kürtler ortak kurdular demek tam bir resmi tarih ve resmi ideoloji yuvarlamasıdır ama Balkan Savaşında, Büyük Savaşta [Harb-i Umumi], Çanakkale’de, Yunan Savaşında [Milli Mücadele] Türkler ve Kürtler birlikte *savaşıldılar* denirse bu doğrudur...

Cumhuriyet rejimine dair retorik ve realite

Adı cumhuriyet olarak değiştirilen rejimin ve inkılapların, Sultan III. Selim döneminden beri yapıla gelenlerden [Tanzimat, Islahat, I. ve II. Meşrutiyet] bir farkı var mıydı? Bu düzenlemeler kimin için ne anlama geliyordu? Eğer cumhuriyet, resmi ideolojinin ısrarla iddia ettiği gibi *Eski Rejimden* radikal bir *kopuş ve ‘yepyeni bir şey’* idiyse, rejim neden böylesi köşeli, bağnaz bir resmi tarih ve resmi ideolojiye ihtiyaç duydu? Mustafa Kemal neden putlaştırıldı ve Kemalizm denilen şey neden tabulaştırıldı?¹² Toplum bir dizi tabu tarafından neden kuşatıldı? Modernitenin, çağdaşlığın, ilericiiliğin timsali sayılan bir rejimde putun, totemin, tabunun, kendinden menkûl bir dizi kutsallığın, bağnaz inkârcılığın ve yasakçılığın yeri olur muydu? Bu soruların cevabını verebilmek için biraz gerilere gitmek gerekiyor. Osmanlı İmparatorluğu ‘haraca dayalı’ *Doğu tipi* bir imparatorluktu. Bu tür imparatorluklar kurulurlar, genişleyip-yayılırlar ve sonunda kendi iç çelişkileri sonucu çürüyüp yıkılırlardı. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun tarih sahnesinde olduğu dönem, yeni, farklı, ‘orjinal’ bir üretim tarzı veya uygarlık modeli olan kapitalizmin de tarih

12 Bu konuda ilginç bir makale için bkz: Mete Kaynar, “Totem, Tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük” in ozguruniversite.org

sahnesine çıktığı dönemdi. Bilindiği gibi, kapitalist üretim tarzı mantığının ve temel işleyiş yasalarının ve dinamiklerinin bir gereği olarak, kendi dışındaki sosyal formasyonları kendi ihtiyacı doğrultusunda *biçimlendirme*, *şartlandırma*, *biçimsizleştirme* dinamiğine sahiptir. Başka türlü söylersek, kapitalizm doğası gereği bir *sömürü metabolizmasıdır*, sermayenin genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesine dayanır, dolayısıyla yayılmacı, kolonyalist-emperyalist, kutuplaştırıcı bir üretim tarzıdır.

Netice itibariyle kapitalizm geliştikçe, imparatorluğu etkisi altına alıp kendi ihtiyacı doğrultusunda biçimlendirip-biçimsizleştiriyor, velhasıl imparatorluğun geleneksel yapısını aşındırıyordu. Osmanlı yönetici sınıfı, kapitalist üretim tarzının baskısı [ve tabii kendi iç çelişkilerinden kaynaklanan nedenlerin de] sonucu ortaya çıkan bu aşınmanın mahiyetini anlamakta zorlandı. Başlarda *altın çağa* dönerek bu durumdan çıkabileceklerini düşünüyorlardı. Bu, yeni bir durumla yüzyüze gelen insanların ve toplumların olağan tepkisidir. Esasen kriz dönemlerinde geçmişi yüceltme ve geçmişte bir 'sığınak arama' düşüncesi çok eskilere dayanır; ve toplum psikolojisiyle ilgili bir şeydir. İslam tarihinde bir *asr-ı saadet* devri yaşandığı gibi, Osmanlılarda da *selâtin-i maziye* denilen bir altın çağın varlığına inanılırdı... Elbette önemli olan, ister '*asr-ı saadet*' ister '*selâtin-i maziye*' olsun, bunların gerçekten yaşanmış birer gerçeklik olmalarından çok, insanların öyle dönemlerin yaşandığına inanmış olmalarıdır. Aslında burada söz konusu olan durum, efsanelerin durumuna benzer. Efsaneler, çoğunlukla yaşanmış bir *gerçeklik* olmaktan çok, zihinsel bir fabrikasyondur. Gerçekte var olmadıkları, yaşanmadıkları gibi, mantıkî bir 'iç-tutarlılığa' sahip olmaları da gerekmez. Geçmişte yaşanmış olan 'altın çağ', '*asr-ı saadet*', Hulefây-ı Raşidin, vb. aslında geriye dönük olarak [rétrospectif] uydu-

rulmuş efsanelerden, yakıştırmalardan, zihinsel fabrikasyonlardan başka bir şey değildir...¹³

Velhasıl, tarihte geriye dönüş mümkün değildir, üstelik arzulanır bir şey olması da gerekmiyor. O zaman Osmanlı yönetici eliti için geriye değil, ileriye ve etrafa bakmaktan başka 'seçenek' kalmıyordu... Zamanla aşınmayı durdurup, kaybedilen gücü ihyâ etmenin yolunun kapitalist Avrupa'dan bazı kurumlar, yöntemler, vb. ithal etmekten geçtiği düşüncesi egemen oldu. Fakat Osmanlı bürokratik yönetici eliti hiçbir zaman Avrupa üstünlüğünün [kapitalist yayılmanın densin] mahiyetini anlayacak yüksekliğe çıkamadı. Kapitalist uygarlığın mantığını, işleyiş yasalarını, ortaya çıkardığı zorunlu sonuçları, vb. anlamakta hep sınıfta kaldı. Anlayabilirler miydi? Aslında bu cevaplanması sorulmasından daha zor bir sorudur. Nereden baktıkları, dünya görüşleri, konumları, statüleri, bürokratik bir egemen sınıf olmaktan kaynaklanan özellikleri veri iken, bu olası değildi. [İleriki sayfalarda bu soruna açıklık getirmeyi deneyeceğim.] Bir kere Batı'dan kurum, kural, yöntem, vb. ithalatı başlayınca, artık her seferinde daha çok ithalat yapmak zorunlu hale gelecekti. Kapitalizmin mantığı ve işleyiş yasaları anlaşılamayınca, onun ürünleri ve tezahürleri Batı uygarlığı denilenin *kendisi* sayılacaktı... O zaman yenilik [teceddüt] ve yenilikçilik denilenin *yarı-sömürgeleşme* anlamına geldiği de anlaşılamayacaktı. Dolayısıyla yenilikçilik yolundaki her ileri aşama, *yarı-sömürgeleşmedeki* ileri aşama demeye gelecekti. Başka türlü söylersek, her yenilik *eski yapı* üzerine *yeni yama* demekti. Yapılan yamalar rejimin ömrünü uzattığı sürece ki, uzatıyordu, yönetici sınıf açısından bir başarı sayılıyordu ve gerçekten de öyleydi. Bütün bunlar modernite devrimi yaşamamış, aydınlanma sürecinden geçmemiş

13 Fikret Başkaya, **YEDİYÜZ, Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata, Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi**, 3. Baskı, ss. 153-154, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara 2007.

bir sosyal formasyonda yapıliyordu. 1820'li yıllardan başlayarak Avrupa'dan kurum, kural, mekanizma, kimi savaş araç ve yöntemleri, vb., ithal eden yenilikçi Osmanlı eliti, Avrupa'da XVII ve XVIII' inci yüzyıllarda ortaya çıkan *modernite devriminden* ve *aydınlanmadan* hiçbir zaman haberdar olmadı, hiçbir zaman o tarakta bezleri olmadı.

Türkiye'nin tarihiyle ilgilenen tarihçilerin ve 'sosyal bilimcilerin' de asıl sorunun kapitalist moderniteyle ilgili olduğunu anlamakta başarısız olduklarını söylemek mümkündür. Öyleyse modernite ve aydınlanma ne idi? Modernite insanlık tarihinde bir kırılma veya geleneksel düşünce sisteminden kopuş, başka türlü söylersek, zihinsel-entellektüel bir devrimdi. Tarihe, insana, topluma farklı bir bakışı temsil ediyordu. Geleneksel ideolojiye ve 'düşünce sistemine' radikal bir meydan okuma olan modernite, *insanlar bireysel ve kollektif olarak kendi tarihlerini yaparlar, yapmalıdırlar* demektir. "Eski egemen düşünce, kâinatı ve insanı yaratan Tanrı'nın son kertede 'kanun yapan' da olduğu ilkesine dayanıyordu. Söz konusu kutsal kanunlaştırmamanın dayandığı etik ilkeler de bilindiği gibi dinler ile aşkın tarihsel felsefeler tarafından ve onlar aracılığıyla formüle ediliyordu. Dolayısıyla sürekli değişim halindeki sosyal gerçeklikleri anlama gereği, farklı yorumlara da ister istemez kapıyı aralıyordu. Akla ekseri [her zaman değil] bu yorumlar için başvuruluyordu ama orada aklın işlevi "akılla dini uzlaştırma" görevini üstleniyordu. İşte modernitenin tanımladığı yeni anlayış, din sorununu dışlamadan bu zorunluluktan kurtuluyordu."¹⁴

Büyük Fransız Devrimi'nin sloganı olan: *Özgürlük, eşitlik, kardeşlik* modernitenin ve aydınlanmanın nihai formülasyonuydu ama gerçek yaşamda sloganın üçüncü unsuru olan

14 Samir Amin, **Modernite, Demokrasi ve Din- kültüralizmlerin eleştirisi**- çev: Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, s. 13-14, Ankara, 2006.

kardeşliğin [Fraternité] yerini mülkiyet aldığında, modernitenin ve *aydınlanmanın* içi boşalıyordu. Artık ondan sonra *aydınlanma* ve *modernite* klasik liberalizm denilende ifadesini bulacaktı. Bilindiği gibi klasik liberalizm iki şey demektir: Birincisi, politik bir felsefedir, insan özgürlüğüne gönderme yapar ve insanı merkeze yerleştirir, insanların özgür ve eşit olduğunu ilân eder; ikincisi, özel mülkiyeti ve bireysel girişimi, kendi kendini düzenlediği varsayılan piyasayı [görünmez el metaforu] yücelten ekonomik bir doktrindir. Velhasıl denklemin ikinci unsuru birinciye yok saydığında, denklemden *eşitlik* de dışlanıyordu... Özgürlüğe gelince, özgürlük de artık teşebbüs özgürlüğü, sömürü, yağma, talan özgürlüğüne indirgeniyordu... Başka türlü ifade edersek, gerçek yaşamda söz konusu olan kapitalist moderniteden başka bir şey değildir. Liberalizm bireysel özgürlüğe gönderme yaparken, onu hiçbir zaman nihâi bir amaç olarak görmüyordu. Eğer birey onu kendi kaderini belirleyen özgür bir varlık olmaktan çıkararak *eski*, geleneksel bağımlılıklardan kurtulursa -ki, bunlar prens [hükümdar], din [Kilise] ve gelenek üçlüsüydü- sorunun ilelebet çözüleceği var sayılıyordu. Oysa bireysel özgürlüğün gerçekleşmesine mâni olan unsurlardan kurtulmak, özgürleşmeye giden yolu açacak diye bir kural yoktur ve öyle bir *kesinlik* de asla söz konusu değildir. Birinin yokluğu diğerinin varlığı anlamına gelmiyordu. İnsanlar *Eski Rejim* dönemine özgü bağımlılıklardan, baskı ve kısıtlardan kurtulduğunda, pekâlâ başka kötülüklerin kapanına kısılabilirlerdi ve öyle de oldu. İşte sosyalist düşünce ve onun olgunlaşmış versiyonu olan Marksizm bu duruma bir tepki olarak tarih sahnesine çıktı. Klasik liberalizmin ipliğini pazara çıkarıp teşhir etti, retorikle realite arasındaki uyumsuzluğu açığa çıkardı. Özel mülkiyeti kutsayan, özgürlüğü girişim özgürlüğünden [kapitalistin sömürme, yağmalama ve talan özgürlüğü], toplumu da bireylerin toplamından ibaret sayan egemen kapitalist söylemi mahkûm etti.

Bu vesileyle bir hususa açıklık getirmek uygun olur. Sosyalist düşünce, Modernite'nin, ve aydınlanmanın rotadan çıkmış versiyonuna, kapitalist moderniteye karşı çıkmakla birlikte, haklı olarak kendini modernitenin ve aydınlanmanın *asıl mirasçısı ve sürdürücüsü* saydı. Başka türlü olması da zaten mümkün değildi. Dolayısıyla modernitenin ve aydınlanmanın timsâli olan ve Fransız Devrimi'nin üç sloganında ifadesini bulan *özgürlük, eşitlik, kardeşliğin* [fraternité] gerçek savunucusu ve sürdürücüsü olma iddiasıyla tarih sahnesine çıktı. Zira, kapitalizm geçerliyen özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin gerçekleşmesinin imkânsızlığı kısa zamanda anlaşılmıştı. Özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin gerçek savunucusu ve timsâli olması gereken sosyalizmin 'reel versiyonu' sosyalizmin de zamanla kendi varlık nedenine ve temel ilkelere yabancılaşıp, denklemden özgürlük ve demokrasinin çıkarılması büyük bir talihsizlikti. 'Sosyalist' denilen rejimler, bireysel özgürlüğü ve demokrasiyi hafife alıp, daha da ötede demokrasiyi burjuva demokrasisi sayıp lânetlediklerinde, tuhaf otokrasilere dönüşmeleri kaçınılmazdı. Bu önemli soruna kitabın dördüncü bölümünde açıklık getirmeyi deneyeceğim. *Eski Rejimin* meşruiyet zemininin aşındırılmasında ve yıkılmasında modernitenin ve aydınlanma felsefesinin kavramları bir araç olarak başarıyla kullanıldı. *Eski Rejim* tasfiye edilince yeni dönemin egemeni olan burjuva sınıfı artık eşitlik, özgürlük gibi kavramları ya kullanmayacak ya da ideolojik manipülasyon ve/veya mistifikasyon amacıyla 'araçlaştıracaktı'... Burjuva egemenliğinin artık işçilerin, yoksul köylülerin, esnafların –emekçi halk çoğunluğunun densin- desteğine ihtiyacı kalmamıştı. Sıra, özgürlük ve eşitlik için mücadele eden büyüyüp-çoğalan işçi sınıfı başta olmak üzere emekçi halkın mücadelesini bastırmaya gelmişti...

İşte '*Eski Rejimlerin*', yeni egemen sınıfı olan kapitalist sınıf, daha kapsayıcı bir kavramı kullanmak gerekirse, bur-

juva sınıfı tarafından tasfiye edilip, yerini kendi iktidarılarıyla ikâme ettikleri bir çağda, kapitalist-emperyalist baskı ve sömürüye maruz kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen sınıfı olan merkezî bürokrasi, varlığını devam ettirmek için çareyi kendi *Eski Rejimini* güçlendirmekte aradı ve bulduğunu sandı... Ve kaçınılmaz olarak paradoksal sonuçlar doğuracak bir rotaya girildi: bu, *eski yapıyı* kapitalist Batı'dan ithal edilen bazı unsurlarla koruyup, eski gücünü ihya etme perspektifiydi... 1 Tanzimat, 1 Islahat, 2 meşrutiyet ve 1 cumhuriyet bu yolun duraklarıydı. Yenilikçi [müteceddit] denilen Osmanlı bürokratik seçkinlerinin paradoksu *eski kafayla yeni bir şey yaptıkları, yapabilecekleri* yanılsamalarıydı. Batı'nın gücünün *Eski Rejimlerin* tasfiyesinden geçtiğinin, kapitalizme dayandığının *farkında değillerdi*... Farkında olmadıkları önemli bir şey daha vardı: Kapitalist-emperyalist-kolonyalist modern çağda eskide [geçmiş dönemlerde] olduğu gibi uygarlıkların birbirlerinden *iktibas* yaparak ilerlemeleri artık mümkün değildi. Zira, kapitalizmin işleyiş mantığı, temel 'hareket yasaları' ve ortaya çıkardığı sonuçlar veri iken, *iktibas yolu* çoktan kapanmıştı. Kapitalist Batı'dan bir dizi kurum, kural, mekanizma ithal etmek, kapitalist gelişmenin önünü açabilirdi ama bu oradakinin [merkez] çevrede de aynı tarza gelişeceği anlamına gelmezdi. Kapitalist üretim tarzının hiyerarşik bir sistem oluşu ve *kutuplaştırıcı* niteliği [bir kutupta zenginliğin birikmesi için karşı kutupta yoksulluğun derinleşmesi, bir tarafın gelişmesi için karşı tarafın 'azgelişmişleşmesi'... kuralı] veri iken, *taklit edenin taklit ettiği gibi olması mümkün değildi*. Aradan onca zaman geçmesine rağmen bugün de kapitalist üretim tarzının bu özelliği bugünün egemen sınıflarınca da anlaşılmış değildir. Elbette egemenlerin bu durumu anlamak gibi hâlisane, etik-entellektüel kaygılar taşımaları gerekmiyor ama kendilerini 'modern bilimin' timsâli sayan, bilimi kendinden menkûl 'modern ulemâ' cephesinde de durum farklı değil. Bu

taifenin, bazı şeyler yapılır ve bazı yanlışlara da düşülmezse, Türkiye'nin 'muasır medeniyet seviyesinin' cisimleşmiş olan emperyalist ülkeler gibi olacağına dair inançları tam... Elbette onların sözlüğünde kapitalizm, emperyalizm, kolonyalizm gibi kavramlara yer yoktur, bunları 'modası geçmiş' küresel kapitalizm çağına yakışmayan, tabii 'bilimsel de olmayan' kavramlar olarak görüyorlar. Mümtaz Turhan tarafından 1958'de yazılmış "*Garplılaştırmanın Neresindeyiz?*" başlığını taşıyan kitabın hiçbir yerinde,¹⁵ kapitalizm, emperyalizm, kolonyalizm kavramları geçmiyor. Başlığı 'Garplılaştırma' olan bir eserde bu kavramların hiç kullanılmıyor oluşu rahatsız edici değil mi? Şimdilerde *akademik statünün gardiyanları* kapitalizm kelimesini kullanmamak için yoğun çaba harcıyorlar, onun yerine 'ekonomi' veya 'piyasa ekonomisi' demeyi yeğliyorlar.

O halde Osmanlı dönemi yenilikleri: Tanzimat, Islahat, Meşrutiyetler ve Cumhuriyet ne anlama geliyordu? Baştaki soruyu tekrar edersek, Cumhuriyet, resmi ideolojinin tevatür ettiği gibi *Eski Rejim*'den bir kopuş muydu? *Eski Rejim*'den kopuş nasıl ve hangi durumda mümkün olurdu? *Eski Rejim*'den kopmanın yolu birincisi, geleneksel ideolojiyle hesaplaşmaktan; ikincisi de, *Eski Rejimi* yıkmaktan geçirdi. Oysa 'yenilikçi' denilen Osmanlı egemen bürokratik eliti, bütün enerjisini kendi varlık nedeni olan 'kutsal devleti', *Eski Rejimi* densin, korumak ve yaşatmak için harcıyordu... Cumhuriyete geçiş de dahil, bu ülkenin tarihinde, hiçbir zaman zihinsel-entellektüel bir devrim yaşanmadı, ideolojik-entellektüel bir kopuş gerçekleşmedi. Yeniliklerin, ıslahatların, daha sonra inkılâp denilenlerin misyonu, *eski olanı* yeni bir şeymiş gibi sunmanın, eskiyi yaşatmanın hizmetindeydi. Elbette bu zaman zarfında kapitalist üretim ilişkileri topluma daha çok

15 Mümtaz Turhan, *Garplılaştırmanın Neresindeyiz?*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1958.

nüfûz edip rejimin görüntüsünü değiştiriyordu ama ülkenin ve toplumun kaderini elinde tutan yönetici-bürokratik elitin zihinsel dünyasında, devlet-toplum ilişkisinde bir değişiklik ortaya çıkmıyordu. Egemen bürokratik elitin kendine, insana, topluma ve dünyaya bakışında kayda değer bir değişiklik söz konusu değildi. Yegâne kaygıları ve saplantıları varlık nedenleri olan *kutsal devletlerini* korumak ve yaşatmaktı... Osmanlı İmparatorluğunda bürokratik yönetici egemen sınıfın niteliği bilindiğinde bu anlaşılır bir şeydir.

Osmanlı İmparatorluğu bir *sınıf-devlet* sistemiydi. Kadim bürokrasi aynı zamanda egemen sınıftı. Başka türlü ifade edersek, bürokratik yönetici sınıf dışında sistem üzerinde etkili başka bir unsur yoktu. Sistemin mantığı, sosyal artkürünün, dolayısıyla da siyasi otoritenin merkezîleştirilmesini gerektiriyordu. Velhasıl egemenlik sistemi iki ayak üzerinde duruyordu: 1. Otoritenin veya iktidarın merkezi yapısının korunması; 2. Toplum sınıflarının *iğdişleştirilmesi*. Bu iki unsur bugün de geçerli olmaya devam ediyor. Sadece Osmanlı İmparatorluğu değil, *kadim bürokrasiye* dayalı tarihsel sosyal formasyonlarda 'düzenin değişmezliği' ilkesi geçerliydi. Dolayısıyla mevcut yapıdan 'her sapma' veya 'değişim'; ihtilâl, fesatlık, fenâlık ya da çürüme sayılıyordu. İster geleneksel ister modern bürokrasi olsun, ister devlet bürokrasisi, isterse sendika bürokrasisi olsun, ister 'sivil', ister militer bürokrasi olsun, bürokrasinin her çeşidi var olanı korumak, değişimi durdurmak zorundadır. Varlık nedeni *varolanın* sürdürülmesine, *status quo*'nun devamına bağlı olduğu için... Başka türlü ifade edersek, bürokrasi doğası gereği *gericidir*. Öyleyse Osmanlı *yeniklerinin* ve cumhuriyet *inkılaplarının* anlamı ne idi? Son dönem Osmanlı bürokratik yönetici elitine mensup Sait Halim Paşa, 1876 tarihli Kanun-u Esasî'nin yenilikçi bürokratik elit için ne anlama geldiğine dair şunları yazıyor: "O

* 1876 yılını denk gelen eski takvime göre 1293.

halde 93 senesi mücedditlerinin takip ettikleri hareket tarzının sebep ve hikmeti ne idi? Herhalde şu idi ki, onlar, Kanun-u Esasî gereği olarak kendisine yüklenen vazifeleri milletin yerine getirmekteki aczi sayesinde, bu hak ve hürriyetlerden daha birçok seneler, milletin değil, kendilerinin istifade edeceklerine kanaat getirmiş bulunuyorlardı.*

*Buna göre, mutlakîyet idaresi temsilcilerinin hürriyet taraftarı olmalarının gerçek sebebi, taşıdıkları "devletin mümesili" sıfatına, bir de "hukukun ve milletin koruyucusu" sıfatını ilâve etmektir. Böylece hükümdara karşı milleti kendilerine âlet ediyorlardı."*¹⁶ Sait Halim Paşa, Kanun-u Esasî'nin ilân edilmesinin asıl amacının yenilikçi bürokratik elitin kendi iktidarını pekiştirmek olduğunu, demokrasi ve özgürlük gibi kavramlarla ilgili olmadığını söylüyor. Daha önce de defaâten yazdığım gibi, Osmanlı dönemi *yenilikçiliğinin* tarihsel misyonu, yenilikçi-komprador bürokrasinin iktidarını takviye etmektir. Dolayısıyla, 1820'li yıllardan sonraki duraklar: Tanzimat, Islahat, iki meşrutiyet ve cumhuriyet, imparatorluğun kapitalizmle eklemlenmesinin [ki, bu yarı-sömürgeleşme demektir] önünü açmak ve geleneksel bürokrasi karşısında yenilikçilerin konumunu sağlamlaştırmaktır. Başka türlü söylersek, egemen bürokrasi içinde bir mücadele ve hesaplaşmaydı. Cumhuriyetle birlikte bürokrasinin geleneksel kanadı tasfiye edilecekti. İmparatorluğun son yüzyılındaki *yenilikçilik* [tecetdüt], cumhuriyet döneminde *inkılapçılık* adını alarak yola devam edilecekti... Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ve asıl misyonu devlet iktidarını tahkim etmek olan *inkılapların* hepsi, 1912 yılında Kılıçzâde Hakkı Bey tarafından kaleme alınan 18 maddelik planda formüle edilmişti. Dolayısıyla cumhuriyet inkılapları, İttihatçıların Büyük Savaş yüzünden gerçekleştirme imkânı bulamadıklarını hayata geçirmekten ibaretti... Bu durum anlaşılmadan yere göğe sığdırılamayan

¹⁶ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, s. 46. Tercüman 1001 Temel Eser 9

Atatürk İnkılapları'nın asıl misyonunu da anlamak mümkün değildir. İnkılaplar aynı Osmanlı dönemindeki [Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet] gibi, halkı değil devleti angaje ediyordu ve yönetici sınıfın iktidarını pekiştirmeyi amaçlıyordu. Zaten şiddet, devlet terörü ve ezici vergiler dışında, halkı gerçekten ilgilendiren hiçbir şey gündeme gelmiş de değildi. Kadim bürokrasinin mirasçısı ve devamı olan cumhuriyet bürokratik eliti, *şeylerin gerçeğini* gizlemede büyük bir başarı sağladı. Bunu neden ve nasıl başardığının tahliline burada girmemiz gerekmiyor. İnkılaplar iki şey içindi: Birincisi, kutsal devletin sahiplerinin iktidarını pekiştirmek; ikincisi de, bu amaçla toplumsal bilinci yeniden oluşturmak veya aynı anlama gelmek üzere, insanların bilincini sömürgeleştirmek... O halde bir tarafta yere göğe sığdırılmayan 'modernlik timsâli inkılaplar' öte yanda olduğu gibi kalan, eskisinden daha çok devlet baskısına maruz kalan, diktatörlüğün bunalttığı emekçi toplum sınıfları... Bu çelişki nasıl aşılacak, işin içinden nasıl çıkılacaktı? Mete Kaynar, *Totem, Tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük*¹⁷ başlığını taşıyan ilginç makalesinde yukarıda sözünü ettiğimiz çelişkiye dair şunları yazıyor:

“Özetle, Mustafa Kemal'den bir totem-ata, ata-türk, Kemalizm'den de bir tabu yaratılması ile ilgili sürece yakından bakıldığında, karşımıza Cumhuriyet yönetiminin cevap vermekte zorlandığı sorular/sorunlar çıkmaktadır. Soruların ilki, Cumhuriyet'i Osmanlı reformlarından ayıran neydi, ya da neden Osmanlı muasırlaşması ıslahat olarak tanımlanırken, Cumhuriyet modernleşmesi inkilâbat olarak adlandırılıyordu sorusuydu. İkinci soru[n] ise Cumhuriyetin neden muasırlaşmak gerekiyor sorusuna karşılık olarak, toplumda kabul görmüş, kitlelerin içselleştirerek kabullendiği, onları rejimin muasırlaşma hedefi arkasında mobilize ve motive edecek bir açıklamalar dizgesi üretmemesiydi. Tüm bu sorulara verilmeyen cevaplar, Kemalizm'in

tabulaştırılmasıyla örtülmeye, geçiştirilmeye, ertelenmeye, cevap veriliyormuş gibi yapılmaya çalışıla geldi. Tabulaştırma bunlara bir cevap üretmedi ama bir yandan bu soruların kangrenleşmesini, cevaplanması zorunlu bu sorular karşısında resmi ideolojinin mutlak bir sessizliğe bürünmesini de engellerken, diğer yandan da bu sorunlara gerçek cevaplar arayanların ötekileştirilebilmesini kolaylaştırdı.”

Netice itibariyle Cumhuriyet rejimi gerçek niteliğini gizlemeye, *eskiyi* yepyeni bir şeymiş gibi göstermeye mecburdu. Bu amaçla başlıca üç araç devreye sokulacaktı: Birincisi, tarihi 19 Mayıs 1919’dan başlatıp, Ebedî Şef’in ve bürokratik egemen elitin ihtiyacına cevap veren, tahrifat, yalan ve yok saymaya dayalı bir resmî tarih versiyonu üretmek; İkincisi, Mustafa Kemal’i putlaştırmak, Kemalizm denileni tabulaştırmak; Üçüncüsü de kitlelerin bilincine nüfûz edip gönüllü kabullenme yaratması asla mümkün olmayan bağnaz bir resmi ideolojiyi topluma dayatmak... Söz konusu bağnaz resmi ideolojiyi dayatmanın iki yolundan biri okul ve eğitim sistemi diğeri de modern cumhuriyetin *modern* kanunları, mahkemeleri, hapishaneleri, sansür, oto-sansür ve ideolojik linç olacaktı. Vatan yoktan varedilip halka *bağışlanmıştı*, saltanat halk için ilga edilmiş, cumhuriyet halk için kurulmuştu. Velhasıl gerçek durum Kadir Cangızbay’ın çarpıcı ifadesindeki gibiydi: “... cumhuriyet ise, milletin eline teslim edilmeyecek kadar değerli bir varlık olarak aslî sahiplerinin tekelinde şanlı, ama ondan daha fazla da kanlı yoluna çoktan koyulmuştur.”¹⁸

2. ‘Muasır medeniyet’ kapitalizmdir

Muasırlaşma, garplılaşma, batılılaşma, asrîleşme, modernleşme, çağdaşlaşma, ilerleme, kalkınma, çağ atlama... az-çok eş anlamlı kavramlardır ve bunların gerçek dünyadaki kar-

¹⁸ “*Bizim Cumhuriyetimiz*”, a.g.m.

şılığı, kapitalist ekonomiler hiyerarşisinin yükseklerindeki kolonyalist-emperyalist ülkeler gibi olmayı istemek, onların 'seviyesini' yakalama iradesi, isteği ve perspektifidir. Kapitalist üretim tarzının mantığı, temel hareket yasaları, işleyişi, ve ortaya çıkarmak zorunda olduğu sonuçlar bilindiğinde, bu tam bir saçmalıktır ve asla mümkün değildir. Zira, kapitalizm hiyerarşik bir sistemdir. Bir kutupta zenginlik üretebilmesinin koşulu, karşı kutupta yoksulluk ve sefalet üretmektir. Başka türlü ifade edersek, kapitalist üretim tarzı bir *sömürü metabolizmasıdır*. Mülksüzleştirerek sermaye birikimi yaratan bir sistemdir. Birilerinin 'kalkınması' başkalarının 'kalkınmasının' engellenmesiyse, birilerinin zenginleşmesi başkalarının yoksullaşmasıyla mümkündür. Kapitalizm *mutlak ve görelî yoksulluk üretmeden ve onu derinleştirmeden* yol alması mümkün olmayan bir üretim tarzıdır. Dolayısıyla bir ülkenin hiyerarşinin alt seviyesinden üste seviyeye çıkması, piramidin tepesindekinin yerini alması [yakalama] teorik olarak imkânsız değilse de ancak istisna olarak mümkündür. Eğer *hiyerarşi üreten ve yeniden üreten* bir süreç söz konusuysa, her dönemde piramit de varlığını koruyacak demektir. Sadece bu kadar da değil, hiyerarşik yapı hiyerarşinin alt kesimleri aleyhine olmak üzere *derinleşecektir*. Demek ki, teorik planda saçma, pratik yaşam tarafından da yalanlanmış, imkânsızlığı kanıtlanmış bir durum veya *iflas etmiş bir paradigma* söz konusudur. Öyleyse, neden insanlara ve toplumlara ısrarla sonu olmayan bir yolda 'ilerlemek', gerekli, arzulanır, iyi, güzel ve seçeneksiz yegâne perspektif olarak sunuluyor, sunulabiliyor, dayatılıyor? Mustafa Kemal, "*Memleket behemehal asrî medenî ve müteceddit olacaktır. Bizim için bu hayat davasıdır.*"¹⁹ derken gerekliliğe, zorunluluğa, kaçınılmazlığa ve alternatifsizliğe gönderme yapıyordu... Daha önce söylediğimizi tekrar edersek, insanlara ve topluma ilerde herşeyin daha iyi, daha güzel

olacağını, sabrederlerse, *altın çağın, yeryüzü cennetinin* uzak olmadığını söyleyenler kimdir, kimlerdir? Seçeneksiz olduğu söylenen söz konusu perspektifin arkasındaki irade kimin iradesidir. İşte kritik soru bu...

Öyleyse kapitalist üretim tarzının mantığı, işleyişi ve tezahürleri üzerinde durmak gerekecek. Bir bütün olarak alındığında, kapitalist dünya sistemi hiyerarşıktır ama hiyerarşinin unsurları, bileşenleri olan, hiyerarşinin farklı yerlerindeki her ulusal kapitalist sosyal formasyonun herbiri de bizzat hiyerarşik bir yapı ve işleyişe sahiptir. Dünya ölçeğindeki hiyerarşinin benzeri ulusal düzeylerde de söz konusudur. Nasıl kapitalist dünya sisteminde bir hiyerarşı söz konusuysa [piramidin en tepesinde olandan başlayarak en alttakilere kadar], her bir kapitalist ulusal sosyal formasyonda da bir hiyerarşı geçerlidir. Dolar milyarderi olandan yiyecek ekmek, içecek su bulamayanlara, toplumun ortak kullanımına sunulması gereken doğal ve beşeri zenginliği yağmalayan egemen azınlıktan, yoksullaştırılmış halk çoğunluğuna doğru bir hiyerarşı... Başka türlü söylersek, dünya ölçeğindeki hiyerarşinin bir benzeri ulusal planda da geçerlidir. piramidin tepesinde yer alan hegemonik kolonyalist-emperyalist ülkelerin sömürüsüne maruz, dolayısıyla 'bağımlı' ülkelerin yönetici-egemen sınıfları, ulusal plandaki hiyerarşinin tepesindekilerdir. Kendileri de sömürücü sınıftır veya sömürücü sınıfa mensupturlar.

Bu durumu kabullendirip- dayatmanın yolu gizlemekten geçiyor, gizlemek için de milliyetçilik, vatanseverlik, milli çıkar, ulusal yarar, yabancı düşmanlığı [zenofobi], vb. söylemler devreye sokuluyor. Oysa, *ulusal egemenlerin* çıkarı, kolonyalist-emperyalist ülkelerin egemenlerinin çıkarıyla ortaktır. Dünya ölçeğindeki ülkeler arasında asıl geçerli olan bir *küresel egemenler koalisyonudur*. Ya da asıl çelişki veya karşıtlık *yeryüzünün egemenleriyle yeryüzünün ezilen-sömürülenleri* ara-

sındadır. Paul Valery, *“savaş, birbirlerini tanıyan ama birbirlerini öldürmeyenler adına, birbirlerini tanımayanların birbirini boğazlamasıdır”* derken tam da bunu ifade ediyordu. Elbette bu farklı ülkelerin egemenleri arasında rekabet ve kıskançlık olmadığı anlamına gelmez. Kapitalist ülkeler piramidinin neresinde yer alırsa alsın, her bir kapitalist sosyal formasyonun egemenleri arasındaki çıkar ortaklığı, herbirinin ‘kendi’ halkıyla olan çıkar ortaklığından daha önemlidir. Velhasıl *yer-yüzünün egemenleri birbirlerine ‘kendi halklarından’ daha yakındırlar*. Bunun öyle olduğunu anlamak için etrafa bakmak yeterlidir ama egemenin gözüyle değil de kendi gözünüzle bakmak kaydıyla ve gören bir gözünüz varsa...

İşte topluma gösterilen hedefin gerisindeki irade bu sözünü ettiğimiz ‘ulusal egemenlerin’, ‘milli efendilerin’ iradesinden başkası değildir. Her dönemde kullandıkları kelimeler, kavramlar ve söylemler değişse de, söz konusu kelimeler, kavramlar ve söylemler aynı şeyi ifade etmek içindir. Osmanlı imparatorluğunun Lâle Devri denilen döneminde yenilikçi bürokratik egemen sınıfın adamları asri, asrileşmek ve alaf-ranga kelimelerini çok kullanıyordu. Daha sonra ‘terakkiyat-ı cedide’, İkinci Meşrutiyet döneminde ilerlemenin karşılığı olan terakki, cumhuriyet döneminde modernleşme, muasır-laşma, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma, öztürkçe çılgınlığından sonra çağdaşlaşma, İkinci emperyalistler arası savaştan sonra kalkınma, şimdilerde ‘sürdürülebilir kalkınma’, ‘dünya ekonomisiyle bütünleşme’, piyasa ekonomisini tesis etme, ‘dışa açılma’, çağ atlama, küreselleşme, AB’ye tam üyelik, az-çok aynı şeyi ifade eden kelimeler ve kavramlardır. Netice itibarıyla geçerli perspektif veya retorik, Batılı kapitalist/emperyalist ülkelerin bugün ulaştığı seviyeyi yakalamayı nihaî amaç sayıyor. Batı’da geçerli olan tartışmasız kabul edilebilir bir şey sayılabilir mi?

Batı değil kolonyalist/ emperyalist kapitalizm

Kapitalizmin kanlı bayrağının dalgalanmaya başladığı tarih, Kristof Kolomb'un macerasıyla başladı. Bu, keşifler denilen ama asıl fetihler denmesi gereken dönemin başlangıcıydı. Kolonyalistlerin kanlı bayrağı önce 'Yeni Dünya' denilen Amerika Kıtası'na dikildi. Daha sonra sıra 'Eski Dünya'ya [Afrika ve Asya] gelecekti. Kapitalist yayılmayla kapitalizm öncesi dönemin imparatorluklarının fetih ve yayılmaları arasındaki önemli fark dikkate alınmadığı zaman, kapitalizmin tahribatını anlamak zorlaşıyordu. Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve benzer prekapitalist geleneksel imparatorlukların mantığı farklıydı. Osmanlı İmparatorluğunun yayılması, kapitalist çağın yayılmacılığından farklı bir mantığa ve işleyişe sahipti. Aynı şey Sovyet İmparatorluğu'nun için de geçerliydi. Oysa, kapitalizm pre-kapitalist dönemin imparatorluklarından çok farklı dinamiklere sahip, yepyeni bir üretim tarzıdır. Kapitalizmin farklı uygarlıklarla bir arada, yan yana yaşaması mümkün değildir. Kendi dışındakileri kendine benzetme, biçimsizleştirme, biçimlendirme, kendi mantığı ve ihtiyaçlarıyla uyumlandırma dinamiğine ve 'yeteneğine' sahiptir. Bunun anlamı, *geleneksel iktibas yolunun kapitalizmle birlikte artık kapanmış olduğudur...* Oysa kapitalizm öncesi çağlarda bir uygarlığın ilerlemesi diğerlerinin ilerlemesinin koşuluydu. Farklı uygarlıklar birbirlerinden iktibaslar yaparak bir üst düzeye çıkabiliyorlardı. Nitekim kapitalist Batı Avrupa'nın, önemli bir sıçrama yapıp öne geçmesinin gerisinde de Asya ve Afrika'nın kadim uygarlıklarından özellikle de Müslüman-Arap uygarlığından yaptığı önemli iktibaslar bulunuyordu. Kapitalizmin egemen üretim biçimi haline gelip dünyanın farklı bölgelerini etkisi altına aldığı dönemde, artık bir uygarlığın kapitalizmden iktibas yaparak kendisi gibi kalması, kendi yoluna ilerle-

mesi mümkün değildi. İktibas, iktibas yapanı ancak kapitalist dünyanın bir parçası haline getirebilirdi. Hem onu kapitalist dünya sisteminin bir parçası haline getiriyor, hem de sistemin kutuplaştırıcı-hiyerarşik niteliğinden ötürü kendisi olmaktan çıkarıyor, bağımlı-edilgen bir statüye mahkûm ediyor. Başka bir ifade ile *kapitalist üretimin veya aynı anlama gelmek üzere sermayenin genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesinin bir aracı haline getiriyor*. Bağımlı ve edilgen bir süreç ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, eski dönemdekinden farklı olarak, kapitalizm çağında iktibas, bir tür *oto-kolonizasyon* – kendi kendini sömürgeleştirme- anlamına geliyor...

Osmanlı İmparatorluğunun *yenileşme* [teceddüt] serüveninin yarı-sömürgeleşmeyle sonuçlanması, yukarda kısaca değindiğimiz durumla doğrudan ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğu kolonyalist-emperyalist kapitalist Batı Avrupa'nın hiçbir zaman doğrudan sömürgesi olmadı, her zaman siyasi planda bağımsız devlet statüsünü korudu ama yapılan her *yenilik* imparatorluğu daha çok yarı-sömürgeleştirdi. Kapitalist üretim tarzının mantığı, dinamiği ve temel işleyiş yasaları veri iken, başka türlü olması mümkün değildi. Mustafa Kemal Fransız yazar Maurice Pernot'ya verdiği demeçte: "*Osmanlı İmparatorluğu, Batı'ya karşı elde ettiğimiz başarılardan çok gururlanarak kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün düşüşe başlamıştır. Bu bir hata idi. Bunu tekrar etmeyeceğiz. Bizim vücutlarımız Doğu'da ise de düşüncelerimiz Batı'ya dönüktür. Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çalışmalarımız Türkiye'de çağdaş, bu sebeple Batılı bir hükümet oluşturmaktır. Uygarlığa girmek arzu edip de Batı'ya yönelmiş millet hangisidir?*"²⁰ diyor. Dikkat edilirse Mustafa Kemal, birincisi Avrupa'yı yegâne uygarlık modeli olarak görüyor; ikincisi, Avrupa'nın 'kötü yüzü' demek olan sömürgeci-ko-

20 Fransız *Revue des deux monde* için Cumhuriyetin ilân edilisinin ardından, 29 Ekim 1923'de verilen demeç.

lonyalist-emperyalist kapitalizmi yok sayıyor; Üçüncüsü, kötülüğün Batı'ya [Avrupa] sırtını çevirdiğİ için değil, tam tersine batıyla eşit olmayan ilişkiler içine girmesinden, ilişkilerin yoğunlaşmasından kaynaklandığını yok sayıyor. Oysa kapitalizm ve Avrupa aynı şey değil zira, kapitalizm dediğiniz zaman sömürgeci fetihlerden, dünyanın geri kalanının sömürgeleştirilmesinden de söz etmeniz gerekecektir.

Netice itibariyle kapitalizmin şimdilerin revaçta kavramı olan 'küreselleşme' demek olduğı gözlerden kaçıyor. Üstelik XIX' uncu yüzyılda 'Batı' artık sadece Avrupa'dan ibaret değıldi, Avrupa, ABD, Kanada ve Avustralya'yı da kapsıyordu... Bu anlamda *Batı*'dan , coğrafi bir bölge değil, farklı bir üretim tarzı veya uygarlık modeli olan kolonyalist-emperyalist kapitalizmin anlaşılması gerekiyor. Önemli bir husus da, kapitalist çağda kolonyalizm ve emperyalizm kavramlarının içerdığı, içermesi gereken anlamın çok farklı olduğudur. Bir topluluğun yaşadığı yerden uzak başka bir yere yerleşmesi demeye gelen *colonne* ve *colonie* kapitalizmle birlikte anlam kaymasına uğradı, dolayısıyla kolonyalizm kapitalizm dönemine ait modern bir kavramdır. Bir cemaatin veya topluluğun masum göçünden ibaret değıldir. Avrupalıların Kuzey, Orta ve Güney Amerika'ya, Avustralya'ya, Yeni Zelanda'ya, Güney Afrika'ya, vb. yerleşmesi, sıradan göçten öte bir şeydi ve asla *masum* değıldi, dolayısıyla bir *ilerleme* sayılması mümkün değıldi... Başka türlü ifade etmek gerekirse, oradaki uygarlıkların tarih sahnesinden silinmesi, jenosit [soykırım], köleleştirme ve köle ticareti, sömürü, yağma ve talan, doğa tahribatı ırkçılık, aşağılama, vb. demeye geliyordu ama retorik farklıydı. Velhasıl hikâye kolonyalist Avrupalıların anlattığı gibi değıldi... Bu ilk sömürgecilik döneminde sömürü, yağma ve talan sonucu ele geçirilen zenginlik, sanayi devrimi denilene imkân verdi ve sömürgeciliğın ikinci dalgası başladı. [1800 öncesinden Avrupa'dan Amerika Kıtasına göç eden ko-

lonyalistlerden daha fazla kölenin Afrika'dan 'Yeni Dünya'ya taşındığını hatırlatalım]. Artık hiyerarşik bir kapitalist dünya sistemi oluşmuş, *kutuplaşma* yerleşmişti. XX. yüzyılın başında yeryüzünün yaklaşık %85'i az sayıdaki 'gelişmiş' kapitalist [kolonyalist-emperyalist olarak okuyunuz] ülkenin doğrudan ya da yarı-sömürgesi veya 'nüfûz bölgesi' statüsüne indirgenmişti. İşte ulaşılması, yakalanması, *üstüne çıkılması* yegâne perspektif olarak sunulan *muasır medeniyet* böyle bir şeydi... Velhasıl *örgütlü şiddetin timsâliyi*...

Kolonyalizm sadece ekonomik sömürden, toplumsal yapının çarpıtılmasından, toplumsal dokunun yırtılmasından, kültürel yabancılaşmadan ibaret değildi. Doğrudan veya yarı-sömürgecilik olsun, sömürgeciler sömürgelerde kendi suretlerinde bir *yerli elit* de yaratmışlardı. Bu, kendine, 'toplumuna' ve dünyaya sömürgecinin gözüyle bakan, *bilinci sömürgeleştirilmiş bir elitti*. Söz konusu elitin kendisi de kolonyalizmin ürünüydü... Bu *Batıcı elit* sömürgeciliğin doğrudan versiyonunun tasfiye edildiği II. Emperyalistler arası savaş sonrasında nöbeti devralacak ve herşey eskiden olduğu gibi, özü ve esası pek değişmeden, kaldığı yerden yol almaya devam edecekti. Başka türlü ifade edersek, *anti-kolonyalist mücadele* problemliydi. Sadece siyasal plandaki bir değişiklik, kolonyalist yöneticinin yerini *yerli unsurların* alması, geçerli ilişkiler bütününe dönüştürmek, taşı yerinden oynatmak için yeterli olabilir miydi?. Hosea Jaffe: "*Anti-emperyalist literatür genel olarak Batı sömürgeciliğini [colonialisme occidental] mahkûm ediyor ama Batı sömürgeleştirmesini [colonisation occidentale] değil*"²¹ derken, bu ayrıma gönderme yapıyor. Oysa, sömürgeciliğin gerçekten tasfiye edilmesi öncelikle paradigma değişikliğini gerektiriyordu. Nüfusun %15'i ülkenin doğal ve beşeri zenginliğinin %75'ine sahip olmaya devam ettiği koşullarda

21 Hosea Jafee, *Du colonialisme aujourd'hui*, Prangon/Vs, p. 9, Lyon 2005.

sömürgeciliğin tasfiye edildiğinden, anti-emperyalist bir mücadelede söz edilebilir miydi? *Decolonisation*'un [sömürgeciliğin tasfiyesi] sadece politik kerte [yönetici sınıf katında] sömürgeci yönetimlerin yerini yerli unsurların alması] bir değışiklikle mümkün olmayacaktı. Ülkeyi sömürgeci-emperyalist metropollere bağlayan zincirin kırılmasını, köklü bir 'kopuşu' ve radikal bir perspektif değışikliğini gerektiriyordu. Bu bakımdan kolonizasyonun söz konusu olduğı [metropolden gelen Avrupalı nüfusun bulunduğı] doğrudan sömürgelerle, yarı-sömürge statüsüne indirgenmiş ülkelerdeki durumu ayırt etmek gerekir. Avrupalı 'beyaz nüfusun' mevcut olduğı kolonilerde söz konusu ülkelerin beşeri ve doğal kaynaklarının [madenler, fabrikalar, büyük tarım işletmeleri, bankalar, vb.] önemli bir bölümü 'beyazlara' aitti. Bu duruma dokunulmadan kazanılan bir 'bağımsızlık', yönetimin yerli unsurlara devredilmesi, sömürgeciliğin tasfiye edilmesi değıl, sadece görüntüsünün değışmesi anlamına gelebilirdi.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 5 milyon 'beyaz' milli gelirin %66'sına el koyarken, 45 milyon 'siyah' da %33'üne sahip... Oysa 'beyazların' milli gelirin %10'una, 'siyahların' da % 90'ına sahip olması gerekirdi... Böyle bir eşitsiz tablo geçerliyen, siyahların beyazların yaşam standardını yakalaması söz konusu olabilir mi? Reel olarak *Apartheid* rejiminin son bulduğı söylenebilir mi? Dolayısıyla sömürgeciliğin tasfiyesi, sosyal yapıda bir devrim olmadan mümkün değıldir. Elbette ideolojik, zihinsel-entellektüel bir devrim ve kopuş da gereklidir... Yarı-sömürge statüsündeki ülkelere gelince, orada da mülkiyet ilişkilerine dokunulmadığı sürece ve sömürgeci-emperyalist ülkelerle önceden kurulmuş eşitsiz ekonomikticaret-yatırım ilişkileri eskide olduğı gibi kaldıkça, yarı-sömürgecilik statüsünün değışmesi mümkün değıldi. Birleşmiş Milletler Örgütü ve çevresindeki örgütlerde biçimsel bir temsil gerçek durumu gizleme işlevi görecek. Eğer Büyük Fran-

sız Devrimi'nde soyluların ayrıcalıklarına dokunulmasaydı, toprakları istimlâk edilip topraksız ve az topraklı köylülere dağıtılmasaydı, sadece Kral tasfiye edilseydi, Büyük Fransız Devriminden söz edilebilir miydi? Sömürgelerin 'bağımsızlığı' bir biçim sorunu olarak kaldıkça ve paradigma değişmedikçe, söz konusu ülkelerin 'muasır medeniyeti' yakalamaları sadece yeni yönetici elitin kitleleri aldatmasına, oyalamasına yarayan ideolojik bir manipölasyon olabilirdi ve öyle olduğu artık anlaşılmış bulunuyor...

Mustafa Kemal'in muasır medeniyeti cumhuriyet rejiminin vazgeçilmez paradigması olarak sunuşundan 64 yıl sonra Kenan Evren 29 Ekim 1988 Cumhuriyet Bayramı için yayınladığı mesajda: *"...Kahraman Türk Milleti bu tükenmez inanç ve kararlılıkla Atatürk ilke ve inkılaplarının gösterdiği yolda, cumhuriyetin güçlü kanatlarında çağdaş uygarlığa mutlaka ulaşacaktır. Bunun için gerekirse birlik ve beraberliğimize kast edebilecek düşmanları çelikten bir yumruk olup ezecek ve geleceğimizin nurlu ufuklarını gölgeleyebilecek bütün engelleri yok edeceğiz."* diyor. Kenan Evren'den yirmi yıl sonra başbakan Recep Tayyip Erdoğan artık muasır medeniyeti yakalamanın an meselesi olduğunu ilan edebilirdi. Aracın direksiyonuna geçen her lider, sadece vites büyüttüğünü söylemiyor, kendinden öncekilerin muasır medeniyeti yakalamak için gerekeni yapmadığını da söylüyor. Tek istisna Cumhuriyetin onuncu yılındaki nutkunda: *'Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız'* diyen Mustafa Kemal değil. Nitekim, Recep Tayyip Erdoğan: *"Atatürk'ün ifade ettiği muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak bir amaçsa, bugüne kadar gelenler maalesef bu amacın semtine bile uğramadılar. Biz Atatürk üzerinden geçinmiyoruz. O amaca varmak suretiyle Atatürk'e olan bu noktadaki muhabbetimizi ortaya koyuyoruz"* diyor. Velhasıl, hedef ufukta bir çizgi ve her yaklaşıldığı sanıldığında uzaklaşıyor, zira bu dünya'da reel bir karşılığı yok. Öyle bir *vadedilmiş dünya cenneti* ki, kitleleri aldatmaya, oya-

lamaya, sömürü, yağma ve talan cephesinin iktidarını meşru-
laştırmaya hizmet eden egemenin söylemi...

3. Avrupa birliği [AB] büyük sermayenin imparatorluğudur...

şimdilerde toplumun farklı kesimleri farklı saiklerle Avrupa Birliğine katılmak istiyor. Her zaman olduğu gibi kimse halka sormayı, bir referandumla durumu netleştirmeyi istemiyor. Elbette 'kamuoyu' denilen de kolaylıkla manipüle edilen bir şey ve ediliyor. Ekseri gözden kaçan bir şey de ideoloji demek için 'kamuoyu' dendiğidir... Referandum demokratik bir araç gibi görünse de demokratik olmayan bir ortamda beklenen sonucu vereceğine dair bir kesinlik yoktur. Kaldı ki, bu ülkede öyle bir anlayış ve gelenek de yok. Yapılan her şey 'halkımızın [doğrusu devletimizin] iyiliği için' yapıldığına göre... İşsizler iş bulma umuduyla, köylüler ürettiklerinin daha iyi değerlendireceklerini sanarak, seksen yıldır bürokratik oligarşiden ve vesyetten muzdarip Müslüman kesim baskıdan kurtulma umuduyla, Kürtler 'demokratik' Avrupa standartlarının koruması altında nefes alabilecekleri beklentisiyle, halktan ve kendinden umudunu kesen bir kısım aydın da Türkiye'nin demokratikleşmesinin başkaca bir yolu olmadığını düşündüğü için, tuhaf ama solun bir kesimi veya kendilerinin ve başkalarının 'sol' saydığı-sandığı kesim de AB'ye girildiğinde Türkiye'nin sosyalizme biraz daha yaklaşacağı sanısıyla...

Kimse nereye girildiğini sorun etmiyor. Girilmek istenen yer nasıl bir yerdir? sorusu hiçbir zaman sorulmuyor. AB'nin *apiriori* muasır medeniyet seviyesinin *cisimleşmişi*, muasır medeniyetin *timsâli* ve kendisi sayıldığı koşullarda, AB'ye karşı çıkmak büyük cüret gerektiren bir şeydir... Bir başka tuhaflık da kapitalizm, emperyalizm, kolonyalizm hakkında bilinç açıklığına sahip veya öyle olması gereken, AB'nin aslında kimin birliği olduğunu bilen/ bilmesi gereken Marksist

sol ile ülkenin kaderini elinde tutan, benim *asıl devlet partisi* dediğim, şimdilerde ulusalcılar denilen ayrıcalıklı bürokratik elit [militer ve 'sivil' bürokrasinin yükseklere] ve çevresinin AB'ye karşıtlıkta aynı safta yer almaları... Bu durumun kafa karışıklığı yaratması kaçınılmaz. Nasıl oluyor da kendilerini memleketin sahibi sayan, varlıkları demokrasinin ve özgürlüğün yokluğuna endeksli [ulusalcı denilen] egemen bürokratik klik ve çevresiyle, Marksist sol aynı saftaymış gibi görünüyor? Esasen bu iki kesim arasında şöyle temel bir fark var: Marksist sol kapitalizmin ne olduğunu, AB'nin baştan itibaren başta işçi sınıfı olmak üzere, emekçi sınıflara düşman, sosyalizmin önünü kesmek üzere tasarlanmış bir Amerikan [Atlantik] projesi, dolayısıyla emperyalist bir birlik olduğunu bildikleri için AB'ye karşıyken [karşı olması gerekirken], şimdilerde 'ulusalcı' denilen *asıl devlet partisi* ve çevresi de, AB'nin bazı burjuva standartlarını kendi iktidarlarını, ayrıcalıklarını, saltanatlarını, velhasıl statülerini sarsma istidadı taşıdığı, hesap verebilir duruma gelmeleri muhtemel olduğu için AB'ye karşılar. Bunlar, seksen yıllık 'korunmuş av alanlarına' başka avcılarının girmesini istemiyorlar... *Ayak takımının* sınırlı da olsa sürece dahil olmasından korkuyorlar... Netice itibariyle memleketin *sahiplerinin* kaygıları ve korkuları kendileriyle ilgili. Bu yüzden bir şeye karşı olmak aynı safta olmak demek değildir. İnsanlar farklı gerekçelerle aynı şeye karşı çıktıklarında aralarında bir 'ortaklık' veya 'hedef birliği' olması gerekmez. Asıl önemli olan, bir şeye karşı olanın neden karşı olduğudur. Zira neden *karşı* olunduğuyla neden *yana* olunduğu arasında bir bütünlük vardır. Bir şeyden yana olmakta ortaklık, karşı olmağtaki benzerlikten çok daha önemlidir... Ulusalcı denilen kesim kapitalizmi sorun etmiyor, o tarakta bezi yok. Kapitalizmle sorunu olmayanın emperyalizm diye bir sorunu olması da mümkün değildir elbette...

Aslında egemenler bloğunda ne istediğini, yapılmak istenenin ne anlama geldiğini bilen bir tek kesim var: Büyük

sermaye. Fakat sermayenin küçüğü de büyüğüne dahil. Ekseri sanıldığı gibi sermayenin farklı kesimleri arasında Çin duvarı yoktur ve bu sermayenin karakterinin sonucudur. Sermaye çoktan AB'nin içinde ve orada olmakta da çıkarı var zira, birincisi zaten küresel büyük sermayenin bir parçası; ikincisi, sermaye demek pazar demektir. Hiçbir sermaye grubu 500 milyonluk 'zenginler' pazarının dışında kalmak istemez. O halde dört kesimden söz etmek mümkün. Ne istediğini bilmeyen, oynanan oyundan habersiz olanlar, [bir bütün olarak emekçi sınıflar cephesi] ki, bunlara kendinden ve halktan umudunu kesmiş aralarında kendilerini solcu-sosyalist sayan 'rafine' aydınları da dahil etmek mümkündür; statülerinden, ayrıcalıklarından olma korkusuna ve telaşına kapılmış 'ulusalcılar' da denilen *memleketin sahipleri* cephesi, Memleketin sahiplerinin sultasından kurtulmak isteyen geniş Müslüman kitleyi manipüle eden 'yeni yetme kapitalistler' veya 'Anadolu sermayesi', nihayet AB'nin büyük sermayenin imparatorluğu olduğundan haberdar sınırlı bir Marksist sol.

Öyleyse sorun nedir? Nasıl ele alınmalı, tartışılmalı ve anlaşılmalıdır? Zira, çoktandır AB'ye dair bir dizi tevatür üretilmiş durumda... İşte AB'nin bir bolluk ve refah cenneti olduğu, demokrasinin ve özgürlüklerin timsâli olduğu, bir barış adası, dünya barışının güvencesi olduğu, velhasıl ulaşılması gereken yegâne 'üstün' uygarlık modeli veya muasır medeniyetin timsâli olduğu, vb.... Bilimsel-entellektüel faaliyetin gerçekten bilimsellik ve entellektüellik iddiasında bulunabilmesinin koşulu, onun retorikle realite, söylemle gerçek, görüntüyle öz arasındaki uyumsuzluğu teşhir edebilme yeteneğidir. Aksi halde bizzat bilim denilenin bir dokunulmazlık zırhının arkasına gizlenerek, varlık nedenine yabancılaşması kaçınılmazdır. Ne yazık ki, şimdilerde bilim denilip yüceltilen bilimsel etkinliğin manzarası parlak değil. Nasıl sorusu, neden sorusunun önüne geçmiş durumda ki, bu durum realitenin anlaşılması bakımından sorun yaratma istidadı taşıyor.

Bilimsellik alanı kapitalist metalaşma saldırısından muaf veya aynı anlama gelmek üzere *şerbetli* değil... AB'ye dair tevatür edilenle gerçek durum arasındaki uyumsuzluğu teşhir edip, bilince çıkarmak için bir dizi sorunun cevaplandırılması gerekiyor: AB projesinin arkasında kim [kimler] vardı? Projenin asıl amacı ve misyonu ne idi? AB daha şimdiden olmuş-bitmiş bir şey sayılabilir mi? AB'nin bir geleceği var mı? Böyle bir birliğin başta birlik üyesi ülkelerin emekçi sınıfları olmak üzere, dünyanın ezilen halklarına, sömürülen sınıflarına, *yer-yüzünün lânetlilerine* teklif edebileceği bir şey var mıdır? Birliğe dahil olmak [tam üyelik] nihai kurtuluş anlamına gelir mi? 'Sosyal Avrupa' veya 'işçilerin Avrupa'sı' söyleminin bir kıymet-i harbiyesi, gerçek dünya'da bir karşılığı var mıdır?..

AB bir Amerikan projesi, [Atlantik projesi] veya Avrupa ve ABD büyük sermayesinin projesidir

Her ne kadar AB'nin temelini 1957'de *Roma Anlaşmasıyla* atıldığı bilinse de, asıl temel atma tarihi NATO'nun kurulduğu 1949 dur. Bugünün AB'sinin temeli Roma'da değil, Washington'da atıldı. İkinci emperyalistler arası savaşın sonunda Avrupa'nın doğusu Sovyetler Birliğinin etkisi altına girmiş, Batısı da savaşta büyük yıkıma ve kan kaybına uğramıştı. Emperyalist savaştan prestijini artırarak çıkan Sovyetler Birliği, Batı Avrupa'nın yoksulluk ve sefaletle boğuşan işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin gözünde bir çekim merkezi haline gelmişti. Üstelik bazı ülkelerde [Fransa, İtalya] güçlü komünist partileri vardı. İşte AB projesi böyle 'kritik bir tarihsel anda' gündeme gelmiş, küreselleşme yolundaki Amerikan ve Batı Avrupa sermayesinin imdadına yetişmişti. Bu yüzden AB projesi baştan itibaren büyük sermayenin projesiydi. 1947'de CIA Avrupa'daki durumla ilgili politik ve ekonomik mahiyette olmak üzere iki 'tehlikeyi' haber veriyordu. Ekonomik mahiyetteki sorun Batı Avrupa'da ekonomik bir

çöküşün ABD'nin 'güvenliği' açısından arzettiği tehlikeydi. Kaygılandırıran da komünist unsurların iktidarı ele geçirmesi ihtimaliydi... Söz konusu ikili tehlikeyi bertaraf etmek üzere Marshall Planı devreye sokuldu.

Ekseri sanıldığı gibi "Marshall Yardımı" olarak bilinen asla 'insanî kaygılarla' gündeme gelmiş değildi, gelmesi de zaten mümkün değildir. Zira, hegemonik-emperyalist ABD'nin insanî kaygılarla hareket ettiğini düşünmek abesle iştigal etmektir. Planın amacı çökme riski altındaki Batı Avrupa rejimlerini 'ayağa kaldırmaktı' ama yardımın şartları vardı: 4 Mayıs 1947'de Fransa'da, 13 Mayıs 1947'de İtalya'da ve aynı ayın sonlarına doğru Belçika'da komünist bakanlar hükümetten kovuldu... Bu operasyonun hemen sonrasında da [5 Haziran 1947] Marshall Planı ilân edildi... Planın amacı Amerikan dolarının egemenliği altında Avrupa ekonomilerini bütünleştirmekti. Elbette planın başka amaçları da vardı: ABD ekonomisini 1948-49 krizinden kurtarmak, savaşta zayıf düşen Avrupa kapitalizmini düzlüğe çıkarmak, Batı Avrupa'daki sol hareketi etkisizleştirmek, Amerikan sermayesinin Batı Avrupa'ya nüfûz etmesinin koşullarını yaratmak... Bunun anlamı Batı Avrupa ekonomilerinin yönünü Atlantik'in öteki yakasına çevirmekti. Marshall Planı etkisini göstermekte gecikmedi: 1948-1951 döneminde dış yatırımlar ikiye, ABD'ye transfer edilen kâr da yaklaşık üçe katlandı...

Ekseri tevatür edildiği gibi, AB iki kutup arasında [ABD ve Sovyetler Birliği] bağımsız bir güç odağı oluşturmak üzere gündeme gelmedi. ABD'nin bir *vasalı* olarak tasarlandı ve öylece yoluna devam etti. Esasen AB projesi temel bir tespite dayanıyordu: doğası gereği küreselleşmek zorunda olan kapitalizm [sermaye] her bir kapitalist ülkenin dar sınırları içine hapsedilemezdi. Dolayısıyla AB projesi büyük sermayenin her seferinde genişleyen pazar ihtiyacının bir gereği olarak

gündeme gelmişti. Dönemin medyası 160 milyonluk ‘büyük Pazar’dan söz ediyordu. Fransız Pathé Journal’ın 3 Temmuz nüshasında: “Neden bir Avrupa Ortak Pazarı?” sorusunun cevabı şöyle veriliyordu: “Çünkü modern ekonomi hayati önemde geniş alanlar gerektirir [...]. İç gümrükler tasfiye edilerek, Avrupa dünya ekonomisi ölçeğinde 160 milyon tüketiciden oluşan bir pazara dönüşüyor. Bu verimliliğe, tam istihdama, ve ancak geniş pazarların mümkün kıldığı işletmelerin modernizasyonuna açılan yoldur. “Roma Antlaşması 25 Mart 1957’de imzalandı. O tarihten sonra Batı Avrupa ekonomilerinin bütünleşmesi hızlandı. Anlaşmaya göre 1 Temmuz 1968’den itibaren sanayi ürünlerine konan gümrük vergileri tümünden kaldırılacaktı. İzleyen yıllarda başka alanlarda da [tarım ve ticaret politikaları] ortak politika gündeme gelecekti. Mallar, insanlar, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı sağlanacak, sermayenin önü sonuna kadar açılacak, pazar genişleyecekti. Bunları politik-bürokratik kurumsal yapıların oluşturulması izleyecekti: Avrupa Komisyonu, Bakanlar Konseyi ve Avrupa Parlamentosu üçlüsü... ABD’nin belirleyici olduğu ve büyük sermayenin önünü açmak üzere oluşturulan ve Avrupa’yı Amerika’nın *vasalı* statüsüne indirgeyen bu projeye kayda değer yegâne itiraz General De Gaulle’den gelmişti. Fransa’nın o dönemde devlet başkanı olan De Gaulle her ne kadar Roma Antlaşmasının liberal karakterine itiraz etmese de, ABD *vasalı* bir Avrupa yerine, *Avrupalılar için Avrupa*’dan yanaydı. Avrupa’nın hem ekonomik hem de politik planda etkin bir güç odağı, dünya siyasetinin belirleyici bir aktörü olmasından yanaydı. Bu yüzden ABD’nin tam bir Truva atı dediği İngiltere’yi AB dışında tutmakta ısrarlıydı. Avrupa’nın ABD’nin bir tür ‘serbest bölgesi’ haline geldiğinin bilincinde olan bir devlet ve siyaset adamıydı. De Gaulle’ün önerdiği proje destek görmedi. Batı Avrupa büyük sermayesi tercihi- ni serbest ticaretten ve Atlantik’ten yana yaptı ve o tarih-

ten sonra bağımsız bir Avrupa perspektifi artık hiçbir zaman gündeme gelmeyecek, AB'nin rotası bütünüyle ABD'nin etki alanına girip 'Soğuk Savaşa' endekslenenecekti...

Maastricht Anlaşmasıyla AB projesinin sınırsız bir piyasa ekonomisi tercihindan başka bir şey olmadığı tartışmasız bir şekilde ortaya çıktı. Esasen AB'nin ilk bileşenlerinin tamamı eski kolonyalist güçlerdir. İlk kolonyalistler: İspanya ve Portekiz; Büyük kolonyalist imparatorluklar: İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda; sofraya geç dahil olanlar: Almanya ve İtalya... Bu kolonyalist güçlerin 'eski' kolonileriyle ilişkilerinin mahiyeti, dekolonizasyona [kolonyalizmin doğrudan veya klasik versiyonunun tasfiyesi anlamında] rağmen, özü itibarıyla değişmedi. Bu yüzden kolonyalizmin tasfiye edildiği söyleminin bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Velhasıl emperyalizm cephesinde de yeni bir şey yok. Sadece Avrupa'nın kolonyalist-emperyalist devletleri kendi aralarındaki çatışmaya son verip ABD'nin şemsiyesi altına girmeye razı olarak, kollektif emperyalizmin üç bileşeninden biri olmayı [diğer ikisi ABD ve Japonya] tercih ettiler ve vasallaşmaya razı oldular. Bir dizi insanî söyleme rağmen, Avrupa'nın dünyanın geri kalanıyla ilişkileri yeni bir görüntü altında kaldığı yerden devam etti. Aslında AB'nin şimdilerde *Güney* denilen Üçüncü Dünya ülkeleri emekçi sınıflarına, bu arada Avrupa'daki işçi ve emekçilere karşı büyük sermayenin [küresel plütokrasinin] tam bir ortak saldırı cephesi olduğunu söylemek abartma değildir. Avrupa Birliğinin genişlemesi, birliğe dahil ülke sayısının önce İrlanda, İngiltere ve Danimarka'yla 6'dan 9'a, daha sonra 12'ye şimdilerde 25'e çıkması sermayenin pazar ihtiyacının bir gereğidir. AB'nin her genişlemesi 'olumlu bir şey' olarak sunuluyor, oysa her genişlemenin işçilerin ve bir bütün olarak emekçi sınıfların aleyhine olduğunu görmek için 'uzman' olmak gerekmiyor.

Demokrasinin timsâli mi?

Baştan itibaren Avrupa Birliği düşüncesinin ve oluşumunun gerisinde şu tespit vardı: *Ekonominin ulusal pazarların dar sınırları dahilinde büyümesi mümkün değildir*. Elbette asıl söz konusu olan sermayenin büyümesidir. Dolayısıyla Avrupa Birliği, küreselleşen ve küreselleşmek zorunda olan kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere gündeme gelmişti. Oysa, gerçek anlamda bir Avrupa Birliği'nin kapitalizm koşullarında, üstelik ultra-liberalizmin geçer akça olduğu koşullarda gerçekleşmesi mümkün değildir. Netice itibariyle AB, bir kapitalistler kulübüdür ki, orada belirleyici olan halkların iradesi değil, büyük bankalar ve AB üyesi devletlerin büyük çokuluslu şirketlerdir. Retoriğin aksine, AB'nin tarihindeki hiç bir kritik aşamada [Ortak Pazar, Tek Pazar, Maastricht Anlaşması, Tek Para -Euro-, Avrupa Birliği Anayasası, Lizbon Antlaşması, vb...] halk iradesinin gerçek anlamda bir dahli olmadı. Tam tersine, birbirini izleyen söz konusu aşamalar, emekçi sınıflar lehine kazanılmış sosyal ve demokratik mevzilerin aşındırılması demeye geliyordu. Yegâne amacı ve varlık nedeni, kârı, dolayısıyla sermayeyi büyütme olan kapitalist-emperyalist bir birliğin demokratiklik iddiasının hiçbir kıymet-i harbiyesi olamaz, nitekim yoktur. Fanatik piyasacılıkla malûl ve liberal virüs tarafından zehirlenmiş bir oluşumun emekçi halk çoğunluğuna teklif edebileceği bir tek şey olabilir: *daha fazla sömürü*. Bilindiği gibi bir insanın politik planda özerk olabilmesi, ekonomik planda özerk olduğu durumda mümkündür. Oysa, AB kamuya ait ne varsa, kamu hizmeti ve sosyal hizmet sayılan ne varsa hepsinin özelleştirilmesini *piyasa ekonomisinin* işleyişi için vazgeçilmez sayıyor ve bu amaçla, özelleştirmeleri, deregülasyonu, varlıklı sınıflardan alınan vergilerin azaltılmasını, işçiler ve bir bütün olarak emekçi sınıflar ve toplumun mütevazı kesimleri lehine kazanılmış hakları aşındırmayı, sömürüyü daha da derinleş-

tirmek üzere çalışma yaşamına 'iğretiliği', 'esnekliği' hakim kılmayı amaçlıyor. Şimdilerde AB üyesi ülkelerde yaşayan işçiler, AB'nin kendileri için ne anlama geldiğini, vaatlerin [daha fazla refah, istihdam, büyüme, demokrasi, barış...] nasıl içi boş bir söylem olduğunu görüyorlar veya görmeleri gerekir... Onlat için AB işsizlik, giderek büyüyen gelir dağılımı dengesizliği, sosyal hizmetlerin ve kamu hizmetlerinin aşındırılması, vb. demek...

Bir devletin [veya sosyo-politik formasyonun] niteliğini belirleyen, onun 'biçimsel işleyişinden' çok sınıfsal niteliğidir. Eğer öyleyse soru şu olabilir: AB'nin rotasını kim belirliyor? Elbette büyük sermaye gurupları, Avrupa oligarşisi ve plütokraşisi belirliyor. Aslında AB'nin biçimsel işleyişine kısa bir bakış, ne demek istediğimizi anlatmaya yeter. Zira, Maximilien de Robespierre'in de dediği gibi 'zaman zaman birkaç temsilci seçmek' şeylerin gidişatını etkilemenin garantisi değildir. Kaldı ki, temsili demokrasi gerçek demokrasinin önünü kesmek amacıyla ve bilinçli olarak peydahlanmış bir yönetim aracıdır. AB söz konusu olduğunda süreci belirleyen de zaten seçilmiş temsilciler değil, üye devletlerden 'bağımsız' bürokratik/teknokratik yapılardır. Bu iktidar odaklarının misyonu demokratik işleyişinin önünü kesmektir ama demokrasi ilkesini işlemez hale getirme kaygısı da başka amaçları gerçekleştirmek içindir. Bir kere söz konusu bürokratik/teknokratik iktidar araçları, sadece Avrupa'da değil dünya ölçeğinde sermaye egemenliğini, eşitsiz ekonomik/ticari ilişkiler bütünü ve aşırı kârları güvence altına almak, neoliberal sistemi dünyanın her yerinde hakim kılmak, işçilerin, bir bütün olarak emekçi sınıfların, Üçüncü Dünya Halkları'nın haklı taleplerini bastırmak... gibi işlevler üstlenmiş durumdadır. İşçilerin ulusal düzeyde sahip oldukları ve daha iyi kullanmaları muhtemel pozisyonlarını, pazarlık güçlerini zayıflatmak üzere, karar mekanizmalarını ulusal düzeyden 'ulus-üstü' kertilere aktararak

etkisizleştiriyor. Bilindiği gibi temsil edenle temsil edilen arasındaki mesafe büyüdükçe, temsilin etkinliği azalır. Bu yüzden doğrudan demokrasi vazgeçilmezdir.

Birlik üyesi ülkelerin yurttaşları her beş yılda bir Avrupa Parlamentosu için temsilci seçse de, bu onların yönettiği anlamına gelmiyor, zira asıl iktidar odağı Avrupa Konseyi ve Bakanlar Konseyi. Parlamenterlerin yasa teklifi yetkisi bile yok. Birlik politikasıyla ilgili temel kararlar [ortak tarım politikası, gümrükler, iç Pazar, Euro, vb.] Avrupa Konseyinin yetki alanında. Birliğin geleceğiyle ilgili temel kararlar Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyi tarafından alınıyor. Her ne kadar Bakanlar Konseyi üyeleri üye devletler düzeyinde yapılan seçimlerle belirlense de, gerçekten kendilerini seçenleri temsil ettikleri söylenemez. Zira, bizzat *temsilin* kendisi sorunlu. Yılda dört kere toplanan Bakanlar Konseyi temel doğrultunun çerçevesini belirliyor. Bakanlar Konseyinde alınan kararlar, Birliğin yürütme organı olan Avrupa Konseyi tarafından uygulanıyor. Komisyonun kararları, uygulama aşamasına parlamento ve bakanlar konseyinin onayıyla girse de, asıl karar verici Konsey, dolayısıyla alınan kararlar şeklen 'demokratik' görünse de orada söz konusu olan bir biçim sorunu. Velhasıl gerçek iktidar odağı Avrupa Komisyonu ve Avrupa konseyi. Avrupa Birliği Parlamentosu da şimdilik seyirciyi oyalama işlevi görüyor.

Avrupa Komisyonu bürokratları büyük sermayenin *Birlik* içindeki uzantıları gibi... Bir iki örnek durumu aydınlatmaya yeter: Mesela ABD'de eğitim görmüş, eski Maoist, şimdilerde ultraliberalizmin yılmaz savunucu Avrupa Komisyonu başkanı José Manuel Barroso, bir ABD *think tank*'i olan ve Amerikan hükümetine dış politika alanında danışmanlık yapan *Council on Foreign Relations* [CFR]'nin üyesi.. Başkan yardımcısı olan İsveçli sosyal demokrat Margot Wallström

büyük bir çokuluslu şirketin CEO'suydu. Aynı şekilde Holandalı Neelie Kroes'in 43 şirketle bağlantısı olduğu ayrıca, 12 Avrupa şirketinde de yönetim kadrosunda yer aldığı biliniyor... Avrupa Komisyonu eski başkanı Jacques Santer, komisyon başkanlığından ayrıldıktan bir yıl sonra bir finans şirketi olan *General Mediterranean Holdings*'in yönetim kurulu üyesiydi. Aslında AB yöneticileri ekseri sermayeden gelip sermayeye gidiyorlar. AB kurumları tam bir *yatay geçiş odağı*... AB, dünya Ticaret Örgütü [WTO] nezdinde üye devletler adına görüşme yetkisine sahip yegâne odak. Aynı şekilde IMF, Dünya Bankası [WB] ve diğerleriyle de... Avrupa Merkez Bankası'nın başkanı ve yöneticileri Avrupa Konseyi tarafından tayin ediliyor. Para ve döviz politikasını belirleyen söz konusu banka özerk... kimseye hesap vermiyor, istediği kararı alıyor... 500 milyon insanı ilgilendiren kararlara imza atıyor ama hiçbir denetime tâbî değil... Maastricht Antlaşması sonrasında temel politik kararların %70'i Avrupa Parlamentosu tarafından değil, Avrupa Komisyonu'nun kimseye hesap vermek durumunda olmayan teknokratları tarafından alındı. Söz konusu teknokratlar sadece altı ayda bir birkaç saatliğine toplanan başbakanlara "hesap veriyorlar..."

Aslında hem Avrupa kurumlarının yöneticileri, hem de Avrupa Parlamentosu üyeleriyle halk çoğunluğu arasında belirgin bir *sınıf farkı* söz konusu. Daha da ötede başta Avrupa Parlamentosu olmak üzere, Avrupa kurumları lobiciler aracılığıyla çokuluslu şirketler ve bir bütün olarak 'iş dünyası' tarafından kuşatılmış durumda. Söz konusu kurumlarla doğrudan ilişkide olan lobilerde yaklaşık 15 000 lobici 'uzman' görev yapıyor: Büyük sanayi lobileri, işveren sendikaları lobileri, NGO'lar, uzmanlık şirketleri, halkla ilişkiler ve komunikasyon lobileri... Bu, her parlamentere yaklaşık 30 lobici düştüğü anlamına gelir... Brüksel'e derin kök salmış en büyük 'halkla ilişkiler' ajansı olan *Burson-Marsteller*'in "Arjantin,

Endonezya, Güney Kore gibi ülkelerde [aşırı sağcı] diktatörlerin imajını düzeltme”²² işi yaptığı hatırlanmalıdır... Söz konusu lobcilerin bir saatlik ‘hizmet’ karşılığında 700 Euro’dan düşük ücret talep etmedikleri de... AB, anti-demokratikliğini gizlemek üzere ‘sivil toplum’ ve ‘sosyal ortaklar’, ‘sosyal taraflar’... gibi söylemleri de ustalıkla kullanıyor. Bir avuç çokuluslu şirket patronunu temsil eden bir lobi, *sivil toplumun* iradesi sayılıyor ve *sosyal taraf* ilan ediliyor... Bir veya birkaç çokuluslu şirketi temsil eden bir avuç lobiciyle, birkaç milyon işçiyi ‘temsil eden’ bir sendika konfederasyonu *çıkart grubu* sayılıyor ve eşdeğerde görülüyor... ‘Tarafların’ varlığı bir vakıa olsa da tarafların ‘durumu’ da başka bir vakıadır. Köle efendinin, serf senyörün, işçi patronun tarafıdır demenin bir kıymet-i harbiyesi var mıdır? AB’nin bir hukuk devleti olduğu söylemi de öyle... Hukuku olmayan bir devlet olamayacağına göre... Bir dizi normun varlığı, hukuki normlar hiyerarşisinin varlığı ve bunların anayasal denetime tâbi olması, kuşkusuz onun bir ‘hukuk devleti’ olduğunu gösterir ama bu kadarı demokratiklik iddiasında olmak için yeterli değildir... AB’nin demokratikliğinin bir başka ‘kanıtı’ da basın özgürlüğü... Tüm büyük gazeteler, tüm büyük televizyon kanalları, radyolar... velhasıl tüm iletişim araçları birkaç büyük sermaye grubunun elindeyken, basın özgürlüğünün bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Tabii, temel üretim araçları da küçük bir azınlığın mülkiyetinde ve tasarrufundayken orada basın özgürlüğü de dahil, genel olarak özgürlükten söz edilebilir mi?

Sosyal Avrupa miti...

Önce ekonomik birlik gerçekleşecek, politik birliğin koşullarını yaratacak [Avrupa Anayasasının -TCE- kabulü siyasal birliğin tecellisi olacaktı...], üçüncü aşamada da ‘sosyal

22 **Europe Inc.**, p.49’dan aktaran Benjamin Landais, Aymeric Monville, Pierre Yaghelekdjian, **L’Idéologie Européenne**, p. 87. Éditions Aden.

Avrupa'ya sıra gelecekti... Söylem böyle... Aslında bu üçlünden gerçekleşen sadece birincisi olan kapitalist entegrasyondur. Politik entegrasyon henüz gerçekleşmiş değil, ultraliberalizm temelinde gerçekleşmesi mümkün de değildir. Sosyal Avrupa'ya gelince, bu söylem ilerleme ideolojisinin bir tezahürü ve Avrupa Solu'nun ideolojik bir manipölasyonudur. Neoliberal küreselleşmeye teslim olmuş Avrupa solunun [sosyal demokrat, sosyalist ve komünist partiler] mistifikasyon yaratmak ve kendini meşrulaştırmak üzere dillendirdiği ama gerçek dünyada reel bir karşılığı olmayan, olması da mümkün olmayan bir 'hedef'... Zira, Avrupa'nın ne olduğu ve/veya ne olması gerektiğine dair bıkıtırıcı nakarata rağmen, Avrupa Birliği hiçbir zaman *halkların Avrupa'sı* olmadığı gibi, öyle bir niyet de söz konusu değildi. Amaç Avrupalı büyük kapitalistlerin, büyük sermaye gruplarının ihtiyacına cevap verecek bir 'çerçeve' oluşturmaktı. Ulus-üstü kurumsal çerçeve, küreselleşen sermayenin ihtiyacı olan kararların alınmasını ve düzenlemelerin yapılmasını kolaylaştıran ama asıl, ulusal düzeylerde emekçi sınıflar tarafından kazanılmış mevzileri 'aşındırmanın' araçlarını yaratmakla ilgiliydi.

Elbette Avrupa solunun varlık nedenine ve misyonuna yabancılaşması, kollektif emperyalizmin bir bileşeni olan AB'nin destekçisi olmakla başlamadı... Aslında adına yaraşır bir Avrupa solu hiçbir zaman olmadı. Avrupa solu kapitalist barbarlığa bir alternatif oluşturma, onu aşma perspektifine hiçbir zaman sahip olmadı. Oldum olası burjuva düzeninin bir *iç muhalefeti* olarak varoldu. Her zaman kolonyalistti ve öylece de kaldı. Nitekim II. Enternasyonalin 1907'deki Stuttgart Kongresinde, Hollandalı sosyalist Van Koll 'sosyalist' bir kolonyal politika öneriyordu... ve Koll bu görüşü savunan yegâne 'sosyalist' değildi... Fransız sosyalist milletvekili Alexandre Varenne 1925-1928 aralığında, Fransız sömürgesi Hindi Çini'nde genel valiydi... Dönemin Fransız sosyalistleri

‘uygarlıklar hiyerarşisine’ ve ‘uygarlaştırıcı misyona’ dayalı bir söylem geliştirmişlerdi... Şimdilerde ‘ana akım’ Avrupa Solu için ‘sosyal ilerleme’ söylemi, sosyal hakların aşındırılmasına giden yolu açmaktan başka bir işe yaramıyor.

Üye ülkelerde neoliberal politikalar pupa yelken yol alır-ken, AB düzeyinde hangi mucize, şeylerin seyrini değiştirebilir? Kendinden menkul ‘Avrupa Sendikalar Konfederasyonu [CES] mu sermayenin saldırılarına karşı koyacak? Avrupa Sendikalar Konfederasyonu 82 üyeye sahip ama varlığı bir biçimden ibaret. Tamamıyla bürokratik olarak ‘merkezden’, ‘yukarıdan’ oluşturulmuş, mücadele alanından kopuk bir konfederasyon. Aslında söz konusu örgüt AB’nin egemen söylemi olan ve neoliberal saldırıyı meşrulaştıran *sosyal ortaklar* söyleminin bir unsuru, daha fazlası değil. Ne zamandan beri işçilerle patronlar *kendinden menkûl bir ortaklığın tarafları?* Aslında Avrupa solunun önerdiği şey yeni ve orjinal bir şey değil. Oldum olası ABD’de geçerli olanı yeni bir şeymiş gibi sunmaktan ibaret... Başka türlü ifade edersek, Amerikan siyasi kültürünün belirleyici niteliği olan *konsensüs* söyleminin Avrupaya taşınması... Bürokratik Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, şimdilerde moda olan *sosyal diyalogun* bir unsuru. Konfederasyonda ‘çalışanların’ işçilikle ilgisi yok. Bir kısmı ömür boyu *profesyonel sendikacılardan* oluşuyor, birçoğu da Avrupa’nın önemli okullarından mezun ‘uzmanlar’... Konfederasyonun finansörü de Avrupa Komisyonu... Ücretleri Komisyon [devlet ve sermaye] tarafından ödenen ‘sendikacıların’ gerçek anlamda sendikacı sayılması mümkün müdür? Aslında Avrupa Sendikalar Konfederasyonu [CES] de diğer AB kurumlarının işlevine koşulmuş durumda: sermayenin sömürsünü meşrulaştırıp- kabullendirmek... Konfederasyon işçilerin, emekçilerin, mütevazı toplum kesimlerinin çıkarını savunmak, sermayenin saldırısını püskürtmek yerine, patronlarla kalıcı bir işbirliğinin peşinde, *konsensüsün* hizmetinde...

Kapitalizmin saldırısı derinleştikçe sınıflar, bölgeler ve ölkeler arasındaki eşitsizliğin ve hiyerarşının derinleşmesi kaçınılmazdır. Oysa bir ölkenin AB'ye "tam üye" olması bir başarı veya kurtuluş olarak sunuluyor. Bu yüzden Birliğin genişlemesi demek, birliğe üye ölkelerde sömürüsünün derinleşmesi demektir. AB'nin kapitalist patronları için 'Birliğe' yeni bir üyenin katılması demek, ucuz işgücü ve pazarın genişlemesi anlamına geliyor. AB'nin taze üyelerinden Romanya'da asgari ücret 114 Euro, Fransız çokuluslu otomobil devi Renault Romanya'da *Dacia* modelini üretiyor ve çalıştırdığı işçilere ortalama 285 Euro ücret ödüyor ki, bunun anlamı Romanya'da geçerli ücretle üretip, Fransa'da geçerli fiyattan satmaktır... İşçilerin birbirine rakip hale getirildiği koşullarda hâlâ 'Sosyal Avrupa'dan söz edilebilir mi? *Sosyal dumping'in* kural haline getirildiği koşullarda *sosyalin* bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Bu vesileyle Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO]'nın verdiği rakamları hatırlamak uygun olur: dünya ölçeğinde işçilerin %70'i bir iş akdine tâbî olmadan çalışıyor ve %80'i hiçbir sosyal korumadan yararlanmıyor, başka türlü ifade edersek, sosyal güvenceden yoksun... Bir şey daha: Polonya, Macaristan, İspanya, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Letonya ve Estonya, AB'ye üye olmadan önce NATO'ya dahil edildiler ve Irak'a asker göndererek "dünya barışı" için nasıl yanıp-tutuştuklarını kanıtladılar... AB demek kollektif emperyalizmin üç bileşeninden biri demek [diğer ikisi hegemonik ABD ve Japonya], AB demek NATO demek...

Baştan itibaren AB iki şeye dayandı: neoliberal küreselleşme ve bir askeri saldırı paktı olan NATO... Böyle bir birliğe katılarak *hidayete ereceğini* sanmaktan daha büyük aymazlık olabilir mi? Eğer düşünme yeteneğiniz dumura uğramışsa neden olmasın? Oysa ünlü Fransız düşünür Alain, '*düşünmek hayır demeyi bilmektir*' diyordu... Sizin yerinize kapitalist pat-

ronlar ve akıl hocaları, medyatik aydınlar, siyaset erbabı, herşeyi bilen köşe yazarları düşünmeye devam ettikçe, AB gibi emperyalist bir birliğin refah, özgürlük ve demokrasi cenneti sayılması neden şaşırtıcı olsun?.. Bir şey daha, son otuz-kırk yıldır artık Avrupa'da sol diye bir şey yok. Neoliberalizme teslim olmuş bir sol olabilir mi? Avrupa solunun inandırıcı hiç bir alternatif projesi yok. Misyonu olup-biteni meşrulaştırmak ve emekçi kitleleri oyalamak... Her halde davulun sesi uzaktan hoş geliyor olacak ki, 'emeğin Avrupa'sı' tekerlemesi kimi 'rafine solcuların' ağzından düşmüyor! Ne söylediklerinin farkındalar mı?

II. Bölüm

İlerleme, Modernleşme, Çağdaşlaşma, Büyüme, Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma: Bu Yol Nereye Çıkıyor..?

“Şeyleri değiştirmek mümkün olmadığında, kelimeler değiştirilir...”

Bölüm başlığında yer alan kavramlar, farklı zamanlarda aynı şeyi ifade etmek üzere kullanıldı. Bunların her biri *ileride* işlerin yoluna gireceğini, sorunların çözüleceğini imâ eden kavramlar. Ancak *ilerlenirse* hedefe ulaşılabilir, o halde gelecekte *herşeyin iyi olması* için iki şey yapmak gerekecektir: Birincisi, her seferinde daha hızlı ilerlenecek; ikincisi de gelecekteki ‘refah ve mutluluk’ için şimdiki zamanda fedakârlık yapılacaktır. *Şimdinin* [hâlin] *sıkıntılarına, kötülüklerine katlanmadan geleceğin* [âtinin] *iyi, güzel, müreffeh, mutlu... toplumuna ulaşamaz.* Bugün çektiğimiz sıkıntılar gelecekte sahip olacağımız *iyi ve güzel* şeyler için ödemek zorunda olduğumuz bedeldir. Gelecekte kazanmak için şimdiki zamanda kaybetmek de işin doğası gereğidir, zira iyi ve güzel olan, muteber olan gelecek-

* Halk deyişi [ata sözü]

tedir, ilerdedir, ilerlemededir, modernleşmededir, 'çağdaşlaşmadadır', kalkınmadadır, Batı gibi olmaktadır... modernleşme, ilerleme, kalkınma,... size bugün sahip olmadığınızı yarın verecektir...

Aslında kapitalist modernitenin bu söylemi, geleneksel ideolojinin söyleminin farklı bir versiyonundan başkası değildi.* Kapitalizm öncesi toplumlarda geçerli geleneksel ideoloji, insanın nihai kurtuluşunun bu dünyada değil, ölümden sonraki cennette mümkün olduğunu vâz ediyordu. Ölümden sonra cenneti hak edebilmek de, bazı şeyleri yapmak, bazı şeylerden sakınmakla mümkündü. Esas itibariyle Tanrı adına konuşan egemene itaat edilirse, cennetin yolunun açık olduğu söyleniyordu... [İbn-i Haldun, 6 yüzyıl önce: "*Halkın dini efendinin dinidir*" dememiş miydi?] Velhasıl, bu fânî dünyadaki itaatin sonsuz [ebedî] hayattaki karşılığı cennetti... O da kurtuluşun adresi olarak *geleceği, ileriye* [âtiyi] gösteriyordu. Kapitalist modernite bu söylemde küçük bir değişiklik yaptı: *Cennet bu dünyada mümkündür ama ileridedir, gelecektedir...*

Egemenin söyleminin bir *inanç kategorisi* haline getirilmesi, kelime ve kavramları manipüle etmekle mümkün oluyor. Gerçekten kelimeler ve kavramlar dünyası manipülasyona açıktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında egemenin gözde kavramı *teceddüd* [yenilikçilik] idi. Egemen sınıf katında eğer *yenileşirse* herşeyin yoluna gireceği inancı hâkimdi. Osmanlı mütecedditlerinin [yenilikçiler] yegâne kaygısı kutsal saydıkları devleti korumak ve yaşatmaktı. Daha sonra onun yerini *asrîleşmek* alacaktı. Aynı anlama gelmek

* Bu ifadeden hareketle modernitenin önemini küçümseydiğim gibi bir anlam çıkarmak doğru olmaz. Modernite büyük bir zihinsel-entellktüel devrim, insanlık tarihinde büyük bir kırılma anı veya dönemeçtir. Sorun modernitenin kapitalizm tarafından *araştırılmasıyla* 'kapitalist moderniteye dönüştürülüp, güdüleştirilmesiyle' ilgilidir. Okuyucu bu konuda Samir Amin'nin *Modernite Demokrasi ve Din* adlı kitabına bakabilir.

üzere, Cumhuriyet döneminin söylemi ‘muasır medeniyet seviyesini yakalamak, ‘çağdaşlaşmaktı’. II. Emperyalist savaş sonrasının muteber kavramı artık kalkınma, ekonomik büyüme, şimdilerde de sürdürülebilir kalkınmadır...

Kavramlarla ilgili tartışmaya geçmeden önce, kelimeler ve kavramlar dünyasını ilgilendiren bir husus üzerinde kısaca durmak aydınlatıcı olabilir. Kelimeler, kavramlar ve söylemler, içimizdeki -dışımızdaki belirli bir şeyi, bir olguyu, bir sosyal süreci adlandırmak, tanımlamak, ifade etmek, formüle etmek, bilince çıkarmak amacıyla ‘üretilip’, kullanılıyorlar. Elbette bir şeye ad takmadan önce o şeyin varolması gerekir. Dolayısıyla, *varoluşun* adlandırmaya önceliği vardır. Fakat, şeyler, sosyal olgular ve süreçler dinamik bir karakter taşıyor, sürekli değişip-yenileniyor. Zamanla sürekli değişip-yenilenen, şeylere, sosyal olgulara ve süreçlere *karşılık gelen* kelimeler ve kavramlar aşınıyor, eskiyor, içi boşalıyor ve belirli bir eşik aşıldığında da ölü kelimeler, ölü kavramlar, *ölü bilgiler* haline geliyorlar. Yaşanan reel gerçeklikle, kelime ve kavramlar arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkıyor. Başka türlü söylersek, kelimelerin ve kavramların da bir tarihi var: doğuyorlar, varoluyorlar, eskiyip ölüyorlar ve belirli bir eşik aşıldıktan sonra *ölü bilgiler* haline geliyorlar. İşte kritik sorun da orada ortaya çıkıyor. Ölü bilgiler zihnimizi, düşünce yeteneğimizi sömürgeleştirip, dumura uğrattıyor. Aslında ölü bilgilerle düşündüğümüz, anladığımız yanılsamasına kapılıyoruz, velhasıl kendimizi aldatıyoruz. Ekonomi, Kadim Grekçe bir kelime ve ilk teorisyeni de Xénophon. Esasen *oikos* [ev] ve *nomos* [düzen, yasa, idare] kelimelerinden türetilmiş bir kelime. Ekonomi kelimesi ilk ortaya atıldığında, açıkça sosyal ve cinsel ayrıma gönderme yapan bir içeriğe sahipti. Politika erkeklerin [köle sahibi, özgür yurttaşlar olarak okuyunuz], çalışma kölelerin ve ekonomi de kadınların etkinlik alanı olarak birbirinden ayrılmıştı. XVIII. yüzyıl sonunda ekonomi kavramı yeniden

sahneye çıktığında, çok önemli bir içerik kayması söz konusu oldu. Zira, yeni ekonomik anlayışta aile içinde gerçekleşen işler 'verimsiz' ilan edilip, küçümsenmişti. [Bu içerik kaymasının neden olduğu olumsuzluğu ileriki sayfalarda kısaca da olsa tartışmayı deneyeceğim].

Günlük dilde kullanılan kelimelerin çoğunun reel bir karşılığı yok, zira artık 'ölü bilgiler' kategorisine dahil olmuşlardır. Okullar ve üniversiteler ekseri birer ölü bilgi deposudur. El kitapları [ders kitapları] cevabı önceden bilinen soruları içeriyor ve genç insanların düşünme yeteneğini dumura uğratma, 'köreltme' işlevi görüyor. Sadece o kadar da değil, ders kitaplarının bıkırtıcı, bezdirici niteliği, genç insanlarda okuma, öğrenme isteğini köreltiyor. Zaten ders kitapları egemenlik sisteminin, [*kurulu düzenin* densin] ihtiyacı olan bilgileri içerir ve olabildiğince sorgulamanın önünü kapatacak tarzda kurgulanır. Tarih kitapları ne yapılmak istendiğinin ve yapılanın kimin için ne anlama geldiğinin tipik örneğidir. Bu yüzden okul bittiğinde öğrencilerin kitap yakmaları da, okul sonrası dönemde pek ya da hiç okumamaları da anlaşılır bir şeydir... Netice itibariyle ölü bilgiler şeyleri *yeniden düşünmemizi* engelliyor. Bu yüzden Baruch Spinoza, *gözlüğünü parlat* derken, bizi ölü bilgilerin tahribatına karşı uyarıyordu...

Bu alanda ikinci bir sorun da kelime ve kavramların ideolojik amaçlı eğilip-bükülmesi, manipüle edilmesiyle ilgilidir. Kalkınma kelimesinin önüne *sürdürülebilir* kelimesinin getirilmesinde olduğu gibi, ekseri bir kelimenin veya kavramın önüne bir niteleme, sıfatı ekleniyor. İnsânî kalkınma, insânî yardım, 'barış hareketi', 'pozitif ayrımcılık', 'devrimci şiddet', vb. İnsânî olmayan yardım olabilir mi? Eğer öyleyse neden yardım denmiyor da önüne 'insânî' sıfatı ekleniyor? 'Devrimci şiddet' diye bir şey olur mu? Eğer devrimci şiddet diye bir şey olursa, o zaman devrimci terör de mümkün olmaz mı?

Devrim ve terör kelimelerini yan yana getirmek saçma değil mi? Post-modern bir uydurma da 'pozitif ayrımcılık' demilendir... Bilindiği gibi, ayrımcılık, evrensel eşitlik ilkesinden sapma anlamındadır, dolayısıyla kabul edilebilir değildir. Eğer ayrımcılığın her türlü versiyonu evrensel eşitlik ilkesinden bir sapma ise, ayrımcılığın, negatifi-pozitifi, iyisi-kötüsü, az şekerlisi-çok şekerlisi, acılısı-tatlısı da olmaz... Mesela siyasi partilerde, sendikalarda, vb. kadın kotaları ihdas etmek, örgütlerin yönetim kurullarında, siyasi partilerde, parlamentoda vb. kadınlar için kotalar koymak, hem eşitlik ilkesinin ihlâlidir, hem de demokrasi düşüncesiyle bağdaşır değildir. Aslında bu tür bir uygulamanın, kadınlara 'iyilik etmek', onları 'kayırmak' gibi saiklerle yapılması, durumu değiştirmez. Zira, bu tür bir anlayış kadınlara yönelik daha köklü bir ayrımcılığı göz ardı etmek anlamına gelir. Niçin böyle bir yola baş vuruluyor, neden böylesi bir manipülasyona gerek duyuluyor? Böylesi bir manipülasyonla insanların bilinci zehirlenmek istendiği için... ¹

İkinci Emperyalistler Arası Savaş sonrasında *yeryüzünün efendileri* [kapitalistler, politikacılar, devletliler], kolonyalizmi eski haliyle sürdürmenin artık mümkün olmadığı sonucuna vardılar. Kolonyalizmi yeni bir retorikle sürdürmenin yollarını aramaya başladılar. Kolonyalizm, ['klasik' sömürgecilik] kavramının artık ihtiyaca cevap vermediği bir dönemde, onun yerini alacak olanın üretilmesi gerekiyordu. O halde yeni bir kavramsal çerçeve ve yeni bir kurumsal yapı oluşturulmalıydı... İşte Bretton-Woods [1944] süreci, kolonyalizmin 'klasik' versiyonunun yerini alacak yeni bir eşitsiz ilişkiler sistemi oluşturmayı, onu başka kelimeler, söylemler, yeni bir

1 Pozitif ayrımcılığı savunanlar, böyle bir ayrımcılığa gidilmediğinde, deavantajlı konumda olanların [örneğin kadın] dezavantajlı pozisyonlarının sürekli olarak yeniden üretileceği noktasından hareket ediyorlar. Bu aslında kurtla kuzuyu, kuzunun dezavantajlı konumunu dikkate almadan yarışa sokmak, aslında fiili olarak kurtun tarafını tutmak anlamına geliyor...

dil ve retorikle ve *uygun* bir kurumsal yapı ve işleyişi devreye sokarak sürdürmeyi amaçlıyordu. Dünya ölçeğinde işlerliği olacak bir 'serbest ticaret' sistemi tasarlanmıştı. Bu, zayıflarla güçlüleri aynı yarışa sokmak anlamına geliyordu. Başka türlü ifade etmek istersek, politik emperyalizmin [sömürgeci işgal ve doğrudan politik tahakküm] olmadığı bir ekonomik emperyalizmin dayatılmasıydı. Durum tam da öyleydi ama her zaman olduğu gibi kullanılan dil farklıydı. Nitekim, emperyalist savaş sonrasının tartışmasız hegemonik gücü olan ABD'nin başkanı Truman: "*Eski emperyalizmin başka ülkelerden kâr elde etmesi gibi bir anlayışın bizim programımızda yeri yoktur. Bizim tasarladığımız, demokratik ve namuslu alış veriş yapma ilkesini temel alan bir kalkınma programıdır*"² diyordu... Böylece sömürgeciliğin [kolonyalizmin] *eskimiş* biçimsel [formel] versiyonu daha yumuşak ve 'daha az farkedilir', yabancı düşmanlığını da çekmeyen 'yeni' bir kolonyalizm biçimiyle ikâme ediliyor ve *kalkınma*, kolonyalizm kelimesinin yerini alıyordu. Aslında ekonomik kalkınma adı altında yapılan ve yapılmak istenen, sermayenin sömürsünün önünü sonuna kadar açmak, 'çokuluslu şirketlerin' dünyanın doğal ve beşeri zenginliğini yağmalamasının önündeki engelleri ortadan kaldırmaktı. Yeni statünün dayatılıp-kabullendirilmesinde, yağma ve talanın etkin bir biçimde sürdürülmesinde *yardımlar* önemli rol oynadı. Yardım, Üçüncü Dünya'nın yönetici elitlerini soysuzlaştırıp-çürütmenin ve onlara kendi halklarını katletmek üzere silahlandırmanın başlıca aracıydı. Önerdikleri 'ekonomik kalkınmanın' kitleleri yoksullaştırıp-isyan ettireceğini bildikleri için, Üçüncü Dünya'nın 'kalkınmacı' rejimlerini 'iç düşmana' karşı silahlandırıdılar. Zaten 'ulusal' ordular oldum olası 'iç düşmanı' [kendi halkını] tepelemek

2 Harry S. Truman, başkanlık görevine başlarken yaptığı konuşma, 20 Ocak 1949, *Document on American Foreign Relations*, Connecticut, Princeton University Press, 1967

içindir ama bunu gizleyip durumu kabullendirmenin yolu, dış düşman ve yabancı düşmanlığı [zenofobi] söylemini canlı tutmayı gerektiriyor...

İdeolojik manipölasyon amacıyla kavramlar üzerinde oynama, burjuva toplumunun vazgeçilmez bir yöntemdir. Amerikan ordusunun stratejistleri boşuna, saldırıları *'umudu yeniden yaratmak'*, *'haklı dava'*, *'özgürlüğün direnci'*, *'özgürlük savaşçıları'*... gibi, şiirsellikle yıkayarak adlandırmıyorlar... *'Etik ticaret'*, *'dayanışmacı ekonomi'*, *'farklılığa saygı'*, *'dışlan-muşlıkla mücadele'*, *'insânî kalkınma'*, *'insânî yardım'*, *'insânî müdahale'*, *'sosyal taraflar'*, *'çalışma barışı'* *'barış harekâtı'*... gibi kelime oyunu ile ideolojik kölelik, gönüllü kulluk mümkün hâle geliyor. Kapitalist yağma düzeni sadece gezegeni çölleştirmiyor, *insanların bilincini de çölleştiriyor*. 1980 sonrasında peydahlanan *insan kaynakları* söylemi, söz konusu zihinsel hokkabazlığa tipik bir örnektir. Birileri 'insan kaynakları' diye bir şey uyduruyor, başkaları öyle bir şeyin varlığına 'inanıp-kabulleniyor'... O kadar da değil, bunun 'bilimselliğinden' şüphe dahî edilmiyor. Üniversitelerde ders olarak okutuluyor, bu işin anlı-şanlı profesörleri var, her kapitalist işletmenin insan kaynakları birimi var... Eğer bilim öyle diyorsa, şüphe etmenin, tartışma konusu yapmanın bir âlemi olur muydu? 1960'lı yılların sonlarına doğru, özellikle emperyalist ülkelerde işçiler insanlıktan çıkarıcı, hızlı [bilimsel!] çalışma temposuna karşı ayaklandıklarında ve baskıcı yöntemlerin de işe yaramaz duruma geldiği koşullarda, *katılım* [işçileri işletmenin yönetimine dahil etme] gündeme getirilmişti. Artık işçiler "yönetime katılabilir" ve işletmenin daha çok kâr etmesi için bir kısmı sokağa atılabilirdi... Aslında söz konusu olan bir aldatma operasyonuydu, başka türlü ifade edersek, *gönüllü kulluğu* kâra dönüştürmekti...

Kapitalistlerin ve işletme yöneticilerinin gözünde işçiler,

aynı doğal kaynak gibi bir 'kaynak' olarak görülür ki, bu kapitalizmin mantığı ve işleyiş yasalarıyla da uyumludur. Bilindiği veya bilinmesi gerektiği gibi, kapitalizmin ahlâkı yoktur, etik kaygılara külliyen yabancılaşmış bir sistemdir... İnsan bir kaynak mıdır? Kimin için kaynaktır? Bu insana hakaret değil midir? Böyle bir şey neden sorgulanmadan kabulleniliyor? *Personel yönetimi* denmesi gerekirken neden *insan kaynakları* deniyor? Kapitalist vahşeti ve sömürüyü gizlemek, orada bir tür 'insânîlik', olumluluk, velhasıl 'iyi bir şeyler' olduğu izlenimi ve yanılsaması yaratmak, bilinci kirletip-zehirlemek için... Son dönemin gözde kavramı olan 'iyi yönetim' şeklinde Türkçeye çevrilen *good governance* da zihinsel hokkabazlığın çarpıcı örneklerinden biridir... *İktidar* [power] demek için *governance* deniyor... Bir de *governance* 'iyiyse' [good governance'sa] artık diyecek yoktur...

Bir başka örnek 'milli yarar' [ulusal çıkar] denilendir. Özellikle devlet aygıtının yükseklerindeki, siyasetçiler, akademi taifesi, gazetelerin 'her şeyi bilen' köşe yazarları, televizyon yorumcuları tarafından yan yana getirilen bu iki kelimenin gerçekte bir karşılığı var mıdır? Olabilir mi? Aslında bir söylemin arkasında kim olduğunu atlayarak, dikkate almayaarak, o söylemle ne murâd edildiğini anlamak mümkün değildir. Sınıflara bölünmüş, üstelik toplum sınıfları arasındaki çelişkinin uzlaşmaz nitelik taşıdığı bir toplumda, herkes için aynı anlama gelen bir kavram olabilir mi? Yapılan bir şeyin, alınan bir kararın, uygulanan bir politikanın 'ulus için yararlı olduğuna' kim neye göre karar veriyor? Bu söylemin sahipleri gerçeğin tapusunu ceplerinde mi taşıyorlar... Mesela Kore'ye, Irak'a, Afganistan'a, Somali'ye asker göndermek milli yararın bir gereği midir? Böyle bir kararı kim neden almıştır? Daha çok otoyol yapmak mı, yoksa daha çok tren yolu yapmak mı 'milli yararın' bir gereğidir. Eğer daha çok otoyol yapma tercihi yapılmışsa, bu kararı kim hangi gerekçeyle dayandırmıştır?

Bu aşamada Türkiye'nin tren yolu ulaşımını değil de, kara-yolu şebekesini geliştirmek, otoyol yapımına ağırlık vermek, milli akarın bir gereğidir diyenler kimlerdir, bunu neden ve neye göre söylüyorlar? Milli menfaat olarak sunulanın arkasında başka *menfaatler* var mıdır? Eğer varsa söz konusu olan kimin *menfaatidir*? Türkiye'nin tren ve deniz yolu ulaşımını nerdeyse savsaklayıp, karayoluna yönelmesi *ulusal çıkarın gereği miydi*? Böyle bir tercihin sonucu ortaya çıkan *durumun* gerisindeki asıl neden veya nedenler ne idi? Acaba okuluslu otomotiv şirketlerinin, dev petrol kartelinin, karayolu ve köprü inşaat makinesi üreticilerinin ve yol inşaatı yapanların tercihi ulusal çıkar olarak mı sunulmuştur? Emperyalist çıkarlarla *içerdeki* birilerinin çıkar ortaklığı mı böyle bir tercihe neden olmuştur? [Elbette sorun, karayolu mu-tren yolumu ikilemi değildir, yapılması gereken, kara-deniz-demir yolu ve havayolu seçenekleri arasında uygun bir denge oluşturmaktır. Eğer 70 milyon insanı 40 kişilik otobüslerle, ülkenin yükünü de 10-15 tonluk kamyonlar, 20-25 tonluk tırlarla taşıma tercihi yapmışsanız orada bir sakatlık olduğu açıktır ve yapılan tercihin olumsuz sonuçlarına katlanmak da kaçınılmazdır...]

Kapitalist dememek için *işveren* deniyor... Bilindiği gibi vermek, *alacaklı* duruma gelmektir. Birine bir şey verdiğinizde *alacaklı duruma* gelirsiniz.. Oysa kapitalist ve işçi söz konusu olduğunda, kapitalist bırakın alacaklı olmayı, işçinin emeğine el koyduğu için aslında ve reel olarak 'borçludur'. TİS, Türkiye İşverenler Sendikası'nın kısaltması. Doğrusu Türkiye Patronlar Sendikası [TPS] olması gerekirdi. Aynı şekilde *alışma barışı* denilen de kelimeler üzerinden yapılan maniplasyona bir başka örnektir. İşiyle kapitalist patron arasındaki ilişki, çıkar çelişkisi üzerine oturur. Dolayısıyla gerçek dünyada *alışma barışı* diye bir şey mümkün değildir. Eğer işçiler, kapitalistlerin her istediğine evet derlerse, sefalet ücretine, aşırı çalışmaya, iş güvenliği yokluğuna, vb. itiraz etmezlerse, o iş-

letmede çelişkinin patron lehine olarak ‘halledildiği’ anlamına gelir ama asla *çalışma barışı* olduğu anlamına gelmez... Bu tür manipölasyonlara, anlam kaydırma/saptırmaya bir örnek de *radikal* kelimesinin kullanışında görülebilir. Bilinmesi gerektiği gibi, *radikal* bir sorunun kaynağına, kökenine inmek anlamındadır ama daha çok *aşırılık* içeriği yüklenerek ve öyle bir izlenim yaratacak tarzda kullanılıyor...

İdeolojik manipölasyon amacıyla başvurulmuş bir yöntem de *oxymore* denilendir. Kadim Grekçe kökenli bir kelime olan *oxymore*, karşıt anlamlı [antimonik] iki kelimeyi yan yana getirmeye deniyor. İlk defa Antik Yunan Trajik Tiyatrosunda Sofokles’in *Antigone* adlı oyununda “*ermiş canı*” şeklinde bir *oxymore* yapıldığı biliniyor.³ ‘Berrak karanlık’, ‘mutlu vahşet’, ‘sağır edici sessizlik’, ‘benim en güzel kâbusum, vb...’ edebiyatçıların başvurduğu *oxymore* örneklerinden bir kaçıdır. Günlük dilde kullanılan *tatlı bela* bir *oxymore*dur. Edebiyatçılar, şairler, sanatçılar, anlatım güzelliği için, estetik kaygılarla *oxymore* baş vuruyorlar ve orada bir sorun yok. Estetik kaygılarla yapılan *oxymore* işin doğası gereğidir. Bizde eski dildeki *Tecâhül-i arifâne*, Grekçe *oxymore*un tam karşılığı olmasa da, söylem inceliğinin bir versiyonudur. Sorun *oxymore* estetik güzelleme için değil de, ideolojik manipölasyon amacıyla baş vurulduğunda ortaya çıkıyor. Mesela şimdilerde çok kullanılan *kaliteyi ucuza almak* tipik bir *oxymore*’dur, zira, kaliteyle ucuzluğun yan yana getirilmesi uygun değildir. Ucuzun karşılığı olanla kalitelinin karşılığı olan iki farklı anlama gönderme yapar. Bu ancak istisnai durumlarda söz konusu olabilir ama orada yapılan ideolojik bir manipölasyonla insanları aldatmaktır. Aslında kaliteli olanı, dolayısıyla pahalı olanı ucuza satın alma safsatası... Neden kalkınma denmiyor, kalkınma kavramıyla yetinilmiyor da *sürdürülebilir kalkınma*

3 Bkz: **Eski Yunan Tragedyaları, Antigone**, Çev: Güngör Dilmen, Mitos Boyut, İstanbul, 1997.

deniyor? Kalkınma olarak sunulanın reel bir karşılığı olmadığına anlaşıldığı, artık o söylemi sürdürmek mümkün olmadığı için... O zaman *kalkınma* denilenin ne olmadığını sorgulamak gerekecektir. Ya da gerçek dünyada söz konusu olan ne idi? Daha önce de söylediğimiz gibi, kalkınma, kolonyalizm dememek için gündeme gelmişti ve eski olanın yeni bir şeymiş gibi sunulmasıydı. Zira, gerçek dünyada söz konusu olan ekonomik kalkınma değil, ekonomik büyümedir, esas itibariyle de sermayenin büyümesi veya aynı anlama gelmek üzere sermayenin *genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesidir...* Dolayısıyla ekonomik büyüme eşittir kalkınma diye bir şey mümkün değildir...

Geçerli hâkim yaklaşım özetle şöyle: Gerisin ilerleyeceksin, fakırsın zenginleşeceksin, az gelişmişsin gelişeceksin, kalkınmamışsın kalkınacaksın, hastasın iyileşeceksin, çirkinsin güzelleşeceksin... ve ileri, modern, gelişmiş, kalkınmış, sağlıklı, güzel olana [emperyalist ülkelere] benzeyeceksin, iyileşmek için de onlar tarafından yazılan reçetedeki ilaçları kullanacaksın... Öyleyse ilerleme, modernleşme, ekonomik büyüme, kalkınma dendiğinde ne kastediliyor veya ne kastedilmesi gerekir? Bir toplum hangi durumda ilerlemiş veya 'ilerleme yoluna girmiş' sayılacaktır? Modernleşmenin ölçüsü nedir? Bir ülke, bir ulus, bir topluluk neden arınır, neye sahip olursa, neyi yapar ya da yapmazsa, 'modernleştiği', ilerlediği, 'çağdaşlaştığı', kalkındığı söylenecektir? Ekonomik büyüme neyin büyümesidir ve kimin için ne anlama geliyor? Ekonomik büyüme kalkınma üretir mi? Böyle bir özdeşlikten söz edilebilir mi? Gerçekten kalkınma diye bir şey var mı? Ya da 'kimin kalkınmasıdır?' Şimdilerde neden *sürdürülebilir kalkınma* deniyor? Ekonomik büyüme zenginleşme sayılıyor ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla [GSYH] ile ölçülüyor. Bir kere GSYH neyi ölçüyor? Büyüyen nedir? GSYH'ye neler dahildir? Zenginlik nedir? Yoksulluk ne değildir..? Bu bölümde

bu sorular çerçevesinde bir tartışma yürüterek, olup bitenlere açıklık getirmeyi, egemenin söylemiyle gerçek durum arasındaki uyumsuzluğu ortaya çıkarmayı, velhasıl entellektüel bir netleşme sağlamayı deneyeceğim. Fakat sadede gelmeden önce kalkınmayla ilgili kısa bir hatırlatmaya gerek var.

“Gelişmiş-gelişmemiş” kutuplaşmasının ilk ortaya çıkışı, sanayi devrimi öncesinde, Kristof Kolomb’un macerasıyla başlayan, merkantilist kapitalist yayılma dönemi olan XVI-XVIII yüz yıllar arasına rastlıyor. Bu, Avrupa’da ulus-devletlerin ortaya çıktığı dönemdir. Esas itibariyle Prensle [Hükümdar] Tacir [Marchand] sınıfı ittifakına dayanan bu yeni egemenlik sistemine, birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan iki süreç eşlik edecekti: Avrupa dışı dünyanın Avrupalıya bağımlı [tâbî] hâle gelmesi ve sömürgecilik sisteminin sonucu olan *ticaret üçgeni* [commerce triangulaire] çerçevesinde eşit olmayan bir uluslararası işbölümünün dayatılması. Bu yüzden emperyalizm kapitalizmin ileriki bir aşamasında ortaya çıkmış bir şey değildir. Kapitalizmin en son aşaması hiç değildir. Velhasıl emperyalizm kapitalizmin mantığına içkin *temel bir eğilimdir*. Başka türlü ifade edersek, kapitalizm tarih sahnesine çıktığı andan itibaren emperyalistti. Emperyalizmden söz edebilmek için XIX yüzyıl sonunda *tekellerin, büyük sermaye gruplarının* ortaya çıkması gerekmiyordu.

Söz konusu kutuplaşma sayesinde ‘çevreden merkeze taşınan zenginlik’, ilkel sermaye birikimini ve birinci sanayi devrimini mümkün kılan başlıca faktördü. Sanayi devrimiyle hem uluslararası işbölümü asimetrisi ve kutuplaşması daha da derinleşecek, hem de söz konusu süreç kendi kendini kümülatif ölçekte yeniden üreten bir dinamiğe kavuşacaktı. Sanayi devrimiyle oluşan ‘eski’ uluslararası işbölümü, sanayi mallarıyla, temel mallar, tarım ürünleri ve madenlerin ticaretine dayanıyordu. Bu, sanayi ürünleri tekeline sahip olan *merkezle*,

'modern' sanayiye sahip olmayan ham madde üreticisi duruma indirgenmiş *çevre* [sömürge ve yarı-sömürge statüsündeki ülkeler] arasındaki ticaretti. İngiliz iktisatçısı David Ricardo liberal ekonomik teorinin başlıca yapıcı unsurlarından sayılan ünlü *mukayeseli üstünlükler teorisini* formüle ederken, bu durumu dikkate almamıştı. Sanki sömürgeci-emperyalist *merkezle*, sömürge ve yarı-sömürge *çevre* arasındaki *eşitsiz durum*, kendiliğinden ortaya çıkmış doğal bir *tamamlayıcılığın* sonucuymuş gibi sunulmuş ve algılanmış, netice itibariyle de sömürü, bağımlılık ve hakimiyet ilişkileri [eşitsiz ilişkiler bütünü densin] dikkate alınmamıştı. İzleyen dönemde Ricardo'nun teorisi tartışma konusu yapılmayan bir temel ilke sayılacak, kutuplaşmayı, asimetriyi, bağımlılık ve hakimiyet ilişkisini, velhasıl sömürgecilik ve emperyalizm *status quo'sunu* meşrulaştıran etkin bir ideolojik söyleme dönüşecekti. İşte II. Emperyalistler arası savaş sonrasında, özellikle de *Bandung Konferansı*'yla başlayan dönemde Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin kurtulmak istediği *status quo* o idi. Birinci sanayi devrimi sonrasında oluşan emperyalist *status quo*'ya ve eşitsiz uluslararası işbölümüne bir başkaldırıydı.

Elbette itiraz haklıydı, yerindeydi ama benimsenen yol çıkmaz bir yoldu... Yeni bağımsızlığa kavuşan 'genç devletler' emperyalist ülkelerdeki gibi bir ulus-devlet oluşturmayı amaçlıyorlardı, *merkezdeki*, *sömürgeci-emperyalist* ülkeler gibi olmak, onları taklit etmek istiyorlardı, üstelik böyle bir şeyi haklı, gerekli ve mümkün görüyorlardı. Oysa, kurtulmak istediğine benzemek kavramsal bir çelişki [contradiction dans le terme] değil miydi? Eğer taraflar arasında eşit olmayan bir sömürü, bağımlılık ve tâbiyet ilişkisi, velhasıl eşitsiz ilişki geçerliyse, aradaki ilişki radikal olarak değişmeden, sorunu yaratan düzlem değişmeden bağımlı ve tâbi olanın bağımsızlaşması, tâbiyetten kurtulması, 'özgürleşmesi', 'kalkınması', *kendisi olması*, ilişkinin karşı tarafına benzemesi mümkün müdür? Kö-

lenin kölelik statüsünden kurtulabilmesi için efendinin olmaması gerekir. İlişkinin düzleminin değişmesi gerekir. Kölecilik koşullarında kölenin efendisi gibi olmayı düşünmesinin bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Onun kurtuluşu, köle-efendi ilişkisinin ötesine geçmekle, geçerli *ilişki düzleminden* başka bir düzleme geçmekle, mevcut *status quo*'dan radikal bir kopuşla mümkündür. Biçimsel bir *bağımsızlığa* kavuşan, bağımsız ve özgür olmak, kalkınmak isteyen Üçüncü Dünya'nın 'genç devletlerinin' yönetici elitleri, kapitalizm, emperyalizm, bilim ve teknoloji, vb. konusunda Batı kavramlarıyla düşünüyorlardı, Avrupa-merkezli ideolojik yabancılaşıma ile mâlûldüler. Dolayısıyla o kafayla sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı çıkmalarının bir kıymet-i harbiyesi yoktu ve olmadığının anlaşılması için de fazla zaman gerekmecekti... Sonuç itibariyle gerçekleşen, sömürgeciliğin ve emperyalizmin yeni bir versiyonunun yeniden üretilmesiydi... Yapmak istediklerinin çelişik karakterinden habersizdiler. Bu karşı çıktığının aynısını yapmak, onu taklit etmek demektir.. Türkiye'de *Batıya rağmen batılılaşma* denilen de aynı şeyi ifade eden ideolojik bir manipülasyondur.

Netice itibariyle hem modern Batı'nın yolundan gitmenin, onu taklit etmenin, onun gibi sanayileşmenin, ona tâbiyetten, bağımlılıktan ve sömürüden kurtulmanın, eşitsiz ilişkinin dışına çıkmanın, hem de kimliğini ve kültürünü korumanın mümkün olabileceği düşüncesi tam bir yanılsamaydı. Bu yolun yeni, farklı bir yere çıkması mümkün değildi... Zira, kapitalizmin kutuplaştırıcı dinamiği yok sayılıyordu. Batının zenginliğiyle kendi yoksullukları arasındaki ilişkinin mahiyetini anlamış değillerdi. Elbette anlamamaları için sayısız neden vardı. Batıyı taklit etmenin, 'karşılıklı bağımlılık' koşullarında batı modelini yeniden üretmenin, ilerlemenin, modernleşmenin, sanayileşmenin, zenginleşmenin, kalkınmanın mümkün olduğuna inanıyorlardı çünkü dünyaya ve

kendi gerçekliklerine kendilerini sömürgeleştiren Batılıların gözüyle bakıyorlardı. Böyle si bir kafa karışıklığı koşullarında, zenginlik, yoksulluk, refah, ihtiyaç, verimlilik, doğaya bakış, vb. kapitalist modernitenin ürettiği ne kadar kategori varsa benimsenip, ithal edilecek, tartışmasız benimsenecekti... Her ne kadar liberal teorinin 'geriliğe' dair geliştirdiği yaklaşıma itiraz ediliyormuş gibi yapılsa da, emperyalist savaş sonrasında klasik sömürgeciliğin yerini alan 'kalkınma'nın açtığı yolun kurtuluş yolu olduğu sanılıyor, ekonomik büyüme ve sanayileşme de kalkınmayla özdeş sayılıyor. Bu yaklaşımın temel bir zaafı da, geçerli egemen yaklaşımın ürettiği, bilimin ve teknolojinin *tarafsızlığı* safsatasıydı. Türkiye'de 'Batı'dan bilim ve teknoloji ithal etme ama Batı kültürünü dışlama' yaklaşımı da aynı aymazlığın ifadesidir. Oysa ithal ettiğiniz teknoloji sosyal ve kültürel olanı da zorunlu olarak içerirdi. Başka türlü ifade edersek, kültür teknolojiye mündemiçtir...

Sömürgecilerin açtığı yolda ilerlemenin mümkün olmadığının anlaşılması için yaklaşık iki on yıl yetti. nc Dünya lkelerinde ithal ikameci sanayilerin kurulmasına dayalı model 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde iflas etmişti. Kimi ülkelerde [zellikle ihraç ikmesine yönelen bazı Güney Doğu Asya lkeleri...] sanayileşme alanında ilerleme kaydedilse de, söz konusu olan *yakalama* değildi. Zira kurulan sanayiler daha çok ihracata yönelik retimdi, çokuluslu şirketlere yeni değerlenme alanları açmak anlamına geliyordu... Bu arada 'korumaları' aşmanın da bir aracıydı... Elbette söz konusu sanayilerin kurulması nc Dünya'nın bütünlüğünü sarsmıştı ama kurulan sanayilerle bağımlılığın biçimi değişip, daha da derinleşmişti. Birincisi, bağımlılık teknolojik bağımlılık biçimi almış ve sanayileşmek, kalkınmak, Batıyı yakalamak üzere yola çıkanlar akıl almaz bir dış borç batağına saplanmışlardı; ikincisi de gelir dağılımı adaletsizliği ve doğal evre [ekolojik] tahribatı derinleşmişti. 1980'li yılların

başında neoliberal ekonomik ve sosyal politikaların hakim paradigma haline gelmesiyle ve borç krizi şaşkınlığı ortamında, artık Batı modelini taklit etme 'tercihinin' bir yanılsama olduğu anlaşılmıştı. Emperyalist finans kurumları tarafından önerilen *Yapısal Uyum Programlarıyla*, borçların ödenmesi ve Üçüncü Dünya'nın ihraç ürünleri fiyatının çökertilmesi, çevreden merkeze kaynak transferinin derinleştirilmesi, amaçlanmıyordu. Asıl amaç, 'klasik sömürgecilik' dönemindekine benzer 'yeni' bir statüyü dayatmak, söz konusu rejimleri *yeni-den kompradorlaştırmaktı...*

Nitekim 1980 sonrasında, artık kalkınma kavramı pek telaffuz edilmeyecek, onun yerini *Washington Konsensüsü* alacaktı ki, üç kelimedede özetleniyordu: *istikrar, liberalizasyon ve özelleştirme...* Artık kalkınma diye bir hedef söz konusu değildi. Yeni dönemin büyümlü formülü: 1. dünya pazarının verdiği *spontane* ekonomik büyümenin meyvesini toplamak, bunun için küreselleşme trenine binmek; 2. Ricardo'nun iki yüz yıl önce formüle ettiği *mukayeseli üstünlükler* teorisine uyum sağlamak, *rekabetçi olmak* olarak ifade ediliyordu... Elbette vadedilen gerçekleşmeyecekti. Borçları sorun olmaksızın çıkarmak üzere yola çıkılmıştı ama tam tersi gerçekleşmiş, borçlar çığ gibi büyümüş, doğa tahribatı ve *azgelişmişlik* daha da derinleşmişti.

Elbette neoliberal ekonomik ve sosyal politikalara dayalı 'istikrar ve yapısal uyum programlarının' ne demeye geldiğinin anlaşılması için de fazla zaman gerekmeyecekti. Zira ekonomik, sosyal, ekolojik ve kültürel, tüm alanlarda tam bir iflas tablosu ortaya çıkmıştı. Afrika söz konusu olduğunda *zorunlu kopuş kısır döngüsünden* bile söz ediliyordu. Velhasıl kalkınma iktisadı denilen yeni bir kavşağa gelmişti. Bu durumdan çıkmak için önerilenlerin bir kıymet-i harbiyesi var mı? Bu soruyu kitabın ilerleyen sayfalarında daha detaylı tartışmayı

deneyeceğim ama geçerken özetle şu kadarım söyleyebiliriz: şimdilerde [sistemik kriz koşullarında] işin içinden daha çok devlet müdahalesiyle çıkılabileceğini önerenler var. Aslında bu, zm Washington Konsensüsü öncesinde aramaktır ve bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Sorun devlet/piyasa ikilemi çerçevesinde çözülebilir mahiyette değildir. Zira devlet kapitalizmdir veya kapitalizm devlettir. Bunlar iki farklı vaziyet, iki farklı kategori değildir... Aksi halde sorun yanlış bir zeminde ele alınmış olur. Kaldı ki, bugüne ait sorunların çözümünü geride aramak uygun bir yöntem de değildir. Daha çok devlet müdahalesi yanlıları II. emperyalist savaş sonrasının ‘klasik paradigmasına’ dönüşü öneriyorlar... Oysa şimdilerde sınıfsal güç dengeleri 1980 öncesi dönemden çok farklı. Böyle bir yklaşım söz konusu dönemin özel koşullarını dikkate almak demektir... Eğer söz konusu olan Batı’yı yakalama perspektifiyse, öyle bir şey zaten mümkün değil. Ama asıl sorulması gereken soru şu olmalıdır: *Batı’yı yakalamak arzulanır bir şey olmalı mıdır?* Taklit edenin neyi neden taklit ettiğini bilmesi gerekmiyor mu? Prensip olarak taklitçilik itibar edilmesi gereken bir şey midir? Eğer yleyse, sorunu başka bir düzlemde tartışmak gerekecektir. İnsanlığın ve uygarlığın geleceğini tehlikeye attığı aşıkr bir yolda yürümede ısrarın bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi?

1. Modern ağın afyonu: ekonomik büyüme...

Son dönemde tüm sorunların çözümünün anahtarı, tüm dertlerin devası olarak sunulan, ‘gerekliliğinden’ ve ‘kesinliliğinden’ de asla şüphe edilmeyen *ekonomik büyüme* nedir? Aslında ekonomik büyüme, ilerleme, modernleşme, kalkınma... gibi kavramların gerisindeki reel bir karşılığı olan *asıl kavramdır*. Başka türlü ifade edersek, ilerleme, modernleşme, muasır medeniyet seviyesini yakalama, kalkınma... söyleminin *derin çekirdeğini* ekonomik büyüme denilen oluşturuyor. Bir l-

kenin kalkınması, ilerlemesi, modernleşmesi için ekonomik büyümenin vazgeçilmezliğinden şüphe edilmiyor... *Büyüyor, ilerliyor, modernleşiyor o halde kalkınıyor velhasıl işler yolunda...* şeklinde genel-geçer bir anlayış hâkim. Bir şeyden şüphe etmemek, tartışmamak, onu yeniden düşünmemek, o şeyin bir inanç kategorisi haline geldiği durumda mümkün oluyor. O kadar ki, şimdilerde ekonomik büyüme burjuva uygarlığının dini haline gelmiş durumda. Eğer yüksek oranlı ve istikrarlı bir büyüme gerçekleşirse, yoksulluğun ve işsizliğin sorun olmaktan çıkacağı, sıkıntıların aşılabacağı, işlerin yoluna gireceği, toplumsal refahın gerçekleşeceği, huzura erileceği söyleniyor.

Küresel oligarşinin ve küresel plütokrasinin sözcüleri, politikacılar, devlet ricâlinin yükseklerindeki, akademi taifesi ve medyanın yazar ve yorumcuları, bıkip-usanmadan büyüme marşını söylüyor. Sadece söylemiyor herkesin söylemesi için de yoğun çaba harcıyorlar. Ekonomik büyüme denilen gerçekten tüm insânî ve toplumsal sorunların çözümünün sihirli anahtarı mıdır? Bir ekonomi yılda ortalama %3 oranında büyürse, 23 yılda, %5 oranında büyürse 14 yılda GSYH ikiye katlanır. Dönemin sonunda insanların durumunda aynı oranda bir 'iyileşme' gerçekleşir mi? Eğer gerçekleşmiyorsa neden gerçekleşmez? Ekonomik büyüme ısrarla ileri sürüldüğü gibi işsizliğin panzehiri midir? Eğer öyleyse neden onca büyümeden sonra işsizlik oranları dünyanın her yerinde artmaya devam ediyor? Eğer ekonomik büyüme yoksulluğun panzehiriye, onca büyümeye, onca 'zenginleşmeye' rağmen neden yoksulluk ve sefalet çığ gibi büyüyor? Ekonomik büyüme eşittir kalkınma diye bir şey mümkün müdür? Ekonomik büyüme birilerini [küresel oligarşi] hızla zenginleştirir, başkalarını da [çoğunluk] hızla yoksullaştırırken, neden doğal çevre tahribatı da büyüyor? Öyleyse, bu çelişik durumun, gösterilen hedefle ulaşılan yer arasındaki uyumsuzluğun sebebi nedir? Hedef neden sürekli şaşıyor ve şaşmak zorunda?

Sorunların, çelişkilerin, olumsuzlukların, saçmalıkların gerisinde, kapitalizmi yok saymak yatıyor. Kapitalizmi yok saymak da büyük ölçüde ‘ekonomik teori’, ‘ekonomi bilimi’, ‘saf iktisat’ [économie pure] denilen sayesinde mümkün oluyor. Aslında üniversitelerde bilim diye okutulan iktisat teorisinin misyonu ve varlık nedeni, şeylerin neden ve nasıldını bilince çıkarmak değil, şeylerin üstünü örtüp, anlaşılmasını engellemektir. İdeolojik safsataları hikmetinden sual olmaz *saf bilim* saymakla ilgilidir. Oysa, iktisat bilimi denilip-yüceltilenin bu dünyanın gerçekliğiyle ilgisi sadece tevatürden ibarettir. Eğer siz kapitalizmi yok sayarsanız, onu adıyla çağırmaktan özenle ve ısrarla kaçınırsanız, yeryüzünün efendilerinin ağzıyla konuşursanız, olup-bitenlere dair gerçeği söylemeye yanaşmazsanız, ekonomik büyümeyi kalkınma, ilerleme, vb... olarak sunabilirsiniz ama bu, yaptığınızın reel bir karşılığı olduğu, bir kıymet-i harbiyesi olduğu anlamına gelmez.

Kapitalizm, büyüme ve zenginlik üretiyor, ama onun sonucunda sorunların çözülmesi gerekmiyor... Tam tersine ekonomik büyümeyle birlikte insânî, toplumsal ve ekolojik sorunlar da büyüyor. Zira orada söz konusu olan sermayenin büyümesidir. Başka türlü ifade edersek, sermayenin *genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesidir* ki, her ileri aşamada sosyal ve ekolojik kötülüklerin de büyümesi, işlerin sarpa sarması kaçınılmazdır. O halde neden öyle oluyor? Devasa zenginlik artışına neden akıl almaz bir yoksulluk, sefalet ve doğal çevre tahribatı eşlik ediyor? Ekolojik sorunlar neden derinleşiyor, insânî değerler neden aşınıyor, neden derin bir anlam kaybı ortaya çıkıyor, dünya neden her geçen gün daha da yaşanmaz hale geliyor? Velhasıl bindiği şu alâmet insanlığı nereye taşıyor? Ufukta bir şey görünüyor mu? Eğer görünüyorsa neye benziyor? Her hangi bir insânî-toplumsal süreci tahlile giriştiğinizde, bir dizi neden sıralamak adettendir ama o kadarı olup-biteni yetkin bir şekilde kavramanız, bilince çıkarma-

nız için yeterli değildir. Bir *nedenler hiyerarşisi* oluşturmanız, bütün nedenler içinde *asıl nedeni* tespit etmeniz de gerekir. Bu yüzden olup-bitenleri, yaşanan süreci yetkin bir tarzda anlamanın, bilince çıkarmanın yolu, kapitalizmi anlamaktan geçiyor ki, zaten *anlamak aşmaktır* denmiştir...

*Kapitalizm, ücretli emek sömürüsüne dayanan, yegâne ereği kâr etmek, ve kârı artırmak olan, canlı olan her şeyi ölü nesnelere, metalara dönüştüren, kullanım değerinin yerini değişim değerinin aldığı, var olabilmek ve varlığını sürdürebilmek için sürekli büyümek zorunda olan, toplumun temel üretici güçlerinin ve yaşam araçlarının dar bir sermaye sınıfının elinde olduğu, her türlü ahlâkî değere yabancılaştırmış [ahlâk dışı değil ahlâksız], parasal ve maddi olan, hesaplanabilir-ölçülebilir olan dışında hiçbir insanî değere itibar etmeyen, eşyanın onu üreten insandan daha değerli sayıldığı, ekonomik olanın politik sosyal ve kültürel olanın önüne geçtiği, araçlarla amaçların ters-yüz olduğu, öküzün arabanın arkasına koşulduğu... tuhaf bir uygarlıktır... Bilindiği gibi, kapitalizmin ayıbını örtme işi de burjuva düzenini bir dünya cenneti [tarihin sonu...] suretinde sunabilmek için uğraşıp duran, başta iktisatçı uleması olmak üzere, bilimi kendilerinden menkûl 'sosyal bilimciler' denilen taifeye, burjuva ideologlarına, kapitalist yağma düzeninin akıl hocalarına düşüyor. Bu pis misyonun taşıyıcıları arasında 'sert bilimler' arasında olduğu iddia edilen 'saf iktisadın' özel bir yeri olduğu da mâlûmdur. İlerleyen sayfalarda bu bağlamda yapacağımız açıklamalara temel oluşturmak üzere, kapitalizmin *kör mantığına* dair bazı kısa hatırlatmalar yapmak yararlı olabilir.*

Kapitalizm veya aynı anlama gelmek üzere kapitalist üretim süreci, insanları üretmek ve yaşamak için gerekli olan araçlardan mahrum ederek, toplum çoğunluğunu mülksüzleştirip-proleterleştirerek sermaye biriktirmek, sürekli biriktirmek, her seferinde daha çok biriktirmektir. Başka türlü

ifade edersek, kapitalist üretim tarzı, ücretli emek sömürsüne [*artı-değer* sömürsüne] dayanan, yegâne ereği artı-değer [*kâr*] kütesini ve oranını sürekli büyütme amacıyla metaller [*mallar*] üreten bir sistemdir. *Kârı* artırmak için daha çok üretmek gerekiyor ama üretim *sert* [*yıkıcı*] bir rekabet ortamında gerçekleştiği için, her bir kapitalistin *yarışa* devam etmesinin koşulu, hem daha çok üretmekle, hem de rekâbet edebilir durumda olmakla mümkündür. Maliyeti düşürmenin, rekabet edebilir durumda olmanın koşulu da sömürü oranını artırmak, işçiyi daha çok sömürmek ve daha ileri teknolojiye ve daha büyük sermayeye sahip olmaktır. Her bir kapitalist işletmenin rekabet edebilmesinin, varlığını sürdürebilmesinin koşulu, her seferinde daha büyük sermayeye, daha ileri, daha gelişmiş teknolojiye sahip olmasını gerektiriyor. Bu durum kapitalistin neden sürekli olarak *ileriye doğru kaçmak* zorunda olduğunu da açıklar.

Aslında söz konusu olan, bir birey olarak kapitalistin denetlemesi mümkün olmayan cehennemî bir yarıştı, dolayısıyla, bir birey olarak kapitalistin iradesinin bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Kapitalist patron büyük bir servete sahip olsa, büyük bir zenginliği denetlese de son tahlilde kendi mantığına göre işleyen bir çarkın sadece bir dişlisidir. Bu yüzden *toplumun kapitalizmden kurtuluşu, kapitalistlerin de kurtuluşu olacaktır* dense yeridir... Bu söylediğimizden iki sonuç çıkarmak mümkündür: Birincisi, daha çok üretim, daha çok toplumsal refah, bireysel ve kollektif ihtiyaçların daha iyi tatmin edilmesi anlamına gelmiyor veya öyle bir *özdeşlik* söz konusu değildir; ikincisi, ekseri sanıldığı gibi kapitalizm koşullarında üretilen *ileri teknoloji* insanlar rahat etsinler, daha kolay ve daha az zahmetle üretsinsinler, rahat yaşasınlar daha çok boş zamana sahip olsunlar diye değildir. Sol anlayışta da geçerli olan kapitalizmin üretici güçleri geliştirmesinin mutlaka olumlu bir şey sayılması, daha çok üretimin ve teknolojik ilerlemenin

asıl neyin hizmetinde olduğunun bilinmemesinden kaynaklanıyor. Yazık ki, tarihsel sol üretici güçlerin gelişmesinden makineleşme düzeyinin yükselmesini anladı ve bunun işçi [emekçi toplum çoğunluğu] aleyhine mümkün olduğunu görmezlikten geldi ve olumladı... Oysa, Üretici güçlerin gelişmesi olarak sunulan teknolojik gelişmenin varlık nedeni ve misyonu, tevatür edilenden farklıdır. Kapitalizm koşullarında bunları geliştirme gereği, *kâr oranının düşme eğilimine* karşı bir tedbirden başka bir şey değildir. Aynı şekilde *istihdamı artırmak, işsizliği önlemek* gibi halisâne kaygılar da söz konusu değildir. Durum böyledir ama toplumda üretim artışının ve teknolojik gelişmenin mutlaka *iyi ve yararlı bir şey* olduğuna dair genel geçer sarsılmaz bir anlayış hakimdir.

Her kapitalist işletme toplam artı-değerden daha fazla pay kapmak için mücadele ediyor. Ayakta kalabilmesi, sermayesini büyütebildiğinde ve rekabetçi yeteneğini koruyabildiğinde, mümkündür. Eğer her kapitalist işletme daha fazla üretmek zorundaysa -ki, öyledir- bu, üretim ölçeğinin ve üretim hacminin her seferinde daha da büyütülmesini gerektirir. Fakat üretim çarklarının dönmesi, üretilenin satıldığı [realizasyon] durumunda mümkündür. Başka türlü ifade edersek, üretim artışına gelir ve dolayısıyla talep artışının eşlik etmesi, üretilenin tüketilmesi gerekir. İşte sorun veya sorunlar o aşamada ortaya çıkıyor. Kapitalist üretimin asıl ereği kâr da değildir zira üretim çevrimi sonucu elde edilen kârın en büyük bölümünün sermayeye dönüştürmek üzere yeniden yatırıma yönlendirilmesi zorunluluğu vardır. Aksi halde kapitalist işletmesini büyütemez, rekabet yeteneğini koruyamaz, büyükler tarafından yutulur ve yarış alanını terketmek zorunda kalır. Onun için büyümek veya yok olmak dışında üçüncü bir seçenek mümkün değildir. Demek ki, kapitalist mantığın geçerli olduğu koşullarda, üretmek de, kâr etmek de, kendi başına amaçlar değil, sermayeyi büyütmenin araçlarıdır.. Bu da *kapitalizmin*

kör mantığı denilenin ne demeye geldiğini açıklıyor. Orada üretmek, her seferinde daha çok üretmek yegâne amaçtır ki, bu arabanın freninin olmadığı veya tutmadığı duruma benzer. Aslında orta yerde nereye ve neden gittiğini bilmeyen bir araç söz konusudur. Eğer insânî, toplumsal, ekolojik kötülüklere neden olmasaydı arabanın istikâmetini şaşırmaması, önemsenmeyebilirdi. Oysa gerçek durum hiç te öyle değil... Orada söz konusu olan, araçlarla amaçların ters-yüz olması, *öküzün arabanın arkasına koşulmasıdır*.

Hepsi bu kadar da değil, kapitalist üretim tam bir *sömürü metabolizması* şeklinde tezâhür ediyor. Bir yerdeki zenginliği başka yere taşıyor, azınlığı zenginleştirirken çoğunluğu yoksullaştırıyor. Doğal [ekolojik] ve sosyal çölleşmeye neden oluyor. Bu durum, kapitalizmin *kutuplaştırıcı bir 'temel eğilime'* sahip olmasındandır. Birinin diğeri, bir sınıfın başka bir sınıf, bir bölgenin başka bir bölge, bir ülkenin başka bir ülke aleyhine zenginleşmesi ya da *visa versa*... Başka türlü söylersek, birilerinin zenginleşmesi başkalarının yoksullaşması, yaşam için gerekli araçlardan ve bilgi ve yetenekten mahrum olması, *proleterleşmesi* durumunda mümkündür. Kapitalizm *mülksüzleştirerek sermaye biriktirmektedir*... Velhasıl kapitalist sistem, mantığının ve *temel eğilimlerinin* bir sonucu olarak, ancak toplumsal eşitsizliği büyüterek, yoksulluğu ve sefaleti derinleştirerek, ekolojik dengeleri bozarak, insânî yabancılaşma yaratarak yol alabilir... Her ileri aşamada insânî-toplumsal kötülükleri azdırmak durumundadır. Bu da geçerli egemen söylemle gerçek durum arasındaki uyumsuzluğu açıklar. Bunun anlamı, kapitalizmin *vaadedilenin tersini gerçekleştirmeye mahkûm olduğudur*... Daha önce söylediğimiz devasa 'zenginlik' artışına akıl almaz bir yoksulluk ve sefalet artışının eşlik etmesi, sistemin bu niteliğinin bir sonucudur. Bir tarafta kapitalizm kendi yolunda ilerler, toplumsal ve ekolojik kötülükleri derinleştirirken, öte tarafta *ilerlememe-büyüme-kalkınma*

olarak sunulanan tüm sorunları çözeceğini ileri sürmek büyük bir çelişkidir. Eğer kapitalizm, yoksulluk, sefalet, insânî yabancılaşıma ve doğal çevre tahribatı üreten bir makine ise -ki öyledir- o makinenin bir de sorunların çözümünün anahtarı sayılması saçma değil mi?

İşte burjuva politikacılarının, burnundan kıl aldırma-yan, ‘bilim’i kendinden menkûl iktisatçı taifesinin ve burjuva ideologlarının rasyonelliğinden asla şüphe etmediği kapitalist sistem böyle bir *kör mantığa* göre işliyor... Öyle bir *kör mantık ki*, öyle bir irrasyonellik ki, sistem bünyesinde kendi kendini yok edecek virüsü barındırıyor. Eğer gerçekten durum öyleyse, söz konusu süreç insanlığın ve uygarlığın sonunu getirme istidâdı taşıyorsa, neden sorun edilip, tartışılmıyor ve gereği yapılmıyor? Böylesine yüksek bir teknolojik düzeye ulaşmış bir insan toplumunun kendi kendini yok edecek bir rotaya girdiğini söylemek kimilerine saçma gelebilir. Eğer bir toplum sınıflara bölünmüşse ve oligarşiyle halk sınıfları arasındaki uçurum da iyice büyümüşse, böyle bir durumda yıkımın toplumun ayrıcalıklı kesimleri tarafından hissedilmesi, ancak iş işten geçtikten sonra mümkün olabilir. Binanın üst katında oturanın su baskınından alttakilerden daha geç etkilenmesi gibi... Cornélius Costariadis, son söyleşilerinden birinde, “kapitalist toplumun her açıdan yıkıma koşar adım ilerleyen bir toplum olduğunu, zira, kendi kendini sınırlamayı bilmediğini” söylüyordu. “Zira, -diyor Costariadis- gerçekten özgür bir toplum, özerk bir toplum kendini sınırlamak zorundadır, yapılmaması gereken şeyler olduğunu veya denenmemesi, hatta denenmesinin arzulanmaması gereken şeyler olduğunu bilmesi gerekir”⁴ diyordu... Marx ve Engels de ünlü *Komünist Manifesto*’da kapitalizmin çelişik karakterine gönderme yapıyorlardı: “Burjuva üretim ve değişim koşulları, burjuva mülki-

4 Bkz: Cornélius Costariadis, Le monde diplomatique, août 1998.

yet ilişkileri, öylesine büyük üretim ve değişim araçlarını oluşturma büyüsunü başarmış o burjuva toplumu, yer altından kendi çağırdığı güçlere artık hükmedemez olan cinci hocalara dönmüş durumda." Gerçekten insanlığın manzarası, çağırdığı ruhları bir türlü geri gönderemeyen büyücünün durumunu çağırıştırıyor... Bir zaman geliyor yangını çıkaranların onu söndürmesi artık mümkün olmaya biliyor...

Bu çelişik durum nasıl açıklanabilir? Buraya nereden ve nasıl gelindi? Aslında bu durum, ekonomik veçhenin toplumsal yapıyı ve süreci oluşturan diğer veçhelerden bağımsızlaşması, 'özerkleşmesi,' diğerlerine baskın çıkmasıyla ilgilidir. Bilindiği gibi, *toplumsal süreç* denilen, sosyal, politik, ekonomik, ideolojik, kültürel, etik, estetik... veçhelerin diyalektik bir *bütünü* olarak var oluyor. Her tarihsel dönemde de bunların her birinin önemi, ağırlığı ve belirleyiciliği değişiyor. Mesela kapitalizm öncesinin sosyal formasyonlarında *politik kertenin* belirleyiciliği esastı. Söz konusu prekapitalist sosyal formasyonlarda Polanyi'nin ifade ettiği gibi *ekonomi toplumda mündemiçti [içerilmişti]*. Kapitalizmle birlikte bu durumda radikal bir değişiklik ortaya çıktı. Artık ondan sonra *toplum ekonomide mündemiçti*. Aynı şekilde politik kerte de ekonomiye tâbi hâle geldi. Ekonomik veçhe diğer veçheler [belirleyicilikler] karşısında özerkleşti. Toplumsal sürecin ekonomi dışı tüm unsurları sadece ekonomik olana tâbi duruma gelmekle kalmadı, bir bakıma *ekonomik kerte* diğerleri [sosyal, politik, kültürel, etik, estetik veçheler veya belirleyicilikler densin] karşısında özerkleşti ve onları kolonize etti... Oysa, toplumsal sürecin 'sağlıklı' işlemesi, söz konusu kerteler/belirleyicilikler arasında uygun bir dengeyi ve *tamamlayıcılığı* varsayar. Kapitalizm öncesi dönemde bu denge veya tamamlayıcılık, politik kerte lehine bozulmakla birlikte, söz konusu bozulmanın neden olduğu olumsuzluklar insânî-toplumsal alanla sınırlı kaldı, söz konusu durumun ortaya çıkardığı so-

runlar ve yabancılaştırmanın mahiyeti farklıydı ve genel bir *sürdürülemezlik* tablosu ortaya çıkmamıştı.

Kapitalizmin egemen üretim tarzı haline gelmesiyle, bir taraftan üretim görülmemiş bir hızla artarken, söz konusu üretim artışı sadece sayısız insânî-toplumsal kötülükleri ve yabancılaştırmaları büyütmeyle kalmadı, ekolojik dengeyi de bozarak tam bir *sürdürülemezlik* tablosu ortaya çıkardı. Analojiler ekseri sorunlu olsa da şöyle bir analogi yapılabilir: Bir çocuğun sağlıklı gelişmesi için organları arasında, fizyolojik ve psişik unsurlar arasında uyumlu bir denge ve gelişme şarttır. Eğer bir dengesizlik söz konusuysa, artık sağlıklı bir gelişmeden, büyümeden söz edilemeyecektir. İnsan toplumları bakımından kapitalizmin sahneye çıkıp, ekonomik olanın emperyalizmini-kolonyalizmini dayatmasıyla, toplumsal süreç hastalıklı hâle geldi. Tüm sorunların çözümü olarak sunulan ekonomik büyüme, sorunların kaynağı haline geldi. Üretimin gözü doymaz kâr hırsıyla yapıldığı bir dünyada başka türlü olabilir miydi? Yegâne amacı kâr etmek, kârı büyütme, canlı olanı ölü metalara, sermayeye dönüştürmek olan kapitalist sistemin insanlığı ve uygarlığı tehlikeye atmaması mümkün müydü? Öyle bir ekonomik sistem ki, sadece insânî yabancılaştırmalar yaratmakla kalmıyor, gezegeni tahrip ediyor, tropikal ormanları yok ediyor, soluduğumuz havayı, içtiğimiz suyu, yediğimiz her şeyi kirletiyor, zehirliyor... Bir şeyin *yararlılığının* ölçüsünün onun ticaret konusu yapılması, alınır-satılır bir metaya indirgenmesi, *değer* kavramının dejenere edilmesi, bir şeyin değerli ve muteber sayılmasının onun sosyal varlık nedeni sayılması, alış-veriş konusu olmayan, pazarda satılmayan hiçbir şeyin makbûl sayılmaması, insanlığın, yüz-yüze geldiği sorunların, çekilen sıkıntıların temelini oluşturuyor. Kullanım değeri değil, değişim değeri üreten, kullanım değerinin değişim değerine tabi olduğu, onun türevi durumuna indirgendiği koşullarda, işlerin sarpa sarması neden şaşırtıcı

olsun? Ekonomik büyüme zenginleşmenin, zenginleşme de sorunların çözümünün [kalkınmanın] anahtarı sayılıyor ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla [GSYH] ile ölçülüyor. O halde zenginlik nedir? GSYH gerçekten neyi ölçüyor?

2. Zenginlik ne değildir? GSYH neden uygun bir ‘zenginlik’, ‘gelişmişlik’ veya refah ölçüsü değildir?

Şimdilerde dillerden düşmeyen şu GSYH ne menem bir şeydir? İstikrarlı bir ekonomik büyüme oranı yakalanırsa, bireysel ve kollektif mahiyetteki tüm sorunların çözüleceği inancının ve beklentisinin *reel bir karşılığı*, bir kıymet-i harbiyesi var mıdır? Kapitalizm koşullarında zenginlik, zenginleşme denilen aslında nedir? Bir toplum hangi durumda zenginleşmiş sayılacaktır? Zenginleşme sınırsız bir şekilde sürdürülebilir bir şey midir? Bir ülkenin GSYH’sinin yüksekliği o ülkede *işlerin yolunda gittiği*, sorunların çözüldüğü, değilse çözülmekte olduğu anlamına gelir mi? Mesela en yüksek GSYH’ye sahip ülkelerden biri olan ABD, diğerleri için bir model sayılacak mıdır?

GSYH büyüklüğünün, metalaşma düzeyinin, ithalat ve ihracatın çok yüksek olduğu, karbon gazı salınımında birinci sırada olduğu, gelirin aşırı adaletsiz dağıtıldığı, ‘ulusal gelirin’ %82’sine nüfusun ayrıcalıklı %12’si tarafından el konduğu, evsizlerin ve bir gelirden yoksun olanların sayısının her geçen gün arttığı, egroz gazından zehirlenmeden sokakta yürümenin mümkün olmadığı, sokakların ve kaldırımların arabalar tarafından ‘işgal edildiği’, hava karardığında sokağa çıkmanın cesaret istediği, şiddetin istisna değil kural olduğu, insanlar arasındaki ilişkinin artık bütünüyle meta ilişkisine dönüştüğü, paradan, mal-mülkten başka hiç bir şeyin muteber sayılmadığı, ortak kullanım alanlarının yok olduğu, cinayetlerin, iş kazaları başta olmak üzere her türden kazaların vaka-i âdiyeden sayıldığı, herşeyin paralı hale geldiği, kamu hizmeti

kavramının pek söz konusu olmadığı, yegâne insan ilişkisinin maddi-parasal nitelikte olduğu, yaygın bir yabancı düşmanlığının [zenofobi] geçerli olduğu... “zengin” bir ülkede mi, yoksa, mütevazı bir GSYH’si olan, metalaşma düzeyinin olabildiğince düşük düzeyde olduğu, üretim ve tüketim etkinliğinin çevreye olabildiğince az zarar verecek şekilde örgütlendiği, ithalat ve ihracatın düşük, ortak kullanım alanlarının geniş, dayanışma-yardımlaşma duygusunun derin, sokaklarında rahatça yürünebilen ve karşılaşılan insanlarla selamlaşılan, yaşlılara saygı, sakatlara ihtimam, çocuklara sevgi gösterilen, başına bir iş geldiğinde yalnız olmadığı bilinci taşıyan, sosyal risklere ve doğal felaketlere topluca karşılık vermesini bilen, aç, evsiz ve gelirsiz kalma, muhtaç duruma düşme korkusu taşımadan yaşayan, ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının olmadığı, toplumsal eşitsizliğin düşük düzeyde olduğu, yediği şeyle zehirlenmeyen, temiz hava soluyup, temiz su içen, hırsızlığın istisna olduğu, evlerin kapısında üç-dört kilit, pencerelerinde demir parmaklıklar olmadığı, bölüşmesini, paylaşmasını bilen, farklı bir ‘zenginlik’ anlayışına sahip olan, asıl ‘zenginliğin’ maddi olanın ötesinde olduğunu bilen, yöneticilerin bir koruma duvarının arkasına gizlenmeden insanlar arasında rahatça dolaşabildiği... pazarların, panayırların, parkların, kermeslerin yaygın birer sosyal-kültürel etkinlik alanları olduğu, estetik etkinliğin ve yaratıcılığın önemsendiği, ‘fakir’ bir ülkede mi yaşamak isterdiniz? Ya da bu iki ülkeden hangisi daha ‘zengindir’?

Yegâne ilişki tarzının meta ilişkisine indirgendiği bir insan toplumunun insanlıkla ilişkisi ne kadardır ve öyle bir toplumda yaşamamanın kıymet-i harbiyesi nedir? Öyle bir toplumda yüksek GSYH artış oranının ne anlamı olabilir? GSYH artışı dışında başka şeylerin de olması gerekmiyor mu? Mesela üretilenin olabildiğince eşit bölüşülmesi, herkesin karnının doyması, uygun bir tarzda giyinebilmesi, başını sokacak

mütevazı bir konuta sahip olması, hastalandığında sağlık hizmetlerine sorunsuz ulaşabilmesi, yarınından endişe duymaması, eğitim kurumlarından yararlanabilmesi, ortak kullanım alanlarının genişliği ve kamu hizmetlerinin yaygınlığı, sosyal dokunun uyumu, aidiyet duygusunun yüksekliği, şiddetin istisna olması, toplum sorunlarına ilginin yüksekliği, insanların kamusal sorunlara ve kavramın gerçek anlamında politikaya ilgi düzeyinin yüksekliği, estetik/entellektüel etkinliğin derinliği ve yaygınlığı, yurttaş bilincinin ve demokratik kültürün yüksekliği, vb. daha önemli değil mi?

GSYH'ye dahil olan ve olmayan veya GSYH neyin ölçüsü?

Günlük dilde *Milli Gelir* de denilen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla [GSYH], bir ulusal ekonomide bir yılda üretilen ve tüketilen mal ve hizmetler toplamının parasal ifadesidir. GSYH'daki değişimler de büyüme oranı olarak ifade ediliyor. Parasal bir karşılığı olmayan, parayla ifade edilmeyen, alım-satım konusu olmayan şeyler GSYH hesabına dahil edilmiyor. Aile içinde gerçekleşen etkinlikler, üretilip-tüketilen şeyler dikkate alınmıyor. Gönüllü yapılan işler dikkate alınmıyor... Herhangi bir şeyin milli gelir hesaplarına dahil edilebilmesi, parasal bir karşılığı varsa, parayla ifade ediliyorsa mümkün. Bir ülkede nüfusun %80'i, ürettiği ve tükettiği, şeylerin %90'ını meta ilişkileri dışında, alım-satım konusu olmadan, parasal dolaımdan geçmeden gerçekleştirse, yediği şeylerin çoğunu kendi [aile içinde] üretse ve tüketse, giydiğini kendi üretse, hiçbir şeyin eksikliğini hissetmese, en azından mütevazı bir yaşam sürüyor olsa, aynı miktar üretim ve tüketim düzeyinde olan ama üretimin ve tüketimin meta kategorisi dahilinde gerçekleştiği, paranın dahlinin yüksek olduğu, herşeyin parasal bir karşılığı olduğu bir topluma göre son derece 'fakir' [geri, az-gelişmiş] sayılacaktır. Oysa, 'fakir' ülkede yaşamamanın 'zengin' [gelişmiş-kalkınmış] ülkede yaşamaktan en azından daha az

sorunlu olduğu rahatlıkla söylenebilecektir. GSYH'nin neyin ölçüsü olduğu sorusunu tartışmaya geçmeden önce, bizim problematiğimiz bakımından önemli olan *zenginlik* kavramı üzerinde kısaca da olsa durmak, meramımızı anlatmayı kolaylaştırabilir. Bilindiği gibi geçerli iktisat teorisi *zenginlik*, *değer*, *fayda* ve *ihtiyaç* kavramlarının içini boşaltıp dejenere etmiş durumda...

Zenginliği nasıl bilirsiniz?

Günlük dilde çok kullanılan bir çok kelimenin ve kavramın gerçekten bir karşılığı olup-olmadığı pek sorun edilmez. Hem sorun edilmez, hem de sorun eden yadırganır... Yaklaşım kabaca şöyledir: Bireysel ve toplumsal mahiyetteki sorunların çözümü “zenginleşmekle” mümkündür; zenginleşmek için de daha çok üretmek, GSYH'da sürekli ve istikrarlı artış sağlamak, yüksek oranlı ekonomik büyüme oranlarını yakalamak gerekir... Artık, ekonomik büyüme çağın *olmazsa olmazı* olarak görülüyor. Bir toplumun zenginliğini GSYH ile ölçmek mümkün müdür? Ya da GSYH zenginliğin ne kadarını ölçebilir? Türkiye'de yaşayan yaklaşık 73 milyon insanın sorunlarını, bugünkü anlayış çerçevesinde GSYH'yi artırarak çözmek ve gelecek nesillere yaşanabilir bir toplum bırakmak mümkün müdür?

İktisatçılar, analogi yapmayı severler. Büyüme kavramı söz konusu analogilerden biridir. İktisat teorisinin de fizik gibi *pozitif* [sert] bir bilim olmasını isterler ve o alanda sürekli çaba harcarlar. Ekseri biyolojiye gönderme yapan analogiler söz konusudur. Son bir kaç on yılda ekonomiye matematiğin daha çok sokulması, ekonometrik modellerin “iktisadi analiz” alanını kuşatması, bu zorlamayla ilgilidir... Bir çocuğun büyümesi, bir ağaç fidanının büyümesi, tomurcuğun patlayıp çiçeğin açması, yumurtadan çıkan civcivin büyümesi, vb. söz konusuysa, elbette bir sorun yok. Bunlar doğal, olduğu

gibi olan, olduğu gibi olması gereken şeyler. Ekonomik büyümeyle bir çocuğun büyüüp-serpilmesi arasında bir özdeşlik, değilse benzerlik mümkün müdür? Ekonomik büyümenin [GSYH artışı] gerekliliği konusunda yerleşik bir inanç var ama ekonomik büyümeden beklenen 'zenginliğin' ne olduğu konusu iktisatçıların gündeminde olan bir şey değil. Bir ülke neye sahip olduğu için veya neye göre zengin veya zenginleşme yolunda sayılacaktır? İktisatçı erbabı öyle bir 'sorun' olmadığını, o sayfanın çoktan kapandığını düşünüyor. Aslında düşünmüyor, o tarakta bezi yok... Oysa, zenginlik kavramının yok sayılması [occultation], iktisatçıların ilgi alanının dışına atılması, kapitalizmi, sömürüyü, yoksulluğu, sefaleti çağrıştırmaması muhtemel olduğu içindir. Mâlûm olduğu üzere, sistemin birileri için zenginlik [servet] üretebilmesi, başkaları için yoksulluk ve sefalet üretmesiyle mümkün. Zira kapitalizm koşullarında başka türlü olması mümkün değildir... Ya da *kapitalizm başka türlü yapamaz* denecektir... İktisatçıların kullanmayı tercih ettikleri kelimeler daha çok *gelir, tercihler, tüketici tercihi*, vb. dir...

Oysa "iktisat biliminin" ilk teorisyenleri, [kurucu babaları], tahlillerinin başına zenginlik kavramını yerleştirmişlerdi. İlk iktisatçılar sayılan *fizyokratlar*, zenginliğin yegâne kaynağının toprak olduğunu, ancak toprağın *ex nihilo* yeni bir şey [bir artı] yarattığını ileri sürmüşlerdi. Toprağı işleme dışındaki faaliyetlerin, maddeyi dönüştürmek üzere yapılan tüm işlerin [çalışmanın] ve tabii şimdilerde hizmetler sektörü denilene dahil çalışmanın [işin-emeğin] yeni bir şey üretmediğini ileri sürmüşlerdi. Bilindiği gibi, *merkantilistler* de gerçek zenginliğin kıymetli metaller [altın, gümüş] biriktirmekten geçtiğini ileri sürmüşler ve bunların ülkeden çıkışının engellenmesini önermişlerdi... Fakat, zenginlikle ilgili düşüncenin oluşup-yerleşmesi, modern iktisadî düşüncenin [*ekonomi politigin*] kurucu babalarından ikisinin, Adam Smith ve Tho-

mas R. Malthus'un düşüncelerine dayanıyor. Adam Smith'in ünlü eserinin başlığı, "*Milletlerin Zenginliğinin Sebebi ve Mahiyeti Üzerine Bir Deneme*"dir [1776]. Fakat Adam Smith'i ilgilendiren daha çok zenginliğin nasıl çoğaltılacağı ve zenginleşmenin mekanizmalarıydı. İktisadi anlayışa bugün de egemen olmaya devam eden *zenginlik* tanımı daha çok Smith'in öğrencisi olan Thomas R. Malthus'a aittir.

Bu ikisi, zenginlikle ilgili olarak bir amentü peydahladılar ki, onlara göre sadece *üretilen ve satılabilen* şeyler zenginlik kategorisine dahildir... Malthus, Adam Smith'in ünlü eseri *Milletlerin Zenginliğinin...* yayınlanmasından on yıl önce, 1766'da dünyaya geldi ve 1820 de *Ekonomi Politiğin İlkeleri* [Principles of Political Economy] adlı eseri yayınlandı. Söz konusu eserin birinci bölümünün başlığı: '*Zenginliğin tanımı ve üretken emek*'tir. [of the definitions of wealth and of productive labour]. Malthus kitabın daha ilk paragrafında şöyle diyor: "*İktisatçılar arasındaki tartışma konularından biri de, zenginliğin tanımıyla ilgili olmaktadır. Eğer tanım açık ve kolay olsaydı, görüş ayrılıkları da olmazdı. Aslında konuya daha yakından bakıldığında, her türlü itirazdan âzâde bir tanımın zor, belki de imkânsız olduğu görülecektir [...]. Eni sonu derin tahlilin sonucu olan eserlerinden bir zenginlik tanımına ulaşan yazarlardan bazıları, bu kavrama çok sınırlı bir anlam yüklerken, bazıları da anlamı çok geniş tutuyorlar. Özellikle İktisatçılar [Fransız Fizyokratlar kastediliyor, F.B.] birinci gruba dahildir. Onlar toprağın net üretimi dışında hiç bir zenginlik kabul etmiyorlar. Tabii bu anlayışın sonucu olarak da, zenginlik kelimesinin bilinen ve kullanılan içeriği karşısında araştırmalarının önemini küçültüyorlar.*"⁵ Malthus, geniş zenginlik tanımına örnek olarak da Lauderlale'e gönderme yapıyor: "*insanın arzuladığı, kendisine yararlı ve hoş gelen herşey zen-*

5 Thomas R. Malthus, **Principles of Political Economy**, 2nd edition 1836'dan Reprints of Economic Classics, New York, 1964, pp. 21, 22.

ginliktir". Lauderlale'dan bu alıntıyı yaptıktan sonra Malthus şöyle devam ediyor: "Açıķça görüldüğü gibi, bu tanım ister maddi, isterse manevi [intellectual], dokunulabilir veya dokunulamaz olsun, insan soyuna fayda ve tatmin sağlayan herşeyi kapsar. Elbette bunlara dinden, ahlâktan, politik ve sivil özgürlükten, belâgatten, eğitici ve eğlendirici konuşmadan, müzik, dans, tiyatro ve başka hizmetlerden ve kişisel değerden duyulan memnuniyet de dahildir."⁶ diyor Ve Malthus izleyen cümlede baklayı ağızından çıkarıyor: Sağduyunun gereği bir tanım arayışında olduğunu söylüyor ve zenginlik tanımına maddi bir varlığı olmayan şeylerin de dahil edilmesinin iktisatçının ilgi alanı dışında olduğunu söylüyor: "Ne ki, servete [zenginliğe] ilişkin şeylerin doğasına ve nedenlerine ilişkin bir sorgulamanın, yalnızca tekil bir bilimin sınırlarının ötesine uzanmakla kalmayıp, ortak terimlerin kullanımında, siyasal iktisatçıların dilinde büyük bir kargaşaya yol açacak kertede büyük bir değişikliğe yol açacağı, kesindir."⁷

Malthus'a göre bir ülkenin asıl zenginliği, öncelikle ülkenin maddi kaynaklarıdır. Yoksa, sivil ve politik özgürlük, sanat ve ahlâk gibi elle tutulmayan, elle dokunulamayan şeyler iktisat biliminin ilgi alanı dışındadır, zira maddi olmayan şeylerin parayla ifade edilmeleri mümkün değildir. O halde herhangi bir şeyin zenginlik tanımına dahil edilebilmesi için maddi bir varlığı, dokunulabilirliği, elle tutulabilirliği olmalıdır. Malthus'a göre zenginliği oluşturan maddi şeylerdir. Maddi olmayan şeyler zenginlik tanımına dahil edilemez, zira diyor Malthus, "pozitif bir bilim yapmak istediğimiz, kesin sonuçlara ulaşma olanağına sahip ve tecrübeye dayalı politik ekonomi [political economy], ancak artış ve azalışları değerlendirilebilen, ölçülebilen, hesaplanabilen şeyleri zenginlik tanımına dahil etme konusunda özen göstermelidir. Oradaki doğal ve

6 Principles... p. 23.

7 Principles... p. 24.

yararlı ayırım çizgisi de, maddi şeyleri maddi olmayan şeylerden kesin olarak ayırmaktan⁸ geçer.

Zenginlik maddi zenginlik olarak anlaşılıp, onun dışındaki herşey *ekonomi politiğin* ilgi ve kapsam alanı dışına atıldığında, hangi emek üretkendir, hangi emek üretken değildir sorusunun cevabı da verilmiş oluyor. Malthus'un soruya verdiği cevap şöyle: "*Verimli emek sorunu zenginlik tanımına doğrudan bağlıdır.*"⁹ "Verimli olmayan emek, hiçbir şey üretmeyen emektir..." Malthus, bir dizi örnek üzerinde durduktan sonra tekrar sadede geliyor, kafa karışıklığına meydan vermemek ve iktisadın "bilimselliğini" tehlikeye atmamak gerektiğini söylüyor... Aksi halde zenginlik artışını yetkin bir tarzda hesaplamak mümkün olmazdı... O halde iki şey; birincisi, bundan böyle önemli olan "iktisat bilimi" söylem ve hesapların güvencesini oluşturacak istikrarlı bir referans çerçevesi sayılacaktır ve; ikincisi de, kısır tartışmaların âlemi yok, biliyoruz ki, önemli olan, doğrudan kullanılan veya dolaylı olarak başka maddi şeylerin üretiminde kullanılan, satılabilen, başka mallarla değiştirilebilen [alış-veriş konusu olan] maddi zenginliktir... O halde zenginlik acil maddi [fizikî] ihtiyaçlarımızı karşılayan maddi mallardır... Eğer öyleyse, gerçek zenginlik, hesaplanabilir olan [sayılabilir/ölçülebilir olan] ve bireylerin birincil [maddi] ihtiyaçlarını tatmin eden [karşılayandır...]. İnsanların temel ihtiyaçlarını ancak söz konusu maddi şeyler karşılayabilir ve refahlarını artırabilir. Gerçi Malthus başka mutluluk kaynakları da olduğunu söylüyor, ama o tür mutluluk kaynakları birincisi, kişiseldir; ikincisi, ikincildir çünkü maddi değildirler, hesaplanmaları, hesaba gelmeleri, ölçülmeleri mümkün değildir... Daha sonraki dönemde ortaya çıkacak olan *milli muhasebe* hesapları, ilk modern iktisatçılar sayılan kurucu babaların [Political Economists] zenginlik tanımını

8 *Principles...* p. 33.

9 *İbid*, p. 34.

esas alacak ve şimdilerde yaşanan olumsuzlukları kabullendir-
meye devam edecekti... Özetlemek istersek, zenginlik 'maddi'
zenginliktir, alış-veriş konusu olmayan, parayla ölçülmeyen,
parasal bir karşılığı olmayan şeyler zenginlik sayılmaz... As-
lında, Patrick Viveret'nin dediği gibi, piyasa toplumu demek,
gerçekten değeri olup fiyatı olmayan durumundan, *fiyatı olma-
yanın değeri de yoktur* durumuna geçiş demektir.¹⁰

GSYH'nin eleştirisi

Malların ve hizmetlerin en büyük bölümünün meta kate-
gorisine dahil olduğu ve parayla ölçüldüğü bir toplumda,
GSYH'nin düzeyinin ve evriminin ekonomik ve toplumsal
yaşamın başlıca göstergesi sayılması şaşırtıcı değildir. Bilin-
diği gibi *Milli Muhasebe Hesaplarının* ortaya çıkıp, önem ka-
zanması, İkinci Emperyalistler Arası Savaş sonrasına rastlıyor.
Savaş sonrasında ivedilikle çözülmesi gereken iki sorun var-
dı: Toplumun acil ihtiyaçlarını karşılamak ve yıkıntı tablo-
sundan çıkıp, yeniden inşayı gerçekleştirmek. Esas itibariyle
maddi mal üretimine odaklı GSYH artışı, ilerleme, kalkınma
ve mutlulukla özdeş sayılıyordu. Öyle ki, üretmek, daha çok
üretmek, her seferinde daha çok üretmek, toplumun yegâne
ufku haline gelmişti. Bir ülkenin dünya ekonomileri hiye-
rarşisindeki konumu da, gerçekleştirdiği yüksek ve istikrarlı
GSYH artış oranına bağlıydı. Savaş sonrası dönemde Batı Al-
manya, 1960-70'li yıllarda Japonya, 1980'lerde *Güney Doğu*
Asya Kaplanları, ekonomik büyüme şampiyonları olarak su-
nulmuştu... Elbette ekonomik büyüme bireysel ve kollektif
ihtiyaçların karşılanması için gereklidir. Beslenme sorunu ya-
şayan bir topluluğun gıda maddeleri [tahıl, vb.] üretimini ar-
tırması işin doğası gereğidir. Bir sosyal formasyonun refahını
artırmak için ilgili alanlarda üretim artışı sağlaması elzemdir.

10 Bkz: Patrick Viveret, *Qu'est-ce que la richesse? Les mirages du PIB*. Les
amis de l'École de Paris, in <http://www.école.org>.

Sorun, *neyin, neden ve ne kadar* üretileceği ile ilgili olarak ortaya çıkıyor ve önemli bir husus gözden kaçıyor ki, bu: *Üretimin kapitalizm koşullarında yapılıyor oluşudur...*

Daha önce de kısaca değindiğimiz gibi, kapitalizm koşullarında üretimin birincil amacı insan ihtiyaçlarını karşılamak değil, kârı maksimize etmektir. Kapitalizm geçerliyen üretim, *sermaye üretimi* biçimini alıyor, bir amacın *aracı* olmaktan uzaklaşıp, *kendi başına amaç* haline geliyor ve dizginlerinden boşanıyor. Fakat üretim makinesinin çalışması, yol alması, üretilenin satılmasıyla [*realizasyon*] mümkündür. Ancak parası olan satın alabildiğine göre de, üretimin yönü, parası olanlara, talep edebilir durumda olanlara dönmek zorundadır. Kapitalist üretim süreci [*sermaye birikim süreci*] *kutuplaşma* yaratmak zorunda olduğu, birileri için zenginlik yaratması başkalarını yoksullaştırıp-sefalet ortamına atmadan mümkün olmadığına göre, üretim artışının [*GSYH artışı*nın] kendiliğinden, otomatik olarak sosyal sorunları çözmesi mümkün değildir. GSYH hesaplarının birinci zaafı gelir bölüşümünü dikkate almamasıyla ilgili. İkincisi, GSYH sadece parayla ölçülen, parasal bir karşılığı olan şeyleri dikkate alıyor oluşu; üçüncüsü de doğal çevre tahribatını dikkate almayışıdır. Netice itibariyle insan faaliyetlerinin bütününe dikkate almıyor ve çarpıtılmış bir *fayda* anlayışına, velhasıl parasallıkla *fayda* arasında bir özdeşlik olduğu kabulüne dayanıyor. *Talep ediliyor, alınıyor, satılıyor o halde yararlıdır* anlayışı hakim... Parası olmayanın, satın alabilir durumda olmayanın, kredi kullanamayanın sistem açısından hiç bir kıymet-i harbiyesi yok. Oysa, parasal olanın dışında da koskoca bir dünya var ve asıl dünya orada... Aslında can alıcı sorun *ilerleme* kavramına yüklenen anlamla ilgili. GSYH artışı ilerleme olarak sunuluyor ve neyin, nasıl, ne pahasına üretildiği tartışma konusu yapılmıyor. *Kendi başına bir amaç* haline gelmiş ekonomik büyümenin, aynı zamanda sayısız sosyal ve ekolojik kötülükler

de demek olduğu gözden kaçıyor... Bu yüzden 'yüksek GSYH artış oranı aşkının' artık tartışma konusu yapılmasının zamanı çoktan gelmiş olmalıdır.

Ekonomik büyüme, [GSYH artışı], her seferinde daha çok üretme kural haline gelince, daha çok üretmek için daha çok çalışmak da *muteber* sayılacaktır! O kadar ki, yaşamının çalışmaya indirgenmesi söz konusu. Böyle bir anlayış tuhaf değil mi? Bu araçla amacın yer değiştirmesi, ters-yüz olması anlamına gelmiyor mu? Oysa bu günün dünyasında asıl sorun daha çok çalışmak, *çalışırken hayatından olmaktır*. Bir adam/bir kadın düşününki, işe gitmek üzere sabah saat beşte kalkıyor. Dört vasıta değiştirerek iki buçuk saatlik yolculuktan sonra işyerine ulaşıyor, on saat çalışıp tekrar iki buçuk saat dönüş yolunda harcayarak evine dönüyor... Bu ekmek parası karşılığında yaşamaktan vazgeçmek değil midir? Bir insan toplumunun maddi mahiyetteki ihtiyaçlarının karşılanması gereklidir ama onun ötesindeki manevi mahiyetteki ihtiyaçların karşılanması da son derecede önemlidir ve bu ikisi arasında *uygun bir denge* ve *tamamlayıcılık* olması gerekir. Maddi ihtiyaçların [yeme-içme, barınma, giyinme, ısınma, serinleme...] tatmin edilmesi, manevi mahiyetteki ve *ilişkisel* [relationnel] ihtiyaçların tatmin edilmesi gereğini dışlamaz. Zaten *insanlık* da o aşamadan sonra gerçekleşebilir ancak...

Şimdilerde hizmet sektörünün önemi ve kapsamı artmış durumda. Bilindiği gibi, sunulan bir hizmetin miktarı kadar kalitesi de önemlidir. Kâr etmek amacıyla üretilen bir hizmetin kalite kaygısı taşıması mümkün değildir. Kârlılık ancak kaliteden feragât edildiğinde mümkündür. Doğası gereği hizmet kâr mantığıyla çelişir. Bir özel hastanede asıl amaç kâr etmektir ve orada herşey, kârı maksimize etmeye endekslidir. Kaldı ki, insan sağlığının bir meta kategorisine indirgenip, sağlık hizmetinin kâr amacıyla yapılması, herşeyden önce

gayri insânîdir ve kabûl edilebilir değildir. ABD’de kişi başına yapılan sağlık harcaması yaklaşık Batı Avrupa’dakinin iki katıdır ama sunulan sağlık hizmetinin kalitesi Batı Avrupa ülkelerinden daha düşüktür. Daha çarpıcı örnek ABD/Küba karşılaştırması olabilir. ABD’de [2005] kişi başına düşen gelir 36.056 dolar, Küba’da 3.166 dolar ve kişi başına yapılan sağlık harcaması ABD’de 5274 dolar, Küba’da sadece 236 dolar olduğu halde, bir dizi gösterge Küba sağlık sisteminin daha etkin olduğunu gösteriyor. ABD’de ve Küba’da çocuk ölüm oranı aynı, 7,2/1000 [binde 7,2] ama kişi başına düşen doktor sayısı Küba’da biraz daha fazla. ABD’de yüz bin kişiye 549, Küba’da 591 doktor düşüyor. Yaşam uzunluğu her ikisinde de 75 yıl.¹¹ Küba kişi başına 22 kat daha az harcama yaptığı halde, ABD’den daha iyi bir sağlık sistemine sahip! Bu örnek yüksek GSYH ve yüksek sağlık harcamasının daha iyi ve etkin sağlık hizmeti sunmakla özdeş olmadığını gösteriyor. Nitekim koruyucu hekimlik esas alındığında, tedavi edici hekimlikten gerçek bir sağlık politikasına geçilmiş olacaktır...

Birincisi, GSYH hesapları bedava sunulan mal ve hizmetleri içermiyor; ikincisi, üretim ve tüketimin ortaya çıkardığı olumsuzlukları [doğal çevrenin bozulması, biyolojik çeşitliliğin ve canlı türlerinin yok olması, havanın, suyun ve toprağın kirlenmesi, gürültü, kentlerin giriş yollarında, cadde ve bulvarlarda görüntü kirliliği yaratan reklam panoları, atmosferin ısınması, çirkin binalar, vb.] dikkate almıyor. Dikkate alınmamak bir yana, ekonomik büyümenin neden olduğu hasarlar, GSYH’yi artırıyor! Mesela daha çok benzin tüketimine neden olan trafik sıklığı, GSYH’yi artırıyor. GSYH açısından sınırlı bir enerji kaynağının tükenmesinin bir önemi yoktur. Aynı şekilde trafik kazaları da GSYH’yi büyütür. Zira trafik kazaları bir dizi faaliyete ve harcamaya neden olur: acil yardım, hastane masrafları, otomobil tami-

11 *Rapport sur la santé dans le monde 2005, publié par l’OMS.*

ri... O kadar ki, kaza sonucu ağır yaralanan ve uzun ve pahalı bakım gerektiren kazaların GSYH'ye katkısı daha büyüktür... Orman yangınları için de aynı şey söz konusudur zira, yangın söndürmek ve ağaçlandırma için yapılan harcamalar da GSYH artışı sağlar. Aynı şekilde doğal felaketler GSYH artırıcı etki yaratır zira bir dizi faaliyet ve harcama gerekecektir. Bir kentin sakinleri gönüllü olarak kentin temizliğini yapsa -ki doğrusu odur-, yapılan faaliyet için harcanan emek ekonomik büyüme sayılıp GSYH'ye dahil edilmez, zira parasal bir karşılığı yoktur... Oysa bu iş için 3 bin işçinin çalıştırılması, ödenecek ücretlerden ötürü GSYH de artışa neden olacaktır... Dikkat edilirse, bir zenginlik, 'kalkınmışlık' göstergesi olarak sunulan GSYH artışı veya aynı anlama gelmek üzere ekonomik büyüme, aslında geçerli ekonomik ve sosyal düzeni meşrulaştırma ve kabullendirme işlevi görüyor. Zira hiçbir ayırım yapmadan alınan-satılan, toplum tarafından finanse edilen herşey bir zenginlik ve zenginleşme unsuru olarak sunuluyor.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür ama turizm alanından bir örnek açıklayıcı olabilir: Birleşmiş Milletler Örgütü'nün verdiği rakamlara göre, Tayland'da fuhuş sektörünün işlem hacmi [portesi] GSYH'nin yaklaşık %14'sine eşit. Başka türlü söylersek, milli gelirin %14'nün kaynağı seks sektörü ve seks turizmi... Üstelik fuhuş sektörüne sürüklenen yaklaşık 2.8 milyon kadının üçte birini henüz rüşte ermemiş, 16 yaşın altındaki kız çocuklar oluşturuyor. 2003 yılında Tayland'ın seks turizminden sağladığı döviz 5 milyar dolardı... Uyuşturucu ve silah ticaretinden sonra seks sektörünün ve kadın trafiğinin üçüncü sıraya yerleşmiş olması, 'muasır medeniyetin' *seviyesi* hakkında da fikir veriyor olmalı... Eğer GSYH'den bu üçü çıkarılarak, hesap yeniden yapılsaydı, GSYH'de o ölçüde küçülmüş olurdu. Bu küçülme 'olumsuz bir şey' sayılacak mıdır? Eskiden öğrenciler ve öğretmenler okula yürüyerek giderlerdi. Şimdilerde 'servis araçlarıyla' veya özel araçlarla taşıyorlar...

Çocukların okula nasıl gitmesini isterdiniz? Yürüyerek gidildiğinde GSYH'nin küçülmesinden şikayet eder misiniz? Bir ülke ne kadar çok silah [tüfek, tabanca, tank, top, füze, savaş uçağı, savaş helikopteri, biyolojik silah, biber gazı, vb.], üretirse GSYH'si de aynı oranda artıyor. ABD'nin GSYH'sının yüksekliğinin bir nedeni de sürekli savaş halinde olmasıdır... Silah üretimiyle buğday, ekmek, süt... üretimi arasında ayırım yapmayan, her ikisini aynı 'değerde' sayan bir anlayışı, aklın, mantığın ve sağduyunun bir gereği saymak mümkün müdür?

Yüz milyonlarca insan yaşamak için gerekli asgariden [yiyecek, temiz içme ve kullanma suyu, konut, ilaç, vb.] yoksun iken, reklamlar için yılda 600 milyar dolar harcanıyor oluşu, hesabın baştan yanlış yapıldığı anlamına gelmiyor mu? ABD'de kozmetiğe yılda 8 milyar dolar, Avrupa'da dondurmaya 11 milyar dolar harcanıyor... Neden biber gazı ekmekle aynı kategoride sayılıyor? Bu saçmalığa neden itiraz edilmiyor? İktisat bilimi öyle buyurduğu için... Bu durum burjuva iktisat teorisinin iki kabulüne dayandırılıyor: Birincisi, geçerli hâkim iktisadi akım [main stream economics], değeri *parasal değere* [Anglo-Saxons'ların *Value for money* dediği] indirgemiş durumda; ikincisi, Fransız iktisatçısı Jean Baptiste Say'den beri, bir şeyin faydalı sayılması için *arzu edilebilirlik* yeterli koşul sayılıyor. Eğer bir şey arzu ediliyorsa, talep ediliyorsa, arzu edilen şeyin *niteliğinden* bağımsız olarak yararlı sayılıyor. Hava ve su değerli sayılmıyor da pırlanta değerli sayılıyor... Bu sakat anlayış, Marjinalist iktisadın teorisini, *Avusturya Okulu*'nun da kurucularından Léon Walras'la nihai formülasyonuna ulaşıyordu. Walras şöyle diyor: "*Herhangi bir amaç için kullanılan ve tatmin sağlayan her şey yararlıdır... Burada ayrıntıya girmeye, nüanslarla uğraşmaya gerek yok... Gerekli, gereksiz, faydalı ve hoş, işte bütün bunlar bizim için az-çok faydalı şeylerdir... bir maddenin hekim tarafından hastasını tedavi etmek için istenmesi veya bir adam tarafından ailesini zehirlemek*

amacıyla istenmesi, elbette başka bakımlardan çok önemlidir ama bizim için hiçbir önemi yoktur... Bizim için söz konusu madde [substance] her iki durumda da yararlıdır, ikinci durumda birinciden daha yararlı olabilir..."¹² Walras'dan bu alıntının yapıldığı kitabın başlığı: "*Éléments d'économie politique pure*" [Saf ekonomi politişin öğeleri] ki, artık geçerli iktisat öğretisinin her türlü etik kaygıyla bağının kesildiğini haber veriyordu...

Artık faydalı-faydasız, gerekli-gereksiz ayırımına yer yok... Herhangi bir şey yeter ki, parayla alınsın-satılsın, parasal bir karşılığı, dolayısıyla ticaret konusu olsun... İşte bu yüzden GSYH neyin üretildiği, neyin tüketildiğiyle ilgili değil. Herhangi bir işin veya şeyin ekonomik büyüme, dolayısıyla zenginlik [ilerleme] unsuru sayılmasının yegâne koşulu, parasal bir karşılığı olmasıdır. Böyle bir *zenginlik, ekonomik büyüme, kalkınma* ve *ilerleme* anlayışının geçerli olduğu bir dünyada, işlerin neden sarpa sardığı açık değil mi? Nobel ödüllü Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen, GSYH ile Gayri Safi Mutluluk [GSM] arasında bir özdeşlikten söz etmemiş miydi?

Bu vesileyle sosyalist-komünist hareketin [sol muhalefetin densin] geçerli zenginlik ve ekonomik büyüme paradigmasına bir itirazının olmadığını, sadece üretilenin eşit dağıtılmasını, gelir dağılımı dengesizliği sorununun çözümünü yeterli saydığını da hatırlamak gerekir. Aslında kapitalizme alternatif olma iddiasına ve perspektifine sahip sosyalist hareketin, zenginlik ve ekonomik büyüme ve GSYH konusunda bir itirazının olmaması düşündürücüdür... Nitekim Sovyetler Birliğinde sosyalizm inşasının başarısızlığının nedenleri arasında bu önemli sorunun yok sayılmasının önemli bir payı vardı. Şimdilerde bile Türkiye'de solun tüm versiyonlarının

12 L. Walras, *Éléments d'économie politique pure*, 1926'dan aktaran Dominique Meda, *Au-delà du PIB, pour une autre mesure de la richesse*, Champs actuel, Paris, 2008, p. 85.

böyle bir sorunu yok sayması ibret verici... Bu durum solun özgün, orjinal, alternatif bir ekonomik- toplumsal projeye sahip olmaması demektir. Bu önemli sorunu kitabın ilerleyen sayfalarında tartışmayı deneyeceğim.

Alternatif gösterge arayışları

Onca ekonomik büyümeye, GSYH artışına rağmen, tüm alanlarda işlerin sarp sardığı, ekonomik, sosyal, insânî, ekolojik, kültürel, etik/estetik, velhasıl insan ve toplum yaşamının tüm veçhelerinde durumun kötüleştiği ve bir *sürdürülemezlik* tablosu ortaya çıktığı koşullarda, yeni *gösterge* [indicateur] arayışları başladı. Ekonomik büyüme ve onun ölçüsü olan GSYH sorgulanır hale geldi. Zira, ekonomik büyüme [GSYH artışı] sorunların çözümünü temsil etmek şurada dursun, bizzat kendisi çoktan *sorun* haline gelmiş bulunuyor... Başka türlü ifade edersek, devasa bir maddi zenginlik artışına devasa bir yoksulluk artışının ve bir dizi insânî-sosyal kötülüğün eşlik etmesi, yeni arayışları tartışma gündemine taşıdı. Bu, *neyin, nasıl üretildiğinden* bağımsız olarak, *daha çok üretme* perspektifinin iflas ettiğinin zımnen de olsa kabûlü anlamına geliyor. 1970'li yıllarda sınırsız ekonomik büyüme paradigmasının saçmalığı ve sürdürülemezliğine dair en önemli itirazlardan biri de, Romanya kökenli Amerikalı iktisatçı Nicholas Georgescu-Roegen'den gelmişti. Aslında Georgescu-Roegen'in ileri sürdüğü görüşler son derece önemliydi ama o dönemde yeterli karşılığı bulamadı.¹³

1990'lı yıllardan başlayarak, Birleşmiş Milletler Kalkınma programı [UNDEP], Hint asıllı-Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen'in görüşlerinden hareketle, *insanî kalkınma* göstergesini [endikatör] geliştirdi. *İnsânî kalkınma* dolaylı olarak,

13 Bkz: Nicholas Georgescu-Roegen, *Demain la décroissance: entropie, écologie, économie*, Lausanne Favre, 1979.

önceki dönemde geçerli olanın pek de *insânî* olmadığına itirafıydı... Aslında yapılan ve yapılmak istenen, kitabın bu bölümünün geride kalan sayfalarında sözünü ettiğimiz, *ideolojik manipölasyonla* ilgilidir ve egemen üretim ve tüketim sistemini meşrulaştırıp-kabullendirmek gibi bir işleve sahiptir. Kapitalizmi, kapitalist sermaye birikimini, mülkiyet ilişkilerini, üretim ve tüketim modelini, vb. yok sayan bir yaklaşım geçerli olmaya devam ederken, sorunların kaynağına inmek, tartışılması gerekeni gerektiği gibi ele almak mümkün müdür?

İnsânî kalkınma o zamana kadar geçerli olan ve kalkınmayı sadece kişi başına düşen GSYH ile [maddi zenginlik artışı] ölçmenin uygun olmadığı, maddi zenginlik eşittir kalkınma anlayışının yetersizliği tespitine dayanıyordu. Kalkış noktası da az çok şöyleydi: Zenginlik artışı bir başına bir amaç değildir, üretilen zenginlik toplumun hizmetine sunulmadıkça, bir bütün olarak toplumsal refah ve 'mutluluk' artışı yaratmadıkça fazla bir kıymet-i harbiyesi yoktur... Bu tespitten hareketle de kalkınmışlık göstergelerine yeni unsurlar dahil edildi: 1. Yaşam uzunluğu; 2. Eğitim durumu [yetişkinlerin okuma-yazma oranı ve eğitim uzunluğu]; ve 3. Satın alma paritesine dayalı kişi başına düşen [enflasyondan arındırılmış] reel gelir. İnsânî kalkınma göstergesi [İKG], söz konusu üç kriterin ortalaması olarak hesaplanıyor. Sonuç sıfırla bir arasında hesaplanıyor ve sıfırdan bire doğru yaklaşıldıkça kalkınma düzeyi yükselmiş sayılıyor. Mesela 1998'de satın alma paritesine göre kişi başına düşen milli gelir, Gine ve Vietnam da nerdeyse eşitti. Gine'de 1782, Vietnam'da 1689 dolardı. Oysa bu iki ülke insânî gelişmişlik bakımından aynı seviyede değildi. Nitekim Gine'de ortalama yaşam uzunluğu [ortalama yaşam beklentisi] 47 yıl iken, Vietnam'da 68 yıldır. Gine'de 15 yaş üstü nüfusun sadece %36 okuma yazma bilirken, bu oran Vietnam'da %93'tü. Benzer GSYH düzeyinde olduğu halde Vietnam'ın İKG'sı 0,394 iken ve dünya sıralamasında

108'inci sıraya yerleşirken, Gine'nin insânî kalkınmışlık göstergesi 0.671 ve dünya sıralamasında 162'nci sıradaydı.

1995'den sonra insânî kalkınma göstergesini [İKG] başkaları izledi. *İnsânî yoksulluk göstergesi* [İYG-1 ve İYG-2] bunlardan biriydi ki, söz konusu gösterge İnsânî kalkınma göstergesinden farklı olarak, yaşam koşullarını da dikkate alıyordu: 1. Yaşam uzunluğu; 2. Eğitim durumu; 3. bu göstergenin asıl orijinalliğini oluşturan *yaşam koşulları*. Zira, 'gelişmiş ülkelerde' kişi başına yüksek gelir düzeyine rağmen, yaygın moral çöküntü, uyuşturucu bağımlılığı, intihar, şiddet, vb. artmaya devam ediyordu. İYG -1, 'azgelişmiş' denilen ülkeler için oluşturulmuştu ki, kötü beslenme, sağlığa uygun içme suyuna ulaşma durumu, sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeyi, 5 yaşın altında çocuk ölüm oranı, gibi alt-göstergeleri dikkate alıyordu. Sanayileşmiş kapitalist ülkelerle ilgili olansa [İYG- 2], parasal yoksulluk, uzun süreli işsizlik yüzünden sosyal yaşama katılamama, vb. durumları dikkate alıyor. İsveç, 2002 verilerine göre kişi başına düşen GSYH [satın alma paritesi] dünya sıralamasında 22'nciyken, *insânî yoksulluk göstergesine* [İYG-2] göre birinci sırada (en iyi durumda), kadınların sosyal-politik yaşama katılımını esas alan göstergeye göre de ikinci sıradaydı. Satın alma paritesine göre [GSYH] dünya sıralamasında dördüncü olan ABD, yoksulluğu esas alan göstergeye [İYG-2] göre 17'inci sırada, [2008'de ABD'de yaklaşık 40 milyon kişi yoksulluk sınırının altında yaşıyordu.] yoksulluk sınırının altındaki nüfusu ve kadınların sosyal yaşama katılım düzeyini esas alan göstergeye göre de 14'üncü sıradaydı. Buna karşılık Norveç, kadınların sosyal yaşama katılımı göstergesine göre dünya sıralamasında birinciydi.¹⁴

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı [UNDEP]'nin

14 Jean Gadrey ve F. Jany-Catrice, **Les nouveaux indicateurs de richesse**, La découverte, 2005. İnsee.site internet: [www. Insee.fr](http://www.Insee.fr)

gösterge arayışlarına, Dünya Bankası [WB] da dahil oldu ve bir ülkenin fiziki, doğal ve insânî zenginliğinin envanterini çıkarmayı esas alan *İnsânî ve ekolojik zenginlik* göstergesine gönderme yapan bir çalışma başlattı. Bir ülkenin ‘gerçek’ refahını ortaya çıkarmak üzere 1972’de James Tobin ve William Nordhaus tarafından, doğrudan refah kaynağı olmayan harcamaların, yararlı bile olsalar [mesela polis harcamaları gibi] hesaba katılmadığı, *net ulusal refah* göstergesi geliştirilmişti.¹⁵ Kanadalı Lars Osberg, bilinen anlamda ‘zenginlik’ kriterine, üretici kaynak birikimi, ekonomik güvensizlik ve eşitsizlik, doğal çevreye verilen zararları dikkate alan bir gösterge önerdi. Özellikle son dönemde ekolojik soruna gönderme yapan ‘yeşil’ gösterge arayışlarının arttığı görülüyor. Bu tür gösterge arayışlarında öncelikli kaygı, ekonomik büyümenin ekolojik maliyetini, doğaya verilen zararları, doğal zenginlik stokundaki azalmayı, vb. dikkate almasıdır. Başka türlü ifade edersek, ekonomik ve sosyal veçheye, ekolojik veçhe de dahil ediliyor. Bunlardan ikisi, *Gerçek İlerleme Göstergesi* [Genuine Progress Indicator [GPI] ve *Sürdürülebilir Refah Göstergesi*’dir. *Gerçek İlerleme Göstergesi*, geleneksel hesaplama yönteminin dışına çıkıyor, bir kısım üretim ve tüketimi hesap dışında atarken [doğaya verilen zararlar, işsizlik gibi sosyal maliyetler, vb.], başkalarını [mesela bedava sağlanan hizmetler] hesaba dahil ediyor. ABD’de bu gösterge [GPI] esas alınarak yapılan, 1950- 1998 dönemini kapsayan bir çalışmaya göre, söz konusu zaman aralığında kişi başına düşen zenginlik [GSYH], üç kat arttığı halde, ekonomik, sosyal ve ekolojik net zenginliğin aynı oranda artmadığını, 1980’den bu yana da azaldığını ortaya koyuyordu. *Sürdürülebilir Refah Göstergesi*, doğal çevre bozulmasını ve aile içi hizmetleri hesaba dahil ediyor.

Sadece doğal çevreye endeksli, ekolojik bozulmayı dikka-

15 James Tobin ve William Nordhaus, “Is growth obsolete”, NBER-Columbia University Press, 1972.

te alan gösterge, insanın üretim ve tüketim amacıyla doğayı kullanma derecesini ve ortaya çıkan hasarı dikkate alıyor. Ekolojik bozulmayı dikkate alan kriter esas alındığında, Çin'in 1990'lı yıllardaki büyüme 'mucizesinin' ne demeye geldiği anlaşıyor. Yapılan iki hesaplamanın sonuçları şöyle: Birinci tahmine göre 2000 yılında *asıl büyüme oranı* %8,75 değil %6,5. Pekin Üniversitesi tarafından yürütülen bir araştırma da, 1990'lı yıllardaki büyümenin %3 ile %7'sinin *çevre bozulması pahasına* gerçekleştiğini ortaya koyuyordu...¹⁶ *World Wide Fund for Nature*'ın raporuna göre, şimdilerde insanlık her yıl doğanın yeniden yarattığından %20 fazlasını kullanıyor. Başka türlü söylenirse, doğanın kendini yenileme kapasitesinden %20 daha fazla kaynak kullanılıyor. Netice itibarıyla toplumsal zenginliğin veya toplumsal refahın ölçüsü sayılan GSYH'nin gerçek durumu temsil etmediği kesin. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, GSYH, sadece pazarın 'değerlendirdiği' zenginliği dikkate alıyor ve eğer bir mal veya hizmet satılıyorsa demek ki, kabul gören bir *değeri var* tespitine dayanıyor. Oysa bir toplum bireysel zenginlikten çok, kolektif zenginliği, bireysel mallardan çok *kollektif malları* artırdığında ve maddi olanın ötesindeki *değerleri* de içselleştirdiğinde ve bu ikisi arasında uygun bir denge veya bütünlük oluşturduğunda refaha daha çok yaklaşabilir. Oysa geçerli kapitalist süreç, sadece etik olana yabancılaşmış değil, aynı zamanda yaşamın temelini tehlikeye atmış durumda. Demokratik değerleri dikkate almayan, demokratik işleyişi içselleştiremeyen, bireysel ve kolektif özgürlükleri önemsemeyen, doğayı tahrip edip yaşamın temelini hızla aşındıran, sayısız insânî yabancılaşmalarla malûl bir toplumsal yaşam insanlığın ufku olabilir mi?

3. Sürdürülebilir olan kalkınma değil, sürdürülebilemez olan kapitalizmdir.

'Ortak Geleceğimiz' başlığını taşıyan ünlü Brundtland rapo-

¹⁶ Bkz: **Manifeste Utopia**, Prangon|Vs, p. 58.

runun yayınlamasından sonra [1987], özellikle de Rio Zirvesinin [1992] ardından, *sürdürülebilir kalkınma* kavramı medyanın, uluslararası örgütlerin [BM, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, AB, OECD,...], NGO'ların, politikacıların, şirket patronlarının ve yöneticilerinin, akademik çevrelerin, vb. vazgeçilmez retoriği haline geldi. Nerdeyse önüne 'sürdürülebilir' niteleme sıfatı gelmeyen kelime kalmamış gibiydi: sürdürülebilir büyüme, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir su, sürdürülebilir enerji, sürdürülebilir turizm... Gerçi sürdürülebilir kavramı moda olmuştu ama kavramın neyi ifade ettiği o kadar açık değildi. Sanki herkesin kendine göre bir *sürdürülebilirlik* anlayışı vardı. Kavram, ekolojik sorun yaratmayan, doğal kaynak israfına neden olmayan, doğal kaynak kullanımında ölçülü, yaşam kalitesine öncelik veren, uzun dönemde kendi-kendine yeterli, istihdam yaratıcı, sosyal uyumu gözetken bir durumu imâ ediyordu. Brundtland raporunda: "*sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kapasitesini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarına cevap veren bir kalkınma*" olarak tanımlanıyordu. İngilizce *sustainable development*'un bizdeki karşılığı olan sürdürülebilir kalkınma, esas itibarıyla uzlaştırılması pek de kolay olmayan üç unsura gönderme yapıyor: bugünkü neslin çıkarlarıyla gelecek nesillerin çıkarları arasında; 'gelişmiş' ülkelerle 'gelişmekte' olduğu söylenen ülkeler arasında; ve nihayet yaşam kalitesiyle eko-sistem [doğal çevre] arasında uyumun gerçekleşmesi. Bu arada bir kısım liberal iktisatçı da yeni bir disipline kavuşmuşlardı: *Çevre ekonomisi* [environmental economics]. Çevre ekonomisi teknolojik ilerleme sayesinde doğal sermayenin her zaman teknik sermaye tarafından ikâme edilebilirliği kabulüne dayanıyor...

Buna göre yok olan doğal sermayenin ortaya çıkardığı boşluk, teknolojik ilerleme [teknik sermaye] tarafından doldurulabilir... Bilindiği gibi bu anlayış, toplumsal refahın sü-

rekli artan maddi mal tüketimiyle mümkün olduğu saçma düşüncesine dayanıyor. Bu arada iktisatçılar da boş durmuyordu, zehirli atıkların neden ‘en az kirlenmiş’ az gelişmiş ülkelere transfer edilmesi gerektiğine “bilimsel gerekçeler” bulmakla meşguldüler. Çokuluslu şirketler de çevre kirlenmesi yaratan sanayileri Üçüncü Dünya’ya transfer etmekte gecikmeyecekti... Harvard Üniversitesi eski rektörü ve Beyaz Saray ‘Ulusal Ekonomik Konsey’ direktörü Lawrence Summers 1991’de şunları yazmıştı: “Az nüfuslu Afrika ülkeleri çok az kirlenmiş durumda. Orada hava kalitesi Los Angeles veya Meksika’ya göre gereksiz yere çok daha iyi [...]. Daha çok kirletici sanayinin az gelişmiş ülkelere göç ettirilmesini teşvik etmek gerekir, zira yaşam uzunluğu fazla olan bir ülkede insanların prostat kanserine yakalanma olasılığı, her bin çocuktan ikiyüzünün daha beş yaşına gelmeden öldüğü bir ülkeye göre çok daha fazladır [...] Sağlık için tehlikeli bir kirlenmenin maliyeti hastalık ve ölüm artışının absorbe ettiği kâra bağlıdır. Bu yüzden söz konusu maliyetin düşük olduğu, başka bir ifade ile ücretlerin düşük olduğu ülkelerde belirli oranda kirlilik olması gerekir. Öyle düşünüyorum ki, ekonomik mantık zehirli atıkların ücretlerin çok düşük olduğu ülkelere atılmasını gerektiriyor.”¹⁷ Harvard profesörünün söyledikleri yorum gerektirmeyecek kadar açık ama yine de iki şey söylemek gerekiyor: Birincisi, emperyalist bakış açısının ne anlama geldiği; ikincisi de, şu lânet olası ‘ekonomik mantığın’ ne demeye geldiği...

İkiyüz yıllık kapitalist yağma ve talan, burjuva iktisat teorisinin yaydığı bir inanca ve kabule dayandırılarak meşrulaştırılıp-kabullendirilmişti: *Doğal kaynaklar sınırsızdır, tükenmezdir...* Oysa, bu saçma inançla ilgili olarak, *American Economic Association*’ın başkanı Kenneth Boulding, “sınırlı bir dünyada sınırsız büyümenin mümkün olduğuna inanan kişi, eğer deli değilse iktisatçıdır” diyecekti... Söz konusu kör inanç çöküp,

yağma ve talanı eskide olduğu gibi sürdürmenin imkânsızlığı anlaşıncı, neoklasik iktisatçılar yeni bir manipölasyona giriştiler: Walrascı genel denge modeline *çevreyi* [doğal unsuru] dahil ettiler... Bunu, önce kirleterek kâr etmek, sonra da kirletileni ‘temizleyerek’ kâr etmek şeklinde özetlemek mümkündür. Daha önce sözünü ettiğimiz Romanya asıllı Amerikalı iktisatçı Nicholas Georgescu-Roegen, termodinamiğin ikinci yasasının ekonomi için de geçerli olduğunu göstermişti. Ona göre insan faaliyeti *entropi yasasına* tâbi bir evrende gerçekleşiyordu. Elbette dünya kendi içine kapalı bir sistem değil, gezegenimiz güneş enerjisi akımı alıyor ama Georgescu-Roegen, entropiden hareketle sınırsız bir ekonomik büyümenin imkânsızlığını ortaya koymuştu.

“Kalkınma” çözüm değil sorundur

Asıl amacı kâr etmek, kârı büyütme olan bir üretim sisteminde sorunların çözümünü beklemek bir şeyi olmadığı yerde aramaktır. Tam tersi geçerlidir: Her ileri aşamada çözümsüzlüğün derinleşmesi, sorunların müzminleşmesi kaçınılmazdır. Zaten söz konusu olan kalkınma değil ekonomik büyümedir ve ekonomik büyüme eşittir kalkınma diye bir şey, öyle bir özdeşlik mümkün değildir. Ekonomik büyüme de sermayenin büyümesi veya aynı anlama gelmek üzere *sermayenin genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesinden* başka bir şey değildir. Sermayenin genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesi de bir kutupta zenginlik, karşı kutupta yoksulluk ve sefâlet üretmektir. Başka türlü söylersek, kapitalist üretim süreci *kutuplaştırıcıdır*. Her seferinde yeni sosyal sorunlar yaratmadan ve sorunları müzminleştirmeden yol alması mümkün değildir. Kapitalizm aynı anda hem zenginlik, hem de yoksulluk üreten dizginlerinden boşanmış şeytanî bir makinedir. Elbette hepsi bu kadar değil, kâr arayışının yegâne kural ve amaç olduğu kapitalist sistem, sadece insânî-sosyal kötülükler

üretmekle, insanı kirletmekle kalmıyor, doğayı da [eko-sistem] kirletip-tahrip ediyor. Akıl almaz bir toplumsal eşitsizlik ortaya çıkarıyor, insanların çoğunu proleterleştiriyor, asgarî ihtiyaçları karşılanamaz hâle getiriyor. Emperyalist dünya sisteminin çevresinde yer alan Üçüncü Dünya halklarını kendi kültürlerine yabancılaştırıyor. Bazı iktisatçılar büyüme/kalkınma özdeşliği olmadığını kabul etmekle birlikte, uzun vadede büyümenin '*damlama etkisiyle*' refah yaratacağını, bunun için de yoksulların sabretmesi gerektiğini söylüyorlardı. Geçen zamanda *damlaya damlaya göl olmadığı* artık ortaya çıkmış bulunuyor...

Sürdürülebilir kalkınma bir *oxymore*'dur

Eğer gerçek dünyada kalkınma diye bir şey olsaydı, önüne *sürdürülebilir* niteleme sıfatını eklemeye de gerek kalmazdı. Sürdürülebilir kalkınma aynı *hukuk devleti* denilende olduğu gibi tipik bir *oxymordur*. Zira bu dünyada hukuku olmayan bir devlet mümkün değildir. Eğer hukuku olmayan bir devlet mümkün değilse, neden hukuk devleti, 'hukukun üstünlüğü', vb. deniyor? Elbette adaletsizliği gizlemek, rejime dair zihinsel bulanıklık ve yanılsama yaratmak, mevcut durumu öncekinden farklı bir şeymiş gibi sunmak ve kabullendirmek için... O halde sürdürülebilir kalkınma iki şeydir: Birincisi, emperyalist-kolonyalist kapitalist Batı'da ikiyüz yıldır geçerli olan ve dünyanın geri kalanına da dayatılan, modernleşme, sanayileşme, ilerleme/kalkınma, vb. olarak sunulan paradigmanın iflas ettiğinin itirafı; ikincisi de, ideolojik bir manipülasyonla mevcut durumu yeni bir şeymiş gibi sunma, tabiri caizse *yeşile boyama* çabası, tuhaf bir zihinsel dalaveredir. Sürdürülebilir kalkınma ne demeye geliyor sorusunu tartışmaya geçmeden önce, kısaca söz konusu ideolojik zorlamanın hangi koşullarda, neden/nasıl, ortaya çıktığı ve söylemin gerisinde kimlerin olduğuna açıklık getirmekte fayda var.

Roma Kulübü, İtalyan sanayi devi Fiat'ın patronu Giovanni Agnelli'nin bir yakını ve kendisi de Fiat'ın üst düzey yöneticilerinden biri olan Aurelio Peccei ile ve dünyanın en büyük finans boronlarından David Rockefeller'in yakın desteğine mazhar İngiliz bilim adamı Sir Alexandre King tarafından 1968 yılında kuruldu. Sir Alexandre King o sıralar nüfus artışı üzerine Malthusçu teoriler geliştirmekle meşguldü... Eğer nüfus artış hızı mevcut tempoda devam ederse, ortaya çıkacak aşırı nüfus baskısı, doğal kaynakların tükenmesiyle sonuçlanacak, dolayısıyla bir 'sürdürülemezlik' tablosu ortaya çıkacaktı. Üçüncü Dünyadaki 'aşırı' nüfus artışını frenlemekten Batı'nın refahını güvence altına almak mümkün olmazdı... Gerçi Sir Alexandre King, Üçüncü Dünya'daki nüfus artışından şikayetçiydi ama nüfusun neden dünyanın o bölgesinde daha hızlı arttığı sorusunu sormaktan özenle kaçınıyordu. Eğer o soruyu tartışma konusu yaparsa, dünyanın o bölgesindeki 'aşırı' nüfus artışının yoksulluktan kaynaklandığını, yoksulluğun başlıca sorumlusunun da, dünya nüfusunun %20'sini oluşturduğu halde dünya kaynaklarının %80'ini yağmalayan Batı olduğunu kabullenmiş olurdu...

Asıl amaç sıradan insanların yaşadığı sorunlar olan, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk, havanın ve suyun kirlenmesi, megapollerde yaşamın çekilmezliği, vb. değil, nüfus artışını ve ekonomik büyümeyi durdurmaktır. Bu amaçla *sıfır büyüme* önerilmişti. Öneri medyanın büyük desteğini aldı ve Roma Kulübü beklenmedik bir üne kavuştu... Aslında kapitalizm hakkında bilgi sahibi olan biri, kapitalizm koşullarında *sıfır büyüme* diye bir şeyin asla mümkün olmayacağını bilirdi. Bilindiği gibi, *sanayileşme ve büyüme dini* kapitalizme içerilmiştir [mündemiçdir] ki, bunun anlamı büyüme olmadan kapitalizmin de olmayacağıdır. Tüketim modelini değiştirmenin yolu, üretim modelini değiştirmekle, başka bir ifade ile bir bütün olarak toplumun örgütleniş biçiminde radikal bir değişiklikle mümkündür... Öyleyse sorun ne ile ilgiliydi?

Aslında her zaman olduğu gibi burjuva dünyasında münde-miş ikiye bölünmüş devredeydi ve ikili amaç söz konusuydu: 1. Üçüncü Dünya'daki nüfus artışını frenlemek; 2. ekonomik büyümelerini sınırlamak...

1970'li yılların başında BM tarafından Kanadalı Maurice Strong, 1972'de Stockholm'de yapılacak 'Çevre Konferansı'nın genel sekreterliğine getirildi. Maurice Strong'un görevlendirilmesinde Roma Kulübü çevresinin rolü büyüktü. Zaten M. Strong'da bir Roma Kulübü sempatizanıydı ve 1974'de Roma Kulübü'nün Kanada seksiyonunun başkanı olacaktı. O halde Maurice Strong, Üçüncü Dünya ülkelerini nüfus artış hızını yavaşlatmaya ve ekonomik büyümeden vazgeçmeye nasıl ikna edecekti? Onlara nasıl *sakın ola sanayiler kurmaya, sanayileşmeye kalkışmayın, aksi halde doğal kaynaklar tükenir, çevre kirlenir* diyecekti? Doğal kaynakları yok edenler, dünyayı kirletenler belliyken, Üçüncü Dünya'ya böyle bir öneride bulunmak abes değil miydi? 450 yıldır kaynakları kolonyalist-emperyalist-kapitalist Batı tarafından yağmalanan, talan edilen *yeryüzünün lânetlileri* böyle bir dayatmaya razı olurlar mıydı? Sadece Üçüncü Dünya ülkelerinin değil, Sovyetler Birliği'nin de itirazı söz konusuyken, işin içinden nasıl çıkılacaktı? Maurice Strong, **"Where on Earth Are We Going"** [Dünya Böyle Gidiyor] adlı anı kitabında, Üçüncü Dünya ülkelerinin kabul edebileceği 'formülü' nasıl oluşturduğunu şöyle anlatıyor: *"Asıl mesele çevre kavramını ekonomik kalkınma süreciyle bütünleştirmek ve geliştirmekte olan ülkelerin kaygılarını gidermektir... O halde çevre ve kalkınma, madalyonun iki yüzünü oluşturacaktı"*. M. Strong, bu tespitten hareketle de şu 'ilkeye' ulaşıyordu: Gelişmiş ülkeler geçerli muteber düşünceye uygun olarak, çevre sorunlarına odaklanmalı ve az gelişmiş ülkeleri de mümkün olduğunca doğaya [çevreye] saygılı bir kalkınma yolunda desteklemeli, onlara yardım etmelidir.

Elbette gelişmekte olan ülkeler istedikleri gibi büyümekte serbest olacaklardı ama gelişmiş ülkeler de yapacakları hibeler ve yardımlarla azgelişmiş ülkeleri çevreye öncelik verecek şekilde *motive edeceklerdi*. İşte Türkçedeki *sürdürülebilir kalkınmanın* aslı olan *sustainable development* söylemi böylece ortaya çıktı. Stockholm Konferansının [1972] vardığı sonuçlardan biri şöyleydi: “*Gelişmekte olan ülkelere bir çok çevre sorunu azgelişmişliğin sonucu olarak ortaya çıkıyor... sanayileşmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelerle aralarındaki gelir farkını azaltmak için çaba sarfetmelidir*”. Doğal nüfus artışı doğanın korunması gereği bakımından sürekli sorunlar yaratıyor, o halde bu sorunu çözmek için ihtiyaca uygun politika ve tedbirler oluşturmalıdır.” Maurice Stong bir dolar milyarderidir, sermayesi yeşile boyalıdır ve arkasında da dünyanın gelmiş geçmiş en zengin ailelerinden birine mensup, finans baronu David Rockefeller vardı. David Rockefeller her istediğinde dünyanın tüm devlet ve hükümet başkanlarıyla yüz yüze görüşebilen yegâne şahsiyettir. M.Strong’un 1996’da 200 çokuluslu şirketin katıldığı *World Business Council*’li kurduğunu da hatırlamak gerekir. Şimdilerde sürdürülebilir kalkınma denilen, esas itibariyle büyük sanayicilerin, finans ve ekonomi dünyasının önde gelenlerinin, politikanın ‘yükseklerindeki’, ‘uluslararası’ denilen örgütlerin, yardım ve ekolojik amaçlı örgütlerin, yüzmilyonlarca, milyarlarca dolar bütçeye sahip NGO’ların, vb. yöneticilerinden oluşan bir kastın *ilgi ve ‘kaygı’ alanına dönüştürülmüş durumda*. Bütün bu şahsiyetler bir dizi ‘düşünce kuruluşunda’ da birlikteler: Council on Foreign Relations [CFR], The Trilateral Commission, The Bilderberg Group, vb. Siz onlara düşünce kuruluşu dendiğine bakmayın, şimdilerde bu dünyada olup biten birçok şey onlardan sorulur denirse, bu bir abartma sayılmamalıdır. Dünyanın bu *derin yöneticilerinin* kendi özel gündemleri var, hangi ülkede hangi politikacının veya hangi yüksek bürokratin ne zaman

hangi göreve getirilmesi gerektiği, hangi siyasi partinin 'iktidar olacağı', vb. onların ilgi ve kaygı alanına giren 'meseleler'... Sonra da biktırırçasına siyasi partilerin ve seçimlerin demokrasinin vazgeçilmezi olduğu söyleniyor... İnsanların çoğu aracın direksiyonunda *yeni tür bir feodalitenin* oturduğundan habersiz. Aslında buna '*Davos kapitalizmi*' dendiği de oluyor. Hedge Fonların prensi, mülti-milyoner, ABD eski başkan yardımcısı, *Inconvenient Truth* adlı belgeselin yapımcısı Al Gore, boşuna ekoloji misyoneri olarak sunulmuyor!

Söz konusu 'ekibin' misyonu hakkında bir fikir vermek için, Bilderberg Group'un ve Trileteral Comission'un kurucusu ve başkanı, aynı şekilde Council of Foreign Relations [CFR]'nin de başkanı olan David Rockefeller'in, 1991 Baden toplantısında söyledikleri ne demek istediğimize açıklık getirecek nitelikte: "*Nerdeyse kırk yıldır toplantılarımıza katılan, vadettikleri ağız sıkılığına riayet eden Washington Post'tan New York Times'a, Time Warner ve diğer büyük basın grupları yöneticilerine minnettarız. Eğer bütün bu yıllar boyunca kamuoyunun bilgisinden muaf olmasaydık, yaptıklarımızı kamuoyundan gizlemeyi başaramasaydık, dünya için planlar geliştirmemiz mümkün olmazdı. Fakat şimdilerde dünya daha gelişmiş durumda ve bir dünya hükümetine geçmeye hazır. Dünya Entellektüelleri ve bankacıları elitinin uluslarüstü egemenliğine dayalı bir dünya hükümeti oluşturmak, geçen yüzyılda geçerli kendi kaderini tayin etme esasına dayanan ulus devletlere göre kuşkusuz tercih edilebilir bir şeydir. Dünya için planlar geliştiren Bilderberg Group'un finans, ekonomi, politika ve medya elitinin 'en etkin' unsurlarından oluşan çok güçlü ve etkili bir şebeke olduğunu, bir tür görünmez dünya hükümeti olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur... Dünya Ekonomik Forumu'nun 2002 New York toplantısında medya devi AOL- Time Warner'in başkanı M. Richard Parsons'un söyledikleri, D. Rockefeller'i destekler mahiyetteydi. R. Parsons, kendini dünyanın merkezi sayan bir üs-*

lupla şöyle diyordu: **“bir dönem Kilise yaşamımızda önemli rol oynadı, daha sonra devletler aynı şeyi yaptı, şimdilerde de artık sıra şirketlere gelmiş olmalı...”** Yeryüzünün efendilerinin gönlünde neyin yattığı açık değil mi?

Aslında Garp Cephesinde değişen bir şey yoktu... Nasıl ikinci emperyalist savaş sonrasında *kalkınmacılık*, eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in dediği gibi *“Gelişmekte olan dünyayı çekip çevirmenin...”* bir aracı idiyse,¹⁸ 1980’li yılların ikinci yarısından sonra gündeme gelen *sürdürülebilir kalkınma* söylemi de *sürdürülemezliği başka kavramlar ve araçlarla sürdürme isteğinin sonucuydu*. Nasıl *kalkınma söylemi’nin* asıl misyonu seyirciyi oyalamak idiyse, sürdürülebilir kalkınma da aynı misyon için devreye sokulmuştu... 1968’de Roma Klübü raporunun yayınlanmasından 42, Stockholm Konferansından 38, Rio Zirvesinden 18 ve Johannesburg’dan 8 yıl sonra, doğal çevre tahribatı pupa yelken yol almaya, ekolojik denge bozulmaya devam ediyor.

Sürdürülebilir kalkınma, kapitalist yağma ve talanı kabullendirmenin, seyirciyi oyalamanın bir aracı, üstelik kavramdan herkes aynı şeyi anlamıyor. Michel de Fabiani, 2001 yılında Fransa British Petroleum’un başkanıyken şöyle diyordu: *“Sürdürülebilir kalkınma herşeyden önce daha çok enerji, daha çok petrol, daha çok gaz, belki kömür ve nükleer ve şüphesiz daha çok yenilenebilir enerji üretmektir. Tabii yapının doğal çevreye zarar vermediğinden de emin olunmalıdır.”* Michel de Fabiani, GSMH artmaya devam etmeli, [sermaye büyümeye devam etmeli] dediğinde, “daha çok doğal çevre tahribatına devam edilecek” demiş oluyordu. Daha önce de söylendiği gibi, söz konusu olan bir *oxymore*dur. Antinomik iki kavramı yan yana getirmek, imkânsızı önermektir. Ekonomik büyüme

18 Bkz: Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Özgür Üniversite Kitaplığı.

eskide olduğu gibi devam edecek ama *yeşil olacak* demenin bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Bilindiği gibi, her çağın egemenleri her koşulda çıkarlarını sonuna kadar korumaya yeminlidirler... İşte, sürdürülebilir kalkınma söylemi de söz konusu tarihsel hilenin ve ikiyüzlülüğün en son ve en yeni versiyonu... Aradan geçen zamanda gidişatı tersine çevirecek kayda değer bir şey yapılmış değil. Tam tersine tüm alanlardaki göstergeler kararmaya: ekosistemlerin yağmalanması, doğal kaynak israfı, çevrenin kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin ve canlı türlerinin yok olma trendi... hızlanarak devam ediyor. Fransız otomotiv devi Renault'nun genel direktörü Louis Schweitzer 2004'de: *Sürdürülebilir kalkınma ne bir ütopya, ne de bir itirazdır, piyasa ekonomisi yasasının koşuludur.*" demişti. 2003 Dovos Forumunda Nestlé'nin üst düzey yöneticilerinden Peter Brabeck-Lemaitre, meramını şöyle ifade ediyordu: *"Sürdürülebilir kalkınma, eğer büyük babanızın babası, büyük babanız, siz ve çocuklarınız Nestlé'nin sadık tüketicisi olmaya devam ediyorsa, demek ki, sürdürebilir tarzda çalışmışsınız. Ve bu durum dünyadaki 5 milyar insan için geçerlidir."*¹⁹ Fakat, kavramın egemenler cephesinin vazgeçilmez söylemi haline gelmesi için, içinin tamamen boşaltılması gerekiyordu ve boşaltıldı. Ancak *boşaltma operasyonundan* sonradır ki, büyük patronlar, sendika bürokratları, üniversite taifesi, Al Gore gibi sahte-ekolojistler, çokuluslu şirketlerin CEO'ları ve yüksek yöneticileri, 'uluslararası' denilen ama hangi *ulusların arası* olduğu pek merak edilmeyen örgütlerin yöneticileri, hükümetler, medyanın vazgeçilmez köşe yazar ve yorumcuları, vb. artık işe karışabilirler, *sürdürülebilir kalkınma* korosuna dahil olabilirlerdi...

Bu arada *Maastricht Antlaşması*'nın da ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kalkınmanın özdeşi [sinonimi] saydığını

¹⁹ Christian Jacquiau, *Les Coulistes du commerce équitable*, Mille et une nuits, Paris, 2006, p.151.

hatırlamak önemlidir... Ekonomik büyümeyle sürdürülebilir kalkınma arasında bir özdeşlik varsayan yaklaşımın ne demeye geldiğini anlamak zor değildir. Bu yüzden sadece doğal çevre tahribatı alanında değil, insan ve toplum yaşamının tüm veçhelerinde [ekonomik, sosyal, kültürel, vb...] tablo boşuna kararmıyor! Asıl sorun, ekonomik büyüme ve/veya ekonomik kalkınma denilen kapitalist sermaye birikiminden başka bir şey olmayan kör gidişin, üzerinde yaşadığımız doğal çevreyi ve gezegendeki yaşamı tehlikeye atmış olmasıyla ilgilidir.

Özetle sürdürülebilir kalkınma üç unsur içeriyor: Ekonomik büyüme, yoksulluğun giderilmesi ve eko-sistemin [doğal çevrenin] korunması. Aslında söz konusu olan tam da kavramın kendisindeki çelişkiden [contradiction dans le terme] başka bir şey değildir. Zira yoksulluk ve çevre sorununun çözümü ekonomik büyüme performansına endeksli... Yoksulluk da, çevre tahribatı da, ekonomik büyümeden kaynaklandığına göre...

Şeylerin gerçeğini anlamanın, bilince çıkarmanın yolu, 'saf bilim' denilip üniversitelerde okutulan 'bayağı iktisadın' kolonyalizminden kurtulmaktan geçiyor. Eğer o eşik aşılsa, zenginlik, yoksulluk, fayda, değer, ihtiyaç, vb. kavramlarıyla ilgili yeni bir anlayış geçerli olursa, herşey yerli yerine oturursa, şeylerin değerinin dolarla ölçülmediği başka bir uygarlığa giden yol aralanabilir... Eğer kapitalizm kâr amacıyla üretmek, sermaye üretmek ve daha çok üretmek, *kullanım değeri* değil, *değişim değeri* üretmekse, böyle bir sürecin insana ve üzerinde yaşadığı doğal çevreye zarar vermeden yol alması mümkün değildir. Bu vesileyle bir anekdot, meramımızı anlatmayı kolaylaştırabilir. Şu ünlü 'Kurbağa-Akrep' hikayesi: Akrep, kurbağadan kendini sırtına alıp nehri geçirmesini *ister*. *Kurbağa kabul etmez 'seni sırtıma alayım sonra da beni sok, öyle mi! Yağma yok* der. Fakat akrep ısrar eder ve Kurbağa sonun-

da ikna olur. Akrebi sırtına bindirip nehre dalar. Tam nehrin ortasına vardıklarında akrep kurbağayı sokar. Kurbağa başını çevirip, *niye yaptın, şimdi ikimizi de öldürüyorsun* der. Akrep, *başka türlü yapamazdım, bu benim tabiatım* der... Velhasıl, *kapitalizm de başka türlü yapamaz*. İşte *kullanım değerine* dayalı bir toplum tasavvuru olan sosyalizm bu yüzden insanlığın vazgeçilmez ufku olmaya devam edecektir. XX. yüzyılda yaşanan, şimdilerde geride kalan 'sosyalist' denilen rejimlerin iflası, bu gerçeği değiştirmeyecektir. Aslında orada söz konusu olan sistemlerin adından başka sosyalizmle bir ilgisi yoktu. Orada geçerli olan, Batıyı yakalama perspektifine sahip bir kalkınmacılıktı, sosyalizm adına sosyalizmle pek de ilgisi olmayan şeyler yapmaktı.

O halde iki şey: birincisi, sürdürülebilir olan kalkınma değil, *sürdürülemez olan kapitalizmdir*; ve ikincisi de, sürdürülebilir kalkınma söylemi, kelimenin gerçek anlamında bir *retoriktir*. Küresel elit [oligopoller kapitalizmi] şimdilerde üzerinde *ekoloji* yazılı bir bayrakla saldırıyor. Ekoloji söylemi, sermayeye yeni sömürü alanları açmanın ve yapılanları meşrulaştırmanın hizmetinde... Dolayısıyla, kapitalist birikim mantığının geçerli olduğu bir dünyada *yeşile boyama* zorlaması beyhude bir çabadır; ikincisi, kapitalizmi sorun etmeyen hiç bir ekolojik hareketin, yeşil muhalefetin şeylerin seyrini kalıcı ve sürekli bir şekilde değiştirme şansı yoktur. Yeşil muhalefetin doğal çevre tahribatı, çevre kirlenmesi, doğal kaynakların tahribi, biyolojik çeşitliliğin yok olması, dünyadaki yoksulluk ve eşitsizliğe vurgu yapması, haklı, yerinde ve gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Kapitalizm dahilinde şeylerin yoluna gireceği beklentisi, kapitalizmin reforme edilebilir olduğu yanılsamasına dayanıyor. Oysa kapitalizm reforme edilebilir değildir. Kapitalizmde mündemiç amansız hastalık, ameliyatla iyileştirilebilir değildir. Nitekim, Avrupa'daki yeşil partiler, sistemin bir 'iç muhalefetine' dönüşmekten kurtulamadılar.

Oradaki kritik sorun da herhalde Marks'ın ısrarla üzerinde durduğu *zenginlik/değer* ayrımının öneminin kavranamamasıyla ilgili.

Kapitalizm neden insanlığın 'normal hâli' değildir?

Kapitalizm kavramı ekseri telaffuz edilmiyor. Bu durum unutkanlığın bir sonucu değil. Zira, kapitalizm, emperyalizm gibi kavramların kullanılması, 'sevimsiz şeyleri' çağrıştırma riski taşıyor ve '*işin tadını kaçırmamanın âlemi yok...*' Oysa 'şeyleri adıyla çağırmamanın yalan söylemek' olduğunun bilinmesi gerekir. Asıl misyonu ve varlık nedeni kapitalist sistemi meşrulaştırmak, kabullendirmek, tartışılmaz ve anlaşılmaz kılmak olan, *saf iktisat* da denilen burjuva iktisat teorisi başta olmak üzere, sosyal bilimler [aslında şimdilerde ve genel bir çerçevede sosyal bilim denilen "egemenliğin biliminden" başka bir şey değildir] ve geçerli hâkim retorik, kapitalizmi şimdilik insanlığın yegâne *ufku* ve gelmiş geçmiş *en rasyonel* sistem olarak sunabiliyor. Oysa, tam tersi doğrudur: *kapitalizm derin bir irrasyonellikle mâlûldür...* Öyle bir *irrasyonellik* ki, kapitalist sistem kendi kendini yok edecek virüsü bünyesinde barındırıyor.

Üretimin kâr amacıyla yapıldığı, *kullanım değeri* değil, *değişim değeri* üretildiği, bir sömürü metabolizması olarak işleyen, bu niteliğinden dolayı da *kutuplaştırıcı* olan, oligarşik zenginlik üretmek zorunda olduğu için zenginlik üretebilmesi yoksulluk üretmesine bağlı olan, mülksüzleştirerek, proleterleştirerek sermaye birikimi yaratan, her seferinde daha çok yoksulluk üreten ve 'yoksulluğu' sefaletle dönüştüren, toplumsal sürecin yapıcı kerteleri olan, ekonomik/sosyal/politik/kültürel...veçheler arasındaki ilişkinin ekonomik kerte lehine bozulduğu, sistemin kendini sınırlamasını bilemediği, her türlü etik değere yabancılaşmış, insan ve toplum yaşamının tüm veçhelerini metalaştıran, her ileri aşaması insânî değerle-

rin aşınmasıyla sonuçlanan, sayısız yabancılaşmalarla mâlûl, insanın özünü öğüten, eşyayı onu üreten insandan daha değerli sayan, ve yaşamın temeli ve kaynağı olan doğayı tahrip etmeden yol alamayan ve daha şimdiden bir gezegen riski yaratmış olan, araçlarla amaçların yer değiştirip, ters/yüz edildiği, öküzün arabanın arkasına koşulduğu... bir sistemi, rasyonel, insanlığın yegâne ufku ve seçeneksiz saymak tuhaf değil mi?

İnsanların, böylesine iflah olmaz çelişkilerle malûl bir sistemde selâmete ereceklerini sanmaları, durumlarının iyileşeceği beklentisi içine girmeleri, tam bir yanılsama, değilse bir şeyi olmadığı yerde aramaktır... Kapitalizm sınırsız sermaye biriktirmektir ve sermaye birikimi mülksüzleştirerek, proleterleştirerek, her seferinde daha çok insanı sefalet ortamına atarak ve doğayı tahrip ederek mümkün oluyor. Buna rağmen neoliberal küreselleşmenin insanlığın sorunlarını çözeceği söyleniyor... Küresel oligarşi insanlığın ezici çoğunluğunu sefalete sürükleyip, doğayı yok ederek, yeryüzünün beşeri ve doğal zenginliğine el koyuyor. Emperyalist ülkelerdeki zenginlik ve şımarık tüketim, kapitalist dünya sisteminin çevresinde yer alan ülkelerdeki aşırı sömürü sayesinde mümkün oluyor. Dünyayı 'Batı demokrasileri' denilen oligarşiler yönetiyor ve dünyanın geri kalanının da onlar gibi olacağı, olması gerektiği, bunun yegâne mümkün seçenek olduğu söyleniyor. Bu ifadeden hareketle, oligarşilerin sadece emperyalist ülkelere [ABD, Batı ve Orta Avrupa, Japonya Kanada, Avustralya...] mahsus bir şey olduğu sanılmamalıdır. Üçüncü Dünya'da da oligarşiler var ve dünya ölçeğinde bir oligarklar ittifakına dayanan plütokratik bir iktidar geçerli. Dolayısıyla milli kapitalizm diye bir şey asla mümkün değildir. Milli kapitalizmin mümkün olduğunu düşünmek, kapitalizmin mantığı, işleyişi ve temel eğilimlerinden bîhaber olmaktır. Bir milli kapitalizm olabileceği ve 'azgelişmiş ülkelerin' de bir gün piramidin tepe-

sindekileri yakalayabileceğini düşüncesi ve beklentisi abesle iştigalden başka bir şey değildir. Böyle bir şey iki nedenden dolayı inkânsızdır: Birincisi, kapitalizm kutuplaştırıcıdır, bir kutba zenginlik yığılması, öteki kutbu yoksullaştırmadan mümkün değildir; ikincisi, yeryüzünün ayrıcalıklıların üretim, tüketim ve yaşam tarzının yeryüzünün geri kalanı tarafından taklit edilmesi bizâtihi saçma olmanın ötesinde. *ekolojik sınır* yüzünden de mümkün değildir.

Kapitalizmin beş yüz yıl, sanayi kapitalizmi denilenin de yaklaşık iki yüz yıllık geçmişi var ki, bu, uzun insanlık tarihi dikkate alındığında sadece küçük bir parantezdir. Öyle bir parantez ki, daha şimdiden yaşamı *anlamsızlaştırmış ve* artık insanlığın ve gezegenin geleceğini tehlikeye atmış bulunuyor. Sadəcə yıkımın ekolojik veçhesi dikkate alındığında bile nasıl bir *sürdürülemezlik* tablosu ortaya çıktığını görmek mümkündür. İki Kanadalı akademisyen, William Rees ve Mathis Wakernagel, ilk defa parasal olmayan, sosyal kriterleri dikkate almayan, GSYH dışında bir zenginlik hesaplamasına giriştiler ve *ecological footprint* kavramını geliştirdiler.²⁰ *Ekolojik kapsama alanı* veya *ekolojik ayak izi* şeklinde Türkçeye çevrilebilecek olan *ecological footprint* tahlili, insanların doğadan talep ettikleriyle, doğanın söz konusu talebi karşılama kabiliyetinin karşılaştırılmasına, insanların üretim amacıyla kullandıkları doğal kaynakların [toprak, deniz] tespitine dayanıyor.

Başka türlü ifade edersek, üretim ve tüketim amacıyla insanların [tükenebilir ve yenilenebilir] doğal kaynakları kullanma düzeyini saptamayı amaçlıyor. Kullanım alanı da hektar olarak ifade ediliyor. Vardıkları sonuç özetle şöyle: global olarak 6.3 milyar insan için 13.2 milyar hektar ekolojik kullanım alanı mevcut. Bu, kişi başına 2.1 hektar biyo-kapasite alanı demektir. Oysa 1990'lı yılların ortalarında kişi başına

20 *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*, New Society Publishers, Gabriola Island BC. 1996.

kullanılan alan 2.7 global hektardı ki, bu seviye doğanın kendini yenileme kapasitesinin üstüne çıkıldığı anlamına geliyor. Dünya'da kişi başına düşen ekolojik kapsama alanı 2.1 hektar ama bu aritmetik ortalama gerçek durumu yansıtmıyor. Nitekim bir Kuzey Amerikalının kullandığı alan 9.6 hektar ve Asya ortalamasından 7 kat fazla. Bir Amerikalı 7 Asyalıya eşit... Aslında dünyanın zenginliğinin %80'ine dünya nüfusunun %20'si tarafından el konduğu hatırlanırsa, aritmetik ortalamanın neden uygun bir gösterge olmadığı anlaşılır. İkinci bir önemli husus da son elli yılda doğa tahribatının hızlanmasıyla ilgili. WWF'nin verdiği bilgilere göre, 1960'da insanlık, dünyanın doğal kapasitesinin % 60'ını kullanırken, bugün %120'sini kullanıyor ki, bu yarım yüzyıllık dönemde 'kalkınma' denilenin ne pahasına gerçekleştiğini ve nasıl bir yıkım tablosu ortaya çıktığını da ortaya koyuyor. Bu, her yıl doğanın kendini yenileme kapasitesinin %20 fazlasının kullanılması demek...

Geçerli hakim ideoloji, bencilliği ve rekabeti yüceltiyor. Adam Smith'in *görünmez el* metaforu matah bir şey olarak sunuluyor. Bireysel egoizmlerden toplumsal refaha ve 'barışa' ulaşılacağı söylemi bu dünyanın gerçekliği tarafından artık çoktan yalanlanmış bulunuyor. Egoizmin ve bencilliğin, ben merkeziliğin insanın *normal hâli* sayılması tam bir ideolojik yutturmacadır. İnsânî ve mâkûl olan ve insana yakışan bencillik ve rekabet değil, *dayanışma, karşılıklılık, bölüşme, paylaşma, kollektif eylem bilinci ve yeteneğidir*. Eğer burjuva düşüncesinin geride kalan bir kaç yüzyılda hâkim retorik haline getirip dayattığı gibi, insanlar arasındaki ilişki gerçekten rekabete dayanmış olsaydı ve bencillik ve bireysel çıkar güdüsü esas olsaydı, ne insan soyu varlığını sürdürebilir, ne de uygarlık yaratabilirdi. İnsan soyu kendini egoizm, bireysel çıkar arayışı ve rekabet sayesinde değil, kardeşliği, dayanışmayı, yardımlaşmayı, paylaşmayı, bölüşmeyi, *karşılıklılık* bir

yaşam ve varoluş ilkesi haline getirebildiği için/sayesinde var etti. Eğer başlarda da bugünkü gibi, herkes herkesin rakibidir, *ancak başkasının aleyhine olarak durumunu iyileştirebilirsin* anlayışı geçerli olsaydı, insanlık diye bir şey de olmazdı. Velhasıl kapitalizm uzun insanlık tarihinde bir *sapma*, dolayısıyla insanlığın *normal halinden uzaklaşmaydı...*

Dr. Tolga Ersoy, bu konuda şu ilginç değerlendirmeyi yapıyor: *“Rekabeti, ya da bir diğerini geçmeyi, ötekini geride bırakmayı ilerlemenin önemli motivasyon unsurlarından biri sayanlara anımsatılması gereken bir konu var: insanlık tarihinin önemli bir kısmı boyunca insanlar, ortak amaçlarına ulaşmak için bir çekişme içine girmeyi düşünmediler bile. Onların var oluşlarını sağlayan şey, birliktelikleriydi ve bu türden bir birliktelik, paylaşımı, kolektif yaşamı zorunlu kılıyordu. Ancak daha da önemlisi ve kuşkusuz “insan olmanın” gereği olan bu zorunluluk, herhangi bir baskı ve zor’un sonucu değil, birey, topluluk ve toplum olarak “birlikte” varoluşun olmazsa olmaz parçası ve bu nedenle de sorgulanmayan, tanımlanmamış doğallığıydı. Tekrarlarsak, insanı insan yapan ve insan olmanın artık şimdilerde görmezden gelinen unsuru olan ve onun doğa ile uyumunu yeniden üreten şey de, bu türden bir varoluştur. Ve bu “durum” insanlık tarihinin önemli bir bölümünde “doğal haliyle” devam etti. Bugün dahî tüm ütopyaların ortak paydasını kolektif yaşam biçimlerinin oluşturmasının nedenini, özel/insanlığa geri dönüş özleminin doğal bir tezahürü olarak değerlendirebiliriz”.*²¹

Adam Şenel de: *“Dahası, kıt kaynakları çoğaltan üretim, başından beri, temelde ve genelde kolektif bir etkinlik olagelmıştır. Bu açıdan bakıldığında, yaşam, insanlar arasında bir savaş değildir. Hobbes’un, başka amaçlarla da olsa söylediği gibi “insan insanın kurdu” [Homo homini lupus] olmasa gerektir. Tersine, “insan insanın koludur” demek, toplum içinde üretimde bulunan insan olgusuna daha uygun düşer. Öte yandan, daha*

21 Dr. Tolga Ersoy, “Rekabet’ Hakkında”, yazarın bize ilettiği metin.

fazla üretmek için, bizim öteki insanların koluna duyduğumuz gereksinim, Aristoteles'in yaptığı türden "insan insanın kuludur" demeye varan bir anlayışa kaçmamalıdır. Bu, üretim olgusuna değilse bile, insanlık değerlerine aykırıdır."²² diyor. Elbette bu vesileyle Friedrich Engels'i hatırlamamak olmaz. Engels, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* başlığını taşıyan eserinde, rekabetle ilgili şöyle yazmıştı: "*Rekabet, modern burjuva toplumunda, insanları birbirine saldırtan dörtbaşı mâmur bir savaşın ifadesidir*".²³

Kapitalizmin *normalden* sapma olduğunun ikinci göstergesi, sosyal yaşamın değişik veçheleri, bileşenleri veya yapıcı unsurları arasındaki dengenin ve tamamlayıcılığın *bozulmasıdır*. Kapitalizm koşullarında *ekonomik* kerte sosyal, politik ve kültürel veçheleri *kolonize* ediyor. Başka türlü ifade edersek, kapitalizmde politik, sosyal ve kültürel veçheler, ekonomik olanın tahakkümü altına sokulmuş durumda. Oysa, tam tersinin geçerli olması, Karl Polanyı'nın ifade ettiği gibi, toplumun ekonomiye değil, ekonominin topluma içerilmiş [mündemic] olması gerekirdi. Geçerli anlayışları ve ilişki tersliğini ortadan kaldırmadan insanlığın bir geleceği olması mümkün değildir. Dolayısıyla ivedilikle bir düşünce devrimine, radikal bir alternatif bir perspektife ihtiyaç var ve radikal olmak *aşırılık* değil, sorunların kaynağına inmek, sorunları kaynağında, kökeninde ele alıp, kavramaktır... Velhasıl daha geç olmadan yeniden düşünmeye, bunun için de *ölü bilgilerin* kolonyalizminden kurtulmaya ihtiyaç var. Politik, sosyal ve kültürel olanın ekonominin tahakkümü altında olduğu bir dünyada, nasıl bir *sürdürülemezlik* tablosunun ortaya çıktığı artık bir sır olmadığına göre...

22 Adam Şenel, *İnsan ve Evrim Gerçeği*, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2003, s. 175.

23 *La Situation de la Classe Ouvrière en Angleterre*, Éditions Sociales, Paris, p. 118.

III. Bölüm

Vâdedilen ve Gerçekleşen: Muasır Medeniyet Suç İşlemeye Devam Ediyor...

“Yirminci yüzyılda kalkınma, tüm savaşlardan ve ırkçılığa dayalı jenositlerden daha çok insan hayatına mâl oldu. Şaşırtıcı gelebilir ama en ileri politik görüş sahibi şahsiyetler bile, geri ülkelerin kalkınma yolunda ilerleyebilmeleri için, bunun ödenmesi gereken bedel olduğunu söyleyeceklerdi... Esasen kalkınma fikri 1940’li ve 1950’li yıllardan itibaren merkezden dünyanın geri kalanına ihraç edilen, kalkınmış ülkelerin yaptığıının aynısını, tüm ülkelerin de kendi yurttaşlarına yapması gerektiği yüceltici mesajını içeriyordu.”¹

Türkiye 1923-50 arasında ‘modernleşti-ilerledi’, 1950-80 arasında ‘sanayileşti-büyüdü-kalkındı’, 1980 sonrasında da ‘küreselleşti-dışa açıldı, dünya ekonomisiyle bütünleşti’, ‘piyasa ekonomisini tesis etti’, “yükselen piyasa ekonomileri” katma terfi etti ve artık ‘bölgesel güç’ haline geldi... İhracatı rekor kırdı ama ithalatı daha büyük rekor kırmak koşuluyla... Bütün bu zaman zarfında Mustafa Kemal’in “*birçok milyonerler hatta milyarderler yetiştirme*” hedefi, Adnan Menderes’in “her mahallede bir milyoner yaratma” isteği de gerçekleşti

1 Vinay Lal, Ashis Nandy, *The Future of Knowledge and Culture. A Dictionary for the 21st Century*, New Delhi, Viking/ Penguin Books in India, 2005, in Majid Rahnema-Jean Robert, *La Puissance des Pauvres*, p. 149.

ve 2007 yılında dolar milyonerlerinin sayısı 50 bin sınırını geçti.² Aslında bize anlatılan hikâye, dünyaya ve şeylere dolar milyonerleri ve milyarderleri tarafından bakanların anlattığı hikâyeydi... Söylemin misyonu, şeylerin gerçeğini çarpıtmaktı. Mesela ‘yükselen piyasa’ kulağa hoş geliyor. Öyle ya, kim ‘yükselmeye’ karşı çıkabilir ki... İlerleyen sayfalarda ‘yükselen piyasa’ söylemi üzerinde kısaca da olsa duracağım ama geçerken şu kadarını söyleyebiliriz: Yükselen piyasa ekonomisi veya ‘yükselen ülke’ demek, küresel finans sermayesinin [emperyalizmin densin] sömürü-yağma ve talanına ‘uygun hale getirilmiş ekonomi veya ülke’ demektir. Başka türlü ifade edersek, eğer bir ülke ekonomisi küresel tefecilerin [finans baronları], küresel oligarşinin yağmasına *uygun hale getirilmişse*, sermaye için dikensiz gül bahçesi yapılmışsa, velhasıl küresel oligarşinin ve küresel plütokrasinin çıkarlarıyla *uyumlandırılmışsa*, iç ve dış kapitalist yağmaya sonuna kadar açılmışsa, o yükselen piyasadır, yükselen ekonomidir, ‘parlayan yıldızdır...’ Elbette ‘milli oligarşinin’ küresel oligarşinin bir parçası olduğunu da hiç bir zaman akıldan çıkarmamak gerekir... Bir şeyin daha âlemi olmaması gerekiyor: Milli [ulusal] kapitalizm diye bir şey olmadığı gibi, ‘çarpık kapitalizm’ söyleminin de bir karşılığı yoktur. Zira kapitalizm bir dünya sistemidir, iyisi-kötüsü, güzeli-çirkini, sarısı-yeşili, kokulusu-kokusuzu, çarpığı-gürbüzü, yakışıklısı- yakışiksızı yoktur... Fakat kapitalizm koşullarında birileri yükselirken başkalarının düşmesi, bir şeyler çıkarken başka şeylerin inmesi, birileri kazanırken başkalarının kaybetmesi gerekiyor ve başka türlü olması mümkün değil. ‘*Kazan-kazan*’ tekerlemesi, ahmakları aldatmak üzere peydahlanmış bir safsatadır sadece...

Kitabın bu üçüncü bölümünde söylenenle yapılan, vâdedilenle gerçekleşen, retorikle realite arasındaki uyumsuz-

2 Fikret Başkaya, “Zenginlerin Dünyası, Bütün Ülkelerin Kapitalistleri Birleşti” ozguruniversite.org

luğu ortaya çıkarmayı deneyeceğim. Neler oluyor ve olup-bitenler kimin için ne anlama geliyor? sorusu etrafında bir tartışma yürüteceğim. Nasıl olup da, ekonomi büyürken, üretim ve tüketim ve 'toplam zenginlik' artarken yoksulluğun ve sefaletin, insânî kötülüklerin de arttığı, artmak zorunda olduğu, insânî-sosyal mâhiyetteki bozulmaya neden ekolojik yıkımın da eşlik ettiği sorusu üzerinde duracağım. Velhasıl, şeylerin neden ve nasıldını netleştirmeye ihtiyacımız var. Zaten bilimsel-entellektüel faaliyetin misyonu ve varlık nedeni de budur. Zira, retorik realiteden farklıdır, görüntü gerçeğin kendisi değildir.

Birinci alt-bölümde büyümenin motoru olan sanayinin durumu ve sanayileşmenin Türkiye'yi dünya ekonomiler hiyerarşisinde nereye taşıdığı, ulaşılan seviyenin ne anlama geldiği, genel olarak ekonominin performansına dair bazı kısa tespitler yapılacaktır. İkinci alt-bölümde, 'tarım muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarsa...' başlığı altında tarım sektörünün durumu ele alınacaktır. 'Rakamların gizlediği gerçek' başlığını taşıyan üçüncü alt-bölümde de, GSYH büyür, toplam zenginlik artarken, başka nelerin büyüdüğü-küçüldüğü ve büyümenin ekolojik maliyetine dair bazı kısa hatırlatmalar yapılacaktır. Böylece muasır medeniyet seviyesini yakalama -ve üstüne çıkma- perspektifinin ne anlama geldiği netleştirilmeye çalışılacaktır...

1. Çözdüğünden daha çok sorun yaratan sanayileşme ve ekonomik büyüme

Çoktandır ekonomik büyüme kapitalizmin dini haline geldi. İşte bu sene Türkiye yüzde şu kadar büyüyecek, şu kadar büyüdü, Türkiye en hızlı büyüyen ülkeler arasına girdi, yılın son çeyreğinde büyüme rekor kırdı, ikinci çeyrekte de büyüme rekoru kırıldı, küresel finans devi X Türkiye'nin büyüme performansı umut veriyor dedi... Geçen yıl Türkiye OECD

ülkeleri arasında en çok büyüyen ekonomi oldu ... Ünlü İngiliz gazetesi *Financial Times* ‘Türkiye, yabancı sermayeye için önemli fırsatlar sunuyor’. dedi... Büyüme mutlaka iyi bir şey sayıldığı için, söz konusu retorik, neyin büyüdüğü, büyümenin kimin için ne anlama geldiği, büyümenin sonunda nasıl bir tablonun ortaya çıktığı, neler büyürken nelerin küçüldüğü ve benzer soruların sorulmasını engelliyor. Büyüme iyidir, zira, büyüme demek istihdam demektir, işsizliğin azalması demektir, büyüme demek zenginleşmek demektir, modernleşmek demektir, kalkınma demektir, refah demektir; ‘bolluk’ demektir, ‘muasır medeniyet seviyesini yakalamak’ demektir, dünya cennetine giden yolda ilerlemek demektir... Üretilen zenginlik her ne kadar adil dağılmasa da, uzun vadede genel refahı artırıcı etki yaratır... Burjuva iktisatçıları buna *trickle down* [damlama etkisi] diyorlar... Bunun Türkçe’deki karşılığı ‘komşuda pişer bize de düşer’ olabilir. Söylenenin aksine, tüm göstergeler ‘komşuda pişenin bize pek düşmediğini’ düşenin de tevatür edildiği gibi refahla özdeş olmadığını gösteriyor ama işin orasını kurcalamanın âlemi yok, bu ilerlemeye karşı çıkmak, iktisat biliminin [saf iktisadın] ‘kesinliğinden’ şüphe etmek, değilse ‘işe ideoloji ve siyaset bulaştırmak’ olur... Daha önce kısaca değindiğimiz gibi, büyüme ve kalkınma gibi kavramların çekiciliğinin bir nedeni de biyolojiden, canlılar dünyasından yapılan analogidir. Oysa, büyüme kelimesi her kullanıldığında mutlaka önüne kapitalist kelimesinin konması ve *kapitalist büyüme* denmesi gerekirdi... Bir şey daha gerekiyor ki, kapitalist büyüme sermayenin büyümesidir, *sermayenin genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesidir*. “Kapitalizmin canlı doğayı ölü metalara, doğal zenginliği ölü sermayeye dönüştüren ve sürekli olarak talep yaratan bir makine”³ olduğunun bilinmesi gerekiyor.

3 Bkz: François Partant, **Kalkınmanın Sonu – Bir Alternatif mi Doğuyor?**, çev: Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, s. 12.

Aslında büyümenin muhtevasının söz konusu yapılması, neyin nasıl ve ne amaçla üretildiğinden bağımsız olarak olumlanması ve arzulanır bir şey olarak sunulması, hava yükseliyor demek kadar abestir. Hava sıcaklığı yükseliyor veya düşüyor demediğiniz zaman, neyin artıp-azaldığını ifade etmediğinizde, ne söylediğinizin nasıl bir anlamı yoksa, ekonomi büyüdü-küçüldü demek de sanıldığı kadar önemli değildir. Türkiye ekonomisi 2002-2007 aralığında yaklaşık %7 oranında büyürken, işsizlik oranı azalmak bir yana nerdeyse ikiye katlandı. Büyüme oranı yüksekti ama *hormonluydu...* Kaldı ki, 2002-2007 aralığındaki dillere destan büyüme oranı [%7] sadece Türkiye'ye özgü bir şey de değildi. Söz konusu yüksek oranlı büyüme, dış kredi [borçlanma], yabancı sermaye ve sıcak para girişine dayanıyordu. Sıcak parayı ülkeye çeken de yüksek faizlerdi. Eğer siz dünya faiz oranlarının çok üstünde faiz öderseniz, [kimin cebinden çıktığı da mâlum olmak kaydıyla] spekülatif sermaye [sıcak para] elbette gelirdi ve geldi. Yüksek oranlı büyümenin dayandığı ikinci temel, döviz kuruunun düşük tutulmasıydı [bastırılması]. Döviz kuru bastırıldığında, özel sektörün dışarıdan borçlanması kolay ve 'avantajlı' hale gelir, düşük kur ithalatı özendirir ve sanayiciler girdileri dışarıdan ithal etmeyi yeğler. Başka türlü ifade edersek, sanayi üretimi için gerekli ara-malların çoğu ithal edilir. Bu da dış borçları ve dış ticaret açığını büyütür, *dışarıda istihdam, içerde işsizlik yaratır...* Bir de buna bastırılmış reel ücretler eklenince çember tamamlanıyordu. Artık muasır medeniyeti yakalama yolunda nasıl hızla ilerlendiği şarkıları yüksek sesle söylenebilirdi... Nitekim 2003-2008 döneminde doğrudan yabancı yatırımcılar ve 'sıcak paracılar' [portföy yatırımcıları], yaklaşık 30 milyar dolar kâr transferi yaptılar ki, bu bir rekordur... Türkiye büyüme rekorları kırarken, başkalarının kırdığı bu rekor gözden kaçmıştı...

Durum, milli gelir [GSYH] hesabını nasıl yaptığınıza, hesaba neleri dahil ettiğinize göre değişecektir. Belirli oranda bir büyüme mutlaka aynı oranda istihdam ve 'refah' yaratmadığı gibi, küçülme de aynı oranda bir 'refah kaybı' anlamına gelmeyebilir. Reklam harcamaları, silah tüketimi, savaş harcamaları %50 azalsa, bu GSYH'de bir azalmaya neden olabilir ama refah düzeyinde bir gerileme anlamına gelmez... Bürokraside makam arabası saltanatına son verilse, bürokratik elit de herkes gibi kamu araçlarını kullansa, GSYH düşer ama refah düzeyi yükselir. Trafik sıkışıklığı engellense, daha az yakıt tüketileceği için GSYH düşer ama insanların durumu iyileşir...

Büyüyenler ve küçülenler

Türkiye'de ekonomik performanstan çok söz ediliyor da, sosyal performanstan bilinçli olarak söz edilmiyor. Ekonomik performansla sosyal performans arasında birinciden ikinciye doğru bir ilişki olduğu varsayılıyor... Eğer ekonomi cephesinde durum 'iyileşirse', bunun sosyal alana da yansıtacağı varsayılıyor. Ekonomik performansı kanıtlamak için de devletin adının cumhuriyet olarak değiştirildiği 1923'teki durumla bugünkü durum karşılaştırılıyor. Ve düne göre bugün neye sahip olduğundan hareketle de bir başarı öyküsü anlatılıyor. O halde iki şey: Birincisi, 87 yıl öncesine göre elbette Türkiye birçok alanda önemli mesafeler kaydetmiştir ve bu durum her toplum için az-çok geçerlidir, başka türlü olması da mümkün değildir; ikincisi, bir toplumsal formasyonun performansı, *düne göre bugün neye sahip olduğuyla değil, karşı karşıya olduğu sorunları çözebilme yeteneğiyle ölçülmesi gerekir*. Türkiye'nin 1923'de GSYH'si sadece 570 milyon dolardı. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın [GSYH] kompozisyonu da şöyleydi: Tarım: % 43, Sanayi: %11 ve Hizmetler: % 46. 1923 yılında Türkiye tartışmasız tarıma dayalı bir sosyal formas-

yondu. Nüfusu 12,5 milyon, ihracat 87 milyon dolar, ithalat 51 milyon dolardı. Kişi başına düşen gelir de 46 dolardı. Aradan geçen zamanda [2009'da, 86 yıl sonra] bütün göstergelerde büyük artışlar oldu. 2009 yılı sonunda GSYH 869.1 milyar dolara yükseldi. GSYH'nin bileşiminde de büyük değişiklikler ortaya çıktı ve Türkiye aradan geçen zamanda bir sanayi ülkesi haline geldi.

2009 yılı sonunda GSYH'nin bileşimi şöyle: Tarım: % 8; Sanayi: % 30; ve Hizmetler: % 62. Dikkat edilirse GSYH içinde tarım sektörünün payı 1923'de %43'den %8'e gerilerken, sanayinin payı 3 kat, hizmetlerin payı da %34 oranında büyümüş görünüyor. 2009 sonu itibariyle kişi başına düşen gelir de 8590 dolara yükselerek, geride kalan 86 yılda 1105 kat artmış... Bir bütün olarak toplumun 1105 kat 'zenginleştiği' de söylenebilir ama bireysel zenginliğin [refahın] sadece 186 kat arttığı söyleniyor... Bir bütün olarak toplumun geçen zaman zarfında 1105 kat 'zenginleştiği' halde bunun bireysel planda 185 kat düzeyinde kalmasının nedeni olarak da, hızlı nüfus artışı gösteriliyor. Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 6 kat artarak 72,5 milyona yükselmiş durumda. 2009 sonu itibariyle ihracat 100 milyar dolar, ithalat da 120 milyar dolar olarak gerçekleşmiş. Aradan geçen zaman zarfında Türkiye'nin ihracatı 1960 kat, ithalatı da 1380 kat artmış. Aynı şekilde 2009 yılı sonunda Türkiye GSYH büyüklüğü itibariyle dünyada 16. sırada bulunuyor ve bu niteliğinden ötürü de G 20'ler arasına terfi etmiş durumda. Kişi başına düşen gelir söz konusu olduğundaysa, 55'inci sırada. Geride kalan dönemde Türkiye ekonomisinin yılda ortalama %5 büyüdüğü ileri sürülüyor.

Bir ülkenin GSYH büyüklüğüyle toplumsal refah düzeyi arasında özdeşlik ya da doğru yönde bir ilişki varsaymak uygun değildir. Nitekim, bir ülkede yüksek GSYH [milli gelir densin] artışına işsizlik ve yoksulluk ve sefalet artışının eşlik et-

mesi mümkündür. Daha önce de defaten ifade ettiğimiz gibi, kapitalizm söz konusu olduğunda büyüyen artı-değer külesi, kârlar ve dolayısıyla sermayedir. Sermaye ancak toplum çoğunluğunu proleterleştirerek, mülksüzleştirerek, insanları üretmek ve yaşamak için gerekli araçlardan mahrum ederek büyüyebilir ve bir tarafta yoksulluk ve sefalet yaratmadan karşı tarafta zenginlik yaratması mümkün değildir. Sermayenin büyümesi de işsizliği artırarak, gelir dağılımını mülk sahibi sınıflar ve çevresi [ayrıcalıklı azınlık] lehine bozarak, dahası, doğal çevre tahribatını derinleştirerek yol alabilir ve başka türlü olması mümkün değildir. O halde kapitalizm geçerliyken, büyümeyi bir başına sorunların çözümünün anahtarı saymak abesle iştigal etmektir. Kişi başına düşen gelir düzeyine bakarak, bir ülkenin refah düzeyi hakkında fikir edinmek mümkün değildir, zira, söz konusu olan aritmetik ortalama değildir. Bir ulusal ekonomide GSYH'nın [milli gelirin] %85'ine nüfusun ayrıcalıklı %15'i el koyuyorsa, sadece %2'si de toplam gelirin %60'ına el koyuyorsa, orada kişi başına düştüğü rivayet edilen yüksek gelirin hiç bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Böyle bir toplum demek, işsizliğe, yoksulluğa, çaresizliğe, aşağılanmışlığa ve sefaletle sürüklenmiş milyonların var olduğu toplum demektir. Ve Türkiye'de durum az-çok öyledir.

Kaldı ki, kişi başına düşen gelir [per capita income] kriteri başka bakımlardan da itibar edilmesi uygun olamayan bir göstergedir ve bu doğrudan GSYH hesabının nasıl yapıldığıyla ilgilidir. Önceki bölümde netleştirilmeye çalışıldığı gibi, milli gelir hesaplama yöntemi gerçek durumu yansıtmaktan uzaktır. Dolayısıyla doğrusu 'kişi başına düşen milli gelir' değil, '*kişi başına düşmeyen milli gelir*' olabilir. Türkiye'de 2009 yılı sonunda kişi başına düşen gelir 8590 dolar olarak hesaplanmış. Bu dört kişilik bir ailenin 34 360 dolar gelire sahip olması demektir. Bugünkü dolar kuru esas alındığında [1\$=1,5 TL] dört kişilik ailenin yıllık geliri 51 540 TL. olacaktır ve

bu da yaklaşık aylık 4300 TL. gelir demektir. Türkiye’de aylık geliri 4300 TL. olan kaç aile var? Kaç işsiz var, kaç kişi asgari ücret ve altında gelikle yaşamaya çalışıyor? Kaç aile düzenli bir gelirden yoksun? Kaç çiftçi ve esnaf ailesi haciz tehdidi altında ve kaç ailenin başı kredi kartı borcu yüzünden dertte?.. Bu sorular bile bir başına kişi başına düşen gelir göstergesinin bir safsata olduğunu göstermeye yeter.

İkinci önemli bir husus da, gelir eşit dağılmış olsa, herkeşe gerçekten reel olarak aritmetik ortalama rakamı düşse bile, kişi başına düşen [düştüğü varsayılan] gelirin reel bir karşılığı olup-olmadığıyla ilgilidir. 1923 yılında Türkiye’de kişi başına 46 dolar düştüğü söyleniyor, daha doğrusu tevâtür ediliyor... Buqu 365’e bölerseniz günlük 13 Amerikan *cent*’ine denk gelir... O günkü 20 kuruş... O zamanlar para değeri [satın alma gücü] ne kadar yüksek olursa olsun, bir insan günde 20 kuruş gelikle yaşayabilir miydi? Ya da soru nasıl sorulmalıdır? 1950 yılında kişi başına düşen gelir de 166 dolar. Eğer gelir eşit dağıtılmış olsaydı benim payıma 166 dolar düşecekti.

O tarihte biz sadece tuz, şeker, zeytinyağı, kahve, gazyağı ve elbise, ayakkabı ve kumaşı pazardan alıyorduk, onun dışında her şeyi kendimiz üretiyorduk, Meyvelerin ve sebzelerin çoğunu yetiştirirdik. Ekmek, bulgur, et, süt, yoğurt, tereyağı, çökelek, üzüm, pekmez, kavun, karpuz, elma, armut, kiraz, nohut, taze ve kuru fasulye, bakla, domates, biber, patlıcan, havuç, lahana, pırasa, turp, ıspanak, vb. velhasıl gerekli olan hemen herşeyi kendimiz üretirdik ve yediklerimizde ne kimyasal gübre kalıntısı, ne ağır metaller, ne hormon, ne GDO, ne zehir vardı. Her şey tadındaydı... Salatalığın kokusu onlarca metre uzaklıktan duyulurdu. Kullandığımız, yiyip-içtiğimiz onlarca şey milli muhasebe hesabının dışındaydı, dolayısıyla kişi başına düştüğü söylenen 166 doların da pek bir kıymet-i harbiyesi yoktu. Üretip-tükettiğimiz şeylerin belki

de %85'i alış-veriş, dolayısıyla ticaret konusu olmayan, parasal bir karşılığı olmayan şeylerdi ve hesap dışıydı. Dolayısıyla milli muhasebe hesapları yaşamımız için gerekli şeylerin yaklaşık %85'ini hesaba dahil etmiyordu. O zaman biz fakir bir aile sayılıyorduk, zira hemen her şeyi parayla satın alan ortalama bir Amerikalı aileyle aramızda devasa fark vardı. Oysa biz asla yoksul değildik, mütevazı bir yaşamımız vardı ama yoksul değildik. Paylaşmayı biliyorduk... Eğer sorunu geçerli burjuva anlayış dışında ele alabiliyorsanız, *paylaşmayı bilen insanların* fakir sayılmayacağını, ya da eskinin *paylaşmacı yoksulluğunun* kapitalizmin yarattığı 'modern yoksulluktan' çok farklı bir şey olduğunu bilmeniz gerekirdi...

Sorun hesabın yanlış yapılmasından kaynaklanıyor çünkü GSYH hesabı kullandığımız şeylerin yaklaşık %15'i dikkate alıyor geri kalanını dışlıyordu. Nasıl bundan 60 yıl önceki 166 dolarlık gelir pek bir şey ifade etmiyorduyorsa, bu günlerde kişi başına düştüğü söylenen 8590 dolar da fazla bir şey ifade etmiyor. Bir kaç nedenden ötürü: Birincisi, parayla alınıp-satılan ve milli muhasebe hesaplarına [GSYH] dahil edilen bir çok şey var ki, insan refahıyla ilgili değil, çoğu zaman da zararlı şeyler; ikincisi, önemi azalsa da kır kesiminde para ilişkisi dışında üretilip-tüketilenler hesaba dahil edilmiyor; aynı şekilde aile içinde gerçekleşen 'üretim' de hesaba dahil değil, gönüllü yapılan faaliyetler [benim Özgür Üniversite'de gönüllü çalışmam gibi] hesaplama dışında; üçüncüsü, gelirin aşırı adaletsiz dağılması [bölüşülmesi] -ki bu durum kapitalizm koşullarında kaçınılmazdır- aritmetik ortalamayı anlamsız hale getiriyor, toplam gelir büyürken açların, yoksulların sayısı da artıyor; dördüncüsü, geçerli kâr amaçlı kapitalist ekonomik büyüme, doğal çevre tahribatı yaratarak yaşamın temelini aşındırıyor, yaşam kalitesini düşürüyor, yaşamının tadım kaçırıyor, insânî riskleri büyütüyor... Yaşamın temelini aşındıran yüksek oranlı büyümenin ortaya çıkardığı olumsuz-

luklar dikkate alındığında, büyümenin ve kişi başına düşen gelir artışının mutlak bir başarı olarak sunulması uygun değildir. Kaldı ki, maddi tüketim artışı refahın ve insan mutluluğunun yegâne kaynağı da değildir. Böyle bir anlayış, istensin ya da istenmesin, insanı hayvan mertebesine indirmek değilse, insana hakârettir. Domuzu doyurmakla iş biter ama insan doydu diye sorun çözülmüş olmaz. İnsanı insan yapan şey sadece maddi mahiyetteki şeylere sahip olmak değildir. Siz burjuva uygarlığının yegâne ereğinin maddi zenginlik arayışı olduğuna bakmayın...

2010 yılı itibariyle artık Türkiye'nin sanayileşmiş bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Sanayileşme demek, makineleşme veya teknik gelişme anlamındadır ve kapitalizm koşullarında ileri teknoloji, kapitalist işletmelerin kâr oranını korumak ve yükseltmek, kâr kütlesini büyütme amacıyla devreye sokuluyor. Eğer öyleyse, kâr etmenin ve kârı büyütmenin hizmetindeki bir teknolojik gelişmenin insanlığın sorunlarını çözeceği beklentisi, bir şeyi olmadığı yerde aramak değil midir?.. Durum böyledir ama rahatsız edici bir teknoloji hayranlığı ve fetişizmi geçerli olmaya, teknolojik harikalar insanları büyülemeye devam ediyor. Size verilen hediyenin bir karşılığı olabileceğini, olması gerektiğini düşünmeniz gerekmiyor mu? Teknolojideki her gelişme, sermaye birikimindeki her artış, daha çok insanın mülksüzleşmesi, proleterleşmesi ve üretim sürecinin dışına atılması, 'marjinalleşmesiyle' sonuçlanıyor.

Her 'ileri aşamada' ve global olarak, ileri teknolojiye dayalı ekonomik büyümenin yarattığı istihdam, yok ettiğinden daha azdır. Soruna mantıkî ve teorik planda yaklaşıldığında, teknolojik gelişmenin işsizlik yaratmaması gerekirdi, dolayısıyla teknik gelişme ile işsizlik arasında doğru yönde bir ilişki olmaması gerekirdi. Eğer teknolojik gelişme sonucu maki-

neler, aletler, vb. canlı emeğin [insan emeği] yerini alıyorsa, bu daha az çalışarak daha çok üretmenin mümkün olması demektir. Teknik yenilik sayesinde yüz kişinin bin saatte yaptığı işi, 10 kişi 100 saatte yapabiliyorsa, çalışma süresinin aynı oranda azaltılarak, insanların üretim için daha az zaman harcaması ve geriye kalan zamanlarını 'sosya-insanî zenginleşme' için kullanması gerekirdi. Daha yoğun insan ilişkileri, estetik ve bilimsel etkinlik, kamusal etkinlik, politik faaliyet, aile içinde ve dışında bakıma muhtaç insanlara hizmet, vb...

Teorik olarak durum budur ama gerçek yaşamda kapitalist 900 kişiyi işten çıkararak yoluna devam eder. Velhasıl pratik planda kapitalistlerin böyle bir şeye razı olması mümkün değildir. Böyle bir çözüm demek [üretim sürecine sokulan ileri tekniğe rağmen çalıştırılan işçi sayısının korunması] artı-değer [sömürü] oranının, kâr oranının, dolayısıyla kâr kütlesinin küçülmesi demektir. Zira teknolojik ilerlemeye rağmen eskide olduğu gibi 1000 işçiye ücret ödenmeye devam edilecektir. Oysa sert bir rekabet ortamında varolma mücadelesi veren kapitalist, ileri teknolojiyi rekabet gücünü artırarak, toplam artı-değerden daha fazla pay almak üzere devreye sokar. Şimdilerde süper veya hipermarket de denilen bir büyük perakende alış-veriş merkezi, bir kişiyi işe aldığı anda, başka yerdeki yaklaşık beş kişiyi işinden ediyor. Yeni bir büyük alış-veriş merkezi [süpermarket] açıldığında medyada işte şu kadar kişiye iş imkânı yaratılacağı haberi yer alıyor. Oysa haberi başka türlü vermek de mümkündür: Açılacak hipermarket yüzünden şu kadar kişi işinden ve gelirden olacak... Haberi işinden olanlar tarafından bakarak yazmak mümkün değildir zira haberi veren [medya] soruna yeni açılan hipermarketler tarafından bakmaya 'mecburdur...'

Kapitalist birikim mantığının ve kârı büyütmenin hizmetindeki teknolojik ilerleme, gelir dağılımını da bozuyor.

Belki ileri teknik, üretim sürecine sokulduğunda o dalda veya sektörde çalışan işçilerin ücreti biraz artabilir [ki bu kesin değildir] ama sonuç itibariyle verdiğimiz örnekte 900 işçi işsiz kalacaktır. Fakat, rakipleri karşısında rekabetçi gücünü artıran firma, rakip firmaların iflasına da neden olabilir ve istihdam kaybı daha da büyüyebilir... Yeni teknoloji sınırlı iş alanları yaratsa da bu hiç bir zaman kaybı telafi edecek büyüklükte olamaz. Üretim sürecine sokulan ileri teknolojinin bir başka işlevi de, kapitalistlerin işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini pekiştirmesidir. Her teknolojik gelişme, kapitalist patronların konumunun ve pazarlık gücünün işçi sınıfı aleyhine bozulmasıyla sonuçlanıyor. Esasen teknik gelişme veya makineleşme, ölü emeğin [makine] canlı emekle [işçi] ikâme edilmesi demektir. Kapitalizm koşullarında her teknik gelişme insanlar daha az emek harcayarak, daha az yorularak, daha kolay üretsinler, rahat etsinler, 'zorunlu çalışma' dışında daha çok boş zamana sahip olsunlar diye üretilmiyor. Kapitalistler daha çok kâr etsinler, sermayelerini büyüterek rekabet güçlerini artırınsınlar diye devreye sokuluyor. Gerçek durum böyleyken, teknolojik ilerlemenin sorunları çözeceği söyleminin bir karşılığı olabilir mi?

Nasıl bir sanayi?

Artık sanayi ekonominin tartışmasız temel sektörü durumunda. Nüfusun %75'i kentlerde yaşıyor [ne kadarının gecekonduarda yaşadığı pek sorun edilememek koşuluyla]. Köylerde yaşayan %25'lik nüfus da milli gelirin sadece %8'ini üretiyor. Bu durum kentlere nüfus akınının daha da artacağı anlamına geliyor. Oysa kentler yeterli istihdam imkânı sunmaktan uzak. Şimdilerde ihracatın %90'ını sanayi ürünleri oluşturuyor. Fakat sadece bu orana bakarak sanayinin durumu hakkında fikir sahibi olmak mümkün değildir. Neyin nasıl üretildiği, üretimin nereden nasıl uyarıldığı, ihracatın kom-

pozisyonu, ihracatın ithalat bağımlılığı, vb. göstergelerin ve unsurların da dikkate alınması gerekir. 2006 yılında yapılan 139,5 milyar dolarlık ithalatın 99.6 milyar dolarlık kısmını ara-malları ithalatı oluşturunuyordu. Bu durum sanayi ürünü ithal edip, sanayi ürünü ihraç etmek gibi bir çelişki içeriyor. Başka türlü ifade edersek, daha çok sanayi ürünü ihraç etmek için daha çok sanayi ürünü [ara-mal] ithal etmeye dayalı böyle bir süreç, hem sağlıklı ve sürdürülebilir değildir, hem de arzulanır bir şey olmaması gerekir. 2009 yılı ihracatı 102 milyar 129 milyon dolar, ithalat da 140 milyar 926 milyon dolar, ihracatın ithalatı karşılama oranı da %72.5'di.⁴ Aslında bu rakamlar bile sanayinin yapısı hakkında fikir veriyor.

1980 öncesinde geçerli ithal ikâmecî [içe dönük] model, kendi ihtiyacı olan dövizî sağlayamadığı için eleştiriliyordu ve eleştiri haklıydı. İthal ikâmecî sanayileşme [büyüme] modeli bu yüzden terkedilip, iktisatçı dilinde 'ihracat öncülüğünde büyüme modeli' denilen 'dışa açık büyüme modeli' benimsendi ve dışa açılma ve ihracat artışı büyük bir başarı olarak sunuldu. Oysa yapılan ve yapılmak istenen asıl niyeti gizlemeye yönelik ideolojik bir manipölasyondur. Asıl amaç ekonomiyi dış sömürü ve yağmaya daha çok açmaktır ve bu amaç gerçekleşti. Yanlış anlaşılmasın doğrusu *iç ve dış sömürüye daha çok açmaktır*. Yoksa söz konusu model Türkiye'ye silah zoruyla dayatılmış değildi. Onun için milliyetçilik, ulusalcılık safsatasının âlemi yok. Daha önce de söylediğimiz gibi, iç ve dış oligarşi bir bütündür. İçerdeki oligarşinin dışarıdakiyle çıkar ortaklığı içerde 'kendi' halkıyla olandan daha önemlidir. Sorun sınıfsal mahiyettedir ve global olarak her yerdeki kapitalistler her yerdeki, değerî gerçek üreticisi olan işçilere, küçük çiftçilere, velhasıl *yeryüzünün lânetlilerine* karşıdır. Kapitalistin dini, imanı, milliyeti olmaz ama retorik çok farklıdır. Elbette dışa açılma teorik olarak iyi bir şeydir ama nasıl

4 Rakamlarla ilgili olarak bkz: <http://www.tobb.tr/ist/eg.php>

açıldığınız, *nerenizi açtığınız* daha da önemlidir. Birileriyle ilişkiye girmek iyi bir şeydir ama ilişkinin mahiyeti de önemlidir. Eğer ilişki ticari ilişkiyse ve dışa açılma daha çok dışarının çıkarına gerçekleşiyorsa, eşit olmayan bir ekonomik-ticari ilişki söz konusuysa, bu sizin için yoksullaştırıcı bir ticaret ilişkisi demektir ve dimyata pirince gitmek gibi bir şeydir...

Ticaret elbette son derece önemlidir ve insan yaşamı için de vazgeçilmezdir. François Partant'ın isabetli tespitinde olduğu gibi: *"Her toplumsal yaşamın ve bireyin özünde mübadele vardır. Para araya girmese de aile içindeki de dahil, ticaret hep vardır. Zorunlu bir işbölümünün sonucudur."*⁵ Ticaret önemlidir, gereklidir ve vazgeçilmezdir ama bu günün gerçek dünyasında geçerli olan durumu mutlaka olumlu, gerekli ve arzulanır bir şey saymak mümkün değildir. Kapitalist çağda ticaretin, özellikle de 'uluslararası ticaretin' mutlak olarak olumlu bir şey sayılmasında ve tartışma konusu yapılmamasında, 200 yıl kadar önce İngiliz Sanayi kapitalizminin teorisyeni David Ricardo'nun ünlü *Mukayeseli Üstünlükler Teorisi* önemli bir yere sahiptir. David Ricardo, iki ülkeden biri değişim [ticaret] konusu olan iki malı da diğerinden daha ucuza üretiyorsa bile ticaretin neden gerekli ve iki taraf için de yararlı olduğunu ileri sürüyor ve Portekiz'le İngiltere arasındaki tekstil ve şarap üretimi örneğinden hareketle teorisini doğrulama yoluna gidiyordu.

Bu konuda François Partant şunları yazıyor: *"Ricardo'nun teorisi hem yanlış hem de olaylar tarafından yalanlanmış durumdadır. Ticaretin her iki taraf için de aynı derecede kârlı olması için, değişilen malların aynı fiyattaki hammaddelerden üretilmeleri, aynı katma değeri içerip yansıtmaları, iki ülkenin de benzer sosyo-politik ve ekonomik yapıya sahip olmaları, aynı sayıda işçiye aynı sayıda miktarda ücret ödemeleri, aynı mik-*

tar vergi almaları [benzer amaçlar için kullanılmak koşuluyla], aynı miktar amortisman, aynı miktarda yatırıma giden kâr, vb. olması gerekir. Şüphesiz katma değer de gerçekten ulusal olması, yânî amortismanların ülkede gerçekleştirilen yatırımlardan ayrılması gerekir. Muhakkak değişkenler söz konusudur [örneğin, daha çok vergi daha az kâr, eğer kârda olduğu gibi etkilense, yatırım ya da gelir dağılımı olarak], fakat, değişimin ideal olup olmadığını, bir eşitsiz gelişmeyi yansıtıp yansıtmadığını, yoksullaştırıcı olup olmadığını gösteren katma değerdir. Benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasında bile ticaretin ideal olarak dengelenmiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat bu eşitsizlikler iki ülkenin dış ticaretinin bütününde az çok dengelenir.”⁶

Burjuva iktisatçılarının pek haberdar olmadığı ‘ihracattan kalan değer’ diye bir şey vardır. Bir birim ihraç malı üretmek için 0.9 birim ithalat yapıyorsanız, Yüz kuruşluk ihracat yapmak için 90 kuruşluk ithalat yapıyorsanız, ihraç ettiğiniz şeyin %90’ı ithal girdiye dayanıyorsa ve yaptığınız ithalat sanayi kökenli ara-mallardan oluşuyorsa, üstelik ‘eşit olmayan ticaret de söz konusuysa’, dış ticaret hadleri aleyhinize işliyorsa, ihracattan sağlanan gelir dostlar alış-verişte görsün kabildendir. Türkiye’de sanayinin birinci sorunu ithalat bağımlılığıdır. Bilindiği gibi ithalat bağımlılığı, “birim imalat sanayi ihracatı başına imalat sanayi ara malı ithalatıyla ölçülüyor”. “Özellikle otomotiv, makine-teçhizat, demir-çelik, kimya sanayilerinin ihracata dönük üretimleri analiz edildiğinde, bu sektörlerin üretimlerinde ithal girdi kullanımının yüzde 70-80’leri bulunduğu görülmektedir.”⁷ Türkiye’nin ihraç ürünleri arasında otomotiv ihracatı birinci sırada yer alıyor. 2006 yılında Türkiye’de 1 milyon araç üretildi, 10,1 milyar dolarlık da ihracat yapıldı. Buna yan sanayi ihracatı olan 4.4 milyar dolar

6 **Kalkınmanın Sonu**, ibid, ss. 77-78.

7 Mustafa Sönmez, **100 Soruda Küresel Kriz**, Alan Yay. İstanbul 2009.

da eklendiğinde otomotiv sektörü ihracatı 14.5 milyar dolara çıkıyordu. 2006'da otomotiv sektörü ihracatı toplam ihracat içinde %18'lik oranla birinci sıradaydı. 1 Mayıs 2009-30 Nisan 2010 döneminde otomotiv endüstrisi ürünleri ihracatı 16 milyar 875 milyon dolara ulaşmıştı. Bu durumu bir başarı öyküsü saymak mümkün müdür? Eğer sayılırsa kimin başarısıdır?

Türkiye'ye özgü bir tek araba markası bile yok iken, en büyük ihraç kaleminin otomobil [taşıt aracı ihracatı] olması hayret verici değil mi? Araba motoru ve elektronik aksam üretemeyen bir ülke, nasıl oluyor da bu kadar çok araba 'üretiyor', ihraç ediyor ve araba ihracatı birinci sıraya yükseliyor? Bu sorunun cevabı emperyalist sermayenin değerlendirme stratejisi dahilinde verilebilir. Kapitalist için kural, rekabetçi olmaktır, rekabetçi olmadan toplam artı-değerden daha büyük pay kapamaz, sermayesini büyütemez. Rekabetçi olmanın yolu da düşük maliyetle üretmekten geçer. 1970'lerin ortalarından sonra sistemik kriz, büyük kapitalist işletmeleri [çokuluslu veya ulusötesi denilen şirketler] üretim süreçlerini kaydırmaya [delokalizasyon] zorladı. Üretim sürecinin ucuz işçi ve ucuz hammadde cenneti denilen ve çevre koruma kaygılarının da pek söz konusu olmadığı, sendikalaşmanın önemsiz veya etkisiz olduğu, vergilerin düşük, vergi kaçırmanın kolay, teşviklerin yüksek olduğu Türkiye gibi çevre ülkelere kaydırılması bir çözüm olarak görüldü. Bu bir kapitalist işletmenin bir Üçüncü Dünya ülkesine kaydırılması veya farklı parçaların farklı ülkelerde üretilmesi [delokalizasyon ve segmentasyon] şeklinde gerçekleşiyor.. Fakat daha önce ideolojik bir hazırlık gerekiyordu ve hazırlık çoktan yapılmıştı: Yabancı sermayenin kalkınmanın motoru olduğu safsatası...

Oysa ortalama zeka ve sağduyu sahibi biri, bir ülkenin kalkınma amaçlarıyla, sermayenin değerlendirme [kâr etme] gereği-

nin uyuşmasının asla mümkün olmadığını bilmesi gerekirdi. İşte Türkiye'nin önemli bir araba üreticisi ve ihracatçısı duruma gelmesinin sırrı orada yatıyor. Dolayısıyla, Türkiye'nin otomobil macerası doğrudan dışarıdan uyarılan bir şeydir ve ülkenin üretim yapısının yabancı [ve yerli-"milli"] sermayenin değerlendirilme amacıyla uyumlandırılmasıyla ilgilidir. Uğur Eser bu konuda şunları yazıyor: *"Çok lokasyonlu üretim süreçlerinde, değer yaratma zincirlerinin farklı faktör yoğunluklarına sahip aşamalarının bölünerek her birinin en düşük maliyetle üretildiği coğrafyalara kaydırılması, çevre az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme stratejisinin bir parçası haline getirilmiştir. [Türkiye'de TEPAV raporu ve IX Kalkınma Planı stratejisi buna iyi bir örnektir]. Oysa, küresel meta zincirinin zayıf halkalarında yer alarak dışa açılmak bir ülkenin sanayileşme stratejisinin uygulanabilirliğini tehdit eden bir tercihtir. Üretim süreçlerinin dolayısıyla değer yaratma zincirinin tedarikçiler ya da taşıyıcıları arasında parçalanabilmesi, bu sürecin küresel şirketler tarafından sorunsuzca denetlenmesini sağlıyor."*⁸

Türkiye ekonomisi ve toplumu küresel kapitalizmin ihtiyaçları ve mantığıyla uyumlandırılmaya devam edildiği sürece [ki, buna dışa açılma, dünya ekonomisiyle bütünleşme deniyor], ekonominin temelini daha da aşınması kaçınılmazdır, nitekim aşınıyor. Her geçen gün ithalat bağımlılığı büyüyor. Retoriğe rağmen Türkiye'nin üretip ihraç ettiği malların ister ara malı ister nihai mal olsun mukayeseli üstünlüğü azalıyor. Spekülatif sermaye girişinin özendirilmesi [yüksek faiz verecek] ithalatı uyarıp ithal girdi bağımlılığını, dolayısıyla da dış ticaret açığını büyütüyor. Bunun anlamı, aynı 1980 öncesinde olduğu gibi, sanayinin kendi kendini yeniden üretmesinin problemlili hale gelmesidir. Dolayısıyla 1980'de 'dışa açılmanın' gerekçesi olarak sunulan ithalat tıkanıklığını aşma hedefinin gerçekleşmediğinin itirafıdır...

8 "Küresel ekonomide uzun dönem eğilimleri üzerine kısa notlar: Ülke sanayiini ve sanayileşme sürecini etkileyen uzun dönem küresel eğilimler." Yazarın bize ilettiği metin, 12 Mayıs 2010.

Teknolojik planda bir sıçrama söz konusu olmadığında, sanayinin rekabetçi gücü aşınıyor ve süreç ücretlerin bastırılması sayesinde yol alabiliyor. Rekabet ancak düşük ücretlerle mümkün oluyor... Elbette bal tutanlar parmağını yalamaya devam ediyor... İthalat yapan da ihracat yapan da zenginleşiyor ve onların zenginleşmesi GSYH'yi artırdığı için toplam refahın da arttığı söyleniyor. Bu vesileyle 'uluslararası ticaret' denilenle ilgili olarak, François Partant'ın ilginç tespitini hatırlamak uygun düşüyor: *"Ticareti 'uluslararası' olarak niteleyen kavram aldatıcıdır. Ticaret ortak çıkarlara sahip bireylerden meydana gelen yekpare bloklar arasında yapılmıyor. Daha çok uluslarüstü ve özel çıkarları olan, ekseri de çıkarları ait oldukları ulusun çıkarlarına karşıt olan, bireyler ya da gruplar arasında gerçekleşiyor. Ricardo'nun ardılları ekonomik optimumun hangi koşullarda gerçekleşeceğini açıklamaya çalışırlarken, gerçeğin bu yüzünü ihmal etmişlerdir"*.⁹ Burjuva iktisatçıları ve burjuva politikacıları her koşulda uluslararası ticareti mutlaka olumlu bir şey olarak sunmaya devam ediyorlar... Ne de olsa bal tutan parmaklılar sofrasına dahiller... Dolayısıyla, neyin nasıl üretilip ihraç edildiğinden bağımsız olarak, ihracat başarısından söz etmek anlamlı değildir.

Yükselen Piyasa mı, yeniden kompradorlaşma mı?

Türkiye'nin bugünkü manzarası, otuz yıllık neoliberal çılgınlığın ürünüdür ve neoliberalizm kapitalist barbarlığın en son ve en yıkıcı versiyonudur. Kapitalizmin yaklaşık beşyüz yıllık tarihinde hiç bir dönem, 1980 sonrasındaki kadar yıkıcı olmadı ve kapitalizm gayri-insanî yüzünü hiç bir dönemde bu kadar açık ve bu kapsamda göstermedi... Artık neoliberal kapitalist saldırının neden olduğu soysal kötülükler, insânî yabancılaştırma ve ekolojik yıkım, gezegeni ve insanlığı kritik bir

9 François Partant, **Kalkınmanın Sonu, Bir Alternatif mi Doğuyor?**, Çeviri: Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, s. 80.

eşiğe taşımış bulunuyor... Böyle bir tablonun ortaya çıkması-
nın nedeni de, 1980 sonrasında güçler dengesinin bütünüyle
ezilen ve sömürülen sınıflar [*yeryüzünün lânetlileri*] aleyhine
dönmesidir. Kapitalizmin tarihinin hiçbir döneminde politi-
ka da, toplum da ekonomiye bu ölçüde tâbi olmamıştı. Fakat
dikkat edilmesi gereken bir şey daha var: Ekonomi de hiç bir
dönemde bu ölçüde finans sermayesinin ve spekülâtörlerin
tasallutu altına girmemişti. Asıl aktörler spekülâtörler olun-
ca, sanayi kapitalizminin figürü olan sanayicinin de pabucu
dama atıldı, politika ve politikacı işlevsizleşip-silikleşti. Elbet-
te uzlaşmaz çelişkilerle mâlûl bir sistemde, şeylerin ve sosyal
olguların herkes için aynı anlama gelmesi mümkün değildir.
İşte bu yüzden ki, küresel plütokrasinin ve küresel oligar-
şinin efendileri, onlar için şarkılar besteleyen ‘bilim erbabı’,
‘medyatik aydınlar’, ‘konunun uzmanları’ ve ‘her konunun
uzmanı’ olan taife, şimdilik kepezeliği bir ‘başarı öyküsü’ ola-
rak sunabiliyor ama artık barutları tükenmek üzere...

Her ne kadar küreselleşme ve neoliberalizm birbirine sıkı
sıkıya bağlı bir süreç olsa da, aralarında özdeşlik varsaymak
şeylere uzaktan bakmak olur. Türkçeye küreselleşme olarak
çevrilen ‘globalization’ [Fransızca ‘mondialisation’] Marks’ın
büyük bir yetkinlikle gösterdiği gibi, kapitalizme içkin bir
temel eğilimdir. Ticaretin yaygınlaşması, sermaye hareketle-
rinin yoğunlaşması, gezegenin sömürüsü, neoliberalizmin bir
buluşu ve ona özgü bir orjinallik değildir. Kapitalizm yeni ve
‘orjinal’ bir üretim tarzı olarak sahneye çıktığı tarihten beri
globalleşme de yol almaya devam ediyor. Şimdilerde dünya
ölçeğinde ticaretin ve sermaye hareketlerinin yoğunlaşması,
çokuluslu veya ulusötesi denilen şirketlerin dünyanın tama-
mını etkinlik alanı haline getirmesi, uluslararası finans ku-
rumlarının yeni işlevlere koşulması söz konusu.

Fakat, neoliberalizm merkezde olsun, çevrede olsun,

kapitalizmin yeni işleyiş tarzına gönderme yapıyor. Emek yeni tür bir disipline tâbî tutuluyor, kapitalist işletmeler ve bir bütün olarak ekonomi 'hissedarların' ve kreditorlerin [créanciers] çıkarıyla uyumlandırılıyor, devlet kalkınmacılıktan ve sosyal korumacılıktan elini çekiyor, devlet müdahaleleri sadece sermayenin, özellikle de finans sermayesinin kârını artırmaya endeksleniyor, finansal kurumlar mantar gibi çoğalıyor, finans sermayesi ile finans dışı alanlar arasında yeni yeni ilişki biçimleri ortaya çıkıyor ve ilişki finans sermayesi lehine olarak bozuluyor, şirket birleşmeleri [füzyonlar] ve satın almalar hız kazanıyor, finansal liberalleşme başarının koşulu ve güvencesi olarak sunuluyor, finansal deregülasyon pupayelken yol alıyor, merkez bankalarının gücü ve özerkliği artıyor ve sadece fiyat istikrarını gözeten kurumlar haline geliyor [merkez bankasını devletler karşısında özerkleştirmenin nedeni, onları doğrudan küresel sermayenin hizmetine sunmak, devlet karşısında 'özerkleşirken' küresel sermayeye (küresel oligarşiye densin) bağımlı hale getirmek anlamına geliyor. Dolayısıyla özerkleştirmenin mantığı hakkında yanılısamyaya düşmemek gerekir...], çevreden merkeze kaynak transferi derinleşiyor, gezegenin tamamı sermayenin değerlenme alanı haline geliyor... Velhasıl neoliberalizmle birlikte küreselleşme yeni bir biçim alıyor.

Son otuz yıldır Türkiye'nin dışa açılması, liberalleşmesi, dünya ekonomisiyle 'bütünleşmesi', neoliberal kapitalist küreselleşmeyle *uyumlandırılması* büyük bir başarı, dahası bir *devrim* olarak sunuldu, sunuluyor. 1980'de '24 Ocak Kararlarıyla' alman viraj, girilen yol, Türkiye'yi nereye taşıdı? Veya nereye taşıyabilirdi? Hikayeyi saldırgan tarafından da saldırıya uğrayan tarafından da anlatabilirsiniz ve tamı tamına iki farklı hikaye ortaya çıkacaktır. Velhasıl, avcılarının ve aslanlarının anlattıkları hikaye farklı olmak durumundadır. Türkiye'nin 'dışa açılması' için birilerinin de 'içe açılması' gerekiyordu ve

açıldılar... Aslında içe açılan da, dışa açılan da Türkiye değil, Türkiye'nin beşeri ve doğal zenginliğini sömürüp-yağmalayan 'milli kapitalistler' ve küresel yağmacılar ittifakıydı... Küresel oligarşi ve içerdeki ortakları-uzantıları densin... Bunu Türkiye'nin 'iç' ve 'dış' kapitalistlerin sömürüsüne, yağma ve talanına sonuna kadar açılması olarak da ifade edebilirsiniz.

Eğer kapitalist bir toplumda politik kerte ile ekonomik kerte arasındaki 'denge' [veya karşılıklı belirleyicilik ilişkisi] politik kerte aleyhine bozulur ve ölçü kaçarsa, politika tarafından sermayeyi frenleyen ve sınırlayan unsur zaafa uğrarsa, şeylerin çığırından çıkması kaçınılmazdır. Elbette politika ile ekonomi arasındaki *belirleyicilik ilişkisi* derken, artık politika'nın sahneden çekildiği, bir işe yaramaz hale geldiği, 'işlevsizleştiği' gibi bir anlam çıkarmak doğru olmaz. Neoliberal küreselleşmeyle birlikte artık politika sadece sermayenin [özellikle de finans sermayesinin] tek yanlı çıkarını gözetir hale geldi. Ekonomik alana yönelik müdahaleler, düzenlemeler ve oluşturulan yeni kurumsal yapı ve mevzuat, sadece sermayenin değerlendirilmesi içindi. Başka hiç bir asgarî kaygı söz konusu değildi.

Başka türlü ifade etmek istersek, neoliberal küreselleşme çağında devlet müdahalelerinin varlık nedeni ve işlevi sömür-yü, kârı, yağma ve talanı büyütmektir. Şimdilerde Türkiye'de ve az-çok dünyanın her yerinde olan budur. Eğer kapitalizmin mantığı sonucu ortaya çıkan yıkıcı dinamik frenlenmezse, her bir ülkede ve dünya ölçeğinde yüzde seksen/yüzde yirmi tablosunun ortaya çıkması nerdeyse matematiksel bir sonuçtur. Doğal ve beşeri zenginliğin %80'ine nüfusun %20'sinin el koyduğu, geri kalan %20'nin de nüfusun %80'ine kaldığı durum... Elbette sorun sadece beşeri ve doğal zenginliğin %80'ine nüfusun %20'si tarafından el kurulmasından [yağmalanmasından] ibaret değil, bunun aynı zamanda doğa

tahribatı, dolayısıyla yaşamın temelinin aşındırılması pahasına gerçekleştiği gerçeğini de unutmamak gerekir... Sadece genel gelir dağılımı, zenginliğin ve gelirin paylaşılması değil, yaşamın başka alanlarında da aynı %80-%20 bölünmüşlüğü-nü ve kutuplaşmasını görmek mümkündür. Mesela bankalar-daki mevduatın %80'i bankaların %20'sine, ihracatın %80'i ihracatçıların %20'sine, üniversiteye girenlerin %20'si 'iyi' üniversitelerin 'iyi' bölümlerine, rollerin %80'i aktörlerin-aktrislerin %20'sine, vb.¹⁰ Neoliberal küreselleşmeyle birlikte, geride kalan dönemde emekçi sınıflar tarafından kazanılan ve geleneksel toplumdan miras kalan ne kadar koruma, vb. varsa tasfiye edildi-ediliyor. Bir bakıma sermaye tam bir tsunami gibi toplumu kapladı, insan ve toplum yaşamına dair ne varsa paralılaştırıldı, metalaştırıldı, birer kâr aracına dönüştürüldü.

Daha önce başka yerde defaâtle yazdığım gibi, II. Emperyalistler arası savaş sonrasında belki de kapitalizmin tarihinde ilk defa [görece de olsa], ezilen halklar ve sömürülen sınıflar lehine bir güç dengesi durumu ortaya çıkmıştı. Emperyalist ülkelerde işçi sınıfı taleplerini yükseltip-dayatacak güce ve olgunluğa ulaşmıştı, bu durum emperyalist sistemin efendilerini korkutuyordu, 'sosyalist' denilen ülkeler bloğu önemli bir güç odağı haline gelmişti, yeni bağımsızlığa kavuşan Asya, Afrika ülkeleri, yaklaşık 450 yıllık kolonyalizmin ardından bağımsızlıklarını kazanıp, ilk defa dünya siyaset sahnesinde yerlerini almışlardı. Bunun anlamı, emperyalist-kolonyalist dünya sistemine üç cepheden itirazın yükselmesiydi. İşte sanayileşmiş merkez ülkelerde 'sosyal devlet', 'kayıracı devlet' veya 'refah devleti' ya da sosyal demokrasi denilen böylesi bir güçler dengesinin eseri-ydi. Sermaye ödünler vermek zorunda kalmıştı ama bu ekseri dillendirildiği gibi, Sovyetler Birliği kaynaklı "komünist tehditten" çok, bizzat emperyalist ülke-

10 Bkz: Mark Buchanan, *"That's the way the money goes"*, New Scientist , 19 aout 2000.

lerdeki işçi sınıflarının dayatmasının ve anti-kolonyalist mücadelenin yükselmesinin sonucuydu. Zira işçi sınıfı faşizmin yenilgisi temelinde politik etkinliğini artırmıştı. Sözünü ettiğimiz uluslararası konjonktürde daha sonra 'Üçüncü Dünya' denilecek olan yeni bağımsızlığa kavuşan ülkelerde geçerli olan 'ulusal kalkınmacılık' böylesi bir güçler dengesinin sayesinde mümkün olmuştu. Üçüncü Dünya ülkelerinin yönetici sınıfları kapitalizme rağmen ve *karşılıklı bağımlılık ilişkisi dahilinde kalkınabilecekleri, Batı'yı yakalayabilecekleri, Batı gibi olabilecekleri velhasıl 450 yıldır uzak tutulduğu sofraya dahil olabilecekleri* yanılısaması içindeydiler. Türkiye'de bunun karşılığı 'Batıya rağmen batılılaşmak, *muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmaktı...*

Türkiye II. Emperyalist savaş sonrasında her ne kadar 'küçük Amerika' olma tercihi yapsa da, ulusal kalkınmacılığın dışında kalmayacaktı. Esas itibariyle 1950-1960 aralığında alt-yapı yatırımları kısmen tamamlandı, 1950'li yılların sonundan itibaren de hızlı bir sanayileşme sürecine girildi. Her ne kadar söz konusu olan 'bağımlı ve dışlayıcı' bir büyüme ve sanayileşme süreci olsa da, her şeye rağmen kayda değer bir sanayileşme ve büyüme mümkün olmuş, tarımsal üretimde önemli artışlar kaydedilmişti. Söz konusu dönemde sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam arttı, gelir artışına kamu hizmetleri ve sosyal hizmetler alanındaki iyileşme eşlik etti. Fakat bağımlı bir süreç söz konusu olduğu, sanayi kendi ihtiyacı olan dövizini kendi sağlayamadığı için, bu durum ancak kapitalist dünya sistemi genişlemesini sürdürdüğü sürece mümkün olabilirdi. Ve 1974-75'de kapitalist sistem yeniden 'yapısal krize' girdi. Krizle birlikte artık Türkiye [ve benzer durumdaki ülkelerde] geçerli ulusal kalkınmacılığa savaş ilan edilecekti. Kapitalizmin krizinin ardından Türkiye'deki bağımlı sanayileşme ve büyüme modeli de krize girdi. 1977-1980 aralığındaki 'çıkış arayışları' ve bocalamanın ardından,

Türkiye 24 Ocak kararlarıyla [1980] IMF'ye teslim oldu. O kadar ki, artık 'ulusal kalkınmacı model' tüm kötölüklerin nedeni sayılıp suçlanıyordu...

Aslında 24 Ocak kararları demek, *yeniden kompradorlaşma* tercihi yapmak, her türlü kalkınmacı iddiaya elveda demek anlamına geliyordu... Gerçek durum öyleydi ama 24 Ocak kararlarının mimarı olan Turgut Özal'ın, bir kurtarıcı, geniş vizyon sahibi, ufuk açıcı, tabu yıkıcı, vb. bir lider olarak sunulması, Türkiye'ye özgü bir ironi olmalıydı... Ülkenin ekonomik ve sosyal politika tercihlerinin, IMF, Dünya Bankası gibi emperyalist finans kuruluşlarına ihale edilmesinin bir başarı öyküsü olarak sunulması, emperyalist sermayenin [küresel oligarşinin] uzantısı olan Türkiye Büyük sermayesinin de büyük bir başarısıydı aslında. Elbette o kadar kolay başarı sağlamalarını 12 Eylül askerî darbesinin dayattığı devlet terör rejimine borçluydular... Kemalist ordunun dayattığı devlet terör rejimi olmasaydı, büyük sermayenin efendilerine 'gülme sırası' o kadar kolay gelmezdi...

Bu vesileyle neden 1980 sonrası dönemi *yeniden kompradorlaşma* olarak nitelendirdiğimize açıklık getirmek gerekiyor. Bilindiği gibi, geç dönem Latinceden Portekizceye geçmiş bir kelime olan *komprador*, modern sömürgecilik dönemine aittir. Latince satın alma anlamındaki *comprare*'den türemedir. Ekseri Çin ve bazı başka Asya ülkelerinde, kolonyalist-emperyalist metropollerin kapitalistleri, tacirleri adına çalışan yerli unsurları adlandırmak için kullanılıyordu. 'Çevrede' koloniyalizmin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve ona eklemlenmiş olarak varlığını sürdüren 'çevre' burjuvazilerini tanımlamak için kullanılan 'komprador burjuvazi', Marksist literatürün bir kavramıdır. Daha sonra komprador rejim, komprador aydın, vb. kavramlar da literatüre dahil oldu. Komprador burjuvazi, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde metropollerle yapı-

lan ticarete aracılık eden, ve ticaret hacmi büyüdükçe zenginleşen, 'ulusal' nitelik taşımayan, öyle bir sorunu ve kaygısı da olmayan, yönü emperyalist-kolonyalist metropollere dönük bir sınıftır. Esasen kolonyalizmle birlikte emperyalist dünya sisteminin çevresinde yer alan ülkelerde ekonomik yapı bütünüyle emperyalist metropollerin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenmişti. Merkezle yapılan ticaret, merkezden uyarılan, merkezin ihtiyacına cevap veren, *eşit olmayan bir uzmanlaşmaya* dayanıyordu.

Dolayısıyla yapılan üretim oradaki insanları yaşatmak için değil, merkezi zenginleştirmek içindi. Netice itibariyle halkın ihtiyaçlarına yabancılaştırmış bir üretim yapısı oluşmuş, ekonomik, sosyal, kültürel yapılar çarpıtılmıştı. İşte bağımsızlıkların kazanılmasının ardından bu eşitsiz ilişkiler bütünü'nün radikal olarak değiştirilmesi gerekiyordu. Bu da: 1. Ekonominin yönünü içeriye döndürmeyi [elbette dışarıyla bağları kesmek, içe kapanmak, otorşi anlamında değil], 2. Uluslararası ekonomik ve ticari ilişkiler bütünü'nün demokratikleştirmeyi gerektiriyordu. Yeterli olmasa da, taşı yerinden oynatmasa da, tam bir başarı sağlamasa da 'ulusal kalkınmacılığın' geçerli olduğu dönemde [1955-1975] bu yönde çabalar söz konusuydu. Nitekim 1955 yılında bağımsızlıklarını yeni kazanmış veya bağımsızlık mücadelesini sürdüren Asya ve Afrika ülkelerinin karizmatik liderlerinin önderliğinde, Endonezya'nın Bandung kentinde yapılan ünlü *Bandung Konferansında* [18-23 Nisan], bağımsızlığa gerçek bir içerik kazandırma niyeti ilan edilmişti. *Yeryüzünün lanetlileri* ilk defa bu konferansla tarihin öznesi olma, kendi kaderine sahip çıkma, beşeri ve doğal kaynaklarını kendi halklarının refahı için kullanma, ulusal onurlarını restore etme amacıyla tarih sahnesine çıktılar... Ve 'ulusal bir ekonomik ve sosyal düzen' kurmak üzere harekete geçtiler. Ekonominin yönünün 'içe döndürülmesi' ve ulusal ihtiyaçlara uygun bir ekonomik yapı ve işleyiş oluşturmak

üzere: 1. dışarının [emperyalist metropollerin] ihtiyaçlarına göre biçimlenmiş ekonomik yapıyı 'içe dönük' [autocentré] bir eklemlenme ve bütünlüğe kavuşturmak; 2. bu amaçla yabancıların kurumsal ve yasal ayrıcalıklarına son vermek; 3. bunun bir gereği olarak yabancılara ait şirketleri millileştirmek; 4. ekonomik yönetim için uygun bir kurumsal yapı ve işleyiş oluşturmak ve nihayet: 5. tek yanlı olarak sömürgeci-emperyalist güçlerin ihtiyacına göre işleyen uluslararası ekonomik yapıyı ve 'uluslararası hukuk sistemini' dönüştürüp yeniden yapılandırmak, demokratikleştirmek...

Üçüncü Dünya ülkelerinin emperyalist sömürü musluklarını kapatmaya yönelik bu tür girişimleri [yabancı sermayeyi millileştirmek, uluslararası ticaretteki eşitsizliğe ve dengesizliğe son vermek, ihraç ürün fiyatlarına istikrar kazandırmak, uluslararası ekonomik ilişkileri demokratikleştirmek, Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) oluşturma talebi, vb.], yeryüzünün efendileri için büyük bir tehditti. Eğer *yeryüzünün lânetlileri* kendi beşeri ve doğal zenginliklerini kendi refahları için kullanırsa, bu *yeryüzünün ayrıcalıklıların* beşyüzyıllık saltanatının sonu olurdu. Fakat, emperyalist efendileri kaygılandıran bir şey daha vardı: Eğer çevre ülkeler Batı'yı taklit etmeye kalkarlarsa, bu doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırır ve bir 'sürdürülemezlik' durumu ortaya çıkardı... Dolayısıyla emperyalizmin sosyalizm düşmanlığı ve Üçüncü Dünya düşmanlığı *bir ve aynı şeydir*. Mısır'ın karizmatik lideri Cemal Abdül Nasır 1956'da 'Süveyş Kanalı İşletmesini' millileştirdiğinde, İngiliz-Fransız koalisyonu boşuna Mısır'a savaş açmamıştı. Üçüncü Dünya ülkelerinde 1956-1972 aralığında emperyalist şirketlere ait varlıkların %20'si millileştirilmişti. Latin Amerika ülkelerinde yabancı şirketlere yönelik düzenlemeler sonucu ABD şirketlerinin kârlılık oranı 1963-1967 döneminde % 19, 9'dan 1968-1972 aralığında %12,8'e gerilemişti. Bir başına bu oranlar bile, 'Birinci Dünya'nın' hakim

kesimlerinin millileştirmeler karşısındaki tavrını açıklamaya yeter...

Ulusal ekonomi oluşturmaya, dış sömürüyü sınırlandırmaya, bu amaçla yabancı şirketleri millileştirmeye, toprak reformuna, vb. girişen, uluslararası ilişkileri 'dengeleme' yönünde talepler ileri süren Üçüncü Dünya'nın karizmatik liderleri, başta ABD olmak üzere emperyalist odaklı darbeler, savaşlar, suikastlar, komplolar ve siyasi cinayetlerle yok edildiler veya etkisizleştirildiler. İran'da petrolü milleştiren Musaddak CIA'nin peydahladığı bir askeri darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı ve hapse atıldı, 1954'te toprak reformu yaparak 'kötü örnek' olan Guatemala devlet başkanı Jacobo Arbenz bir darbeyle etkisizleştirildi, Süveyş Kanalı'nı milleştiren Arap milliyetçiliğinin karizmatik sîması Nasır. 1965'de Washington'da peydahlanan 1967'deki "altı gün savaşıyla" etkisizleştirildi, Bandung Konferansı'nın ve Bağlantısızlar Hareketinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Endonezya devlet başkanı Ahmet Sukarno 1965'de anti-komünist bir darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı, Bakır madenlerini millileştiren Şili'nin Marksist devlet başkanı Salvador Allende 1973'te CIA tarafından peydahlanan faşist bir darbeyle öldürüldü ve yerine emperyalizmin kuklası General Augusto Pinochet getirildi... 1961'de Kongo 'ulusal kurtuluş hareketinin' kurucusu ve ilk ve tek seçilmiş başbakanı olan Patrice Lumumba ABD-Belçika komplosu sonucu önce görevden uzaklaştırıldı iki ay sonra da katledildi, 1965'de Fransız istihbarat örgütünün dahliyle Faslı muhalif lider Mehdi Ben Barka, Paris'te kaçırılarak "kaybedildi [ölümüne dair sis perdesi o gün bugündür dağılmış değil, faili meçhul kalmaya devam ediyor], Küba Devriminin önde gelen liderlerinden Arjantinli Che Guevera 1967'de Bolivya dağlarında öldürüldü.... Türkiye'de rejimin nasıl kompradorlaşma sürecine sokulduğunu merak eden biri için yukarıdaki örneklerin hatırlanması önemlidir. Türkiye'de şiddet ve terö-

r n tırmandırılıp, askeri darbenin gerekçesi yapılmasının asıl amacı, ülkeyi ulusal kalkınmacı perspektifin dışına çıkarıp yeniden kompradorlaştırmaktı. Velhasıl Türkiye’de olup-bitenler başka yerlerdekinden bağımsız değıldi. Emperyalizmin kaybettiğı mevzileri geri alma saldırısıydı.

Ulusal ‘kalkınmacılığın geçerli olduğı [1955-1975], küresel planda da güçler dengesinin görece çevrenin ve bir bütün olarak ezilen halklar ve sömürülen sınıflar lehine olduğı dönemde, sanayileşme çabaları sonucu    nc  Dünya  lkelerindeki ekonomik yapı dönüşüme uğradı. Birçok ülkede alt-yapı, eğıtim, sanayi üretimi, vb. gibi alanlarda önemli sayılabilecek gelişmeler kaydedildi. Bunun anlamı artık sermayenin değırlenmesinin koşullarının çevrede de mümkün hale gelmesiydi. Bu durumun sonucunda  evre ülkeler arasında sanayisi olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayrışma ortaya  ıktı:. Ayrışmanın bir başka nedeni de 1970’li yıllarda petrol üreticisi ülkelerin bazılarının petrol fiyatlarındaki peş-peşe artışlar sonucu ‘zenginleşmesiydi’. Dolayısıyla 1970’li yılların sonuna yaklaşıldığında artık dünyanın manzarası 1945 öncesi gibi değıldi. Artık dünya tarım ürünleri ve maden üreticisi-ihracatçısı ülkelerle, sanayi malları üreticisi-ihracatçısı ülkelerden oluşmuyordu. ‘Yarı-sanayileşmiş ülkeler’ veya ‘yeni sanayi ülkeleri’ denilen bir ülkeler grubu ortaya çıkmıştı. Elbette yeni sanayi ülkeleri demek bu ülkelerin merkez kapitalist ülkeler gibi sanayileşmiş ülkeler olduğı anlamına gelmiyordu. Türkiye’nin de dahil olduğı bir grup    nc  Dünya ülkesine artık ‘yarı sanayileşmiş’ veya ‘yeni sanayi ülkesi’ dense de bu ülkeler kullandıkları ‘ileri’ teknolojiyi kendileri  retemiyorlar, merkez ülkelerden ithal ediyorlar, dolayısıyla sanayileşme teknolojik bağımlılığa dayanıyordu. Teknoloji tekeli eskide olduğı gibi emperyalist ülkelerin elinde kalmaya devam ettiğı sürece,  evre-merkez kutuplaşmasının ortadan kalkması mümkün değıldir.

Aslında bir ülkenin hiyerarşik dünya sistemindeki konumunu belirleyen, ne ürettiğinden çok neyi nasıl ürettiğidir. Siz pamuk üretirken başkası pamuk ipliği üretiyorsa, siz pamuk ipliği üretirken diğeri kumaş üretiyorsa, siz kumaş üretirken başkası konfeksiyon aşamasına geçmişse ve siz konfeksiyon aşamasına geçtiğinizde diğeri elektronik sektörüne kaymışsa, vb. bu aradaki ilişkide önemli bir değişiklik olduğu anlamına gelmez. Şimdilerde bir çok eski Üçüncü Dünya ülkesi sanayi malları ihracatı rekoru kırıyor ama ileri sanayi tekeli hâlâ merkezin elinde. Bu sorunla ilgili önemli bir hususu da akıldan çıkarmamak gerekir. Bilindiği gibi ‘sermayenin vatanı yoktur’ denir... Çokuluslu şirketler gelip sizin ülkenizde üretim yaptığında ve ürettiğinin çoğunu ihraç ettiğinde, gerçekleşen sanayileşmenin, büyümenin ve GSYH artışının nüanse edilmesi gerekir.

Şimdilerde sadece teknoloji değil, finans, iletişim, kitle imha silahları, yeryüzünün doğal kaynaklarına ulaşma tekeli, vb. de emperyalist ülkelerin tekelinde kalmaya devam ediyor. Dolayısıyla sanayileşmeden söz ederken, nasıl bir sanayileşme sorusunu da sormak gerekir. Daha verimli [kârlı] alanlara yönelen merkez ülkeler [gelişmiş ülkeler] bazı sanayi malları üretiminden çekiliyor ve bu alanlar Üçüncü Dünya ülkelere kaydırılıyor. Türkiye’de gemi yapımı [tersane], çimento, otomobil, vs. üretimindeki artışta olduğu gibi... Gelişmiş ülkeler ileri teknolojilere kayıyorlar ‘immateriyel’ de denilen yüksek katma değerli ‘bilgi yoğun’ teknoloji alanındaki etkinliklerini artırıyorlar. Bunun sonucunda görece geri teknoloji gerektiren mal üretiminden çekilmeleriyle birlikte, bazı imalat sanayii malları üretim ve ihracatları azalıyor ama bu onlar için bir güç kaybı anlamına gelmiyor. Tam tersine mukayeseli üstünlüklerini pekiştiriyorlar. Böyle bir kaymanın sonucu, üstelik ithal teknoloji ve ara-malı ithalatına dayalı üretimin ve ihracatın bir başına büyük bir başarı olarak sunulması uygun değildir.

Dolayısıyla dünya ticaretinde ‘yeni sanayi’ ülkelerinin payının artmasına ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Aynı şekilde şimdilerde ‘yükselen ülkeler’ de denilen ‘yeni sanayileşmiş’ ülkelerin sermaye ihracı yapmalarını da artık bu ülkelerin gelişmiş ülkelerden bir farkları kalmadığı şeklinde yorumlamak doğru değildir. Bu durum doğrudan sermayenin hareketinin bir sonucudur. Mevcut durumda yeryüzünün tümü sermayenin etkinlik alanı haline geliyor ve bu durum ülke performansının saptanması bakımından sorunludur. Sermayenin en yüksek kâr vadeden yere yönelmesiyle, oradaki durumun iyileşmesi arasında bir bağ kurmak mümkün değildir.

Yükselen Piyasalar kavramı 1980’li yılların başında türetilse de, asıl Sovyet sisteminin çöktüğü 1989-90 sonrasında iktisatçıların, finans uzmanlarının, politikacıların ve medyanın gözde kavramı haline geldi. Kavram ilk defa Hollandalı finans uzmanı Antoine van Agtmael tarafından 1981’de kullanıldı. ‘Uluslararası Finans Şirketi’nin uzman iktisatçısı olan Agtmael, yapısal kriz koşullarında değerlenme sorunu yaşayan finans sermayesine yeni fırsatlar sunma arayışındaydı. ‘Ulusal Kalkınmacılık’ döneminde bir çok Üçüncü Dünya ülkesinde yabancı sermayenin değerlendirilmesi için yeterli bir alt-yapı [ulaşım (yol, köprü, liman), haberleşme, iletişim, (posta hizmetleri telefon şebekesi), eğitimli-kalifiye işgücü, vb.] oluşmuş durumdaydı. Ulusal Kalkınmacılığın yerini neoliberal politikaların aldığı 1980 sonrasında, mali [finansal] liberalleşmeyle birlikte, birçok Üçüncü Dünya ülkesi finans sermayesi için de bir ‘değerlenme’ alanı haline gelecekti. Aslında *yükselen piyasalar* kavramı, daha önceki dönemde ‘yeni sanayi ülkeleri’ denilene yeni bir ad bulunmasından ibaretti... Finans sermayesi için de ‘değerlenme’ yolunun açılmasına bir orijinallik atfedilmiş, söyleme ‘şiiressellik’ katılmıştı...

Elbette her zaman olduğu gibi adlandırma ‘dışarıdan’,

merkezden gelmişti ve bu bir kaç yüz yıllık bir gelenektir. 1980 sonrası dönemde bir kaç istisna dışında, Üçüncü Dünya ülkelerinde neoliberal politikalarla ulusal-kalkınmacılığa dair ne varsa tasfiye edildi, sermayenin hareketini engelleyen-sınırlayan ne varsa ortadan kaldırıldı ve sermayenin önü sonuna kadar açıldı. Sadece doğrudan yabancı sermaye yatırımları için değil, finans sermayesinin sömürüsüne de uygun koşullar oluşturuldu. Korkut Boratav bu konuda şunları yazıyor: *“Üçüncü Dünya’nın büyük ekonomilerinin bir bölümünde, dış dünyadan gelecek kısa vadeli, spekülatif “sıcak” sermaye hareketlerini ekonominin bünyesine yedirebilecek uyarlamalar, özellikle finansal sistemlerde gerçekleştirilen dönüşümler sonunda hızla gerçekleştirildi. Bu ülke gruplarına öteden beri yönelmiş olan doğrudan yatırımların dışında yer alan “sıcak para” hareketleri, emperyalist sistemin metropollerinde konuşlanmış uluslararası finans kapitalin ve rantiyeye gruplarının arbitraj getirilerine dönük arayışlarınca yönlendirilir.*

Herhangi bir Üçüncü Dünya ülkesi, menkul kıymetler borsası oluşturmuşsa, borsada ve diğer ortamlarda yerli parayla işlem gören hisse senedi, tahvil veya bonolara yabancıların yatırım yapma izni verilmişse; yerli bankaların veya firmaların uluslararası finans sisteminden dövizle [dolarla] borçlanmaları serbestleşmişse, yerli bireylerin, firmaların ve bankaların dövizle işlem yapmaları üzerindeki engeller kaldırılmışsa, söz konusu ülke uluslararası finans kapital için çekici bir plasman alanı haline dönüşmüştür. Yerli parayla ifade edilen faiz oranları veya borsalarda beklenen değer artışları yüksekse ve yatırım dönemi boyunca yerli paranın önemli boyutlarda devalüasyonu beklenmiyorsa, uluslararası finans kapital dolar/avro/yeni/sterlin cinsinden yüksek oranlı getiriler gerçekleştirebilir. Özellikle yerli paraların, büyük boyutlu sermaye girişleri ve “otonomlaşan” merkez bankalarının uluslararası finans kapitalin çıkarlarını gözetmekle görevlendirilmesi nedeniyle, “normal” dönemlerde

döviz ucuzlar ve arbitraj getirileri esasen yüksek olan nominal faiz [getiri] oranlarını da aşar.”¹¹

Türkiye’nin de aralarında bulunduğu ‘*yükselen piyasa ekonomileri*’ veya “yükselen ülkeler” grubuna dahil ülke sayısı değişmekle birlikte 30 kadar ülke bu gruba dahil ediliyor. Bunlar arasında da Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin, BRIC kısaltmasıyla ‘en hızlı yükselenler’ sayılıyor. Kimileri bunlara Meksika’yı da dahil edip BRICM diyor, başkaları Güney Afrika’yı ekleyip BRICS diyor... Ne olursa olsun söz konusu ülkelerle ilgili ‘adlandırma’ hep emperyalist merkezlere ait... Şimdilerde dünyanın tamamı sermayenin etkinlik alanı haline gelmişken, artık *yükselen piyasa ekonomileri* denilenler de sermaye ihraç ederken [Zira söz konusu ülkeler 2005 yılında 117 milyar dolar sermaye ihraç etmişlerdi ve bu oran toplam dünya sermaye ihracının %17’siydi], soruna nasıl yaklaşmak gerekir? Ya da *yükselen piyasa ekonomilerinin* performansı kimin için ne anlama geliyor? Yükselen yıldızlar [BRIC] arasında ilk beşe giren Hindistan, 1991 sonrasında neoliberal küreselleşme kervanına katıldı, ortalama %6 büyüme gerçekleştirdi, özellikle ‘yüksek teknoloji’ alanında etkinliğini artırdı, bu zaman zarfında bir milyon yeni milyoner yaratıldı.

Lâkin bir tarafta milyoner yaratmak, karşı tarafta yoksul yaratmadan mümkün olamazdı... Eğer kapitalizm söz konusuysa başka türlü olamazdı... Yıldızın yükseldiği, ekonomik büyüme rekorları kırıldığı 1991 sonrasında *yeni yoksulların sayısı da 58 milyon arttı...*¹² Demek ki, ‘başarı’ herkes için aynı anlama gelmiyor. Benzer durum Türkiye de dahil tüm *yükse-*

11 Korkut Boratav, “*Yükselen Piyasalar*” **Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü**, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2008, ss. 1425-1428.

12 Majid Rahnema - Jean Robert, **La Puissance des Pauvres, essai**, Acte Sud, 2008, p. 164. [Bu eserin (Yoksulların Gücü) Şule Ünsaldı tarafından yapılan çevirisi Özgür Üniversite Kitaplığı tarafından yayına hazırlanmaktadır. F.B.]

len piyasa ekonomileri için geçerlidir. Türkiye son sekiz yılın altısında büyüme rekoru kırdı [tabii son iki yılda kırılan küçülme rekorunu da unutmamak gerekir] bu zaman zarfında dolar milyonerlerinin sayısı hızla arttı... 2006'da 42 bin olan dolar milyoneri sayısı 2007'de 8 bin artarak 50 bine yükseldi. Bir yılda dolar milyonerlerinin sayısı 8 bin artarken işsiz ve yoksul sayısının ne kadar arttığı hiç gazetelere manşet olmuş, televizyonların ana haber bültenlerinde birinci sırada yer almış mıydı? Alabilir miydi? Elbette hızlı büyümenin yegâne çelişkisi ortaya çıkardığı sosyal kötülükler değil, milyoner artışına doğanın aşınması da eşlik ediyor... Bir yerlerde beş ve yedi yıldızlı oteller yükselirken başka yerlerde başka yıldızların nasıl söndüğü gözden kaçıyor...

2. Tarım 'muasır medeniyet' seviyesinin üstüne çıkarsa...

Evrensel bir kapitalist modernizasyon projesinden başka bir şey olmayan kalkınma düşüncesi, esas itibarıyla 1945-1955 yılları arasında büyük Amerikan üniversitelerinde oluşturuldu. İzleyen dönemde söz konusu modernizasyon projesinde tarım, köy ve köylülük [kır kesimi densen], hep merkezî bir yere sahip olacaktı. Hakim anlayışa göre azgelişmişliğin ve yoksulluğun gerisinde doyumluk tarıma dayalı kır ve köylülük vardı... Gerilikten, yoksulluktan ve azgelişmişlikten kurtulmanın yolu, köylülüğü dönüştürmekten, onu 'modernleştirmekten', 'kalkındırmaktan' geçirdi. Gerilik, geri kalmışlık ve geleneksellik köylülükle özdeşleştiriliyordu. Eğer köy ve köylülük [kır kesimi denilen] ilerlemenin, modernleşmenin önünde bir engel oluşturuyorsa, o zaman sorunun çözümü de sosyal bir kategori olan köylülüğün tasfiyesinden geçirdi... Velhasıl modernleşme söylemi *sosyal darwinizmin* yeni versiyonundan başka bir şey değildi... Geçerli anlayışta köylülük *modernleştirici elit* tarafından dönüştürülmesi, eğilip-bükülmesi, hizaya getirilmesi gereken bir nesne, biçimlendirilmesi,

şekillendirilmesi gereken pasif bir yığın, bir *araç* olarak görülüyordu. Üstelik köylülük sınıflara bölünmüş, çelişkilerle mâlûl bir sosyal kategori de sayılmıyordu... Bir tarafta modernleştirici aktif elit [özne], diğer tarafta pasif kitle [nesne] söz konusuydu ve kitlenin iradesinin hiç bir kıymet-i harbiyesi yoktu. ·

İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi, aradan geçen zamanda bu anlayışta bir değişiklik olmadı. Kır kesiminin veya köylülüğün sahip olduğu kaynağın harekete geçirilmesiyle, modernleşmenin ve kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün olacaktı ki, onun da yolu sanayileşmekten ve ekonomik büyümeden geçerdı. Aslında orada *kavramın kendindeki çelişki* denilen söz konusuydu. Bir yanda kır kesiminin yoksulluğundan söz edilirken diğer yanda da onun sahip olduğu kaynağın [zenginliğin] harekete geçirilerek kalkınmanın gerçekleşeceği düşüncesi tam bir çelişkiydi... Ekonomik büyüme için yatırımların artırılması, yatırımların da tarımsal artığa dayandırılması gerektiğinin söyleniyor oluşu, retorikle realite arasındaki uyumsuzluğu ele veriyordu. Büyüme yatırımların artırılmasını, yatırımların artması kârların büyümesini, kârların büyümesi de düşük ücretleri ve çalışma süresinin uzatılmasını gerektiriyorsa, asıl amacın tarım sektörünü [köylülüğü] kapitalizmin etkinlik alanına sokmak olduğu gayet açıktır... Modernleşme söyleminin veya kalkınmacılığın asıl misyonu, gerçek niyeti gizlemektir ki, gerçek niyet kır kesimini sermayenin değerlenme alanı haline getirmek, velhasıl kır kesimini, köylülüğü densin, kapitalist sınıfın çıkarlarıyla *uyumlandırmaktır...*

Eğer kır kesimi gelişmenin, modernleşmenin, ilerlemenin, kalkınmanın... önünde bir engel oluşturuyorsa, ekonomik, sosyal, politik, kültürel *geri* yapılar ve değerler nasıl dönüştürülecek, sermayenin sömürüsüne nasıl açılacaktı? İşte

bu amaç için ‘güçlü’ ulus-devlete gerek vardı. Ancak güçlü devlet ilerlemeye, ‘kalkınmaya’ direnen “geri ve gerici”, “uygarlık düşmanı” unsurların üstesinden gelebilirdi. Yeryüzünün efendileri, modernleştirici güçlü devleti bu yüzden pek sevdiler ve her zaman da desteklediler. ‘Bilimsel’ literatürde adıyla çağrılmayıp, *geleneksel* sektör denilip, ilerlemeye ve modernleşmeye *ehil olmadığına* karar verilen geniş köylü kitlesinin direncinin kırılması, ‘terbiye edilmesi’, gerektiğinde modernleşme, kalkınma, ‘ülkenin birlik ve bütünlüğü’ için cezalandırılması, ezilmesi, eğilip-bükülmesi, hizaya getirilmesi, ancak güçlü devlet sayesinde mümkün olabilirdi. Köylülüğün önemli ölçüde tasfiye edildiği, *modernleşmenin* ‘gerçekleştiği’ sonraki dönemde de güçlü devlete olan ihtiyaç azalmak şurada dursun daha da artacaktı... Zira, modernizasyonla birlikte mülksüzleşmiş, proleterleşmiş *geleneksel sektör* yoksullarının önemli bir bölümü kentlerin varoşlarına taşınmış, *enformel sektöre* dönüşmüştü [veya *kayıt dışına* çıkarılmıştı]. Eğer ‘tehlike’ büyük kentlerin varoşlarına taşınmışsa, güçlü devlete de *her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaz mıydı?*

O halde Batı düşüncesine içkin [mündemiç] doğaya, toprağa, onun üzerinde yaşayan topluluğa, kendine benzemeyene, farklı olana bu düşmanlığın ve küstah yaklaşımın gerisinde ne vardı? Aslında bu sorunun cevabını Batı felsefesi ve Hıristiyanlık ikilisinde bulmak mümkündür. Aristo başta olmak üzere, kadim Yunan [Grek] düşüncesinde toprak maddedir [matière] ve madde cansız, durgun, hareketsiz, devinimsizdir. Kendiliğinden ve kendisi olarak bir önemi ve kıymeti harbiyesi yoktur, velhasıl bir şey değildir. Herhangi bir maddenin *bir şey olabilmesi* için canlandırılması, kımıldatılması, hareket ettirilmesi, biçimlendirilmesi, dönüştürülmesi gerekir. Madde hareketsiz, cansız ve pasiftir. Buna karşılık biçim [forme] dinamik ve aktiftir. Erkek/dişi ikilisinde dişi pasif madde, erkek de dinamik ve biçimlendirici-harekete ge-

çirici formdur. Ancak bu ikisinin birleşmesi sonucunda bir şey yaratılabilir, bir meyve türeyebilir...

Kökleri Kadim Grek düşüncesine dayanan bu anlayış, daha sonra Hegel tarafından yeniden formüle edildi. Hegel'e göre doğa [toprak] kendiliğinden bir etki yaratamaz zira cansız, hareketsiz, devinimsiz maddedir. Bir şey olabilmesi için başkası olan *tinle* [ruhla] buluşması gerekir. Hegel'e göre madde kendisi olabilmek, bir şey olabilmek için, ruha [esprit] ihtiyaç duyar. Velhasıl Hegelci diyalektikte doğanın kendine kavuşmasının, bir şey olmasının yolu kendinden kurtulmasından, diyalektik inkârdan geçer. Hristiyanlıktaysa, biçim [forme] ruh [tin] ve madde [matière] karşıtlığı varsayılıyor, madde de doğayla özdeş sayılıyordu. Her ne kadar Kutsal Kitapta insanın topraktan imal edildiği hikaye edilse de, tanrısal soluk onu canlandırmadan bir hiçtir, bir hayvandır [bestialité] ve ruh bedeni terkettiğinde de bir kadavradır. Bu tür bir hiyerarşinin varlığı demek, toprağın [doğanın] aşağı, alt, bayağı bir statüye indirgenmesi, velhasıl değersiz sayılması demektir... İşte böyle bir dinsel/felsefi düşünsel geri plana dayalı anlayış, doğayı sınırsız bir şekilde sömürülebilir, yağmalanabilir, talan edilebilir bir nesne, değersiz bir şey mertebesinde görüyordu. Bu anlayış kapitalizm çağında insan muhayyilesini zorlayan bir aşırılığa vardırdı ve neoliberal küreselleşmeyle birlikte de bütünüyle çıkırından çıktı.

Doğanın Diyalektiği adını taşıyan ünlü eserinde Friedrich Engels, bu anlayışı aşma girişiminde bulunuyordu: *"Doğa üzerinde kazandığımız zaferlerle fazla böbürlenmemeliyiz. Zira, kazandığımızı sandığımız bu tür her zaferden doğa bizden öcünü alacaktır. Her zafer başlangıçta beklediğimiz sonuçları doğuruyormuş gibi görünür ama ekseri ikinci üçüncü planda olumlu olarak gördüğümüz başlangıçtaki sonuçları yok eden ve önceden öngörülemeyen etkiler ortaya çıkarabilir... İşte*

bu yüzden attığımız her adımda fark ediyoruz ki, hiç bir zaman bir fatihin yabancı bir halk üzerinde kurduğu egemenlik gibi, doğa dışında bulunan bir kişi gibi doğaya egemen olamayız; tam tersine, etimiz, canımız, kanımızla onun bir parçasıyız, ondan bir parçayız ve tam da onun ortasında, içindeyiz. Başka bütün yaratıklardan farklı olarak, doğa üzerinde kurduğumuz tüm egemenlik, onun yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulayabilme avantajına sahip oluşumuzla sınırlıdır.

*Esasen her geçen gün söz konusu yasaları daha doğru anlamayı öğreniyor ve doğanın normal akışına yaptığımız müdahalelerin uzak ve yakın etkilerinin farkına daha iyi varıyoruz. Özellikle de içinde bulunduğumuz yüzyılda doğa bilimlerinde sağlanan önemli ilerlemelerden sonra, hiç değilse günlük üretim faaliyetlerimizin en uzak doğal etkilerini bile öğrenip, olup-bitenlerin farkına varabilecek, dolayısıyla da onları denetleyebilecek duruma geliyoruz. Elbette bu ilerlemeler ölçüsünde insanlar, doğa ile olan iç-içeliklerinin sadece farkına varmakla kalmıyor, sezgisel düzeyin ötesine geçip onu daha iyi de öğreniyorlar. Ve insanlar doğayla **bir ve bütün** [İtalikler ve bold bana ait F.B.] olduklarını anladıkları ölçüde, Avrupa'da klasik çağın sona ermesinin ardından ortaya çıkıp, Hristiyanlık la birlikte en üst seviyeye çıkan, düşünce ile madde [l'esprit et la matière], insan ile doğa, ruh ile beden [l'âme et le corps] arasında var olduğu kabul edilen aptalca ve gayri tabii karşıtlık da anlamsız hale geliyor.”¹³*

İleriki sayfalarda kısaca da olsa değineceğimiz gibi, Engels yukarıdaki tespitleriyle doğaya yaklaşımdaki sakatlığa dikkat çekse de, tarihsel Avrupa solu geçerli burjuva anlayışın dışında yeni, farklı, orjinal bir şey üretmedi, yeni bir rotaya giremedi. Dolayısıyla ‘resmi Avrupa solunun’ ve ‘reel sosyalizmlerin’ doğaya bakışı sakattı.

13 Friedrich Engels, *La Dialectique de la Nature*, Éditions Sociales, 1975, pp, 180-181.

Türkiye’de tarımsal kapitalist ‘modernleşmenin’ üç aşaması veya iflasa giden yol

Tarımsal üretimin kapitalistleşmesiyle tarımın kapitalizmin etki alanına girmesi birbirinden farklı ama aynı zamanda da tamamlayıcı iki süreçtir. Bir çiftçinin üretmek için kapitalist işletmelerden girdiler [traktör, mazot, kimyasal gübre, tohum, herbisit, pestisit, vb...] satın alması ve mahsulünü kapitaliste veya kapitalist devlete satması, çiftçinin kapitalizmin etkinlik alanında faaliyet göstermesi demektir. Kapitalistleşmeyle, tarımsal üretim faaliyetinin herhangi bir kapitalist sanayi işletmesinde olduğu gibi, *sermayenin yeniden üretim* sürecine veya aynı anlama gelmek üzere *kapitalist sermaye birikim* sürecine dahil olmasıdır. Çiftçi birinci durumda kapitalist bir toplumda varolma mücadelesi verirken, ikinci durumda sürekli büyüyüp genişleyen etkisi ve kapsayıcılığı sürekli artan kapitalist tarım işletmeleri söz konusudur. Zamanla küçük üreticiler büyük kapitalist tarım işletmeleri tarafından yutulur, mülksüzleşip-proleterleşir ve kır kesiminden kovulur. İşte bu süreçteki her ileri aşama geçerli modernleşmecilerlelemeci-kalkıncı yönetici elitler tarafından bir başarı olarak sunuluyor. Kır kesiminin yağmalanmasının bir başarı öyküsü olarak sunulabilmesi de, kalkınma, ilerleme ve modernleşmeye dair yaratılmış *yanlış bilinç* sayesinde mümkün oluyor. Değil mi ki, insanlar kapitalist modernleşmenin iyi, arzulanır, yararlı bir şey olduğuna inandırılmışlardır...

Başka yerlerde olduğu gibi, Türkiye’de de tarım sektörü geriliğin, az gelişmişliğin, yoksulluğun kaynağı olarak görüldü, görülmeye devam ediyor. Yoksulluk zincirini kırmak için köyün kalkınması gerektiği söyleniyor. Aslında asıl yapılan ve yapılmak istenen köyün ve köylülüğün tasfiyesinden başkası değildir... Politikacılar, yüksek devlet ricali, akademi cemaati ve medyanın akli evvelleri tarafından her vesileyle tarımdaki

fazla nüfusun, 'gizli işsizlerin' kentlere transfer edilerek, sanayileşmenin sağlanması velhasıl kır kesiminin 'kalkınmış' ülkelerdeki düzeye indirilmesi gerektiği söyleniyor. Eğer toplum modeli olarak 'kalkınmış' Batılı kapitalist ülkeler örnek alınmışsa, bunda şaşılacak bir şey yoktur. Elbette onun gibi olmak için onun yaptığını yapmak da işin doğası gereğidir. Lâkin bazı sorular akla geliyor: Birincisi, taklit edilmek istenen Batılı 'ileri' kapitalist ülkelerde nasıl oldu da köylü nüfus bugünkü oranlara geriledi; ikincisi, oradaki durumu burada taklit etmek mümkün müdür; üçüncüsü de, oradaki durum taklit edilmeyi hak ediyor mu?

Batı'da köy nüfusunun kentlere taşınması uzunca bir zamana yayıldı. Batı Avrupa ülkelerinin dünyanın sanayi merkezi durumuna geldiği dönemde, sanayi önemli bir işgücüne ihtiyaç duyuyordu, dolayısıyla yükselen sanayi sektörünün kır kesiminin mülksüzleşip, proleterleşen kitlelerine istihdam yaratma potansiyeli yüksekti; nüfusunun önlemlerce bir kısmı dış göçlerle başka kıtalara [Amerika, Afrika, Avustralya, Yeni Zelanda, vb.] göç etmişti. Şimdilerde bu koşulların hiçbiri Türkiye ve benzer durumdaki ülkeler için geçerli değil. Artık teknolojik gelişmeyle birlikte ve her ileri aşamada daha az canlı emeğe ihtiyaç duyuluyor. Üretimdeki artışa işsizlik artışı eşlik ediyor ama retorik farklı. Israrla işsizliğin çaresi olarak üretim artışı [büyüme] gösteriliyor... Oysa üretim artar, kapitalist işletmeler göz kamaştırıcı kârlar gerçekleştirirken, istihdam geriliyor, işsizlik büyüyor, eğretilelik yaygınlaşıyor. Sonuç: Yoksulluğun ve sefaletin derinleşmesi...

Türkiye'de tarımın evrimiyle ilgili üç dönem ayrımı yapılabilir: 1923-1950 döneminde kır kesiminin kaderi toprak ağaları, tefeciler, toprak kapitalistleri ve jandarmaya ihale edildi; 1950-1980 dönemi, dünyanın başka yerlerindeki 'ulusal kalkınmacılık' rüzgarının da etkisiyle, devletin tarım sektörü-

ne ilgisi arttı ve devlet kapitalist modernleşmede önemli roller üstlendi; nihayet 1980 sonrasında tarımın ve bir bütün olarak köylülüğün kaderi, çokuluslu şirketlerin [küresel oligarşinin densin] insafına terkedilmiş bulunuyor... Fakat bütün bu dönemlere damgasını vuran hâkim anlayış, Türkiye’de kır kesimi veya tarım söz konusu olduğunda işe ‘sınıf’ ilişkilerini asla karıştırmamaktır. Dün olduğu gibi bugün de Türkiye’de kır nüfusunun *sınıfsız, kaynaşmış bir kitle* olduğu söyleniyor. Daha doğrusu oradaki gerçek durumu yok saymak esas... Öyle bir köylülük ve tarım sektörü tasfiri yapıldı-yapılıyor ki, orada ne toprak ağalığı ne de büyük tarım kapitalistleri, ne topraksız köylüler, ne de tarım proletaryası diye bir şey vardır. Elbette ağalığın-şıhlığın ve kapitalistin olmadığı yerde topraksız köylü ve tarım proleteri de olmazdı... Eğer Türkiye kırları hepsi birbirine benzeyen küçük köylülerden oluşuyorsa, o zaman elbette bir toprak reformuna da ‘gerek duyulmazdı...’ Yaklaşım böyleydi ama rakamlar başka şey söylüyordu: Devletin adının cumhuriyet olarak değiştirildiği dönemin başında, ailelerin %5’lik bölümü, tüm toprakların %65’inin sahibiydi... Devlet adamlarının ve akademinin bilimi kendinden menkul ‘liberal’ zevatının söyledikleri, aynı devletin İstatistik Enstitüsü’nün verdiği rakamlar tarafından yalanlanıyordu...¹⁴ Özetle 1923-1950 döneminde küçük köylülerin sahip oldukları toprağın sınırı, ağalar/tefeciler/tarım kapitalistleri ve jandarma ittifakı tarafından belirleniyordu...

İşte kır yoksulları ve küçük çiftçiler için cumhuriyetin ‘altın çağı’ böyle bir şeydi... Cumhuriyetin ilam öncesi ve sonrası dönemde, toprak ağaları ve tarım kapitalistleri topraklarını [ve tabii iktidarlarını] üç yolla genişletmişlerdi: 1. Ermeni katliamı ve Rum, Süryani, Keldani... tehciri sonucunda katledilen veya sürgün edilenlerin topraklarına el koyarak; 2. Kü-

14 Bkz: Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Ankara, 1973, s 24.

çük ve az topraklı köylülerin toprağını zorla, haydutlukla ele geçirerek; ve 3. Kabul edilen Yeni 'Medeni Kanun'u lehlerine kullanıp, köylünün ortak kullanım alanı olan toprakları ve meraları özel mülkiyetlerine geçirerek... 1923 sonrasında pek çok 'inkılaplar' yapıldı ama asla bir toprak inkılabı yapılmadı. Yapılamazdı zira toprak ağaları ve tarım kapitalistleri egemen sınıf ittifakının en güçlü unsuruydu. Kır kesiminin egemenleri olan toprak ağalarına, şıhlara, mütegalibeye, kır kesiminin zorbalarına dokunmayan bir rejimin modernliği ne anlama gelebilirdi? Modernliğin, ilericiliğin, 'çağdaşlığın' timsâli olan Kemalist rejim, toplum yaşamını angaje eden hiç bir temel soruna dokunmadı, dokunamazdı. Uzmanlaştığı 'inkılap' alanları doğrudan insanların [emekçi sınıfların] yaşamını angaje etmeyen, sorunun kaynağına inmeyen şeylerdi... Elbette bununla Kemalist inkılaplar önemsizdi demek istenmiyor. Yapılan inkılaplar devletin toplum üzerindeki iktidarını güçlendirmek, devletin baskıcı gücünü takviye etmek amacıyla gündeme gelmişti. İnkılaplar, diktatörlüğün baskıcı gücünü ve kapsayıcılığını pekiştirmenin hizmetindeydi. Modernleşen toplum değil, devletti, söz konusu olan diktatörlüğün 'modernleşmesiydi'... Gerçek durum böyleydi ama retorik farklıydı ve uzaktan bakıldığında rejime modernlik, çağdaşlık ilericilik görüntüsü veriyordu... Başka türlü ifade edersek, kapitalist modernizasyonun araçlarıydı... Zira rejim, varlığını geri ve gerici hakim sınıf ittifakına borçluydu... Her halde 1948 yılında bile Çukurova'nın en büyük toprak ağalarından biri olan Cavit Oral'ın tarım bakanı olduğunu, Emin Sazak gibi Eskişehir'de 70 bin dönüm toprağın sahibi bir ağanın TBMM'nin en etkili mebuslarından biri olduğunu hatırlamak, Türkiye'de bugüne kadar neden bir *toprak reformu yapılmadığını açıklamaya yeter*... Aynı şekilde Aydın ovasının en büyük toprak ağası-kapitalisti, ünlü *Çakırlar Çiftliği*'nin sahibi Adnan Menderes'in de 1950-1960 döneminde on yıl süreyle başbakanlık yaptığını da hatırdan çıkarmamak gerekir...

Velhasıl aradan geçen dönemde kır kesiminde mülkiyet ilişkilerine dokunulmadı, dokunulamazdı... Sınırlı 'dokunmalar' söz konusu olduğunda da amaç büyük toprak sahiplerini daha da zengin etmek, etkinlik alanlarını genişletmekti... Unutmamak gerekir ki, 1960'lı yıllarda bile toplam nüfusun %67'si köylerde yaşıyordu ve tarımsal nüfusun %10'u, tarımsal gelirin %52'sine el koyuyordu. Böyle bir tablo söz konusuysen, Türkiye'de bir toprak sorunu olmadığına ısrarın sürüp gitmesi rahatsız edici bir çelişki olmalıydı...

Bu konuda Oya Köymen şu yerinde tespiti yapıyor: *"Görüldüğü gibi 1920'lerden günümüze, iktidarların ve toplumbilimlerindeki baskın liberal görüşün bulunduğu nokta, Türkiye'de hiçbir zaman büyük toprak mülkiyetinin olmadığı ve Türkiye'nin tarımda kendi kendine yeten adeta bir küçük köylü cenneti olduğudur. Bu iddiaların 85 yıl boyunca olağanüstü 'istikrarlı' biçimde, dünya ve Türkiye ne kadar değişirse değişsin hiç değişmemesi, gerçekten üstünde düşünülmesi gereken, dikkate değer bir durumdur"*¹⁵

İkinci emperyalistler arası savaş sonrası dönemde, özellikle de 1950'den başlayarak, Türkiye kırlarında hızlı bir kapitalist modernizasyon süreci başladı. Demokrat Parti'nin iktidarı, 'demokrasinin altın çağı' olarak sunulsa da, asıl 'altın çağı' yaşayanlar kır kesiminin egemenleri olan toprak ağaları ve tarım kapitalistleriydi. Nitekim "Marshall Yardımı" dahilinde ABD'den ithal edilen traktörler, 600 dönüm ve üstünde toprak sahibi olan 'çiftçilere' öncelikle tahsis edilmişti... Tarıma traktörün ve başka tarım makine ve aletlerinin girmesi ve kimyasal gübre kullanımının artmasıyla, kır kesiminde mülksüzleşme, dolayısıyla proleterleşme hızlandı. Türkiye'de 1948 yılında yaklaşık 2000 olan traktör sayısı 1958'de 40.000

¹⁵ Oya Köyinen, *"Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar"*, Mülkiye 262, Bahar/ 2009, Cilt: XXXIII.

bine yükseldi. Tarımdan tarım dışı sektörlere [sanayi-ticaret] değer transferi hızlandı. Traktörün girişinin önemli bir sonucu da köy tarımının ve yaşamının önemli bir unsuru olan meraların, dolayısıyla küçük köylülerin hayvan yetiştirme olanağının yok edilmesi idi. 1928 yılında 46,3 milyon hektar olan mera alanları, şimdilerde 20 milyon hektarın altına inmiş durumda. Tarım sektöründe kapitalist modernizasyon mülksüzleşmeyi ve proleterleşmeyi hızla büyütüyordu ama kır kesiminden kovulan geniş kitlelere istihdam yaratacak, açığa çıkan nüfusu bünyesinde massedecek bir sanayi mevcut değildi. Tarımın modernleşmesi [kapitalistleşme sürecinin hızlanması ve derinleşmesi] kırlardan kentlere doğru hızlı nüfus akışı [göç], kent nüfusunu hızla artırıyordu ama kentleşmeye uygun alt-yapı ve yeni proleterlere istihdam sağlayacak bir sanayinin mevcut olmadığı koşullarda, kent varoşları birer sığınma alanları haline geliyordu. 1940-1950 aralığında kent nüfusu artışı %21 iken, 1950-1960 döneminde %79'du... Bu oranlar Türkiye'de kapitalist modernleşmenin hızlandığı dönemde mülksüzleşmenin ve proleterleşmenin de nasıl derinleştiği hakkında fikir veriyor. Yanılsama yaratan bir şey daha var: 1923 sonrası dönemden bugüne kadar, özellikle 1923-1980 aralığında tarıma devlet desteği aralıksız devam etti ama tarımsal destekler hiç bir zaman kırların asıl unsuru olan geniş küçük köylülüğü, zar-zor geçimini sağlayana mütevazı küçük çiftçileri gözetmedi ve bunda şaşılacak bir şey yoktur. Yapılan destekler rejimin sınıfsal karakterinden bağımsız olabilir miydi?

Tarım sektöründe veya Türkiye kırlarında kapitalist modernizasyondan muzdarip olan sadece geçimini tarımdan sağlayan bu toplumun cefakâr çiftçileri değil. Yağma ve talan toplumun sadece bugününü değil, geleceğini de angaje ediyor. Her şey yağmalanıyor, birer sömürü ve kâr aracı haline getiriliyor ve yapılanlar 'piyasa ekonomisinin' ve 'demokrasi-

nin' bir gereği olarak sunuluyor. Üstelik piyasa ekonomisiyle demokrasi arasında da bir özdeşlik olduğu varsayılıyor... [Bu sefil anlayış üzerinde kitabın dördüncü bölümünde duracağım]. Bütün bunlar elbette 'piyasa ekonomisinin' bir gereği ama insanlığın bir gereği değil... Sahil şeridinde tarımsal üretime elverişli toprakların beş yıldızlı oteller tarafından kapatılması, yabancı ve yerli zengin turistler için golf sahaları haline getirilmesi, piyasa ekonomisinin mantığıyla bire bir uyumlu ama ortaya çıkan ve çıkması muhtemel sonuçların *insanlığın da bir gereği* sayılması mümkün değil. Elbette kıyı şeridinin küstahça yağmalanması sadece zengin turizmi için beş ve yedi yıldızlı otellerin dikilmesinden ibaret de değil, 'yazlık ev' saçmalığıyla güzelim topraklar betonlaştırılıp-çirkinleştiriliyor, toprak öldürülüyor, sadece bitki örtüsü ve doğallık yok edilmiyor, deniz de dahil, kıyı şeridindeki herşey kirletilip yok ediliyor. Ve betonlaşma arttıkça Türkiye'nin GSYH'si artıyor, Türkiye hızla 'yükselen ülkeler' grubuna katılıyor... Hepsi bu kadar da değil, en verimli topraklar üzerine fabrikalar, oteller inşa ediliyor, barajlar, otoyollar, hava alanları yapılıyor...^{*} Ve bütün bunlar bir kalkınma harikası olarak takdim ediliyor... En küçük derelere bile hidro elektrik santrali [HES] dikilmesi daha ne zamana kadar bir kalkınma ve başarı öyküsü olarak sunulacak?

İkinci Emperyalistler Arası Savaş sonrasında tarım kesimindeki kapitalist modernizasyon, Batı için de özel bir önem arz ediyordu. Emperyalist savaşın neden olduğu yıkım, Avrupa'da önemli bir gıda açığı ortaya çıkarmıştı. Başta gıda maddeleri olmak üzere, Türkiye'de tarımsal üretimin artırıl-

* İzmir Atatürk Lisé'sinde öğrenci olduğum 1950'li yılların sonunda, Balçova, Narlıdere, İnciraltı... bir sebze ve meyve cenneti idi. İnciraltında denize girerdik ve deniz pırıl pırıldı... Şimdilerde oralar betonlaşmış durumda ve betonlaşma bir kalkınma, ilerleme, modernleşme olarak sunuluyor. Kimler tarafından ve neden?

ması bu bakımdan da önem arz ediyordu. 1950 sonrasında ekilen arazi genişledi, kredi kullanımı ve desteklenen ürün sayısı arttı. Aynı şekilde dışa açılmanın bir sonucu olarak, pamuk, tütün gibi sanayi ham maddesi olan ürünlerde önemli artışlar kaydedildi. Bu amaçla alt-yapı yatırımları arttı ve kurumsal yapıya yenileri eklendi: EBK, DSİ, Yem Sanayii, SEK, Zirai Mücadele ve Karantina Genel Müdürlüğü, vb. Genel olarak 'ulusal kalkınmacılık' dönemi olarak nitelendirilen 1950-1980 döneminde tarım sektörüne yaklaşım, dönemin genel perspektifiyle uyumluydu. Nitekim, 'Kalkınma Kooperatifleri' döneme damgasını vuran anlayışın simgesiydi. Dünya kapitalist sisteminin 'yapısal krizi' [1974-1975], Ulusal Kalkınmacılığın da krizi ve iflası anlamına geliyordu. 1980 sonrasında tarıma yaklaşım radikal olarak değişecek, Türkiye'nin kırları neoliberal küreselleşmeyle *uyumlandırma* sürecine sokulacaktı...

Neoliberal küreselleşme çağında tarım: kırlar ölürse kentler de ölür...

Neoliberal kapitalist küreselleşme, sermaye için sınırsız sömürü, yağma ve talanın koşullarının yaratılması demektir. Bu da emekçi sınıfları, mütevazı toplum kesimlerini koruyan, sermayenin sömürsünü sınırlayan, önceki dönemlerin kazanımlarının tasfiyesini gerektiriyordu... Başka alanlarda olduğu gibi tarımla ilgili olarak da söylenen şu: Rekabetçi olmak gerekir, rekabetçi olmadan var olamazsın, rekabetçi olmak için de en avantajlı olduğun şeyleri üretip-ihraç edeceksin. Başka türlü ifade etmek gerekirse, ünlü 'mukayeseli üstünlükler teorisine' uyum sağlayıp 'piyasa ekonomisinin gereğini yapacaksın...' Oysa piyasanın *üretimi ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlemesi-dengelemesi* mümkün değildir. Bilindiği gibi, piyasa, üretimi talebe göre düzenler. Neye, hangi ürüne talep varsa üretim ona yönelir. Piyasa sadece satın alabilir durumda

olanların ihtiyaçlarını tatmin etmeye, onların sorunlarını öz-
meye endekslidir. Talep eden, edebilen de parası, dolayısıyla
satın alma gücü olandır. Kapitalizmin normal işleyişinin geniş
kitleleri bir gelirden ve satın alma gücünden mahrum ettiğı
bilinir, bilinmesi gerekir. Bahçeli, havuzlu, garajlı 400 metre
karelik bir lüks villa satılıyorsa ona talep olduğı içindir. Zira
bir villaya 5 milyon dolar ödeyecek birileri var demektir. Aynı
şekilde 2.7 milyon Euro'luk arabalar satılıyorsa talep eden bi-
rileri olmasındandır. Birinin lüks villa, diğlerinin süper lüks
otomobil 'ihtiyacının' karşılanıyor olması beni ilgilendirmi-
yor ama aç olanın karnının doyması, hastanın ilaç alabilmesi
yakından ilgilendiriyor...

Eğer piyasanın yönü talep edebilir, satın alabilir, kredi
kullanabilir durumda olanlara [efektif talep] denilene dönük-
se, beslenme de dahil hiç bir sorunun özölmesi mümkün
değildir. Bir insanın günde iki doların altında gelirle yeterli
besin maddesine ulaşması mümkün müdür? Dolayısıyla pi-
yasa dengeye getirinceye kadar hayırseverlikle, 'gıda yardımla-
rıyla' durumu geçiştirmek mümkün değildir. Bir başka önem-
li husus da piyasadan ne anlaşıldığıdır... Piyasa yakınınızdaki
semt pazarı değil, yakında iflas etmesi kaçınılmaz olan mahal-
le bakkalı ve küçük esnaf da değil. Her biri bir çok devletin
ekonomik gücünün üstünde güce sahip, yeryüzünün tama-
mını etkinlik alanı haline getirmiş devasa kapitalist işletmeler,
büyük oligopoller, çokuluslu veya ulus-ötesi de denilen dev
şirketlerin etkinlik alanları... Velhasıl kuralları küresel oligar-
şi ve küresel plütokrasi tarafından konulan ve sadece onların
korunmuş avlanma alanı haline getirilmiş bir sömürü ve yağ-
ma sistemi... Onun için sorunun kaynağına inmenin yolu,
üniversitede okutulan, bayağı iktisadın kolonyalizminden
kurtulmaktan geçiyor. Şeyler ve olup-bitenler, hayalî bir kur-
gunun sahte dünyasında değil, doğrudan sınıfsal çıkarların
atıştığı reel bir dünyada yaşıyor...

Türkiye neoliberal küreselleşme trenine ilk atlayan ülkelerden biriydi. Dönüm noktası, '24 Ocak Kararları' ve 12 Eylül askeri darbesiydi [1980] . Aradan geçen üç on yılda ekonomi ve toplum artık bütünüyle dışarının, dış belirleyiciliklerin mantığıyla *uyumlandırılmış* durumda. Dışa açılma, dünya ekonomisiyle bütünleşme, ihracat ve ithalattaki artış büyük bir başarı olarak sunuluyor. Elbette *neyin kimin başarısı* olduğu sorusu sorulmamak kaydıyla... Aradan geçen otuz yılda insanların kaderi her seferinde daha çok 'dışarının' çıkarları ve ihtiyaçları doğrultusunda belirleniyor da, *belirleyiciler* pek sorun edilmiyor, sorgulanmıyor. Aslında dışarıdaki *belirleyici* içimize de nüfûz etmiş olan sermaye, çokuluslu denilen dev kapitalist işletmeler, insanlığın kaderini elinde tutan küresel oligarşi... Onların hizmetinde de dünyaya çeki-düzen veren, çekip-çeviren 'uluslararası' denilen ama *hangi uluslararası* olduğu pek sorun edilmeyen küresel aktörler var: Dünya Ticaret Örgütü [DTÖ], Uluslararası Para Fonu [IMF], Dünya Bankası [WB], OECD, elbette ABD, Avrupa Birliği [AB] ve diğerleri ve muhatapları 'ulus-devletler'... Ulus-devletler uyumlandırma-uyumlanma sürecinin 'iç aktörleri'... İşte piyasa ekonomisi dedikleri de bunların toplamı... Türkiye tarımı ve bir bütün olarak Türkiye kırları her geçen gün daha çok sermayenin değerlenme alanı haline geldikçe, 'piyasa ekonomisi' denilenin mantığıyla uyumlandıkça, işler sarpa sarıyor ve başka türlü olması mümkün değildir.

Türkiye tarımının neoliberal küreselleşmeyle uyumlandırılması veya aynı anlama gelmek üzere, sermayenin sömürsüne açık ve korumasız hale getirilmesi, üretici ve tüketicileri koruyan kurumsal yapının ve mevzuatın tasfiyesinden geçiyor. Bu amaçla işe tarımsal KİT'ler denilen, Et ve Balık Kurumu [EBK], Süt Endüstrisi Kurumu [SEK], Yem Sanaîinin [YS] özelleştirilmesiyle başlandı. Bu özelleştirmelerin ardından Türkiye 'hayvansal ürün' alanındaki yeterliliğini

kaybetti. Nitekim 24 Ocak kararlarının ilan edilip-yürürlüğe konduğu 1980 yılında 80 milyon civarında olan hayvan sayısı şimdilerde 40 milyonun altına inmiş durumdadır... Türkiye'nin etin en pahalı satılan ülke haline gelmesi, kırları yok etme anlamına gelen neoliberal politikaların sonucudur. Aslında 1950'den başlayarak tarımın makineleşmesi [traktörleşme] sonucu meraların azalması, 1980 sonrasında Kürt illerinde devam eden savaş sonucu 1990'lı yılların başında binlerce köyün yakılıp-yıkılıp-'boşaltılması', hayvancılığın içinde bulunduğu durumu açıklıyor. Elbette köylerin boşaltılması, insanların sürgün edilmesi sadece hayvancılığın çökmesinin değıl, kırların çölleşmesinin, yoksulluğun ve sefaletin derinleşmesinin, köylerinden kovulan Kürtlerin kimliksizleşmesi, diline ve kültürüne yabancılaşması ve sosyal kötülüklerin artmasının da başlıca nedenlerinden biridir.

Hayvancılık alanındaki kurumsal tasfiyeyi diğerkleri izledi: Önce TEKEL ve ÇAY KUR birer tekel olmaktan çıkarıldı ve TEKEL özelleştirildi. TEKEL'in özelleştirilmesi ve şeker yasasının çıkarılmasıyla birlikte tütün ve şeker pancarı üreten çiftçilerin önemli bir bölümü topraktan koptu ve proleterleşti. Bir başka müdahale Tarım Satış Kooperatifleri Birliğı'nin etkisizleştirilmesi amacıyla yapılan yasal değışiklikti [2000]. Tarımsal desteklere son verilerek onun yerine Doğrudan Gelir Desteğı [DGD] getirildi. Doğrudan Gelir Desteğı'nin gerekçesi de ilginçti: Bunun mukayeseli üstünlüğün gerçekteleşmesine mani olmaması... Bilindiğı gibi, girdi ve çıktı destekleri üretim kararları, dolayısıyla üretim miktarları üzerinde etkilidir. Bu yüzden Dünya Ticaret Örgütü [DTÖ] Doğrudan Gelir Desteğı [DGD] uygulamasının söz konusu ülkede en avantajlı ürünün üretilmesine imkân verdiğini, dolayısıyla uluslararası ticarete uygun olduğunu ileri sürüyor... Bir başka önemli 'yenilik' de tarımsal kredi yapısındaki değışiklikti. Bilindiğı gibi Türkiye'de tarımsal krediler Ziraat Bankası ve

Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından sağlanıyordu. Tarımsal üretimin özelliği gereği, tarımsal kredilerin diğer sektör [sana-yi-ticaret] kredilerinden farklı olması gerekir. Nitekim 2004 yılında Ziraat Bankası toplam tarımsal kredilerin %98'ini sağlarken, bu oran 2007 yılında yaklaşık yarı yarıya azalarak %53 düzeyine inmişti. Şimdilerde yabancı sermayeli bankaların kredi payları hızla artmaktadır. Bir başka eğilim de 1996-2008 aralığında toplam krediler içinde tarım kredileri oranının %17,3'ten %4, 6'ya gerilemesidir.

Tarımı çökertme amaçlı neoliberal politikaların devreye sokulmasıyla [hiç bir zaman tarımın çökertildiği söylenmez, tam tersine tarımda nasıl hârikalar yaratılmakta olduğundan söz edilir...] ekim alanları da daralmaktadır. Nüfus artışına rağmen ekili alanların küçülmesi, doğrudan uygulanan tarım politikalarının bir sonucudur. 2000 yılında ekilen tarla alanı 18 milyon 207 bin hektardan, 2007 yılında 16 milyon 945 bin hektara gerilemiştir ki, bu tarımın geleceği ve gıda güvenliği açısından önemsiz değildir. Kaydedilmesi gereken bir başka husus da *iç ticaret hadlerinin* tarım aleyhine seyretme genel eğilimidir. Nitekim, 1998 başlangıç yılı olarak alındığında, 1998=100 kabul edildiğinde, 2007'de tarım iç ticaret hadleri [TİTH] 65.4 düzeyinde gerçekleşmiştir... Bunun anlamı, on yıllık sürede ticaret hadlerinin %30 civarında çiftçilerin aleyhine dönmesi, çiftçi kesiminin yoksullaşması, kırsal alanda sömürünün derinleşmesidir. Köylü sattığı ürünün fiyatından yaklaşık %30 fazlasını satın aldığı girdiler için harcamıştır. Çiftçinin kullandığı kimyasal gübre, mazot, herbisit, pestisit, su, elektrik, vb fiyatları sürekli artarken, sattığı ürünün fiyatı aynı oranda artmak şurada dursun gerilemektedir. Bir fikir vermek için, 1998=100 kabul edildiğinde, tarımsal girdi [gübre, mazot] fiyatları endeksi 2007'de 1514'e yükselmişken, buğday fiyat endeksi 794'e yükselebilmektedir. Sadece 2007 yazıyla 2008 yazı arasındaki bir yıllık dönemde

“gübre fiyatlarındaki artış, gübre cinsine göre %79 ile %180 arasında değişmiştir.” Gökhan Günaydın bu konuda şunları yazıyor: *“Eşzamanlı olarak, mazotta pompa fiyatlarının 3 lira-nın üzerine çıktığı dönemde, bu fiyatın neredeyse yarısı ÖTV ve KDV niteliğinde dolaylı vergi olarak üreticiden alınmaktaydı. Tarımda kullanılan mazot miktarı ile bir litre mazot üzerindeki vergi yükünün çarpımından elde edilen sonucun Türkiye’de tarıma ayrılan bütçe büyüklüğüne yakın olması, [Altını ben çizdim F.B.] Türkiye’de çiftçinin vergilendirme düzeyini ortaya koymaktadır.*

İç ticaret hadlerinin bu denli tarım aleyhine döndüğü süreçte, tarımsal desteklerin de yukarıda gösterildiği gibi indirgenme sürecine girmesi, üreticinin giderek üretimden kopuşuna neden olacaktır.”¹⁶

Uygulanan neoliberal politikalar sonucu çiftçilerin kaderinin piyasanın diktasına terkedilmesi, kırlarda mülksüzleşmeyi, dolayısıyla proleterleşmeyi derinleştirmektedir. Sadece sermayenin tek yanlı çıkarını gözeten politikalar sonucu kırlar çölleşmekte, akıl almaz kapitalist yağma sonucu doğanın aşınması derinleşmektedir. Kır nüfusunun azalması, tarımsal desteklerin üretimle bağının kesilmesi ve giderek nisbî ve mutlak olarak küçülmesi, sadece tarımsal üretimin düşmesine değil, kırların çölleşmesini de hızlandırmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun [TÜİK] verilerine göre, tarımda çalışan nüfus 2000-2007 döneminde %36’dan %26 ya gerilemiştir. Bu oran kırlardaki mülksüzleşmenin ve yoksullaşmanın boyutları hakkında fikir verecek mahiyettedir... 2000 yılından bugüne kadar geçen yaklaşık 10 yıllık dönemde tarım sektöründen yaklaşık 3 milyon kişinin koptuğu tahmin ediliyor. Aynı zaman diliminde toplam istihdam içinde tarımın payı

16 Gökhan Günaydın, *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm-Politika Transferi Süreci/ AB ve Türkiye*, Tan Kitabevi, 2010, s. 183.

%30 gerilemiştir. Tarımsal katma değerin GSYH'daki payının gerilemesi, ilerleme, kalkınma ve 'muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma'da bir ileri aşama olarak sunuluyor. Daha şimdiden GSYH'da tarımın payının %8 civarına gerilediğine bakılırsa, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma hedefinin gerçekleşmekte olduğu söylenebilir... Görünen o ki, Türkiye'de tarımın GSYH'ye oranı ve kırsal nüfusundaki azalma eğilimi devam ederse, yüz yıllık rüya gerçekleşecek, tarım 'muasır seviyesinin üstüne çıkacak' ama bunun tam bir iflas ve hüsrana olduğu anlaşıldığında artık vakit geçmiş olabilir...

Denizli'nin Acıpayam ilçesindeki 22000 dönümlük Devlet Üretme Çiftliği'ni 30 yıllığına yok pahasına kiralayan Ata-Sancak sermaye gruplarının patronlarından Ethem Sancak, bakın neler söylüyor: *"Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı demokratikleşme devrimini tamamlamak, darbeleri tarihe karıştırmak için köylülüğün tasfiye edilmesi, dönüştürülmesi gerekiyor. Nüfusun %35'inin köylü olduğu bir ülkede demokrasi tam oturmaz"...*

"Mera Kanunu tam bir Sovyetik dönem ürünü Kanun, 'Mera, köylünün ortak malıdır' diyor. Böyle dediği için de mera kimsenin olamıyor. Zaten kimse ilgilenmediği için de meralar yok olup gidiyor"... TİGEM arazilerinin kiralanması yavaş ilerliyor. Örneğin Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği 1.8 milyon dönüm alanıyla dünyanın en büyük çiftlik alanına sahip. Burası sadece kamu kuruluşlarına tereyağı üretmekten öte gidemiyor. Çıkarsınlar ihaleye, versinler özel sektör işletmesine, bakın Ceylanpınar ne hale geliyor."

"Tarım denince hemen akla köylü geliyor. Oysa tarımın artık her yönüyle işletmecilik anlayışına dayanması gerekiyor. Nüfusun %35'ini oluşturan köylü vatandaşlarımızı adım adım kentlileştirmeliyiz. Küçük toprak parçalarıyla, birer-ikişer hay-

van varlığıyla tarımdan para kazanmak, geçim sağlamak mümkün değil. Bunun yerine Türkiye'nin 40-50 bin kadar büyük tarım işletmesine sahip olması gerekir. O zaman süt, et üretiminde, diğer tarım ürünlerinde dünyayla rekabet edebilecek hale gelebiliriz"...¹⁷ İşte kapitalist bakışı açısı böyle ve köylülüğün yok edilmesi, kırların öldürölmesi, askerî darbeleri gündemden çıkarmanın, demokratikleşmenin *olmazsa olmazı* sayılıyor... Ethem Sancak'ın söyledikleri bundan ibaret değil: Toprak üzerindeki özel mülkiyete de karşı: "Osmanlı'da toprak özel mülkiyet konusu değildi, topraklar bölünmüyordu", Cumhuriyet'le birlikte Medeni Kanun'un kabulü, özel mülkiyeti getirdi ve topraklar mirasla çocuklar arasında bölündü ve bu tarımın gelişmesini engelledi' diyor. "*Bir fabrika sahibi öldüğü zaman, fabrikayı çocukları arasında üçe bölüyor musunuz? Bölerseniz fabrika olmaktan çıkar. Topraklar da bir fabrikadır; bunu bölmek lâzım*" Yine de devletin elinde kalan TİGEM arazilerinin bir şans olduğunu ama bunların özel sektöre verilmesini istiyor.¹⁸ Ethem Sancak, büyük sermayenin köye, köylüye ve tarıma bakışını çok iyi özetliyor ve kapitalistlere ait olmayan özel mülkiyete de şiddetle karşı...

Oya Köymen, Sancak'ın temsil ettiği zihniyeti şöyle özetliyor: "*Sancak, kapitalizmin yani sermaye düzeninin temelini, mutlak özel mülkiyete ve miras hakkına dayandığını nasıl unutabilir? Herhalde demek istediği, toprağı kiralamanın, satın almaktan daha kârlı olduğudur. Tabii bu doğru bir değerlendirme, hele topraklar banka kredileriyle bilmem kaç yıllığına fındık fıstık parasına devletten kiralanabiliyorsa. Nitekim aynı konuşmasında, Belçika büyüklüğünde 1,5 milyon hektarlık Ceylanpınar çiftliğini devletten kiralayınca, özel sektörün "bütün Ortadoğu'yu besleyeceğini de söylüyor. Bu zatın konuşmaların-*

¹⁷ Radikal, 14 Mart 2005.

¹⁸ Bkz: kobifinans.com.tr 15 Ağustos 2006.

daki, “sosyal sorumlulukları gereği” iş sahaları açacağına ilişkin sözlerine ise herhalde ancak kendi camiası inanabilir.¹⁹

Türkiye’de tarım sektöründeki kapitalistleşmenin hızlanmasının bir ayağını da şimdilerde giderek önemi artan ‘sözleşmeli tarım’ oluşturuyor. Bilindiği gibi sözleşmeli tarım, çiftçinin emeğini, toprağını, üretim araçlarını bir sözleşmeyle kapitalist işletmenin kullanımına sunmasıdır. Kapitalist fırına da üretim için gerekli girdileri [tohum, gübre, zehir...] sağlıyor. Üretici çiftçinin kullanacağı teknoloji üzerinde söz sahibi olduğu gibi, kalite kontrolünü de elinde tutuyor. Kapitalist firma köylünün ne kadar alanda, hangi ürünü, ne miktarda ve kalitede ve zamanda üreteceğini dikte ediyor. Bütün bunların karşısında da fiyat ve satın alma garantisi veriyor. Güç dengesinin bütünüyle kapitalistin lehine olduğu durumda, çiftçinin pazarlık gücü diye bir şey de mümkün değildir. Başka türlü ifade edersek, ‘sözleşmeli tarım’, çiftçilerin satış garantisi karşılığında emeklerinin, topraklarının, üretim araçlarının reel sahibi olmaktan feragât etmeleri demeye geliyor. Elbette satış garantisi sadece çiftçi için geçerli değil. Kapitalist işletme sadece satın aldığı ürünün değil, çiftçiye sağladığı girdilerin [tohum, kimyasal gübre zehir, vb.] fiyatını da belirliyor... Aslında ‘sözleşmeli tarım’, köylünün toprağa ve üretim araçlarına sahip olmasını bir ‘şekil’ durumuna indirgeyip, içini boşaltıyor. Durum böyleyken ‘sözleşmeli tarımı’, sanayideki ‘eve iş vermenin’ bir versiyonu olarak görmek mümkündür ki, artık çiftçinin üretim araçlarının hukukî mülkiyetine sahip olmasının da bir kıymet-i harbiyesi kalmıyor...

Bir önemli yabancılaştırma alanı da tohum sorununda ortaya çıkıyor. Şimdilerde çiftçilerin kendi ihtiyaçları olan tohumu sahip olma kadim geleneği ortadan kalkıyor. Üretici çiftçi, çokuluslu agro-endüstri tekelleri lehine tohum üzerindeki

19 Oya Köymen, *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar*, agm, s. 33.

egemenliğini kaybediyor. Bu durum, kapitalizmin mantığı ve işleyişi hakkında da fikir veriyor. Bir çiftçinin kendi mahsulünden gerekli tohumu ayırıp-kullanamaması tam bir skandal değil mi? Yazık ki, bu skandal yeterli düzeyde ilgi ve kaygı konusu yapılmıyor... Daha şimdiden dünya tohum pazarının portesi 22 milyar doların üstündedir. Eğer dünyadaki tüm çiftçiler kendi tohumlarını kullanamaz hale getirilebilirse, bu rakamın 73 milyar doların üstüne çıkacağı tahmin ediliyor... Tayfun Özkaya bu konuda şu tespiti yapıyor: *“Az sayıda firma her yıl artan oranlarda piyasaya hakim olmaktadır... önde gelen on tohum firmasının dünya ticari tohum piyasasındaki payı 2007 yılında %67 olmuştur... İlk firma olan Monsanto’nun payı yaklaşık dörtte birdir. Bu firmaların çoğu aynı zamanda tarım kimyasalları dediğimiz herbisit [ot öldürücü], fungusit [mantar öldürücü]. İnsektisit [böcek öldürücü] ilaçların üreticileri ve satıcılarıdır”*.²⁰

“Tohum piyasası tekeller ile büyüme eğilimi göstermesinin yanında, tarım kimyasalları, GDO araçlarının birlikte kullanılması ile firmalara bir çarpan etkisi de kazandırabilmektedir. Firmaların tohum çeşitlerinin ancak ve ancak tarımsal ilaç ve gübrelerle yetiştirilebilecek özellikte ıslah etmeleri, çiftçileri firmaların ürünlerini almaya zorlamaktadır. GDO’lu tohumlar bu firmalara daha da üstün yeni bir güç kazandırmaktadır. Örneğin, herbisite [ot öldürücü] dayanıklı bir çeşit GDO yöntemleriyle geliştirilmektedir. Herbisit ana ürüne zarar vermesi önleendiğinden, bolca kullanılabilir. Ancak kullanılacak herbisit firmanın marka herbisitidir. Dolayısıyla tohum ve herbisit beraberce pazarlanmakta birbirlerinin satışını artırmaktadır. Adeta birbirlerinden ayrılmayacak tamamlayıcı mallar, markalar yaratılmaktadır”.²¹

20 Tayfun Özkaya, *Türkiye Tohumculuğu ve Tarım İşletmelerinin Tasfiyesi*, Mülkiye 2009, Cilt XXXIII, sayı 262, s. 256.

21 Aynı, s. 257-258.

Bir kere çiftçinin kendi tohumunu kendisinin sağlaması engellenince ve çiftçi agro-endüstri tekellerine bağımlı hâle gelince, tohum fiyatlarının yükselmesi de işin doğası gereğidir... Dr. Cengiz Başkaya, söz konusu skandalla ilgili olarak, *“Patentlenen Hayat, Çalınan Tohum”* başlığını taşıyan ilginç yazısında şöyle diyor: *“Bütün önlemlere karşın dünya çiftçilerinin kendi tohumlarını saklayıp kullanmasını önleyemeyen şirketler, bu engeli aşmak için dahice! ve bilimsel! bir yöntem geliştirdiler... Ucu kapalı gen teknolojisi diye de adlandırılan bu yöntemle, ikinci yıl ürün vermeyen tohumlar üretiliyor. Genler kendi genlerini öldürecek şekilde programlanıyor. İşte şirketlerin yüksek maliyetlerle ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan yaptıkları bilimsel çalışmalar sonunda insanlığa ve doğaya sundukları bir hizmet! Hibrid tohum uygulaması pirinç ve mısırdada yaygınlaştırılıyor. Genellikle İsrail’den ithal edilen hibrid domates tohumunun 1 gramı, 1 gram altından biraz daha pahalı... Gerçi üretilen domatesin pek tadı yok, öyle eskiden bildiğimiz yerli domatesler gibi güzel kokmuyor. Pek sulu da sayılmaz. Üstünlüğü kalın kabuklu olması, uzun süre saklanabilmesi ve uzaklara taşınabilmesi. Tabii 3-4 yıl hibrid domates üreten çiftçiler binlerce yıllık yerli domates türlerini sonsuza kadar kaybettiler.”*²²

Türkiye potansiyel olarak üretebildiği bir çok tarımsal ürününü [sanayi hammaddesi, hububat, diğer gıda maddeleri] ithal ediyor. Kırlarda yaşayan insanların kaderini ve bir bütün olarak toplumun gıda sorununu ve gıda güvenliğini ‘piyasa ekonomisi’ denilene bırakırsanız, başka türlü olması mümkün değildir. Eğer bir ülke tarımı uluslararası ticarete açar, korumacılık sembolik düzeye indirilip işlevsizleşirse, tarım ürünleri ve gıda ithalatçısı durumuna gelmesi, gıda güvenliğini kaybetmesi kaçınılmazdır. Nitekim son 20 yılda gıda maddeleri de dahil, tarımsal ürün ithalatının yaklaşık 7 kat arttığı gözleniyor... 1995’ten itibaren Türkiye’nin tarımsal

dış ticareti açık veriyor. Başka türlü ifade edersek, tarımsal ürün ithalatı ihracattan daha büyük. Bir fikir vermek için, 2008 yılında tarımsal dış ticaret açığının 2,5 milyar doları aş-
tığını hatırlatalım... İthalat kalemleri arasında başta hububat olmak üzere, pamuk ve bitkisel yağların önemli bir ağırlığa sahip olması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. Türkiye gibi bir ülkenin tarım ürünleri ithalatçısı durumuna düşmesi skandal, değilse ibretlik bir şeydir ama kapitalizmin mantığıyla da son derecede uyumludur... Giderek tarım ve gıda sektörü sermayenin etkinlik ve değerlendirme alanı haline geldikçe, yabancı sermayenin egemenliği altına girmesi de kaçınılmazdır. Artık Türkiye’de gıda sektörü başta olmak üzere, bir bütün olarak tarım, çokuluslu tarım tekellerin eline geçmekte ve tekelleşme artmaktadır... Daha şimdiden gıda sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin bir çoğunun sadece adı Türkçedir. Çokuluslu şirketler tarafından yutulmuşlardır. Netice itibariyle gıda sektörü alanında üç temel eğilim tespit etmek mümkündür: 1. Sektör giderek sermayenin değerlendirme alanı haline geliyor, bir kâr aracına dönüşüyor; 2. Sektör giderek yabancı sermayenin, çokuluslu tarım tekellerinin [dışarının densin] etkisi altına girip topluma ve ülke insanına yabancılaşıyor; 3. Bu sürecin sonucu olarak ülkenin gıda güvenliği problemlili hale geliyor. Bu vesileyle yerli-yabancı sermaye ayrımının da artık tümüyle önemini yitirdiğini söylemek mümkündür. Gerçi sermayenin yerlisiyle yabancıları arasında önceki dönemde de bir fark yoktu ve olamazdı ama ekonomilerin sermayenin sömürü ve talanına sonuna kadar açıldığı neoliberal küreselleşme çağında, söz konusu ayrım artık hiç bir anlam ifade etmiyor. Bu yüzden ‘ulusalcı’ hezeyanların da bir kıymet-i harbiyesi yok... Sermayenin yerlisiyle yabancıları, ‘millisiyle’ ‘gayri millisi’ ayrımı yapmak, bir şeyi olmadığı yerde aramakla, kendini ve başkalarını kandırmakla ilgilidir...

‘Modern’ entansif tarım toprağı öldürüyor!

İkinci emperyalist savaş sonrasında, özellikle de 1950’li yıllardan başlayarak tarım hızlı bir makineleşme, petrolleşme ve kimyasallaşma sürecine girdi. Buna ‘yeşil devrim’ dendi ama ne kadar ‘yeşil’ olduğunun anlaşılması için fazla zaman gerekmedi. Görünen, bilinen ve afişe edilen amaç, açlığın ve yetersiz beslenmenin üstesinden gelmekti. Ve geçen sürede bu amacın gerçekleşmediğı görüldü, zira, asıl amaç tarımı ve gıda üretimini bir kâr aracına ve alanına dönüştürmekti. Sonuç toprağın, suyun, havanın kirlenmesi, bir çok bitki, hayvan ve canlı türünün yok olması, kırların çölleşmesi, yaşamın tadının kaçması oldu. Elbette bu zaman zarfında çokuluslu tarım tekelleri [agro-endüstri] devasa kârlar elde ettiler, sermayelerini büyüttüler, insanlığın kaderini daha çok belirler duruma geldiler. Velhasıl ‘yeşil devrim’le birlikte sadece açlık ve yoksulluk büyümedi, toprak ve bir bütün olarak, doğa da fakirleşti...

Tarımın kapitalizmin mantığıyla *uyumlandırılması* ve bir kapitalist kâr aracına dönüştürülmesi, yaşamın kaynağı olan toprağı öldürüyor. Ve maalesef toprağı öldürmenin ne anlama geldiğı pek ilgi ve kaygı konusu yapılmıyor. Herhangi bir toprakta hangi ürünün yetiştirileceğı, iklim ve toprak niteliğinden bağımsız olarak, başka kriterlere göre belirleniyor. O toprak o ürün için uygun mu? sorusu sorulmuyor. Üretim talep edilene, kolay satılabilene ve devlet tarafından teşvik edilip-desteklenene, kârlı olana yöneliyor. Mesela patates yetiştirilmesi gereken yere mısır ekiliyor. Şimdilerde toprakların önemli bir bölümünün biyo-yakıt için tahsis edilmesi tam bir skandaldır. Artık topraklar insanları yaşatmanın değil, sermayenin daha çok kâr etmesinin hizmetinde... Toprağın neye, ne tür katkıya ihtiyacı olduğu doğrudan toprağın kalitesi, bileşenleri tarafından belirlenmesi gerekir. Toprağın neye ihtiyacı

olduğuna toprak tarafından bakılarak karar verilmesi gerekir. Köylüler giderek geleneksel üretim yöntemlerinden uzaklaştıkça, binlerce yıllık tecrübeleri, bilgi ve becerileri yok oldukça, işledikleri topraklara da yabancılaşıyorlar, artık toprağın ne istediğini, neye ihtiyacı olduğunu, velhasıl ne durumda olduğunu bilmiyorlar. Oysa, iklime, toprağın jeolojik yapısına ve kompozisyonuna, yetiştirilecek ürüne göre sayısız toprak çeşidi var. Toprağa atılan kimyasallar: ot, böcek ve mantar öldürücü zehirler toprak kurtlarını, böcekleri, haşereleri, sayısız canlıyı yok ediyor. Oysa pestisitlerin [böcek ilaçlarının] öldürdüğü toprak kurtları toprağı havalandırıyor, toprağın oksijen almasını sağlıyor, bir çeşit toprağın nefes borusu işlevini görüyor. Dolayısıyla toprağın sağlığı için vazgeçilmez canlılar... Bu tür canlılar yok olduğunda toprak kapanıyor, havalanma engellendiğinde ekilen bitki kökten çürüyor. Bu durumu bertaraf etmek üzere toprağa atılan yapay gübre bitkinin derinden beslenmesini engelliyor.

Toprağın bu şekilde ölmesinin nedeni, çiftçilerin yaptıkları işe yabancılaşmasının sonucudur. Çiftçinin hangi kimyasal gübreyi, hangi böcek ilacını, hangi ot ve mantar öldürücüyü ne kadar kullanacağına, kendisi değil, kimyasalları pazarlayan “uzmanlar” karar veriyor. Şimdilerde köylünün kaderi kimyasal madde üreticisi ve pazarlayıcısı dev şirketlerin insafına terk edilmiş durumda... Elbette yegâne kaygısı ve varlık nedeni kâr etmek ve kârı büyütme olan kapitalistlerden toprağın sağlığı ve korunması konusunda duyarlı olmalarını beklemek abestir. Onun çıkarı her seferinde daha çok üretmeyi, daha çok satmayı, toprağa daha çok kimyasal gübre ve zehirin atılmasını gerektirir... Sadece bir kimyasal üreticisi ve pazarlayıcısı olan ünlü çokuluslu şirket Monsanto, adı *Round-up* olan herbisitten [bitki öldürücü] yılda 6 milyar litre satıyor... Bunun, toprağı, gezegeni ne hale getirdiğini düşünmek bile ürpertici değil mi? Aslında bu durum, hekimle eczacının

aynı kişi olduğu dönemi hatırlatıyor. Gerçi şimdilerde tıp bir bütün olarak kendi misyonuna ve varlık nedenine yabancılaşmışken, durum tarım sektöründen de pek farklı değil. Zira, toprağı öldürenleri üretenlerle, insan hastalıklarından milyarlarca dolar kâr edenler aynı odaklar. Bu arada en büyük ve en etkin lobilerden birinin *phystosanitaire* lobiler olduğunu hatırlamak gerekir. Şimdilerde kimyasal zehirlerin ölçsüz kullanılması sonucu, küçüğünden büyüğüne hayvan türleri hızla yok oluyor. İnsanlar toprağın üstünde yaşayan canlıların ölmesini farkediyor da, toprağın altında yok olanları pek sorun etmiyor. Bir kaç istisna hariç ziraat fakültelerinin ‘uzman’ profesörleri, toprağın ölümünü sorun etmektense, çokuluslu agro-endüstrisinin, zehir üreticilerinin ve pazarlayıcılarının hizmetindeki lobilerde ‘danışmanlık’ yapmayı yeğliyorlar ve tabii tarım uzmanı profesörler olarak burunlarından kıl aldırıyorlar... Elbette bal tutan parmağını yalar denmiştir... Oysa toprağın üstündekini öldüren kimyasal tarım yöntemleri ve bir bütün olarak kapitalist yağma, toprağın altındaki canlıları da öldürüyor...

Toprağın ölmesi, erozyonu da hızlandırıyor. Azıcık yağış bile sellere neden oluyor. Nehirler ve barajlar taş-toprak-çakılla doluyor. Eskiden toprak daha fazla su çekiyordu, bitkiler ve ağaçlar toprağı tutuyordu. Aslında üzerinde önemle durulması gereken bir şey de, toprağın kirlenmesinin su ve havanın kirlenmesinden çok daha önemli olduğudur. Nitekim, suyu ve havayı kirletmeyi durdurduğunuzda, nehirler ve atmosfer temizlenir, su içilebilir-kullanılabilir, hava nefes alınabilir, solunabilir hale gelir. Oysa, aynı şey toprak için geçerli değildir. Toprak bir kere öldü mü, kirletmeyi durdursanız da artık geri dönüş çok zordur... Zira, toprağı kirletmek, bir *canlılar dünyasını yok etmek*, toprağın iç yapısının alt-üst etmektir. Dolayısıyla, toprağın ilk haline dönmesi ancak çok uzun bir zaman diliminde mümkün olabilir. Ne yazık ki, bu konudaki duyarlılığı engelleyen de bilim ve teknoloji fetişiz-

mi... Bilimsel-teknik harikaların ve mucizelerin nasıl olsa sorunları çözeceği yanılması ve beklentisi, şimdilik insanların zihnini uyuşturmayı başarıyor... Oysa, Albert Einstein boşuna: *"herhangi bir sorunu, onu yaratan düşünce tarzına dayanarak çözemezsiniz"* dememişti...

Sofranızda ne var? veya ne yediğinize kim karar veriyor?

Kapitalist üretim modeli canlı olan ne varsa yok ediyor. Doğanın ve canlı olanın sistematik olarak yok edilmesi, kendinden menkul bir bilimselliğe dayanıyor. Geçerli anlayış, canlıyı mekanik bir şey olarak görüyor, bir kere canlı mekaniğe indirgenince artık onu istediğiniz gibi değiştirebilirsiniz, dönüştürebilirsiniz, yapısını, biçimini işleyişini isteğe göre manipüle edebilirsiniz. Böyle bir 'bilimsellik' anlayışı geçerli olunca ve teknik bilim her derdin devası olarak görülünce, artık şeyleri sorgulamaya da gerek kalmıyor... Atmosfer mi ısınıyor, iklim değişikliği mi var, doğal kaynaklar mı tükeniyor, açlık ve kötü beslenme mi söz konusu... bunları sorun etmenin ne âlemi var? Eğer teknik bilim her kötülüğün, her sorunun, her musîbetin üstesinden gelecek potansiyele sahipse!.. Böylesi bir bilim ve bilimsellik anlayışı, geçerli 'kalkınma' modelini, üretim ve tüketim tarzını sorgulamayı engelliyor. Soru sormaya yeltediğinizde, 'bu işten anlamamakla', cahillikle, bilim ve teknoloji düşmanlığıyla, 'uzmanlığı' küçümsemekle, çıra ve mum çağına dönüşü önermekle, velhasıl *gericilikle* suçlanmanız kaçınılmazdır... Şimdilerde gıda maddeleri alanındaki kepezelik tam da böyle anlayışın ve ona dayalı politik tercihlerin sonucu. Sanayi kapitalizminin ilk dönemlerinde, kârların artması için ücretlerin düşürülmesi, ücretlerin düşürülmesi için de işçinin yiyip-içtiği gıda maddelerinin ucuzlatılması gerekiyordu. İşte gıda endüstrisi ve bir bütün olarak agro-endüstri bu aşamada devreye girdi, aşama, aşama tarım sanayileşti... Adam Smith'den beri gıda maddelerinin fiyatı-

nın düşük tutulması, ücretlerin düşük tutulmasının koşulu sayıldı. Üretim maliyetlerini [ücretleri] düşürmek için tarımın sanayileşmesi gerekiyordu. Sermayenin kapsama-değerlenme alanının genişletilebilmesi için de insanların kendi gıda ihtiyaçlarını kendilerinin sağlamasının önlenmesi gerekiyordu. Köylü inek, tavuk beslerse, kendi ihtiyacı olan hububat, sebze ve meyveleri kendi üretirse, bu söz konusu şeylerin sermayenin değerlenme alanının dışında kalması demektir ki, böyle bir şey kapitalizm için asla kabul edilebilir değildir. Bu yüzden her şey metalaştırılmalı, alış-veriş konusu yapılmalı, parayla alınır-satılır birer kapitalist kâr aracına ve nesnesine dönüştürülmelidir.

‘Şimdilerde soframızın tadı yok... Ne yediğimizi, yediklerimizde ne olduğunu artık bilmiyoruz... İşte genetiğiyle oynanmış gıdalar, pestisit [zehir] kalıntılı, hormonlu sebze ve meyveler, klonlanmadığı zaman antibiyotik yüklü etler... Uzun zaman saklansın, uzaklara taşınsın diye bir sürü ‘yabancı’ katkıyla üretilen hazır yiyecekler... Fakat, sadece doğrudan kapitalist üretim konusu olan şeyler değil, kapitalizmin dolaylı etkisine maruz olan şeyler de zehirlenmiş durumda... Mesela şimdilerde gönül rahatlığıyla balık ve midye yemeniz artık pek mümkün değil, zira, nehirler, göller ve denizler bu ölçüde kirlenmişken, ne tür zehirler içerdikleri belirsiz... Artık domates eski domates değil, salatalık lastik topuna benziyor, karpuz kabak geni eklenmiş ve karpuz olmaktan çıkmış, tuhaf bir şey haline gelmiş... Kabak/karpuz karışımı bir tadı var... Aslında örnekleri çoğaltmak mümkün ve durum korkutucu... World Wildlife Fund [WWF- Dünya Vahşi yaşam Fonu] 2004’te 17 Avrupa ülkesinden 39’u Avrupa Parlamentosu üyesi 47 kişinin kan tahlilini yaptırmış. Araştırmanın direktörü Karl Wagner, 101 tahlilden 76’sında, tarımda kullanılan pestisitler de dahil, kabul edilemez oranlarda her türden kimyasal madde bulunduğunu ifade ediyordu.²³ Elbette

23 Communiqué de presse du WWF France, 21 avril 2004.

endüstriyel tarımın ve gıda endüstrisinin sonuçları üzerinde düşünmek önemli ama ondan daha önemli olan, neden böyle bir tablonun ortaya çıktığını bilince çıkarmaktır.

şimdilerde tarım tartışmasız bir şekilde meta üretim sürecine sokulmuş durumda. Doğal kaynaklar küstahça özelleştiriliyor, yağmalanıyor ve bu durum ‘modernleşme’, ‘ilerleme’, ‘kalkınma’ olarak sunuluyor, ‘yapısal uyum’ ve ‘dönüşüm’ denilenle her şey yok edilmediğı zaman dejenere ediliyor. Yapısal uyum programları ve ‘tarımsal dönüşüm’ köylülüğü adım adım yok ediyor. Türkiye’de her 50 saniyede, Avrupa’da da her iki dakikada bir çiftçi iflas edip köyünü terk ediyor [siz bu sayfayı okuyup bitirdiğinizde en az 2 çiftçi ailesi iflas etmiş olacak...]²⁴ Gıda sisteminin sanayileşmesi gıda krizine neden oluyor. Böyle bir kontekste ne yediğimize kim karar veriyor sorusunun cevabı belli: Küresel sermayenin hizmetindeki ‘uluslararası’ denilen kuruluşların [DTÖ, Dünya Bankası, v.b] ve milliyetçi ‘ulusal hükümetlerin’ desteğini almış bir avuç agro-endüstri çokuluslu şirketi. Öyle bir dünya ki, artık bireysel çıkarlar külliye kolektif ihtiyaçların önüne geçmiş durumda. Böyle bir dünyada insanların sağlıklı ve yeterli beslenmesi de, gıda güvenliğı de mümkün değildir ama açlık ve kötü benlenme işin doğası gereğidir... şimdilerde tohumdan başlayıp soframıza gelen yiyeceğe kadar, gıda zincirinin tüm halkaları dev şirketlerin *etkinlik alanı* haline gelmiş durumda. Bu dev şirketler söz konusu zincirin her halkasından devasa kârlar sağlıyorlar. Monsanto, Dupont, Syngenta, Bayern... gibi sektörün en büyük 10 çokuluslusu, dünya ölçeğindeki satışların yarısını gerçekleştiriyor. Telif hakları, [fikri mülkiyet hakları denilen] tohum alanında şirketleri tam egemen kılıyor ve tohum üretenler aynı zamanda pestisit ve herbisit [zehir]

24 Bkz: Abdullah Aysu, Mebruke Bayram, Ali Bülent Erdem, Suat Hayri Küçük, Levent Gürsel Alev, **IMF Söylüyor, Hükümetler Yapıyor! Her 50 Saniyede Bir Çiftçi Tasfiye Ediliyor**, Çiftçi-Sen Yay.

de üretip, pazarlıyorlar. Pestisit ve herbisit üreticisi 10 çokuluslu agro-endüstri devi, pazarın %84'ünü elinde tutuyor. Perakende alanında dünya ölçeğinde faaliyet gösteren hiper-süper market zincirleri de perakende ticareti üzerindeki egemenliğini artırıyor. 1987-2005 aralığında en büyük 10 süper market zinciri toplam perakende ticaretin %45'ini ellerinde tutuyorlardı, önümüzdeki 10-15 yılda bunların %75'lik düzeye ulaşacakları tahmin ediliyor. Daha şimdiden süper market zincirleri İsveç'te pazarın %95,1'ini elinde tutuyor.

Böyle bir tekelleşme ve yoğunlaşma, az sayıda gıda-tarım çokuluslusunun 'belirleyicilik' gücünü daha da artırıyor. Satın aldığımız gıda maddelerinin çeşidi, kalitesi [doğrusu kalitesizliği] fiyatı, ürünlerin nereden sağlanacağı ve nerede nasıl imal edileceği, nerede satılacağını 'belirler' duruma geliyorlar. Gıda sanayii alanında faaliyet gösteren başlıca çokuluslu şirketler 2007'de bir önceki yıla göre kârlarını önemli oranda artırdılar. Gıda krizinin en yoğun yaşandığı, açlığın derinleştiği 2007 yılında en büyük tohum şirketi olan Monsanto kârını %44, Dupont da %19 artırdı... Kimyasal gübre üretenler içinde benzer durum söz konusu... En büyük perakende zinciri süpermarketler Tesco, Carrefour ve Wall-Mart devasa kârlar sağladılar, kârlar arttıkça yeterli gıdaya ulaşamayan insanların sayısı da artacaktı elbette... Türkiye'de gıda ve tarımsal üretim sektörü giderek çokuluslu şirketlerin eline geçiyor ve gıda güvenliği yok uluyor. Emet Değirmenci, içinde bulunduğumuz durumu şöyle özetliyor: "... çocukluğumuzun tatları bir nostalji haline gelirken, onlara ulaşmak ve edinmek ise bir lüks haline getirildi. Bir başka deyişle; kapitalizm yaşamın organik akışını ve bütünlüğünü bozup sentetik bir yaşamı dayatmakla kalmadı aynı zamanda ulus ötesi şirketlerin çıkarına hizmet eden [örneğin, AB'nin Ortak Tarım Politikası (OTP) vasıtasıyla kimin ne kadar ne üretmesine karar vermektedir. Öte yandan biyo-teknoloji devleri yaşamın başlangıcı olan tohumun yapısına

dahi müdahale edip patentleme yoluyla çiftçiye kendine yalnız göbekten değil, hücrelerinden bağımlı hale getirmektedir.”²⁵

Kapitalist tarım sürdürülebilir değildir

Geçerli entansif kapitalist tarımsal üretim modeli bir kaç temel nedenden ötürü sürdürülebilir değil. Entansif tarım toprağın ve doğal kaynakların aşırı sömürsüyle yol alıyor. Tarımsal üretim arttıkça açların ve yetersiz beslenenlerin sayısı da atıyor ki, kapitalizm geçerliyen başka türlü olması mümkün değildir. Yegâne amaç kâr olduğı için, toprağın ve doğal kaynakların korunması konusunda duyarlılık ve özen mümkün değildir. Sera etkisi yaratan gazların önemli bir kısmı geçerli tarımsal üretim modelinden kaynaklanıyor.

Entansif tarım üretimi artırıyor ama neden ve nasıl artırdığı ve bu artışın ne anlama geldiğı soruları sorulmuyor. Geçerli modelde 1 kalorilik ürün için [üretim, işleme, taşıma aşamaları sonunda] 10 kalori harcamak gerekiyor. Oysa geleneksel veya ‘yerli’ tarımında aynı sonuca yarım kalori harcayarak ulaşmanın mümkün olduğı ileri sürölüyor... İrasyonelliğın en bariz örneğı, gıda maddelerinin ve bir bütün olarak tarımsal ürünlerin uzun bir yolcuğın sonucunda tüketiciye ulaşması... ABD’de bir çok gıda maddesi tüketiciye ulaşınca kadar yaklaşık 2500 kilometre yol kat ediyor. Bu saçmalık ucuz petrol sayesinde mümkün oluyor ama aşırı petrol kullanmanın doğaya verdiğı zararlar [toprağın, suyun ve havanın kirlenmesi, atmosferin ısınması, canlı türlerinin yok olması...] tartışma konusu yapılmıyor. İngiltere’de tipik bir pazar günü yemeğinde, brokoli Guatemala’dan, yaban mersini Yeni Zelanda’dan, fasulye Tayland’dan, Havuç Güney Afrika’dan, patates İtalya’dan, çilek Kaliforniya’dan, sığır eti Avustralya’dan geliyor... Bu ürünlerin yerinde üretilmeyip it-

25 Emet Değirmenci, *Küreselleşme Kıskaçında Türkiye’nin Ekolojik Tarımı*, <http://www.kuyレル.com> 27 /06/2008.

hal edilmesinin sonucu 650 kat fazla karbon dioksit ve karbon monoksit atmosfere karışıyor. Elbette gıda maddelerinin böyle uzun bir yolculuğa çıkmasının ortaya çıkardığı olumsuzluk sadece zehirli gaz emisyonunu artırması değil. Bu irrasyonellik, üretimi tektipleştirip [uniformisation] standardlaştırıyor. Süper marketlerin alana hakim olmasıyla da süreç daha da hızlanıp-derinleşiyor. Sonuç yüzlerle ifade edilen ürün çeşitliliğinin yok olması... Patates, domates, mısır çeşitliliği daha şimdiden büyük ölçüde yok edilmiş durumda. Bir ülkede kolaylıkla yetişen şeylerin onbinlerce kilometre uzaklıktaki ülkelerden getirilmesinin sebeb-i hikmeti nedir? Oralarda ücretlerin, dolayısıyla maliyetlerin düşük oluşu... Tabii, çevre koruma kaygısının da pek söz konusu olmaması... Bu sürdürülebilir bir durum mudur? Arzulanır bir şey sayılmalı mıdır! Almeria'dan [İspanya] Hollanda'ya ithal edilen marulun taşıma maliyeti, aynı marulun Hollanda'da üretildiği durumdan üç kat fazla... İşte size onca yüceltilen kapitalist *rasyonellik*... Şili'nin somon balığı Fransa pazarına ulaşmak için tam 16 bin kilometre yol yapıyor. Üstelik epidemiye karşı bir tedbir olarak aşırı dozda antibiyotik yüklenerek... Kapitalist tarım modeli aşırı mekanizasyonla yol alıyor, aşırı kimyasal girdi kullanıyor, monokültürü teşvik ediyor, çeşitliliği yok ediyor ve aşırı karbon gazları salımına neden oluyor. Aynı şekilde kimyasal gübreler de nitrat oksit emisyonunu artırıyor.

Şimdilerde sorun yeterli gıda maddesi üretilmemesinden değil, üretimin kapitalizm dahilinde yapılmasından kaynaklanıyor. Nitekim son kırk yılda hububat üretimi üçe katlandı ama nüfus sadece iki kat arttı. Şimdilerde tarihte hiç olmadığı kadar gıda maddesi üretiliyor ve bu durum milyonlarca insanın aç kalmasına, daha çoğunun kötü beslenmesine, yediğinden zehirlenmesine-hastalanmasına engel değil... FAO direktörü Jaques Diouf'un verdiği rakamlara göre, 2007'deki gıda krizi yetersiz beslenen insan sayısını 75 milyon artırarak

925 milyona çıkardı. 2017 yılında aların sayısının 1.2 milyarı aşacağı tahmin ediliyor. Fakat gıda krizinden etkilenen insan sayısı bu kadar değil. Doğrudan ve dolaylı etkilenenlerin sayısı 3 milyar civarında ki bu yaklaşık dünya nüfusunun yarısı demek...

Geçerli eğemen söylem, toprakların sermayenin yağmasına daha çok açılmasını, sadece modernleşmenin ve kalkınmanın bir gereği değil, aynı zamanda alar ve yoksullar için bir şans, bir kurtuluş olarak sunuyor. Yabancı sermayenin tarım alanında yatırıma yönelmesini büyük bir fırsat sayıyor... Yüzbinlerce hektar verimli toprak çokuluslu şirketler tarafından tuz-sabun parasına satın almıyor veya kiralanıyor. Bunun anlamı, yerli elitlerin suç ortaklığıyla emperyalist yağmanın ‘klasik ‘kolonyalizmden’ de daha yıkıcı bir tarzda arz-ı endâm etmesidir.... Toprak üzerinde yaşayanı, onu işleyeni doyurmak, yaşatmak için değil mi? Yanılsama yaratma amaçlı bir şey de *yeşil kapitalizm* retoriğidir. Oysa kapitalizmin yeşili, sarısı, grisi mümkün değildir. Toprağın daha uzun süre geçerli kimyasal-motorize-petrole dayalı, uzun mesafe taşımalı entansif tarımı taşıması mümkün değildir. Bu gidişi durdurmak için radikal bir perspektif değişikliğine ihtiyaç var. Kapitalist tarım sürdürülebilir değildir ama asıl sürdürülemez olan kapitalizmin kendisidir... Dolayısıyla, kapitalizmden kurtulmadan tarımı insanların, toplumun, toprağın ve bir bütün olarak doğanın ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürmek mümkün olmayacak...

Solun kapitalizmden farklı, özgün bir tarım politikası var mıydı?

Tarihsel solun tarım sorununa, köylülüğe ve toprağa [doğaya] dair yaklaşımı, esas itibariyle Marks’ın *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i* adlı eserinde yazdıkları olmak üzere, Marks’ın *Sosyalist Enternasyonal’in* Manchester seksiyonunda sunulmak

üzere kaleme aldığı, Londra'da, *The International Herald*'da 15 Haziran 1872'de yayınlanan bir değerlendirmesine ve Friedrich Engels'in, *Fransa ve Almanya'da Köylülük Sorunu* adlı eserindeki tespitlere dayanıyor. Nedense daha sonraki dönemde geçerli olacak Avrupa 'resmi' solunda, Marks'ın *Kapital, Cilt I*, onbeşinci bölümünde söyledikleri ve Engels'in önceki sayfalarda kısaca değindiğimiz, *Doğanın Diyalektiği* adlı eserindeki uyarıları dikkate alınmıyor. Buradaki amacım, Marx ve Engels sonrası dönemde, İkinci ve Üçüncü Enternasyonalere resmi görüşü haline gelip, Lenin'den geçerek, Stalin'le pratik politikaya tercüme edilen yaklaşımın geri planına kısaca değinmektir.

Marx, 15 Haziran 1872'de *The Internanitonl Herald*'da: "Sulama, drenaj, buhara dayalı çalışma, kimyasal bakım gibi tüm modern yöntemler artık tarımda da uygulanabilir durumdadır. Oysa ki, ulaştığımız bilimsel bilgi düzeyi, makinelerde olduğu gibi sahip olduğumuz teknik seviye, vs. ancak toprağın büyük ölçekli ekimi durumunda iyi sonuçlar verebilir. Eğer, büyük ölçekli tarım [çiftçiye bir yük hayvanı mertebesine indirgeyen bugünkü kapitalist tarımın da yaptığı gibi] ekonomik planda parçalanmış güdük işletmelerden üstünse, ülke çapında geçerli olduğunda küçük işletmelerin üretimi teşvik etmesi mümkün değildir" diyordu.

Köylülüğe dair negatif, değilse olumsuz bir bakışın yerleşmesinde Marks'ın 18 Brumaire'de yazdıklarının, özellikle de "patates çuvalı" metaforunun önemli bir yeri olduğunda şüphe yoktur: "Küçük köylüler, üyelerinin hepsi aynı koşullar içinde yaşayan ama birbirleriyle gerçek ilişkilerle birleşmemiş bulunan muazzam bir kitle meydana getirir. Üretim tarzları, onları karşılıklı ilişkiler kurmaya götüreceği yerde, birbirlerinden ayırır"... "Küçük bir tarlanın işletilmesi, hiç bir işbölümüne, hiç bir bilimsel yöntemin kullanılmasına elvermez, bu bakım-

dan da, hiç bir gelişim çeşitliliğine, hiç bir yetenek değişikliğine, toplumsal ilişkilerde hiç bir zenginliğe elverişli değildir”.

“Böylece, Fransız ulusunun büyük kitlesi, aynı cinsten büyüklüklerin basit bir toplamı ile **hemen hemen patetes dolu bir çuvalın bir çuval patetes meydana getirmesi gibi, aynı biçimden oluşmuştur.** [Altını ben çizdim F.B.] Milyonlarca köylü ailesi, onları birbirinden ayıran ve yaşayış tarzlarını, çıkarlarını, kültürlerini, toplumun öteki sınıflarıninkilerle karşı karşıya getiren ekonomik koşullar içinde yaşadıkları ölçüde, bir sınıf meydana getirirler. Ama küçük köylüler arasında ancak yerel, yâni yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ olduğu ve onların çıkarlarının benzeşmesi, aralarında hiç bir ortaklık, hiç bir siyasal bağ, hiç bir siyasi örgütlenme yaratmadığı ölçüde de bir sınıf meydana getirmezler. Bunun içindir ki, onlar, kendi sınıf çıkarlarını kendi adlarına, ister bir parlamentonun aracılığı ile ister bir meclisin aracılığı ile savunacak durumda değillerdir. Onlar, kendi kendilerini temsil edemezler, temsil edilmek zorundadırlar”.²⁶

Genel bir çerçevede Marks’ın söz konusu iki eserdeki tespitlerinin, sonraki dönemde köylülüğe ve tarıma Marksist yaklaşımın temel eksenini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Marks’ın, söz konusu metinlerde dile getirdiği görüş şöyle özetlenebilir: Köylünün toprağa bağlılığı, onun gericiliği iktidara taşımasını sağlıyor [bir kurtarıcıyı iktidara taşıyor]; köylü doğası gereği muhafazakârdır; tek bir yere ve tek bir faaliyete bağlılığı, onun daha iyi bir toplumsal düzen tasavvur etmesine elvermez, sahip olduğu küçük toprak parçası onun her şeyidir ama kapitalist ekonomi koşullarında mülkiyetinin içinin boşaldığından habersizdir, işçi sınıfıyla ittifak arayışına girip, kollektif mülkiyeti talep edeceğine, küçük parseline ya-

26 Karl Marx, **Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i**, Sol Yayanları, Ankara, 1976, ss. 131, 132.

pışmayı yeğler ama sahip olduğunu sandığı mülkiyetin artık bir kıymet-i harbiyesinin kalmadığından habersizdir... Oysa, işçi daha özgürdür çünkü daha hareketlidir, köksüzdür, bir işten diğerine koşar, iş onu nerde bekliyorsa oradadır, gündelik kazandığıyla yaşar... Bu tür bir hareketlilik [mobilité] hâli ona daha büyük uyum yeteneği kazandırır. Aynı şekilde işçinin mobilitesi, farklı yerlerdeki gözlem ve deneyleri sonucu, onun mukayese yapabilmesine imkân verir ve eleştirel bilince ulaşmasını sağlar ki, bilinç de onda başkaldırı duygusunu fi-lizlendirir...

O halde: 1. Parçalanmış küçük köylü üretim tarzı, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır; 2. Tarım henüz prekapitalist aşamada bulunmaktadır; 3. Küçük işletmeler birleştirilmeli, büyük tarım işletmeleri teşvik edilmelidir; 4. Kapitalizmin yaptığı gibi entansif tarım özendirilmelidir ve nihayet; 5. Devrim ânı geldiğinde bu işletmeler toplumun ihtiyaçları ve sosyalist inşanın bir gereği olarak millileştirilmelidir...

F. Engels, 1894 yılında yazdığı: **‘Fransa ve Almanya’da Köylü Sorunu**, başlığını taşıyan eserinde, sosyalist perspektifi şöyle özetliyordu: *“O halde küçük köylüler karşısında bizim duruşumuz nedir? Günü gelip, iktidar bizim elimize geçtiğinde onlara karşı nasıl davranmamız gerekiyor?”*

Öncelikle Fransız programının kesinlikle doğru olduğunu söylemeliyiz: küçük köylülüğün vazgeçilmez yok oluşunu öngörüyoruz ama onu asla hızlandırmak gibi bir yükümlülüğümüz yoktur.

İkinci olarak ve açıktır ki, iktidara geldiğimizde büyük toprak sahiplerine yapmamız gerektiği gibi, küçük köylülerin toprağına [ister tazminat ödeyerek, isterse tazminatsız] zorla el koymayı düşünemeyiz. Bizim küçük köylülere karşı görevimiz,

öncelikle onların bireysel küçük işletmesini kooperatif işletmesine dönüştürmesini sağlamaktır ama bunu zora baş vurarak değil, örneklerle özendirerek ve toplumun imkânlarını onların hizmetine sunarak yapmalıyız. Ve tabii daha şimdiden küçük köylünün kooperatif sisteminin avantajlarını görebilmesini sağlayacak imkânlar eksik değil".²⁷

Her ne kadar Engels, pedagojik yaklaşımın önemine ve zora baş vurmama gereğine gönderme yapsa da, köylülük algısı değişmeyecekti. Zira, köylünün toprağa bağlılığı ve özel mülkiyet duygusu, onu tarih sahnesinin gerisine atmaktadır ve bir sosyal sınıf olarak, yeni bir şey yapmasına, kendi öz kaderinin aktörü olmasına izin vermemektedir...

Netice itibariyle XIX. Yüzyılın son çeyreğinde ve XX Yüzyıl boyunca sosyalizmin, köylülük ve tarım sorununa yaklaşımı, kapitalist modernleşmeci perspektiften özde farklı değildi. Köylülüğe, iktidarı ele geçirme ve elde tutma kaygısıyla yaklaşıyordu. Sosyalizmin inşasının köylülüğün tasfiyesinden geçtiği düşüncesi geçerliydi. Sovyet Devrimi'nden sonra yegâne amaç olarak 'üretici güçleri geliştirme' hedefine kilitlenilince ve sosyalizmin inşası da 'kalkınmacılıkla', 'Batıyı yakalama' perspektifiyle özdeşleştirilince, Stalin'in zora dayalı kollektivizasyon macerasının bir faciaya dönüşmesi kaçınılmazdı. Lenin, Kronstadt ayaklanmasıyla ilgili olarak: "*Bir küçük köylü ülkesinde yaşadığımız ölçüde, kapitalizm Rusya'da komünizmden daha güçlü bir temele sahip olacaktır.*"²⁸ demişti...

Başka türlü olabilir miydi? Ya da nasıl olabilirdi? Bu tür soruları sormak cevaplamaktan daha kolaydır. Yine de şu kadarını söyleyebiliriz: Eğer Marks'ın ve Engels'in konjonktürel durumlara dair yazdıklarına değil de, temel metinlerine daya-

27 Friedrich Engels, *La Question Paysanne en France et en Allemagne*, Éditions Sociales, p. 24.

28 Aktaran, Paul Avrich, *Kronstadt 1921*, çeviri Gün Zileli, s. 21

nılsaydı ve Marx'da, Engels'de kalınmayıp daha öteye gidilebilseydi, sosyalist teori dondurulup-içi boşaltılmasaydı, belki o zaman farklı bir doğa, toprak, köy ve köylülük algısı mümkün olabilirdi. Önceki sayfalarda değindiğimiz, Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'ndeki uyarısı dikkate alınsaydı, aynı şekilde Marks'ın *Kapital* başta olmak üzere çeşitli temel eserlerindeki yaklaşım önemsense ve derinleştirilebilseydi, kapitalizmin ürettiğinden gerçekten farklı bir perspektif mümkün olabilirdi. Marx, *Kapital*'in birinci cildinde şöyle diyordu: "*Üstelik, kapitalist tarımdaki her gelişme, yalnız emekçiyi soyma sanatının değil, toprağı soyma sanatında da bir ilerlemedir; belli bir zaman için toprağın verimliliğinin artmasındaki her ilerleme, aynı zamanda, bu sonsuz verimlilik kaynağının mahvedilmesine doğru bir ilerlemedir.*"... *Kapitalist üretim, bu nedenle, teknolojiyi geliştirir ve ancak bütün zenginliğin asıl kaynağını, yani toprağı ve emekçiyi kurutarak çeşitli süreçleri toplumsal bir bütün içinde birleştirir.*"²⁹

Kaba Marksizm, kentli, mobil, yeniye ve yeniliğe açık, tarihin öznesi olma yeteneğine sahip işçinin karşısına, *hareketsiz, toprağa sıkıca bağlı ve bu bağlılığı yüzünden de doğası gereği muhafazakâr, yeniye ve yeniliğe karşı* olduğu varsayılan köylüyü koymayı yeğledi... Köylü kitlesini manipüle edilebilir, araçlaştırılabilir pasif bir yığın olarak gördü. Köylü üretimini küçümsedi. Onun doğanın ve doğal çeşitliliğin koruyucusu olduğu gerçeğini görmezlikten geldi. Toprakların kollektivizasyonu ve/veya toprak reformu dışında entansif kapitalist tarım yöntemini benimsedi. Elbette radikal bir toprak ve tarım reformu sosyalizmin inşası için *olmazsa olmaz* koşuldur ama o kadarı *yeni, farklı, orjinal bir şey yapmak için* yeterli olamazdı. Toprak bir temel doğal kaynaktır ve başta üzerinde yaşayan, onu işleyen köylüler olmak üzere, bir bütün

29 Karl Marx, **Kapital Cilt I**. Çeviri: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1988, ss. 517-518.

olarak halkın malıdır ve halkın çıkarına kullanılması gerekir. Köylüyü ve toprağı bir araç olarak gören yaklaşım, bugün artık kabul edilebilir değildir. Artık tarımı ‘bilimselleştirme’, ‘teknikleştirme’, fetişizminden ve saplantısından kurtulmak gerekiyor. Dolayısıyla, bilinen anlamda ‘tarımı sanayileştirmek’ ve küçük köylülüğü tasfiye etmek marifet değil. Şimdilerde kapitalist tarımın neden olduğu yıkım ortadayken, dünyaya, toprağı ve onun üstünde yaşayan insana farklı bir yaklaşım gerekiyor. Bu konuda Meksikalı köylü devrimci Emiliano Zapata’nın 1911 yılında yürürlüğe koyduğu *Ayala Planı’nda*³⁰: *her köylünün zaman aşımı söz konusu olmaksızın, bir toprak parçasına hakkı olduğunu ama bu hakkın ancak toprağın kırsal özyönetime dayalı kollektif kullanımı durumunda bir anlamı olacağı*’ vurgulanıyordu... Şimdilerde köylüler, ister toprak talebi, isterse gıda güvenliği, doğanın korunması, vb... sorunu olsun, dünya ölçeğinde dayanışma ağları oluşturuyorlar, neoliberal küresel saldırıya karşı taleplerini yüksek sesle dillendiriyorlar, sürdürülebilir yöntemler öneriyorlar. *La Via Campesina* bunun en somut örneğı. 1993 yılından beri bir küçük köylü hareketi olarak varlığını sürdürüp-gelişen *La Via Campesina*, Latin Amerika, Asya, Afrika ve Avrupa’nın 69 ülkesinde, 148 örgüt çatısı altında 200 milyon kadın ve erkek köylüyü örgütlemiş durumda ve neoliberal kapitalist saldırıya karşı mücadele ediyor.

Köy ekmegi, köy tavuğı, köy yumurtası, ev mantısı... velhasıl kimyasal tarım dışındaki ‘kirlenmemiş’ ürünlere ilginin artması ve *organik tarım* veya *ekolojik tarım* denilenin gündeme gelmesi, kapitalist modernleşmenin dayattığı kimyasal tarımın iflas ettiğinin itirafıdır... Fakat, organik tarımın yeni bir tüketim *apartheid*’i [ayrımcılığı] yaratma potansiyeli büyük. Toplum bu sefer de organik tarımsal ürün tüketenlerle

30 Bkz: John Womack, *Plan de Ayala, Zapata and Mexican Revolution*, Knopf, New York 1969, pp. 400-404.

tüketemeyenler şeklinde bir ayrışmaya uğrama riskiyle karşı karşıya. Parası olanların organik ürünleri tüketirken, geniş emekçi kitlelerin, genetiğiyle oynanmış, hormonlu, kimyasal zehir içeren gıdalara tâlim etmesi olasılığı artıyor. Abdullah Aysu, daha şimdiden Ege ve Marmara bölgelerinde toprak kirliliğinin Avrupa'yı geçtiğini ileri sürüyor.³¹ Az kirlenmiş veya görece temiz topraklar da Batı'lı zenginlerin ve orta sınıfların organik ürün ihtiyacı doğrultusunda yabancı ve yerli şirketler tarafından kapatılıyor. Bugün artık sorun sadece köylüleri angaje etmiyor, köy ve köylülük ve tarım, herkesi doğrudan ilgilendiriyor. Açlık ve kötü beslenme, başta kanser olmak üzere zehirli yiyeceklerin neden olduğu sayısız hastalıklar... Yeni, farklı, orjinal bir şey yapmak, insanların iradesini aşan bir şey değildir. Bunun için insan, doğa, toprak, köy ve köylüye dair son beş yüz yılda geçerli kapitalist yaklaşımı terk edip, paylaşmayı esas alan, özyönetime dayalı ekolojik bir sosyalist perspektif gerekiyor...

3. Rakamların gizlediği gerçek...

Gazeteler ekonominin durumuna dair her gün, televizyonlar ve internet siteleri de nerdeyse saat başı haberler veriyor. Buna *piyasalarda durum* deniyor. Piyasalar da dört şeyden ibaret: borsa, döviz, faiz ve altın... İşte, *borsa güne yükselişle, dolar düşüşle başladı, gecelik faiz yerinde saydı, vb...* Sanki *piyasa* denilen insandan ve insan iradesinden bağımsız bir şeymiş gibi sunuluyor. İşte *piyasalar tedirgin, piyasalar coştı, piyasalarda tedirgin bekleyiş devam ediyor...* Netice itibarıyla yükselen ve düşen insanlar tarafından üretilen, tüketilen şeylerin fiyatları değil mi? Sanki ortada doğa yasaları gibi müdahale edilemez bir şey varmış görüntüsü yaratmanın ne âlemi var? Ekonomi bu üçünden, dördünden ibaret bir şey midir? Borsa'da kaç kişi oynuyor, borsa nasıl inip-çıkıyor, doları kimler yükseltip-

31 5. Karaburun Bilim Kongresinde sunulan bildiri.

düşürüyor, faizleri kim neye göre belirliyor ve bütün bu yükselişlerin ve düşüşlerin faturası kime nasıl çıkıyor, kim bu tür operasyonlardan, spekülasyonlardan, 'şikelerden', 'hilelerden', 'dalaverelerden' milyonlarca, milyarlarca dolar 'kazanıyor' kaç kişinin bankalarda ne kadar parası var da, faiz hesabı yapıyor? Doların yükselmesi, borsanın inmesi-çıkması hangi kesimler için ne anlama geliyor? Neden 12 bin kilometre uzaklıktaki çokuluslu bir finans grubu [banka] battığında Türkiye'de bazı fabrikalar kapanıyor ve binlerce işçi işsiz kalıyor? Yükselenler ve düşenler bunlardan mı ibarettir? Saat başı *piyasa* haberi veren medya neden başka şeyleri, başka yükselişleri ve düşüşleri *haber değerinde* görmüyor? Açlar, işsizler, işsiz ve bir gelirden yoksun olduğu için bunalıma girenler, ilaç parası olmayanlar, çocuğunu okutacak imkânı olmayanlar, evden çıkıp bir ulaşım aracına binecek parası olmayanlar, sokakta yaşayanlar, kirlenen hava, toprak, su, nehirler, göller, denizler, ısınan atmosfer, değişen iklim, hızla artan hastalıklar, tam bir katliama dönüşen iş 'kazaları', trafik kazaları, toplumu saran şiddet, aşınan ve giderek yok olan insânî değerler... Medya bunları yok sayma eğilimindedir, sözünü ettiğinde de amaç üstünü örtmektir. *Ayıbı açığa vurmak daha büyük ayıp olduğuna* göre... Elbette bu durum şaşırtıcı değildir, zira medya denilen çoktan medya olmaktan çıkmıştır ve *yeryüzünün efendilerinin, küresel oligarşinin ve küresel plütokrasinin, piyasa oyuncularının*, [borsa-döviz-faiz üçlüsü] elinde bir kâr ve ideolojik manipülasyon makinesine, 'zihin uyuşturma' ve soysuzlaştırma aracına dönüşüp, misyonuna ve varlık nedenine külliyen yabancılaşmıştır. İktisatçı uleması da elbette sadece *piyasa aktörlerinin* sorunlarıyla ilgilenecektir: faizler neden yükseldi, borsa neden düştü, dolar-euro paritesi ne olacak? Ekonomi önümüzdeki yıl yüzde kaç büyüyecek? Türkiye'nin hangi ürünlerde mukayeseli üstünlüğü var? Elbette, piyasa dinine tapınanlardan geniş emekçi sınıfların, işçilerin, işsizlerin, köylülerin, çiftçilerin

sorunlarına ilgi duymalarını, toplumun bugünü ve geleceğine dair kaygılar taşımalarını beklemek abestir. Onlar için işsizlik ve yoksulluk işsiz ve yoksul olanın beceriksizliğinin, tembelliğinin, aklını kullanamamasının, “yanlış tercih yapmasının” sonucudur, istisnadır, önemsizdir, zira piyasa eninde sonunda herşeyi yerli yerine kor, düzene sokar, dengeye getirir... *ekonomik optimum* gerçekleşir...

Velhasıl olup-bitenler doğal, gerekli ve zorunludur, *piyasa ekonomisinin bir gereğidir*. Piyasanın şaşmaz yasaları vardır ve onun sonuçlarına herkes boyun eğmelidir, aksi halde piyasa tanrısının gazabına uğramaktan, cezalandırılmaktan kurtulamazlar... Dolar yükseliyorsa, borsa çıkıyorsa, faizler tavan yapıyorsa, bunlar *insan iradesinin* dahlinin olmadığı şeylerdir. İşsizlik mi? Öyle bir şey zaten *piyasa ekonomisi* geçerliyken mümkün değildir, zira, piyasaya müdahale edilmezse her şey kendiliğinden ve otomatik olarak dengeye gelir... yoksulluk, açlık, sefalet de ha keza... Yaygın işsizlik ancak ‘yanlış politikaların’ bir sonucu olarak ortaya çıkabilir, ya da konjonktürel ve istisnaî bir şeydir... İşsizlik mümkündür ama istisnadır, insanlar piyasada oluşan cari ücrete razı olmayıp, ‘tembellik tercihi’ yaparlarsa, elbette işsiz kalırlar ve yaptıkları tercihin cezasını da çekerler... Yoksulluk da iktisatçının ilgisini çekecek bir şey değildir, olsa olsa hayır işlerine bakanları ilgilendirebilir... Amerikan Calvinist kültüründe yoksullar, durumlarından tamamıyla kendilerinin sorumlu olduğu serseriler ya da budalalar sayılır... İktisatçı bu tür önemsiz şeylerle ilgilenmez, o daha çok ‘tüketici tercihleriyle’ ‘rasyonel beklentilerle’, ‘genel dengeyle’, ‘fiyat istikrarıyla’, vb. ilgilidir... Bilimselliğinden ve kesinliğinden şüphe edilmeyen ‘saf iktisat’ çoktan işin kolayını bulmuş durumda. İşler kötüye mi gidiyor [elbette kimin için kötüye gittiği de önemlidir, çünkü kapitalizm geçerliyken, birilerinin durumu kötüleşirken, başkalarının durumunun ‘iyileşmesi’ işin doğası gereğidir] demek ki, birileri,

işte şu beceriksiz siyasetçiler, yeteneksiz ekonomi bürokratları yanlış yapmıştır, yanlış kararlar verip, yanlış politikalar uygulamışlardır, şimdilerde moda tabirle, popülizm günahı işlenmiştir... Krizler mi ortaya çıkıyor, piyasanın kurallarına uyulmadığı içindir... Elbette ortada bir mit varsa, kapitalizmden de söz edilmez, kapitalizmden söz edilmeyince de, neden kapitalizmin krizler yaratmadan yol alamayacağı, neden kriz yaratmaya mecbur olduğu da bilinmez... Görünen o ki, şu siyasetçiler ve ekonomi bürokratları yanlışta ısrarlılar, bir türlü 'doğru' yapmayı beceremiyorlar, bu yüzden de kriz üstüne kriz yaşanıyor, işsizler ordusu dünya ölçeğinde çığ gibi büyüyor... Türkiye'de yaklaşık 5,5 milyon işsiz var [elbette resmi rakamlar başka dili konuşuyor], dünyada da işsiz sayısı 220 milyon sınırına dayanmış durumda... Garip değil mi? Her yerde iflah olmaz *yanlış yapıcılar* var ve *doğru yapıcılara* fırsat ve piyasalara huzur vermiyorlar...

Rakamlar ve istatistikler de, kelimeler ve kavramlar gibi manipölasyona açıktır. Rakamlara ve istatistiklere istediğini zi söyletebilirsiniz. Rakamların ve istatistiklerin 'ne dediği', arkasında kimin olduğuna göre değişir. Manipölasyon daha rakamların, istatistiklerin üretilme aşamasında başlar. Mesela bir ülkedeki fiyat artış genel eğilimini ve düzeyini gösteren enflasyon hesapları, hesabın nasıl yapıldığına, hesaba nelerin dahil edildiğine göre farklı toplum kesimleri için farklı anlamlar taşıyacaktır. Emekçi kesimlerin kullandığı, tükettiği şeylerle, daha çok varlıklı sınıfların kullanıp-tükettiği şeyleri, sepete aynı ağırlıkta koyarsanız, birincil önemde olanla, vazgeçilebilir olana aynı ağırlığı tanırırsanız, farklı kesimler için aynı anlama gelmesi mümkün olmayan sonuçlara ulaşırırsınız. Bilindiği gibi gelir düzeyi düştükçe insanların toplam harcamaları içinde mutfak ve gıda harcamalarının oranı yükselir ve bu anlaşılır bir şeydir. Türkiye'de yoksul ve mütevazı kesimi oluşturan %60'lık nüfus dilimi, gelirinin %29'unu mutfak

ve gıda için harcıyor. 2008 yılında resmi tüketici fiyat endeksi %10'dur, oysa ülke nüfusunun %60'ının enflasyonu %15, ve bu kesimin harcamaları içinde önemli bir ağırlığı olan et, sebze, meyve, süt ürünlerinde de %30-35'idi... Bu ve benzer durumlarda ilân edilen enflasyon oranları gerçek durumu ne ölçüde yansıtabilir?

Kaldı ki, rakamlarla, sayılarla ölçülen milli gelir [GSYH], sevinci de, acıyı da anlatmaz. Bu yüzden ünlü Fransız filozofu Edgar Morin, *Pour Une Politique de Civilisation*³² adlı eserinde önemli bir hususa değiniyor: “...bilincimiz, bilgilerin kompartımanlara ayrılarak parçalanmışlığı, birbirinden yalıtılmışlığı anlayışına göre şekilleniyor ve hesaba dayalı bilgileri ayrıcalıklı kılıyor ki, hesaplanamaz olanı, yani hayatı, acıyı, ıstırabı, aşkı, mutluluğu ve mutsuzluğu tanımıyor. Ve politikayı ekonomik hesabın yedeğine alıp, ona tâbî kılıyor. Sorunların parçalanmışlığı ortamında ve öyle günü birlik yaşıyor ki, global sorunları, temel sorunları kavramak imkânsız hale geliyor.”

Türkiye’de işsiz sayısı yaklaşık 5,5 milyon, bunun 1 milyondan fazlası 15-24 yaş arası genç işsizler ve 1 milyon 350 bini de lise ve üniversite mezunu. Sadece meslek okulu, yüksek okul ve fakülte mezunu olan işsiz sayısı da 850 bin. Eğer TÜİK tarafından verilen resmi rakamlara itibar edilmezse, kadınlarda işsizlik oranı %59’a kadar yükseliyor. Bu rakamlar ve oranlar bile başlı başına ürpertici ve tam bir skandal ama rakamların gerçeğin tamamını ifade etmesi mümkün değil. İşsiz ve iş bulma umudunu yitirmiş bir gencin, çoluk/çocuk sahibi bir anne babanın, bir kadının yaşadığı dramı, çaresizliği, acıyı, umutsuzluğu hangi rakam, hangi istatistik tablosu, hangi grafik anlatabilir? Kaldı ki, bir iş bulmakla da sorun çözülmüş olmuyor. Sigortasız ve güvencesiz sefalet ücretiyle günde 10-12 saat çalışan, aldığı ücretle geçinmekte zorlanan,

üstelik o işi de her an kaybetme korkusuyla yaşayan birinin sorunu çözülmüş mü sayılacaktır? Çalışabilir durumda olan her beş erkekten birinin, her beş kadından üçünün düzenli bir işe ve yeterli gelire sahip olmadığı bir toplumda, inat ve ısrarla insanlara söylenen şu: *Sabredin ekonomi büyüyecek, GSYH artacak ve tüm sorunlar çözülecek!*

Piyasa mitine, rekabete ve mukayeseli üstünlükler teorisine dayalı piyasacı anlayış geçerli olmaya devam ettikçe, işsizliğin ve yoksulluğun artması, sefaletin ve doğa tahribatının derinleşmesi, yaşamın anlamsızlaşması ve tadının kaçması, her türden risklerin büyümesi, ve tabii milyonların ve milyarderlerin sayısının artması kaçınılmazdır...

Neoliberal politikalar bağınazca ve küstahça uygulanmaya devam edildikçe, işsizliğin ve yoksulluğun artması kaçınılmazdır ama burjuva iktisatçıları ve politikacıları, ısrarla ekonomik büyümenin bu sorunları çözeceğini ileri sürerler. Aslında *işler ilerde yoluna girecek* demek kolaydır ve söyleyen için bir maliyeti de yoktur. O halde gerçek dünyada bir karşılığı olmayan bu anlamsız söylemi [yalanı] bir tarafa bırakalım ve soruyu başka türlü sormayı deneyelim: *Kapitalistlerin çıkarı işsizliğin azalmasını mı yoksa artmasını mı gerektirir?* Veya kapitalist patronlar neden işsizliğin artmasını yeğlerler? Bir başka soru da şu olabilir: İşsizlik artışının belirli bir eşiğı aşması, kapitalistlerin de aleyhine değil midir? Kapitalistin çıkarı işsizliğin artmasını gerektirir, zira, yüksek işsizlik oranı demek, düşük ücret düzeyi-yüksek sömürü oranı, dolayısıyla da yüksek kâr demektir. Velhasıl işsizler ordusu ne kadar büyükse, ücret düzeyi de o kadar düşük, kâr oranı ve kütlesi de o kadar büyüktür. Milyonlarca işsiz varken çalışanlara düşük ücretleri dayatmak kolaylaşır. Elbette bu durum kapitalist patronların *köpeksiz köyde değneksiz dolaşabildikleri* durumda mümkündür. Eğer işçiler, işsizler, ezilenler, sömürülenler

cephesi örgütlü, bilinçli, dolayısıyla sömürü ve yağma düzenini zorlayacak güce ve potansiyele sahipse, insanları sefalet ücretiyle çalıştırmak mümkün olmaz. Şimdilerde ibrenin bu ölçüde emekçi sınıflar aleyhine dönmesinin nedeni, 1980 sonrasında emekçi kitlelerin örgütsüzleştirilmesinin, 'uysallaştırılmasının', umutsuzlaştırılmasının, moralsizleştirilmesinin, ütopyasızlaştırılmasının sonucudur.

Küresel oligarşi için işlerin yolunda gittiğinin ölçüsü, kâr oranlarının 'kıvamında' olmasıdır. Bu yüzden 'başarı' herkes için aynı anlama gelmez. Çelişik gibi görünse de aslında *kapitalist sistem ne kadar iyi işlerse, kötülükler de o ölçüde büyür...* İktisatçı uleması başta olmak üzere 'sosyal bilimcilerin' bilmedikleri, anlamadıkları, esasen anlamak gibi bir kaygılarının olmadığı yalın gerçek budur... İşsizlik azaldığında şirketlerin borsa değeri düşer. Bu yüzden sermayenin kâbesi *Wall Street*, işsizlik artışını her zaman coşkuyla karşılar. Siz kapitalist olsaydınız karşılamaz mıydınız? Bir çokuluslu şirket toplu işçi çıkaracağını ilân ettiğinde, anında şirketin borsa değeri yükseliyor... Hiç değilse bir vakitler işsizlik toplumun ayıbı sayılırdı. Şimdilerde işsizliğin artması bir başarı sayılıyor. Yukarıda sorduğumuz soruya tekrar dönersek, işsizlik artışı belirli bir eşiği geçtiğinde, kapitalistler için bir sorun yaratmaz mı? Aslında ve teorik olarak sorun yaratması gerekirdi, zira kapitalist işletmelerin ürettiği malların ve hizmetlerin satılması gerekiyor, aksi halde kapitalist ve kapitalizm diye bir şey de olmaz. İşsizliğin artması, ücretlerin dibe vurması, toplam talebin düşmesi demektir ki, bu da üretilenin satılamaması, Marksist bir kavramı kullanmak gerekirse, *realizasyonun* gerçekleşmemesi demektir. İşsizliğin ve sömürü oranının artması gelir dağılımını varlıklı sınıflar lehine daha da bozduğu için, üretim lüks malların ve silah gibi insan refahıyla ilgili olmayan lüzumsuz, değilse vazgeçilebilir şeylerin üretimine ve tüketimine kayıyor. Bir adet sütyenin 12 milyon dolara satılma-

sının sırrı nedir?³³ 12 milyon dolar kaç tekstil işçisi kadının kaç yıllık ücretine eşittir? Bu yüzden 10 milyon dolarlık bir villa anında alıcı buluyor da 60 bin liralık konutlar bir türlü satılamıyor... Elbette lüks tüketime dönük üretimle sistemin uzun vadede işin içinden çıkması mümkün değildir ama kapitalistler o kadar uzağı görececek durumda değildir.

Neoliberal küreselleşmeyle ticaret ve sermaye hareketleri serbestleştirildi. Ekonomik faaliyet içlerinin değil, dışarının ‘ihtiyacına’ göre biçimlendirildi. Başka türlü ifade edersek, ekonomilerin işleyişi bütünüyle *dış belirleyicilere* tâbi hale geldi veya aynı anlama gelmek üzere, *dışa bağımlılık katsayıları arttı*. Ulusal ekonomiler ulusal devletlerin de katkısıyla, ulusal ihtiyaçlara ve sorunlara *yabancılaştırıldı*. Ekonominin yönü tümüyle dışarıya çevrildi. Dışa dönük model emperyalist merkezlerin alt ve orta sınıflarının ihtiyacı olan “‘ücret malları’ da denilen dayanıklı, dayanıksız tüketim malları üretimlerini [otomobil, beyaz eşya, gıda, tekstil, konfeksiyon, vb.] yanı sıra, çevre sorunları yaratan demir-çelik, gemi, çimento, kimya gibi sanayilerin çevre ülkelere kaydırılmasını gerektiriyordu...” “Ancak bu ihracatın hem iç pazarda hem de dünyada kendine yer bulması, rekabet gücü sağlaması, ağırlıkla işgücü üretkenliğini artırmaya odaklandırıldı. Hedef şuydu: daha fazla ihraç malını daha ucuza üretmek. Bu uğurda birbirleriyle “dibe doğru yarışa” giren ülkeler için yapılacak şey, nispî artı değeri artırmak, yani birim işgücünden olabildiğince çok artık değer sağlamak...

“Üretim düzenleri, üretimi daha az kişi ile örneğin 3 kişinin işini 2 kişiyle yaptırmak şeklinde kurgulanıyor, gerektiği yerlerde sermaye yoğun teknolojiler kullanılarak, emeğin pazarlık gücü iyice azaltılıyor. Bu dibe doğru yarış, beraberinde

33 Bkz: Dr. Cengiz Başkaya, “Küresel Köyden Manzaralar...”, ozguruniversite.org, 17 Eylül, 2010.

işsizler ordusunun artmasını ve her tür işe, her ücrete boyun eğmesini getiriyor.” ... “Özellikle düşük emek maliyeti, yer seçiminde önem kazandıkça, yatırım çekmek isteyen ülke, emek maliyetlerini ucuzlaştırıcı önlemlerden geri durmuyor. Kayıt dışılığa, iş cinayetlerine göz yumma, işgücü üstünden daha az vergi alma, örgütlenmeyi, grevi zorlaştırma, bu alanda yabancı sermayeye sunulan cazibelerden bazıları.”

“Ucuzlatılmış emek ortamından istediği yatırımı ve üretimi, ihracatı gerçekleştiren firmaların, hep ellerinin altında devasa büyük, sürekli genişleyen ve uysallaşan bir işsiz ordusu birikiyor ve istihdam yaratmayan büyüme, bir anlamda yeni sermaye birikiminin güvencesi de oluyor.”³⁴

Mustafa Sönmez'den yapılan yukarıdaki uzun alıntı, yapılmak isteneni, yapılanı ve yapılanın ne'anlama geldiğini çok iyi özetliyor. Böyle bir anlayış ve perspektif geçerliyken, işsizlikle mücadele söyleminin bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Piyasa dinine tapınmayı marifet sayan, kapitalizmi, neo-liberalizmi sorun etmeyen politik aktörlerin söylediğinin bir karşılığı olabilir mi?

Bu vesileyle, hiç bir zaman sorun edilmeyen, olağan ve gerekli, üstelik arzulanır bir şey sayılan 'ucuza üretme', 'ucuz mal', 'ucuza alma'... üzerinde kısaca durmak ilginç olabilir! Bir şey, bir mal, bir hizmet 'ucuz' dendiğinde bundan ne anlaşıyor veya anlaşılması gerekir? Ucuzluk *sınırsız* bir şey midir? Bir şey ilâ nihaî ucuzlatılabilir mi? Başka türlü söylersek, bir şeyi nereye kadar 'ucuzlatabilirsiniz?' ve bu kimin için ne'anlama gelecektir? Burada *kavramın kendisindeki çelişki* denilen söz konusu değil mi? Diyelim bir konfeksiyon [hazır elbise] işletmesi var. Bu işletme ürünü ucuza [düşük maliyetle] üretmek için neler yapabilir? Çalıştırdığı işçilerin ücretini düşü-

34 Mustafa Sönmez, *Dünya ve Türkiye'de Krizin 2009 Enkazı ve Gelecek*, Petrol- İş ve Yordam Kitap, 2010, s. 83.

rebilir, onları sefalet ücretiyle çalıştırabilir, çalışma sürelerini uzatabilir, ‘normal çalışma’ süresinden 2-4 saat fazla çalıştırabilir [mutlak artı-değeri artırabilir], sigortasız çalıştırabilir, işçinin arkadaşıyla konuşmasını yasaklar, çalışmanın başından sonuna kadar hiç mola vermez, öğle yemeğİ vermez, işçilerin ulaşımı için servis tahsis etmez, bir de vergi kaçırabilir [ki, bu zaten bir istisna değildir], satın aldığı kumaşı düşük fiyattan almayı deneyebilir ama bu konuda manevra alanı sınırlıdır, zira, başkaları tarafından üretilmiş girdilerin piyasa fiyatı üzerinde etkili olması mümkün değildir veya bu konuda yapabilecekleri sınırlıdır. Üretimde kullandığı makineleri en ileri olanla değiştirebilir [nispî artı-değeri artırabilir]. İleri teknolojiye ulaşma herkese, rakiplere de açık olduğı için, o alandaki avantajı kalıcı değildir. O zaman geriye ne kalıyor? Elindeki en etkili koz, işçi ücretlerini düşürmek, çalışma süresini uzatmak ve çalışma temposunu artırmaktır [buna *bilimsel çalışma* diyorlar...]. Zaten kapitalist üretimin geçerli olduğı durumda kapitalist patronun üzerinde oynayabileceğı en önemli unsur, çalıştırdığı işçidir [canlı emek]. Ücretleri düşürerek, üretim maliyeti düşürülebilir ve ürün fiyatı düşer. Zira değeri yaratan, iki unsurdan biri canlı emektir [diğeri doğa]. Bir ‘fazla’, bir “artı değer” üretebilen yegâne unsur canlı emek, yani işçidir...

Fakat üretim, yıkıcı bir rekabet ortamında gerçekleştiğı için bu süreç ‘dibe doğru’ yarışı kızıştırır. Sonuçta her seferinde daha düşük maliyet ve satış fiyatı demek, daha da düşük ücretler demektir ki, o da ancak işçilerin yoksullaşması, yoksulluğun derinleşmesiyle mümkün olabilir. Netice itibariyle bugün olduğı gibi tekstil ürünleri ucuzlar ama bu sadece o sektörde çalışanların değil, tüm çalışanların gelirinin azalması, yaşam düzeyinin düşmesi ve bir bütün olarak talebin de düşmesiyle sonuçlanır. İnsanlar ucuz fanila, gömlek, etek, ceket, pantolon satın almaktan memnundurlar ama giydikle-

rinin nasıl üretildiğini, ne pahasına üretildiğini, onu üreten kadın ve erkek işçilerin çektikleri acıyı, yaşadıkları sıkıntıları dikkate almamak, onların kaderine yabancılaştırmak şartıyla... Domatesin kilosunu 10 kuruşa satın almak 'iyidir' ama onu üreten çiftçinin üretmek için nasıl bir bedel ödediğini, nelere katlandığını dert etmemek kaydıyla... Kullandığınız şeyi üretenin durumuna yabancılışırsanız, eninde sonunda yabancılaştırmanın faturası size de çıkacaktır. Netice itibarıyla ucuza üretme çılgınlığı, ancak insanın ve toprağın aşırı sömürüsü sayesinde mümkün oluyorsa, dibe doğru yarışın bedeli önce belirli bir kesime, orta ve uzun vadede de tüm mütevazı toplum kesimlerine çıkar. Bu durum genelleştiğinde, ekonominin tüm sektörlerinde ucuza üretme yarışı kızıştığında, sermaye sınıfı ve ürünün ithal edildiği ülke tüketicileri lehine, ama üretimin yapıldığı ülke emekçileri aleyhine bir durum ortaya çıkar. Çin'de, Türkiye'de, Güney Afrika'da, Endonezya'da, Tayland'da Tunus'ta, vb. her seferinde daha düşük maliyetle üretmek, orada sömürünün, dolayısıyla da sosyal kötüleşmenin, yoksulluğun ve sefaletin derinleşmesiyle mümkündür ki, böyle bir sürecin 'iş kazalarını', "meslek hastalıklarını", doğal çevre tahribatını da büyütmesi kaçınılmazdır...

Düşük fiyata üretip-satma yarışı, sadece ucuza üretenleri ilgilendirmez, giderek tüm emekçi kesimleri etkiler hale gelir. Söylendiğine göre dünyanın en büyük perakende market zinciri Wall Mart, diğerlerinden veya ortalama piyasa fiyatından %13 [kimilerine göre %20] daha ucuza satıyormuş. Bu, tüm alış-verişlerini Wal Mart'dan yapan bir aile için küçümsenmeyecek bir orandır. Fakat bu aşamada kalmayıp da, başka sorular da sormaya başlıyorsanız, durumu global olarak ele alırsanız, bu 'ucuzluğun' foyası ortaya çıkar ve son kertede faturanın kime çıktığı anlaşılır. Wall Mart'ın ucuzluk sırrı iki şeye dayanıyor: Çalıştırdığı işçileri daha fazla sömürmeye, alıp-sattığı malları üreten tedarikçi-taşıeron firmaların işçilerinin

sömürüsünü dolaylı olarak büyötmeye... Dünyanın en büyük market zinciri olan Wall Mart, üreticiden ucuza aldığı, almayı başardığı için [üstünlüğü büyüklüğündedir] diğerlerinden daha ucuza satabiliyor. Wall Mart'a ürün satanlar da [tedarikçiler-taşeronlar] daha düşük maliyetle üretebilmek için çalıştırdıkları işçilere her seferinde daha düşük ücreti dayatıyorlar, onları daha çok sömürüyorlar. Wall Mart'ın yönetim 'başarısının' ve ucuzluğun sırrı şurada: Wall Mart çok büyük bir şirket ve tüm rakiplerinden daha çok alıp-satabiliyor. Diyelim bir tedarikçi firmayla 50 bin adet trikoyu tanesi 30 dolara anlaşıyor. Dönem sonunda 22 dolardan olmak kaydıyla 100 bin adet alacağını söylüyor. Tedarikçi miktar artışını dikkate alarak, sürümden kazanma umuduyla 'evet' demeyi yeğliyor. Aradaki farkı toplam satış büyüklüğünden [sürümden] kısmen telafi edebileceğini düşünür... Wall Mart üçüncü yıl çıtayı daha da düşürüyor ve bu sefer tanesi 14 dolardan 200 bin adet alabileceğini, aksi halde başka bir tedarikçiye yöneleceğini söylüyor. Tedarikçi için kritik karar anı gelip çatıyor. Muhtemelen bu zaman zarfında üretim ölçeğini de büyötmüş oluyor... Evet dese, iflasın eşiğine gelecek, hayır 'kurtarmaz' dese, onca üretimi ve üretim kapasitesi heba olacak!.. Tedarikçi firma o aşamadan sonra artık Wall Mart'a bağımlı duruma gelmiştir ve manevra alanı iyiden iyiye daralmıştır... Bunun anlamı Wall Mart'ın o ülkedeki tedarikçi firma dolayımıyla ve onun sayesinde işçilerin aşırı sömürölmesinin koşullarını dayatıyor. Triko tedarikçisi daha önce 30 liradan sattığı bir kazağı veya gömleği nasıl olup da en sonunda 14 dolardan satabiliyor? İşçileri daha çok sömürerek ve kendi tedarikçilerini de daha düşük fiyata zorlayarak, onları da sömürüyü artırmaya zorlayarak ...

Böylece sömürü zinciri aşağı doğru genişleyip, yayılıyor ve '*dibe doğru yarış*' derinleşiyor. Bu *dibe doğru yarış* ürün maliyetini düşürüyor, ülke ihracatı artıyor ve bu durum, siyaset-

çiler ve burjuva iktisatçıları tarafından büyük bir başarı olarak sunuluyor... Kredi derecelendirme kuruluşu denilenler, IMF, Dünya Bankası gibi emperyalist finans kurumları 'ihracat başarısı' sağlayan ülkeyi diğerlerine örnek gösteriyor... Oysa ihracat arttıkça ülkenin yoksullaştığı, söz konusu olanın *yoksullaştırıcı bir ticaret* olduğu gözden kaçıyor... Geçerli anlayış her koşulda ihracat artışını bir başarı öyküsü olarak sunuyor. İhracat artıyor, ihracatçı zenginleşiyor, ithal malları tüketenler 'kazanıyor' ama uzun vadede ucuza üretmenin faturası onlara da çıkacaktır ve çıkıyor. Zira bu süreç üretimin her seferinde ücretlerin çok düşük, çevre koruma kaygısının pek söz konusu olmadığı, vergilerin düşük, teşviklerin yüksek olduğu ülkeye kaydırılmasıyla sonuçlanır ve işletmelerin sefalet ücretinin geçerli olduğu ülkelere veya bölgelere kaydırılması bir *boumerang etkisi* yaratması kaçınılmazdır. Bu yüzden, her sorunu bir bütün olarak ele almadığınız zaman, bütünü kavrayamadığınız zaman, parçayla bütün arasındaki ilişkinin mahiyetinden haberdar olmadığınız zaman, realiteyi yetkin bir biçimde değerlendirmeniz, bilince çıkarmanız mümkün olmaz... Ve tabi böylesi bir durumda sonuç tam bir boumerang etkisi olabilir, ama bu arada birileri milyonlarca, diğerleri milyarlarca dolar kâr etmiş olur... Netice itibariyle, Wall Mart'ın ucuzluğu beş sonuç doğuruyor: 1. Üretimi uzaklara kaydırıyor, tedarikçi Çinli, Tunuslu, Filipinli, Hintli, Türkiyeli, vb. oluyor; 2. Söz konusu ülkelerde işçilerin ve doğanın sömürüsü derinleşiyor; 3. Bir çok orta ve küçük boy işletmeyi ve küçük esnafı iflas ettiriliyor; 4. Yakın çevreden tedarik etmenin mümkün olduğu bir çok ürünü, on binlerce kilometre uzaktan taşınarak, karbon gazı salınımını artırıyor, sera etkisini ve atmosferin ısınmasını, velhasıl iklim değişikliğini derinleştiriyor, ve nihayet; 5. Üretim ve tüketimi standartlaştırıyor, çeşitliliği yok ediyor... Velhasıl ucuza satma yarışı ucuza üretmeyle mümkün olabiliyor ve söz konusu *dibe doğru* yarışın faturası emekçi sı-

nıflara ve doğaya çıkıyor. Bu dünyada *birinden almadan diğere verememek diye bir şey mümkün olmadığına göre*, Wall Mart'ın ucuz ürünlerinin faturası mutlaka birilerine çıkıyor, çıkmak zorunda ve başka türlü olması mümkün değildir...

Sağlık alanında rakamlar ve istatistikler gerçek durumu yansıtmıyor. 'Modern tıp' [kapitalist tıp olarak okuyunuz] geliştikçe, tedavi imkânları ve performansı yükseldikçe, yeni yeni hastalıklar da ortaya çıkıyor. Paradoksal ve çelişik olarak, tıp 'modernleştikçe', 'sanayileştikçe', 'kimyasallaştıkça', tedavi ettiğinden daha çok hastalığı ve hastayı bizzat kendi yaratır hale geliyor ve rakamlar insanlara sadece madalyonun bir yüzünü gösteriyor. Hem kapitalist süreç pupa-yelken yol almaya devam edecek, hem de şeyler başka türlü olacak!.. bu mümkün değildir. Şimdilerde 'kalkınmanın' yarattığı hastalıklar hızla artıyor. Kapitalizm geçerliyken, araçlarla amaçların tersyüz olmuşluğunun en çarpıcı örneğini tıp alanında görmek mümkündür. Kapitalist mantık geçerliyken, tıp alanındaki 'ilerlemenin' asıl amacı, hastalıkları önlemek, insanları tedavi etmek değil, kârı artırmak, dolayısıyla sermayeyi büyütme-dir. Kârın artması, sermayenin büyümesi için de hastaların ve hastalıkların çoğalması gerekiyor. Koruyucu hekimliğe, önleyici sağlık hizmetlerine ilginin giderek azalması bir tesadüf değildir. Zira, ne kadar çok hasta ve hastalık varsa, o kadar çok tedavi, o kadar çok harcama, dolayısıyla o kadar büyük kâr var demektir!..

Kapitalist tıbbın mantığı ve çıkarı, her seferinde hasta ve hastalık sayısının artmasını gerektirir. Daha çok tedavi için daha çok 'modern' tedavi aracı, daha çok ilaç ama olabildiğince az hekim, hemşire ve sağlık çalışanı... Aksi halde kâr oranı düşer... Şimdilerde 'modern tıp' hârikalar yaratırken, insanların sıradan hastalıklardan ölmesi, tarihe karıştığı söylenen bazı 'eski hastalıkların' [verem, difteri, kolera, sıtma...

gibi] tekrar arz-ı endâm etmesi bir tesadüf değildir. Yaşamak için gerekli asgari gelirden yoksun insanların sayısı artarken, sefalet derinleşirken, sağlığa uygun içme ve kullanma suyunu ulaşmak giderek zorlaşırken, hava kirlenirken, yiyecekler bozulurken, yaşam kalitesi düşerken, insanlar giderek daha büyük stres, tedirginlik ve güvensizlik ortamında yaşamak zorunda kalırken, hasta ve hastalıkların sayısındaki artış neden şaşırtıcı olsun? İnsan varlığı ve sağlığı için vazgeçilmez olan su kapitalist kâr etsin diye kirletiliyor, kolera vakalarındaki artışın başlıca nedeni kirlenmiş sular. Kapitalistler herkesin içtiği suyu kirletiyor ve temiz su satarak milyarlarca dolar kâr ediyor. Herkesin kapitalistin sattığı temiz suyu satın alacak gücü olmadığına göre, kolera başta olmak üzere bir dizi hastalığın ‘hortlaması’ neden şaşırtıcı olsun? Çokuluslu ilaç firmalarının oluşturduğu lobilerin hizmetindeki ‘tıp âlimleri’, *hastalık tanımı* üzerinde oynayarak, daha çok ilaç satmanın yolunu açıyorlar ve hekimler ettikleri yemine ihanet ederek, bu oyunun aktörleri durumuna geliyorlar... Giderek hekimle ilaç firmaları arasındaki ilişki ters-yüz oluyor. Bu konuda hemen iki örnek akla geliyor: “Bir zamanlar *normal* sayılan kolesterol düzeyi sürekli olarak aşağıya çekilerek, kolesterol düzeyi ‘normal’ olan milyonlarca insana kolesterol düşürücü ilaç satılıyor ve bu *bilimsel operasyondan* ilaç şirketleri devasa kârlar elde ediyor... ; ikinci örnek, şu depresyon meselesi... Son otuz yılda sosyal bozulmanın sonucu olan ve tıp alanını ve hekimi doğrudan ilgilendirmeyen *sorunlar* depresyon tanımına dahil edilerek sermayeye önemli bir ‘değerlenme’, dolayısıyla kâr alanı yaratılıyor... Şimdilerde geçerli slogan şöyle: *daha çok ilaç satmak için daha çok hastalık ‘keşfedelim’, hastalık tanımını kârı artıracak şekilde genişletelim...* Başta bizzat hekimler ve sağlık alanında çalışanlar olmak üzere, herkesin bu kepezeliğe dur demesi gerekmiyor mu? Bir insanın hastalığının, çektiği acının bir başkası için bir zenginleşme, sömürü ve kâr aracı-

na dönüştürülmesi, eğer insanlık suçu, değilse insanlık ayıbı değil midir? Modern tıp hârikalar yaratıyor ama giderek modern tıbbın sunduğu hizmetler pahalanıyor ve geniş toplum kesimleri için ulaşılmaz hale geliyor. Neoliberal politikalar ve zelleştirme çılgınlığı ortadayken, modern tıbbın harikaları, geniş mütevazı toplum kesimleri için ne kadar önemlidir?

Otomobil sayısının artması bir ilerleme, kalkınma ve refah artışı olarak sunuluyor. Bir ülkede kişi başına düşen araba sayısı ne kadar yüksekse, ülke o kadar zengin ve 'gelişmiş' sayılıyor... Gerçekten yle midir? Herkesin bir arabaya sahip olması gerekli ve arzulanır bir şey sayılabilir mi? Bir ülkede kişi başına düşen otomobil [araba] sayısındaki artış bir refah gştergesi sayılabilir mi? Elbette ulaşımı kolaylaştıran bir araç olan otomobile, arabaya karşı çıkmak abestir ama hangi koşullarda, ne amaçla retildeği, ne amaçla ve nasıl kullanıldığı sorularını da akılda tutmak kaydıyla... Aksi halde otomobile dair gerçeğin tamamını kavramanız mümkün olmaz. Kapitalistler arabayı insanlar kolay ve rahat seyahat etsinler diye değil, kr etmek amacıyla üretiyor. Üretimin yegâne amacı kr olunca, iş çığırından çıkıyor ve çelişik olarak araba çözdüğünden daha çok sorun yaratan 'zararlı' bir araca dönüşüyor ve asıl amaca yabancılaşıyor. Otomobil retimi ve satışı arttıa ulaşım zorlaşıyor, yollar tıkanıyor, günün belirli saatlerinde bir yerden bir yere gitmek kbusa dönüşüyor, kazalar artıyor, hava kirleniyor, atmosfer ısınıyor, kent sokakları ve kaldırımları arabalarla doluyor, kentler sokaksız hale geliyor, kentlerin göbeğinden oto-yollar geçiyor, kentin dokusu bozuluyor, kent, kent olmaktan çıkıyor. Bu arada saatte 300 kilometre hız yapan lüks arabalar 'göz kamaştırıyor' ama belirli saatlerde kentte ancak yaya hızıyla ilerlemek kaydıyla...

Eğer asıl amaç gerçekten insanların ulaşım ihtiyaını karşılamak olsaydı, bütün bu saçmalıklar, akılsızlıklar, kepezelik-

çocuklarla dolar, apartman dairelerinde ‘tecrit’ olmazlar, daha sağlıklı, daha sosyal, insan ilişkilerinin daha zengin olduğu bir sosyal ortamda büyürler, sokaklar birer iletişim ve yaşam alanı olmaya devam ederdi... Arabanın olmadığı dönemde sokak diye bir şey vardı. Kalkınma sokağı yok etti ve sokağın ölümü, başka bir çok şeyin de ölümü demektir. Bu durum GSYH hesaplarında görölüyor mu? Rakamlar bu konuda bir şey söylüyor mu? Kent sokaklarının arabalar tarafından işgal edilmesinin matah bir şey olduğunu kim ileri sürebilir?³⁵ Bugün geçerli tüketim anlayışı, herkesin en az bir araba sahibi olmasını emrediyor. Neden? Herkesin bir ‘özel’ arabaya gerçekten ihtiyacı olduğu için mi? Trafiğe çıkan araba sayısındaki her artış, refahın da arttığı anlamına mı geliyor? Yoksa trafiğe çıkan araba sayısındaki her artış durumun çığırından çıkması demeye mi geliyor?

Neden bu durum tartışma konusu yapılmıyor? Bu sağmalığın gerisinde iki temel neden var: Birincisi, başta otomobil firmaları olmak üzere, petrol şirketlerinin, yol-köprü yapan büyük inşaat şirketlerinin çıkarı her seferinde daha çok araba satılmasını gerektiriyor; ikincisi, insanlar özel arabaya ancak toplumun küçük bir kesimi sahip olduğu durumda [lüks mal olarak kaldığında] önemli sorunlar yaratmadığını farketmiyor. Ayrıcalıklılara özeniyor ve onları taklit etmeyi marifet sayıyor... Bu yüzden herkesin bir araba sahibi olmasını istemek demokratik bir talep sayılamaz, zira böyle bir şey ‘yanlışta’ ‘gereksiz olanda’ eşitlik talep etmektir... İleri teknoloji az yakıt harcayan arabalar üretiyor bu tür arabalara *çevre dostu* deniyor... Kimbilir ilerde “yeşil araba” da denecektir... Arabanın üretilmesi ve taşınması için harcanan enerjinin de hesaba dahil edilmesi gerekmiyor mu? Eğer üretilen tüm ‘yeşil arabalar’ %50 daha az yakıt harcar hale gelirse ve üretilen

35 Bkz: Fikret Başkaya, “*Otomobil, Köprü ve Kentin Ölümü...*” Özgür Üniversite [ozguruniversite.org] 14 Mayıs 2010.

araba sayısı üçe katlanırsa, bütün bunların toplamı ne anlama gelecektir?

Maalesef şimdilerde araba sahibi olmak tuhaf bir *tutku*-ya dönüşmüş durumda ve araba, tüketim modelinin vazgeçilmez unsuru sayılıyor. [Bir zamanlar bir politikacı seçim kampanyasında iki anahtar vâdetmişti: biri ev diğeri araba anahtarı]... Eğer araba hakkında farklı bir anlayış geçerli olsaydı, bu tür vaadlerde bulunan birine oy veren çıkar mıydı? İnsanlar geçerli modele uyum sağlamak için çırpınıp duruyor, yangına körükle gitmeyi marifet sayıyor... Oysa slogan: *Herkes bir araba* değil, vakitlice ulaşımın kapitalist mantığının dışında, farklı bir anlayışa göre yeniden dizayn edilmesi olmalıdır... Marifet kapitalistlerin satmakta çıkarı olduğu şeye sahip olmak değil, sizin gerçekten ihtiyacınız olan şeye sahip olmanızdır. Şimdilerde cep telefonu gibi onlarca şey gerekli olmadığı halde *vazgeçilmez tüketim nesnesi* sayılıyor ve insanlar bu tür gereksiz şeylere sahip olmak için çırpınıp duruyor!.. Geçerli zenginlik, refah ve mutluluk anlayışı, 'ihtiyaç' kavramını dejenere etmiş durumda ve insanlara saçma bir tüketim modeli dayatılıyor. Reklamlar böyle sefil bir durumun ortaya çıkmasında önemli işlev görüyor. Çelişik bir şey de toplumu kirleten reklamlarda tiyatro "sanatçıların" büyük bir hevesle rol almasıdır... Bir sanatçının şu sefil reklamlarda kendini maskara durumuna düşürmesi nasıl açıklanabilir? Sanatın ve sanatçının bir tanımı yok mu? Estetik etkinlik iddiasında olan birinin reklamda işi ne? Eğer sanatın varlık nedeni ve misyonunu yaşamı güzelleştirmek, renklendirmek, ona anlam ve tat katmaksa, insanı sıradanlığın ve bayağılığın ötesine taşımaksa, o zaman akıl almaz bir tempoyla toplumu kirleten reklamlarda sanatçının işi ne denmeyecek midir? Acaba "sanatçılar" da burjuva iktisatçıları ve burjuva politikacıları gibi düşündükleri için mi bu sefil oyuna dahil oluyorlar? *Üretim artarsa, tüketim artarsa, refah da artar* tekerlemesi onları büyülediği

için mi, varlık nedenlerine ve misyonlarına ihanet etmekte bir beis görmüyorlar? Acaba bu durum kapitalizmin her Őeyde olduğu gibi sanatçıyı da *hizaya getirmesinin* bir sonucu mudur? Bir sanatçının gönül rahatlığıyla olup-biten sayısız kepezeliği ‘normal’, ‘olağan’, ‘gerekli’ bir Şey sayıp, kabullenmesi, anlaşılır ve kabul edilebilir bir Şey midir?

IV. Bölüm

Geçerli Paradigma ve Aktörler: Veya Kim Nerede Duruyor?

“İnsan, iyiyle kötüyü birbirine karıştırdığında, Tanrılar ruhunu öylesine feci bir felâkete sürüklerler ki, artık felâketin farkına varmak için çok az zamanı kalmıştır”.

Sophocles, [Antigone]

Eğer, hastalığı tedavi etmesi gereken ilacın, hastalığın nedeni haline geldiği bir durum söz konusuysa, bu üç nedenden kaynaklanabilir: Ya teşhis yanlıştır, ya tedavi yanlıştır; ya da hem teşhis hem de tedavi sakattır. Şimdilerde durum üçüncü şıkka denk geliyor. Teşhis yanlış, zira tüm sorunların asıl nedeni olan kapitalizm [neoliberalizm] sorun edilmiyor; tedavi yanlış, çünkü ekonomik büyümeyle, GSYH artışıyla, eninde sonunda sorunların çözüleceği inancı ve beklentisi geçerli. Bu tablo karşısında başlıca üç yaklaşım tespit etmek mümkündür. Kapitalizmi [neoliberalizmi], ekonomik büyümeyi veya aynı anlama gelmek üzere, sermayenin genişletilmiş ölçekte üretilmesini [yeniden üretilmesini] sorun olarak görmek bir yana, tüm sorunların çözümü olarak görenler; kapitaliz-

me cepheden bir karşı duruşa sahip olmayan ama tüketimin sürdürülemezliğine vurgu yapanlar; kapitalizme karşı çıkıp ekonomik büyümeye itiraz etmeyen, sorunun gelirin eşit dağıtılmasıyla çözülebilir olduğunu ileri sürenler... Bunlardan birinciler, tartışmasız geçerli paradigmanın arkasında duran neoliberal küreselleşmecilerdir; ikinciler, çeşitli renklerdeki çevreciler/yeşiller, üçüncüler de, temel üretim araçlarının kamulaştırılması ve gelir dağılımı dengesizliğinin düzeltilmesiyle tüm sorunların çözüleceğini savunan *geleneksel veya 'resmi' soldur*. Bu üç ana ortak inanca [*doxa*], geçerli üretim ve tüketim modeline karşı çıkan ama mülkiyeti pek sorun etmeyen *décroissance* [de-growth] büyüme karşıtlarını da dahil etmek gerekir.

Bu satırların yazarı, *kapitalizme, temel üretim araçlarının özel mülkiyet konusu olmasına, geçerli üretim ve tüketim modeline radikal olarak karşı çıkmayan, eşitliği, özgürlüğü, kardeşliği [fraternité], demokrasiyi, çevre duyarlılığını düşünce sisteminin temeline yerleştirip-içselleştirmeyen hiç bir politik-sosyal hareketin, geçerli paradigmadan çıkmak için yeterli olmadığı düşüncesini taşıyor*. Oysa, ivedilikle yeni bir paradigmaya ihtiyaç var. İnsanlık ve uygarlık devasa sorunlarla yüz yüze gelmişken, daha da ötede kritik bir eşiğe ulaşılmışken, sorunun çözümünü temsil ettiklerini söyleyen, en azından öyle bir iddiası olan politik ve sosyal aktörler cephesinde manzara ne durumdadır? Bu bölümde bu soru çerçevesinde bir tartışma yürüteceğim ama önce “demokrasinin vazgeçilmezleri” sayılan siyasi partiler üzerinde durmakta yarar var. Mâlûm olduğu üzere, eğer bir ülkede siyasi partiler varsa, seçimler yapılıyorsa ve genel oy hakkı da güvence altına alınmışsa, dernek kurma yolu açıksa, vb. oradaki rejim “demokratik” sayılıyor! O halde önce demokrasi kavramı üzerinde durmak gerekiyor. Birinci alt-bölüm bu sorunları kısaca da olsa tartışmayı amaçlıyor. Esasen neoliberal küreselleşme çağında demokrasi

[doğrusu temsilî demokrasi] retoriği, bizatihi bir içeriğe sahip olmak şurda dursun, küresel yağmayı, oligarşik ve plütokratik egemenliği meşrulaştırmanın, kitleleri aldatıp-oyalamanın bir aracına dönüştürülmüş durumda. İkinci alt bölümde, kültüralizmin *yeryüzünün efendileri* tarafından nasıl bir ideolojik silaha dönüştürüldüğüne dair bazı kısa tespitler yapılacak. Üçüncü alt-başlık kapsamında da, siyasi partiler dışındaki ‘aktörlerin’ durumuna kısaca değinilecek.

1. Siyasi partiler “demokrasinin vazgeçilmezleri” midir veya “temsilciler” kimi temsil ediyor?

Şimdilerde herkes ‘demokrat’, demokrasi istiyor ve artık demokrasi retoriği *geçer akçe* haline gelmiş durumda. Sadece küreselleşmeciler egemen elit ve şürekâsı değil, politik İslamcılar, kültüralizm batağına saplanmış diğerleri: geleceği ‘köklerle dönüšte’ arayanlar, geçmişi yüceltmeyi marifet sayanlar, ırk temizliğine ve etnik kimliğe gönderme yapanlar, *altın çağ* özlemcileri, vb. demokrat olduklarını ve demokrasi istediklerini söylüyorlar. Başta neoliberalizmi insanlığın yegâne ufku olarak görüp, seçeneksiz olarak sunanlar olmak üzere, küreselleşmeciler, tüm sorunların cevabının İslam’da, Kur’anda yazılı olduğunu ileri süren fundementalistler [politik İslamcılar], etnik ve kültürel geçmişi restore edeceğini sananlar... velhasıl herkes demokrat ve demokrasi yanlısı... Bu işte bir yanlış yok mu? Çok farklı çıkarların, anlayışların ve yaklaşımların temsilcilerinin, ‘demokrasi’ retoriğine sarılmaları ne anlama geliyor? Böyle bir şey mümkün ve mantıklı mıdır? Herkes için aynı anlama gelen bir demokrasi olamayacağına göre, işe demokrasiyi tanımlamakla başlamak gerekiyor. Bu kitabın önceki sayfalarında yeri geldikçe üzerinde durmaya çalışıldığı gibi, kavramlar üzerinde yürütülen ideolojik ve politik mücadele hayâtî öneme sahiptir... Zira, tüm başka kavramlar ve kelimelerde olduğu gibi, herkes için aynı anlama

gelen bir demokrasi mümkün değildir. O halde öncelikle iki şey yapmak gerekiyor: 1. demokrasi kavramına açıklık getirmek; ve 2. demokrasi söylemini bu dünyanın egemenlerinin elinden söküp almak... Zira, egemen söylem şimdilerde demokrasiyi ‘temsili hükümete’ indirgemiş durumda. Birincisi, “demokrasi eşittir temsili demokrasi”; ikincisi de “demokrasi eşittir piyasa ekonomisi [kapitalizm olarak okuyunuz]” anlayışı dayatılıyor... Elbette demokrasi kavramı karşısında yer-yüzünün egemenlerinin bu kadar rahat oluşlarını, demokrasi söylemini kolaylıkla araçlaştırıp egemen söylemin önemli bir unsuru haline getirmelerini kolaylaştıran bir şey de, “reel sosyalizm” denilen rejimlerin ve sol siyasî örgütlerin demokrasiyi küçümseyip fütursuzca çiğnemeleriydi...

O halde demokrasi nedir veya ne olması gerekir? Bir kere demokrasi, politikanın ne olması ve nasıl yapılması gerektiği sorusundan bağımsız değildir. Eğer toplumun yapısı, kurumları, örgütlenme tarzı ve işleyişi sorgulanabiliyorsa, sorgulanmaya açıksa, insanlar yaşadıkları topluma dair her temel sorunu tartışabiliyor, tartışmalara müdâhil olabiliyorsa, politik ve sosyal kurumların yapısı ve işleyişi de dahil olmak üzere, yasalar ve yönetmelikler değiştirilebiliyorsa, toplumu oluşturan yurttaşlar toplumsal/politik sürece gerekli olduğu her zaman ve her durumda müdahale edebiliyorsa, [itiraz, eleştiri, tartışma, öneri, karar sürecine katılma] başka türlü ifade edersek, toplum kendi hakkında düşünebilir ve gereğini yapabilir durumdaysa, orada politikanın, politika yapmanın bir anlamı, bir değeri, velhasıl bir kıymet-i harbiyesi var demektir. Demokrasiden söz edebilmenin ikinci koşulu da, politika yapmanın *herkesin işi*, olmasını varsayar... Ya da demokrasi, politika *herkesin şeyi* olduğu, herkes tarafından içselleştirildiği, sahiplenildiği durumda mümkündür. Etienne Balibar, politikanın evrensel bir hak sayılması gerektiğini söylediğinde, herkesin sorununun herkesin ilgi, kaygı ve sorumluluk meselesi

olması gerektiğini kastediyordu. Buna *politikanın sosyalleşmesi* de diyebilirsiniz... Velhasıl, demokrasi insanlar arasında politik, ekonomik ve sosyal eşitliği varsayar ve bunlar arasındaki tamamlayıcılık ve karşılıklı belirleyicilik ilişkisi hayâtî öneme sahiptir... Bu yüzden demokrasi ve kapitalizm yan yana getirilmesi uygun olmayan iki kavramdır. Zira kapitalizm böler, kutuplaştırır ve dışlar. Burjuva toplumunda ekonomik alanla politik alan birbirinden ayrılmış, ekonomik alanın yönetimi, mülk sahibi sınıfların tekeline bırakılmış durumdadır. Böyle bir ayrımın geçerli olduğu bir toplumda, politik alanda oynanan ‘demokrasi oyununun’ [seçimler, vb.] bir sirk oyunu olmanın ötesine geçmesi mümkün değildir... Oysa, demokrasi her türlü hiyerarşiyi ve ayrımcılığı reddeder. Bu yüzden, halk egemenliği ve “bir insan=bir oy ilkesi”, insanlığın büyük bir kazanımıdır.

Bilindiği gibi tarihte demokrasi kavramının ortaya çıktığı çağ, Antik Yunan uygarlığının en parlak dönemi de olan, milattan önce 500’lü yılların Atina’sıydı... Başka türlü söylersek, demokrasi bir kavram ve hükümet tarzı olarak, bundan yaklaşık 2500 yıl öncesine aittir. kadim Grekçe *demos* [halk] ve *kratos* [iktidar] kelimelerinden türeme bir kelimedir. *Halkın kendi kendini yönettiği* rejim anlamına gelen demokrasi, başta Atina olmak üzere, Kadim Grek site devletlerindeki rejimi tanımlamak üzere kullanılıyordu. Kapitalizmin tarih sahnesine çıktığı 18 yüzyılda kavram yeniden gündeme geldiğinde, Atina demokrasinin ilkeleri bilinçli olarak görmezlikten gelindi. Oysa, bugün bile Atina demokrasisinden öğreneceğimiz çok şeyler olduğunda şüphe yoktur...

Atina demokrasisi doğrudan [gerçek] demokrasiydi. Halkın kendi kendini yönettiği bir yönetim biçimiydi. 18 yaşına gelen yurttaşlar *dème* [belde] denilen birime üye olurlar ve yurttaşlar meclisinin [*ecclésia*] doğal üyesi sayılırlardı. Her

yurttaş istediği sorunu gündeme getirebilir, tartışabilir, yasa teklifi yapabilir, yasalarda değişiklik önerebilirdi... Yurttaşlar meclisinde kararlar oy çokluğuyla ve el kaldırılarak alınırdı. Halk [yurttaşlar] adalet alanında da egemendi. Tüm yurttaşlar *héliée* denilen halk mahkemelerinin üyesi olabilirdi. Her idari birimde yaşayan 6000 kişi için 600 kişi yargılama için görevlendirilirdi. Sayının bu kadar yüksek tutulmasının nedeni, kayırma, çürüme, rüşvet gibi muhtemel sapmalara karşı bir güvence sayılmasındandı.

Atina demokrasisinin asıl önemi, kamusal görevlere yapılan atamaların seçimle değil de, rotasyona dayalı olarak kura usulüyle yapılmasıydı ve bu Atinalıların politika, yurttaş ve demokrasi kavramlarına yükledikleri anlamla doğrudan ilgiliydi. Zira her yurttaşın yönetme/yönetilme yeteneğine sahip olduğu düşüncesi esastı. Bir oligarşi yaratma istidâdı taşıdığı için, seçimlere ihtiyatla yaklaşılıyordu, bu yüzden de seçimlere uzmanlık, teknik beceri ve özel yetenek gerektiren işler için istisnaî olarak başvuruluyordu. Her yurttaş rotasyon esasına göre kamusal görevlere getiriliyordu. Böylece yöneten-yönetilen ayrımı ortadan kaldırılmış oluyordu. Sitenin yönetiminde [devlet yönetiminde densin] yurttaşların kamusal sorumluluklara eşit koşullarda katılmaları, eşitlik ilkesine verilen önemin bir göstergesiydi. Rotasyon ve kura esasına göre herkesin kamusal sorumluluk alması, oligarşik bir yapı ve işleyişin ortaya çıkmasına karşı bir güvence olarak görüldüğü gibi, bu aynı zamanda Atinalıların *politikadan* ne anladıklarının da bir göstergesiydi. Atinalılar, siyaseti bir uzmanlık alanı olmaktan çıkarmışlardı. Onlara göre siyaset bir *uzmanlık alanı* ve *bilim konusu* olamazdı... Zaten gerçekten demokrasinin geçerli olduğu, insanların kamusal-toplumsal alana ilişkin kararları kendi özgür iradeleri ve tercihleri sonucu alabildikleri, kendi kendilerini yönettikleri veya bugün bilinen anlamda *profesyonel* bir yönetici elitin mevcut olmadığı koşullarda, *siyaset*

bilimi diye bir şeyin, bir siyasetçiler elitinin varlığı, son derece saçma, lüzumsuz ve abestir... Atina demokrasisinin bir başka orijinallliği de, kamusal görevlere getirilenlerin her an hesap verebilir durumda olmaları ve gerekli görüldüğünde görevden alınabilmeleriydi. Herhangi bir kişi bir göreve getirildiğinde, görevlendirme süresinin sonuna kadar orada kalacak diye bir kural yoktu. Böyle bir şey ancak yurttaşlık bilincinin geliştiği koşullarda mümkündür. Her yurttaşın gerçek birer yurttaş bilinciyle hareket ettiği koşullarda, yöneten-yönetilen ayrışması ve bir siyasi elitin, profesyonel bir siyasetçiler taifesinin veya oligarşisinin ortaya çıkması mümkün değildir.

Atina demokrasisi gerçekten son derecede ilginç ve tutarlı ilkeler içermekle birlikte, kapsayıcı değildi. Nitekim, Atina'nın en parlak dönemini yaşadığı, demokrasinin en yetkin tarzda uygulandığı *Perikles* zamanında bile, köleler *Agora* demokrasisine dahil değildi. [Atina'daki kölelik kolonyalist kapitalist çağın köleliğinden farklıydı, köle statüsünde olanlar toplumda önemli işlevlere sahip olabiliyorlardı. Bu yüzden orada geçerli kölelik, kapitalist çağın 'modern' kölelik sisteminden farklıydı.] Aynı şekilde yabancı sayılan *Meteikos*'lar ve tabi kadınlar da dışlanmıştı. Bu, nüfusun ezici çoğunluğunun dışlanması demektir ve kabul edilebilir değildir. Velhasıl, Site'de kararları alıp kendi kendilerini yönetenler çok küçük bir azınlığı oluşturuyordu. Atina demokrasisine yöneltilen bir eleştiri de, bu tür kamusal toplantılarda, birilerinin ve/veya küçük bir grubun, kitleyi kolaylıkla manipüle edebildiğidir. Elbette bu durum sadece Atina demokrasisine özgü bir zaaf, potansiyel bir risk değildir. Bugün 'temsili demokrasi' denilende durumun ne ölçüde çığırından çıkıp, dejenere olduğu ortadadır... Atina demokrasisinin, [doğrudan demokrasi], *dışlayıcılığı* kabul edilebilir değildir, eleştiri haklı ve yerindedir ama temsilcilerin *seçimle belirlenmek* yerine, kura ile görevlendirilmesine yapılan itiraz da aynı şekilde kabul edilebilir değildir...

O halde şu soru akla geliyor: 18. Yüzyıl ve sonrasında demokrasi kavramı yeniden gündeme geldiğinde, dönemin entellektüel ve politik eliti neden eşitliği esas alan doğrudan demokrasiyi benimseyip/geliştirmek, onu kapsayıcı hâle getirmek, derinleştirmek yerine, *temsili demokrasi* tercihi yaptı? Şüphesiz, bu alanda da istisnalar eksik değildi. Jean Jacques Rousseau İngiltere örneğinden hareketle, temsili demokrasiyi eleştirmiş, seçilmiş delegelerin kendilerini seçenler tarafından verilen *yetkiyi aşmalarının* kesinlikle önlenmesini önermişti. Rousseau, İngiltere'deki temsili sistem için: "*Haksız ve anlamsız, insanı aşağılayan, feodal hükümetten kalma bir şey..*"¹ diyordu. *Du Contrat Social* [Toplumsal Sözleşme] adlı ünlü eserinde de, İngiliz temsili sistemiyle ilgili olarak: "*Gerçi İngiliz halkı özgür olmak istiyor ama yanılıyor, zira o sadece parlamento temsilcileri seçtiği sürede özgür ve temsilciler seçilir seçilmez de köleden başka bir şey değil. Özgür olduğu o kısacık zamanda, özgürlüğünü kullandığı anda özgürlüğünü kaybediyor.*"² diyor. Eğer gerçek anlamda demokrasi, insanların politik planda tam eşitliğini varsayıyorsa, bunun gerçekleşmesinin en iyi yolu da seçimle görevlendirmeden çok, kura esasına dayalı rotasyondan geçebilir. Bu vesileyle Atina demokrasisine dair yaygın bir yanlış anlayışı da düzeltmek gerekiyor. Atinalılar kamusal görevler için kura esasına dayalı görevlendirmeyi esas almakla birlikte, temsili dışlıyor değillerdi. Sadece kura ve rotasyona dayalı görevlendirmeyle temsil arasında bir denge veya tamamlayıcılık oluşturmuşlardı. Şimdilerde insanlar dört beş yılda bir yapılan seçimlerde oy kullandıklarında, temsilcileri 'seçtiklerinde', demokrasi oyununun figüranları durumuna getirildiklerinde, aslında kendileriyle alay edildiğinin farkında değiller.. Oy kullanıyorlar ve birilerini 'temsilci' olarak se-

1 Bkz: Francis Dupuis-Déri, *Modern "demokrasinin" kurucularının anti-demokratizmi*" Fikret Başkaya çevirisi, Özgür Üniversite Forumu, sayı 9. Ekim/Aralık 1999, s. 19.

2 *Du Contrat Social*, Livri III, Chap. XII.

çiyorlar ama seçilenler, seçenleri temsil etmiyor... Dolayısıyla kullanılan oyun, *yapılan tercihin* veya *seçme eyleminin* reel bir karşılığı yok... İnsanlar genel oyun ve seçimlerin 'demokrasi' olduğuna inandırılmış durumdalar... Eğer temsilî sistem değil de her yurttaşın yönetme ve yönetilme yeteneğine sahip olduğu ilkesine dayalı kura sistemi geçerli olsaydı, mesela Hitler iktidara gelebilir miydi? Şimdilerde 'temsilî demokrasi' denilip yere göğe sığdırılmayan, siyasi partilere, seçimlere ve parlamentoya dayalı sistem, demokrasinin gerçekleşmesinin değil, egemenlerin nasıl aldatırız, nasıl oyalarız, nasıl manipüle edebiliriz, velhasıl *nasil yönetebiliriz* sorularıyla ilgili... Kavramın gerçek anlamındaki demokrasiyle ilgisi sadece bir görüntüden veya retorikten ibaret... Bugünkü haliyle politika yapma 'eylemi', asıl amaca yabancılaşmış durumda ve esas itibarıyla de *iktidarı nasıl ele geçirebiliriz, nasıl koruyabiliriz* sorularıyla ilgili...

O halde yukarıda sorduğumuz soruya dönebiliriz: Batı Avrupa'da [ve ABD'de] kapitalizmin egemen üretim tarzı haline gelip kendini dayattığı, burjuvazinin yeni hâkim sınıf katma terfi ettiği dönemde, doğrudan demokrasi neden yok sayıldı ve neden temsilî sistem tercihi yapıldı? Bilindiği gibi burjuvazi, iki aşamada *Eski Rejimi* [Ancien Régime] tasfiye edip egemen sınıf durumuna geldi. Birinci aşamada *Prensle* [Hükümdar] ittifak kurarak *Eski Rejimin* iki egemen sınıfı olan *Soyluları* ve *Klerjeyi* [Kilise] etkisizleştirdi; ikinci aşamada da, işçilerin ve köylülerin desteğini alarak, Hükümdarı [Prens] tasfiye etti. Böylece *Eski Rejim* tasfiye edilmiş oluyordu. *Eski Rejimin* aktörleri sahneden çekilmişti ama sahneye çıkması gereken yeni aktörlerin durumu henüz netleşmemişti. *Eski Rejimin* egemenleri artık yönetmeyecekti ama *Yeni Rejimin* egemenleri için durum o kadar açık ve net değildi. O halde bundan sonra yönetim nasıl şekillenecek, egemenlik sistemi nasıl işleyecekti? Gerçi *her söz her ağza yakışmaz* idiyse

de, *Eski Rejimin* tasfiye edildiği dönem boyunca, eşitlik, özgürlük, kardeşlik [*fraternité*] halk egemenliği, vb. kavramlar müstakbel egemenler [burjuvazi ve sözcüleri] tarafından oldukça çok kullanılmıştı...

Elbette söz konusu kavramlar bir taktik ve manipülasyon amacıyla *araçlaştırılmıştı*. Yoksa yeni egemen sınıf olan burjuvazinin kitabında bu kavramlara yer yoktu... Söz konusu kavramlar ve kelimeler, emekçi kitleleri *Eski Rejime* karşı harekete geçirmek amacıyla kullanılmıştı ve amaç hasıl olduktan sonra artık rağbet edilmeyecekti. Türkçeye *hürriyet* olarak çevrilen *liberté* [şimdilerde özgürlük], bir kapitalist ve bir proleter [işçi] için aynı anlama gelebilir mi? Kapitalist için bu kelimenin anlamı teşebbüs 'özgürlüğüdür', başka türlü ifade edersek, sömürme, yağmalama özgürlüğüdür. Sermaye sahibi için özgürlük [liberte], *ekonomik liberalizmden* başka bir şey değildir. Oysa ezilen/sömürülen sınıfa mensup biri için özgürlüğün çok farklı bir içeriğe sahip olması gerekir... Nitekim daha XVIII'inci yüzyılın sonlarında işçiler, *ekonomik liberalizm demokrasinin düşmanıdır*, sloganını boşuna ortaya atmamışlardı... Bu vesileyle bir hususu hatırlatmak gerekiyor: Burjuva devrimlerinden çok söz edildi, ediliyor ama asıl neden söz edildiği o kadar da açık değildir. *Burjuva devrimi* dendiğinde, burjuvazinin bir devrim [revolution] yaptığı söylenmiş oluyor. Oysa, geniş emekçi kesimler için söz konusu olan, bir egemen sınıfın yerini diğerinin almasından ibarettir. Bir egemen sınıfın yerine bir başkasının geçmesi devrim sayılabilir mi? Veya kimin devrimidir? Elbette ortada bir *devrilen* ve bir de *deviren* var ama bu, söz konusu iki unsur arasındaki yer değiştirmeye ilgilidir. *Yönetimin değil, yönetenlerin değişmesidir* sadece... Aslında burjuva devrimleri diye bir şey olmadı ama mesela Fransa'da büyük bir devrim oldu ve o devrimi burjuvazi değil, halk yaptı ve gerçek bir devrim söz konusuydu... Devrimi halk yaptı ama meyvelerini yeni

egemen sınıf olan burjuva sınıfı topladı... Sylvain Maréchal, 1794'teki bir yazısında: "*Burjuvazi asla demokrat değil [...]. Şimdi hesabımız burjuvalardır. Bize açıkça savaş açanlar da onlardır[...]. Devrimi halk yaptı ama onu kendi çıkarları için yapmadı; [...] bugün durumları hemen hemen 1789'dakinden farklı değil.*"³. derken, olup/bitenlerin kimin için ne anlama geldiğine gönderme yapıyordu. Bu yüzden düşünmek, kavramları, kelimeleri, söylemleri döne döne, bıkıp-usanmadan gözden ve elden geçirmekle mümkün... Velhasıl, *düşünmek, yeniden düşünmektir* diyebiliriz...

Durum böyle olunca daha önce Soylulara, Klerjeye ve *Prese* dönük olan topun namlusu, artık *yeni rejimin yeni düşmanları olan proletaryaya, bir bütün olarak da, ezilen ve sömürülen sınıflara ve yeryüzünün lânetlilerine* çevrilebilirdi. Emperyalist kapitalizmin yeni düşmanları bundan böyle 'kirli proletarya' ve sömürgelerin uygarlık yoksunu "aşağı ırkları" olacaktı... Burjuva uygarlığının gerçek yüzünü görmek isteyen bu ikisinin durumuna bakması yeterdi... Artık 'yeni rejimi' tehlikeli sınıflardan koruma zamanı gelip çatmıştı. O halde yeni rejim nasıl olmalı, nasıl işlemeli, ne tür bir kurumsal/ideolojik/yasal işleyiş ve ne tür ideolojik meşrulaştırma araçlarına sahip olmalıydı? İşte temsili demokrasi bu soruların cevabı olarak peydahlandı ve dayatıldı. Gerçi *Eski Rejim* tasfiye edilmişti ama yenisinin ne olacağı henüz netleşmiş değildi. Yeni rejimin ne olacağı, nasıl olacağına dair belirsizlik ve tartışmalar devam etmekle birlikte, kesin olan iki şey artık gayet açık ve netti: 1. Bundan böyle iktidar eskide olduğu gibi miras yoluyla babadan oğula geçmeyecek; 2. Rejimin meşruluk temeli dine, Tanrısallığa dayanmayacaktı. İşte, *halk egemenliği* bu aşamada gündeme geldi. Elbette ilke düzeyinde bu ikisi son derecede önemliydi ama yeni egemen sınıf olan burjuvazi

3 Dans la *Révolution de Paris*, numéro 87, cité dans Patrick Kessel [dir], *Les Gauchistes de 1789*, EGE, p. 257 ve 61.

bunları başka amaçların aracı olarak görüyordu. Yeni rejim halk egemenliğine dayanmalıydı ama bunu söylemek yapmak anlamına gelmiyordu. Bu aşamada bir dizi manipülasyona başvuruldu... Aynı dönemde ortaya çıkan modern ‘doğal hukuk okulu’ da egemenliğin *meşruiyetinin* temeli veya kriteri olarak, yönetenlerin meşruiyetinin *yönetilenlerin rızasına dayanması* gerektiği görüşünü vaaz ediyordu. Bu durum nasıl aşılacak, sorun nasıl çözülecek, işin içinden nasıl çıkılacaktı? Hükümdarın iktidarı meşru değildi, zira, halkın rızasına dayanmıyordu. Öyleyse halk egemenliğine dayalı bir rejim nasıl olacak, nasıl işleyecekti? Burjuva ideologları ve siyasetçileri bu aşamada şöyle bir zihinsel-ideolojik manipülasyona başvurdular: Bir kere doğrudan demokrasi söz konusu olamazdı, zira Atina demokrasisi çok nüfuslu büyük ülkeler, kalabalık toplumlar için uygun değildi; İkincisi, gerçi halk egemenliği söz konusu olmalıydı ama halk da bu iş için *ehil değildi*... ‘*Cahil, kaba halk sürüsü*’, toplum için *iyi ve gerekli olanı* ayırt etme, *genel toplum yararını* gerçekleştirme yeteneğinden yoksundu... Üstelik, demagoglar, şarlatanlar tarafından kolayca kandırılabilirdi... Öyleyse halk, *toplum yararını bilen* temsilciler tarafından yönetilmeliydi... Elbette temsilciler eski soylular eliti olmayacaktı. Bu ideolojik manipülasyonla ilgili olarak, Francis Dupuis- Déri, şunları yazıyor: “*Böylece halka tamamlanmış oluyor:*

1. *Temsilciler, halkın toplum yararını bilecek, ayırt edecek temyiz kudretinden yoksun olduğu konusundaki aşılamayacak açıkça ifade ediyorlar;*
2. *Bu tespitten hareketle temsilciler, halk egemenliğinin ancak temsille mümkün olabileceği sonucunu çıkarıyorlar;*
3. *Kendilerini de toplum yararını bilme, ayırt etme, savunma ve geliştirme konusunda yetkin aydın elitin üyeleri sayıyorlar;*

4. *Bu biçimde tanımlanan toplum yararı, eşitlik düşüncesiyle bağdaşmaz, öyleyse yoksulların taleplerinin önü kesilmeli, engellenmelidir;*
5. *Siyasî elit, böylece, ekonomik elitin safında yer alarak, halkın mutluluğunun, özel alanın siyaset dışında kalmasına, özel alanın depolitize edilmesine bağlı olduğu düşüncesini vaaz etmiş oluyor..”* Ve Dupuis-Déri şöyle devam ediyor: *“Tarihsel olarak monarşik-feodal rejimden miras alınan modern temsilî sistem ve onu dayatanların anti-demokratizmi, felsefi olarak da meşrulaştırılmıştır.”*⁴

Eski Rejimin tasfiye edilip yenisinin dayatıldığı dönemde üç şey değişmiş oldu: 1. Yönetenler değişti; 2. Yönetimin [egemenliğin densin] meşruiyet temeli değişti; ve 3. Retorik değişti... Önceki dönemde Tanrı adına yapılan baskı, zulüm ve sömürü, aşağılanma, horlanma... yeni durumda, ulusal çıkar, ilerleme, ‘devletin bölünmez bütünlüğü...’ gibi safsatalara dayandırıldı. Ezilen ve sömürülen sınıflar için bu değişikliğin ne gibi bir kıymet-i harbiyesi olabilirdi? Dönemin burjuva ideologları *temsili demokrasiyi* bir yönetim ve meşruluk unsuru olarak önerdiklerinde, aslında *burjuva sınıftan başkası yönetemez* demek istiyorlardı ama bunu açıkça ifade etmeleri ‘uygun olmazdı’. O halde kimler, neden yönetemezdi, dolayısıyla temsili demokrasi oyununun dışında kalmalıydı: 1. Emekçi halk sınıfları [işçiler, mütevazı halk kesimleri] yönetemezdi çünkü bu cahiller sürüsü ancak *içgüdülerıyla* hareket edebilirlerdi ki, bu ‘toplum yararının’ gerçekleşmesine engeldi; 2. toplumun öteki yarısı olan kadınlar yönetemezdi çünkü duygusaldırlar, yeteri kadar *aklı selim* sahibi [mâkûl] değildirler, kolaylıkla kandırılabilirler, manipüle edilebilirler,

4 Francis Dupuis-Déri, *Modern “demokrasinin” kurucularının anti-demokratizmi*, Fikret Başkaya çevirisi, Özgür Üniversite Forumu, sayı 9. Ekim-Aralık 1999, s. 17. [İtalikler ve karartma bana ait [F.B.].

velhasıl güvenilmezdirler... ; 3. Kölelere gelince, onlar zaten denklemin dışındadırlar, dolayısıyla esameleri bile okunmazdı... O zaman yönetim için *ehil olanlar* belirlenmiş, sınır çizilmiş oluyordu... Kim akıllıysa [mâkûlse], sağduyu sahibiyse, kimin parası varsa, kim toplum yararını *ayırt edecek* kabiliyete ve yetişkinliğe sahipse yöneticileri onlar seçmeli-seçilmeli, onlar yönetmeliydi. Böylesi bir durumda *seçenlerin, kendilerini sömüren/ezen/aşağılayan/horlayanları seçmesi* söz konusudur ve ‘modern demokrasi’ veya ‘Batı demokrasisi’ denilip, yere-göğe sıgdırılmayan işte bu sefil oyunun sahneye konmasından ibaretti... ABD, demokrasinin beşiği ve timsâli sayılıyor, oysa dün olduğu gibi bugün de oradaki rejimin demokrasiyle ilgisi sadece retorikten ibarettir. Öyle bir demokrasi ki, 1865’e kadar yasal olarak, 1960’lara kadar da fiilen kölelik geçerliydi... Şimdilerde insanlık suçu sayılması gereken bir ayrımcılığın geçerli olduğu bir rejimin demokratikliği ne demeye gelebilirdi? Unutmamak gerekir ki. ABD’de ‘demokrasinin’ teorisyenlerinden biri olan Thomas Jefferson başta olmak üzere, ‘demokrasinin’ kurucuları çok sayıda kölenin sahibiydiler... Bugün bile köleciliğin lekesi silinmiş değildir. 2010 yılında da işsizlerin, yoksulların, dışlanmışların ve cezaevlerindekiilerin ezici çoğunluğunu Afrika kökenli Siyahlar oluşturuyor... ABD’deki demokrasi Samir Amin’in *ikili tek parti sistemi* dediğinin sahnelenmesinden ibarettir. Demokrasiyle ilgisi sadece görünüştedir, söylemdedir. Aslında orada söz konusu olan iki yüzü olan tek partidir. Aralarındaki fark sanıldığından çok daha az önemlidir...

Ne oldu da zamanla seçme ve seçilme hakkı ‘parası ve akli’ olmayanlara, kadınlara ve diğerlerine de tanındı? Bilindiği gibi başlarda sadece seçilmek için değil, seçmek için de ‘asgari’ bir servet, birazcık mal-mülk, para sahibi olma şartı vardı. O halde daha önce ‘demokrasi oyununun’ dışına atılanların oyuna dahil edilmesi nasıl açıklanacak ve kimin

için hangi anlama geliyor? Aradan geçen zamanda akılsızlar akıllandı, diğerklerinin huyu mu değışti. Daha baştan söylemek gerekir ki, seçme ve seçilme hakkının kapsam alanının genişlemesi, daha sonra da, genel oy ilkesinin kabulü demokrasinin de genişleyip/derinleştiğı anlamına gelmiyordu. Birincisi seçme/seçilme hakkının emekçi toplum sınıflarına da tanınması, burjuvazinin bir lütfu değıldi, egemen burjuva sınıfı şevke, insafa gelip bu hakkı tanımadı... Emekçi sınıfların mücadelesi ve dayatmasının sonucunda tanımak zorunda kaldı. Fakat bu kadarını söylemek sorunun cevabının tamamı değıldir, egemen sınıflar bu hakkı, başta işçi sınıfı olmak üzere “zararlı sınıfların” zararlı sınıf olmaktan çıktığına kânî olduğı zaman tanıdı. İşçi sınıfının mülkiyet sorununu artık tartışma konusu yapmadığının anlaşıldığı dönemde tanındı. İkinci bir şey de bu hakkın kazanılmış olmasının çelişik karakteridir. Dernek kurma, seçme ve seçilme ve genel oy hakkının kazanılması, ifade özgürlüğünün bir insan hakkı sayılması, vb. gerekli ve olumlu olmakla birlikte, egemen sınıflar için ezilen ve sömürölen sınıfları burjuva düzeniyle bütünleştirmenin de bir aracı olarak görölüyordu.

Dolayısıyla emekçi sınıflar lehine seçme ve seçilme hakkının genişlemesi, aynı hakkın güdökleşmesi, işlevsizleşmesi, iinin boşalması anlamına da geliyordu... şimdilerde moda bir tabiri kullanmak gerekirse, *konsensüs költürünün* yerleşmesiyle emekçi sınıfların kazanımları aşındı ve içi boş bir re-toriğe dönuştü. Kapitalist sınıfın, daha kapsayıcı olan burjuva sınıfının, burjuva ideologlarının ve siyasetçilerinin demokrasi korkusu, onların köklö, değışmez, iflah olmaz yoksul korkusundan başkası değıldi... Bu yüzden, sınıfsal çıkarları demokrasinin, halkın kendi kendini yönettiğı bir toplumsal düzenin kurulmasını engellemekten geçiyordu... Zira, kapitalizmin, kavramın gerçek anlamındaki demokrasiyle [halk egemenliğı, self-government, auto-gouvernement] bağıdaşması müm-

kün değildir. Toplumsal zenginliğin küçük bir azınlığın elinde toplandığı, toplum çoğunluğunun ekonomik özerkliğe sahip olmadığı koşullarda, ekonomik alanın yönetiminin mülk sahibi sınıfların tekelinde olduğu bir rejimin, sadece siyasi partiler, seçimler ve parlamento var diye demokratik sayılması mümkün değildir. *Ekonomik alanın politik alandan ayrılmışlığı* söz konusuysen, emekçi toplum çoğunluğu ekonomik alanın yönetiminden dışlanmışken, insanların kaderi oy sandıklarından, parlamentolardan, bakanlar kurulu salonlarından başka yerde belirleniyor demektir... Bundan daha önemli olan bir şey de, bu kitabın geride kalan sayfalarında anlatmaya çalıştığımız gibi, burjuva toplumunda [kapitalist toplumda] *belirleyicilik ilişkisi* ekonomiden topluma doğrudur. Başka türlü ifade etmek gerekirse, ekonomik güce sahip olanlar politik gücün de sahibidirler... Hem ekonomik alanın yönetimi mülk sahibi sınıfların işi, onların 'korunmuş alanı' olmaya devam edecek, hem de demokrasiden, halk egemenliğinden, vb. söz edilecek, bu tam bir çelişkidir...

Siyasi partilere dair retorik ve realite

Siyasi partilerin, seçimlerin ve seçime dayalı hükümetlerin varlığı, bir rejimin demokratik sayılması için yeterli koşul mudur? Siyasi partiler gerçek birer temsil aracı mıdır? Demokrasinin araçları mıdır yoksa kitleleri aldatmaya, oyalamaya mı yarıyorlar? Seçenler gerçekten *seçiyorlar mı*, yoksa oy kullandıklarında *oyuna mı geliyorlar*? Delegasyon sistemi demokrasinin etkin bir aracı sayılmalı mıdır? Eğer kapitalizm bir *ücretli kölelik sistemi*yse, ücretli kölelerin egemenlerin sahnelediği oyunda *figüranlık* yapmalarının ne gibi bir kıymet-i harbiyesi olabilir? Eğer bir ülkede servetin ve gelirin %80'i, nüfusun %15'ini oluşturan egemen elite aitse, orada oynanan demokrasi oyunu ücretli köleleri aldatmaktan başka bir anlam taşır mı? Sabah saat 6'da kalkıp işe giden ve işten akşam saat

10'da dönen, sefalet ücretiyle çalışan ve her an işini kaybetme korkusuyla yaşayan, üstelik işini kaybetme riski yüksek olan, eğer işinden atılırsa yeni bir iş bulma 'şansı' da düşük olan bir emekçi, mevcut *düzen partilerinden* birine veya diğerine oy verdiğinde neyi ne kadar etkileme, değiştirme potansiyeline sahiptir? Seçimler yapılıyor diye "halk iradesi" gerçekleşiyor mu? "Milli irade" ne menen bir şeydir? Veya milli irade diye bir şey olabilir mi? Yoksa halk iradesi denilen bir retorikten mi ibarettir? Demokrasinin vazgeçilmezleri sayılan siyasi partileri kimler neden ve nasıl kuruyor? Bu soruları ve benzerlerini sormak önemlidir. Ancak bu ve benzer sorular sorulup, tartışılabilirse, söylemle gerçek durum arasındaki uyumsuzluk teşhir edilebilir.

Türkiye'de 1923-1946-50 döneminde geçerli rejim, katıksız bir diktatörlüktü. Gerçi bir devlet partisi ve TBMM denilen parlamento vardı ama diktatörlük söz konusu olduğunda ne siyasi parti siyasi partiye, ne de parlamento parlamentoya benzerdi. Bunlar, hem diktatörlüğün araçlarıdır, hem de rejimi 'meşrulaştırma', 'kabullendirme' işlevi görürler. İkinci emperyalistler arası savaş sonrasında iç ve dış konjonktür, rejimde *esneme gereğini* dayattı ve 'çok partili sisteme' geçildi. Artık birden fazla siyasi partinin kurulması mümkündü ama bir şartla: Devletin [egemen sınıflar koalisyonunun densin] istemediğı siyasi partiler kurulamazdı. Mesela işçiler, köylüler parti kuramazlardı, eğer kurarlarsa kapatılırdı. Ülke nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan emekçi halkın örgütlenmesinin, parti kurmasının, ülke yönetiminde söz sahibi olmasının engellendiğı bir rejime *demokratik* sıfatı yakışır mıydı? Aslında 'çok partili sistem' söylemi geçerli olsa da, asıl söz konusu olan birden çok *devlet partisine* izin verilmesiydi... Türkiye'de seçme ve seçilme hakkı, dernek, sendika, siyasi parti, vb. kurma hakları, bunlara asıl ihtiyacı olanların mücadelesi ve dayatması sonucunda kazanılmış haklar, mevziler

değildi. Yine de bu ifadenin nüanse edilmesi gerekir, şüphesiz bir mücadele yürüyordu ve başka türlü de olamazdı ama söz konusu haklar, egemen sınıflarla cepheden bir hesaplaşmanın sonucu 'kazanılmış' değildi. Bir tür *halk istemeden biz vere- lim* yaklaşımı geçerliydi ve neyi, nasıl ve ne zaman verecek-lerini de çok iyi bilirlerdi... Boşuna *Osmanlıda oyun çoktur* denmemiştir... Devlet tarafından haklar kullanılamaz olduğu durumda ve zamanda verilerek, içinin boşaltılması, oldum olası Kemalist rejimin bir yönetim ve egemenlik ilkesidir. Aslında 1946'da yapılan 'çok partili sisteme geçiş' tercihi, ileri sürüldüğü ve sanıldığı gibi demokrasiyle, demokratikleşmeyle değil, *bundan sonra nasıl yönetebiliriz, kitleleri nasıl aldatıp/oyalayabiliriz, iktidarı nasıl koruyup-sürdürebiliriz* sorularıyla ilgiliydi...

Diktatörlüğün aracı olan, CHP'den başka ve ondan çıkan bir parti olan Demokrat Parti'nin kurulması, aslında bir muvazaa [danışıklı dövüş] idi.⁵ Fakat, DP kurulur kurulmaz halkın büyük bir teveccühü söz konusu oldu. Elbette tek parti diktatörlüğünden bezmiş, bunalmış halk kitlelerinin yeni partiye yönelmeleri anlaşılır bir şeydir. Zira, halk kitleleri nezdinde *bundan daha kötüsü olamaz* düşüncesi çoktan yerleşmişti... [Benzer bir durum 1930 yılında tam bir muvazaa olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) deneyinde de yaşanmıştı]. Çok partili sisteme geçilmişti ama çok partili sistem için gerekli alt-yapı mevcut değildi. Başta anayasa olmak üzere, çok partili sistemin işleyişi için gerekli yasal mevzuat ve kurumsal yapı oluşturulmuş değildi. Tek parti diktatörlüğünün tüm kurumsal yapıları, mekanizmaları ve zihniyeti yerli yerinde duruyordu. Düşünce özgürlüğünün [doğrusu ifade özgürlüğü] güvence altına alınmadığı koşullarda, TCK'nın 141, 142 ve 163'üncü maddeleri yerli yerinde dururken, örgütlenme

5 Bkz: Tolga Ersoy, **Muvazaa Partileri**, Özgür Üniversite Kitaplığı No: 30, Ankara 2000.

özgürlüğü yokluğunda ancak rejimin istediğı siyasî partiler kurulabilirdi... Niyet böyleydi ama ruhları çağırınların bazen onu geri gönderemediğı durumdaki gibi, danışıklı dövüş olarak başlatılan ve asıl amacı kitleleri oyalamak ve rejimin yüzünü parlatmak olan 'çok partili sisteme' geçiş, 1908'den beri ülkenin kaderini elinde tutan, benim *asıl devlet partisi* dediğim güç ve iktidar odağında kaygıların büyümesine neden oldu. 1950'de iktidara gelen DP, 1960'ta bir darbeyle sonlandırıldı. *Asıl devlet partisinin* adamları, muvazaanın muvazaa olmaktan çıktığı, *ayak takımının* işe gereğinden çok müdahil olduğu düşüncesini taşıyorlardı... Aslında 1960 askerî darbesiyle otokrazi restore edilmek isteniyordu ama *memleketin sahiplerinin* üstesinden gelemeyeceğı bir çelişki söz konusuydu: İşin içine seçimler ve oy girdiğinde, muvazaa partisi de olsalar, *asıl devlet partisinin* taşeronu da olsalar düzen partilerinin halkın isteklerine, taleplerine kayıtsız kalamayacaklarıydı... Darbeyle aracı rayına oturttuğunu düşünen *memleketin sahipleri*, kurdukları veya kurulmasına izin verdikleri siyasi partilerin kendilerine tanınan *sınırı* aşmak zorunda olduklarını anlamakta zorlandılar. Oysa seçim oyununun oynandığı koşullarda, herhangi bir siyasi parti oy istediğı insanların taleplerini asgari düzeyde de olsa dikkate almak zorundadır. İşte bu çelişki, askeri darbelerin ve müdahalelerin neden süreklilik kazandığını açıklıyor. Nitekim, 1971'de, 1980'de, 1997'de, 2007'deki darbeler ve müdahaleler otokrazinin restorasyonu amacıyla yapılmıştı. Bir başka çelişki de her ileri aşamada kendi ayrıcalıklarını statülerini koruyup sağlamlaştırmak isteyen *asıl devlet partisi* cephesinin *asıl egemen sınıflar* lehine güç kaybına uğramasıydı. Velhasıl, otokraziyi restore etmek üzere yapılan her hamle sonucunda asıl kazanan ülke zenginliğine el koyan kapitalistler ve bir bütün olarak mülk sahibi sınıflar oldu ve başka türlü olması mümkün değildi.

Mesela 12 Mart 1971 darbesi ama asıl 12 Eylül 1980

darbesi, sol hareketi ve Kürt hareketini bastırma amacıyla yapıldı. Sol hareketin bastırılması demek, sermayenin önünün sonuna kadar açılması demekti. Aslında Amerikancı cuntacılar devleti kurtarma retorikleriyle hareket etseler de, asıl kurtarılan sermaye sınıfıydı. Sermaye güçlendikçe de bürokratik egemenler cephesinin [*asıl devlet partisi*] güç kaybetmesi kaçınılmazdı... Çelişik olarak ve uzun vadede darbeler ve müdahaleler *asıl devlet partisinin* gücünü sınırlı olarak takviye etse de, kapitalist sınıfların önünün daha çok açılması ve güçlenmesiyle sonuçlanacaktı. Bu yüzden, şimdilerde demokrasi ve demokratikleşme adına söylenen ve yapılanların asıl amacının demokrasiyle, demokratikleşmeyle ilgisi sadece retorikten ibarettir. Asıl amaç, artık gücü ve etkinliği aşınmış, buna rağmen kendisini hâlâ *memleketin sahibi* olarak görmekte ısrar eden *asıl devlet partisi* cephesini veya egemenliğin bürokratik ortağını densin, asıl bulunması gereken zemine çekmekle, *asıl rolüne* koşmakla ilgilidir... Sayesinde palazlanıp, rüştünü ispat eden kapitalist sınıf, artık kendisine bürokratik iktidar tarafından engel çıkarılmasını istemiyor. Neoliberal küreselleşmeciler sömürüyü, yağma ve talanı sınırlayan tüm engellerden kurtulmak istiyor. İşte, tuhaf bir ironi olsa da, sermayenin önünü sonuna kadar açmak amacıyla yapılan düzenlemeler ve bu alanla ilgili retorik, demokratikleşme olarak sunuluyor. Oysa, demokrasi ve demokratikleşme “tartışması” söz konusu iki güç ve iktidar odağı arasındaki mücadeleyle ilgilidir. Başka türlü olabilir miydi? Neoliberal küreselleşmenin şampiyonu AKP’nin demokrasi ve demokratikleşme diye bir sorunu olabilir mi? Böyle bir şey eşyanın tabiatına aykırıdır. Elbette eşyanın tabiatına aykırı olması AKP tarafından yapılan kanun değişiklikleriyle ülkenin demokratikleşme yolunda ilerlediğini düşünenlerin, öyle bir yanılsama içinde olanların varlığını dışlamaz. Rant paylaşım kavgasının demokrasiyle uzaktan yakından bir ilgisi olabilir mi? Kaldı ki, demokratikleşme ana-

yasada, ya da şu veya bu kanunda değişiklik yapmakla olacak bir şey de değildir. İnsanların politik sürece bilinçli katılımı ve müdahalesiyle ve gerçek birer yurttaş bilinciyle hareket ettikleri durumda mümkündür...

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi geçerli politika yapma tarzı, nasıl iktidar oluruz [bizde nasıl hükümet oluruz] ve nasıl iktidarda kalırız sorularıyla ilgilidir. Nasıl yönetiriz, nasıl aldatırız, nasıl oyalarız sorularının cevabı olanın, demokrasiyle bir ilgisi olabilir mi? Bu amaçla kurulan siyasi partilerin "*demokrasinin vazgeçilmezleri*" sayılması abes değil mi? Türkiye'de siyasî partiler bugüne kadar *asil devlet partisinin* taşeronları olarak işlev gördüler. Şimdilerde bu durum değişmekte ve artık taşeron müteahhide bağımlı olmak istemiyor, bu iş için yeteri kadar güçlü olduğunu düşünüyor. Elbette o güç kendinden menkûl değil, arkasındaki sermayenin gücü... Önceki dönemde rotayı *asil devlet partisi* belirler, kurulan veya kurulmasına izin verilen siyasi partiler de *üzerlerine vazife olmayan* işlere karışmazlar, burunlarını sokmazlardı. Karışmaya kalkarlarsa bir darbeyle veya bir şekilde [parti kapatma, vb.] oyunun dışına atılırlardı. Herhangi bir siyasi parti rejimin tabularına dokunamazdı. Mesela Kürt sorununa dair bırakın söylenecek bir sözü olmasını, imâ yollu bile olsa adını anması bir kapatma nedeni sayılırdı. Aynı şekilde bir siyasi partinin, Kıbrıs'la ilgili *asil devlet partisinden* farklı bir görüş ve politikaya sahip olması mümkün olmazdı. Keza bir siyasi parti ben Ermeni katliamıyla yüzleşeceğim diyemezdi... Taşeronun yapacağı şeylerin sınırı *asil devlet partisi* tarafından tam bir kesinlikle çizilmiş durumdaydı... Gerçi *asil devlet partisinin* içerde böylesi bir hareket serbestisi ve geniş bir manevra alanı vardı ama Türkiye bu dünyada tek başına değil. Egemen sınıfın egemenliğinin bir de dış unsuru var ve Türkiye'nin egemen sınıfı en azından son iki yüz yılda kendini emperyalizme *uyumlandırarak* var etti, ediyor... 1980 sonrası dönemde, ne-

oliberal küreselleşme çağında, içlerinin dışarının talepleri ve ihtiyaçlarıyla *uyumlandırılması*, önceki dönemden farklı bir nitelik kazandı. Başka türlü söylersek, neoliberal küreselleşmeye *uyum gereği*, yeni bir devlet anlayışını da dayattı. Türkiye, 1980 sonrasında devleti iç ve dış sermayenin [küresel kapitalizmin densin] ihtiyacı doğrultusunda yeniden yapılandırma ve uyumlandırma sürecini yaşıyor. 1980 Cuntasıyla başlayıp ANAP ve onun başkanı olan Turgut Özal'la devam eden *uyumlandırmanın* demokratikleşme süreci olduğunu sananlar şeylere uzaktan bakmayı adet edinmiş iflah olmaz budalalardır. Söz konusu olan "sermaye için demokrasiydi..." Aslında uyum süreci daha 1980 Amerikancı cuntadan önce, 24 Ocak 1980 kararlarıyla başladı ve projenin başında 12 Eylül 1980'de ekonominin dümenine geçecek olan Turgut Özal vardı. Demirel hükümetinin başbakanlık ve DPT müsteşarı olan Turgut Özal, Cuntanın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığından ANAP başkanlığına ve başbakanlığa terfi etti. Darbeyi yapan cuntacı generaller, muhalefeti ezip sermayenin önünü sonuna kadar açtılar. Netice itibariyle *operasyondan* asıl nemalanan sermayeydi... Elbette *asıl devlet partisi* de kendi konumunu takviye etti ama orta ve uzun vadede güç kaybına uğraması mukadderdi... Şimdilerde *asıl devlet partisiyle* sermaye cephesi ve onun fanatik neoliberal temsilcisi AKP arasındaki iktidar mücadelesinin demokratikleşme olarak sunulabilmesi, zihinsel körleşmeyle ve Türkiye'deki siyasi kültürün az gelişmişliğiyle doğrudan ilgilidir... Anayasa değişikliğiyle ilgili referandum [2010] sermayenin sömürü, yağma ve talanını sınırlayan son engelleri de bertaraf etmek üzere gündeme geldi ama muhalefetin beceriksizliği ve basiretsizliği AKP'nin asıl niyetinin ortaya çıkarılmasını, teşhir edilmesini engelledi... Elbette öldüm olası bir devlet partisi olan ve *asıl devlet partisinin* uzantısı olan CHP'den ve onun bir versiyonu olan MHP'den daha fazlasını beklemek iyimserlik olurdu...

Liberal sol ve bir kısım 'rafine solcular' da AKP'nin ideolojik ve politik manevralarından demokrasi umuyorlar... Elbette bir şeyi olmadığı yerde aramakta 'özgürler', ama bu dünyanın sorunları hezeyanlarla, kuruntularla çözölür cinsten değildir. Fakat asıl yanlış, tanımlama, adlandırma aşamasında ortaya çıkıyor, çünkü liberal sol diye bir şey zaten mümkün değildir. Zira ya sol olur ya da liberal olur ve sol olmak da ancak ekonomik liberalizme cepheden karşı çıkıldığında mümkündür. Daha önce de hatırlattığımız gibi, boşuna *ekonomik liberalizm demokrasinin düşmanıdır* denmemiştir...

Türkiye'de siyasi partiler başka yerlerde de olduğu gibi, 'demokrasinin' bir aracı sayılıyor! Aslında bizdeki siyasi partiler kavramın bilinen anlamında siyasi partiden çok tuhaf birer şirkete benziyorlar. Varlık nedenleri de politikacıların kendilerini ve çevrelerini zenginleştirmek, bu amaçla da bütçeyi ve hazineyi yağmalamaktır. Sermayenin sömürüsünü ve yağmasının önünü açarken, kendileri de nemalanıyorlar. Kim bilir belki de Türkiye'deki hiçbir kurum siyasi partiler kadar anti-demokratik bir yapıya ve işleyişe sahip değildir. Aslında herşey parti başkanında başlayıp bitiyor. Söz konusu olan tek kişinin örgütü veya tek kişilik örgüt... Bizdeki siyasi partiler tipik birer şirkete benziyor ve parti başkanları partiyi bir şirket patronu gibi yönetiyor. Kendisi demokratik olmayan bir örgüt nasıl oluyor da demokrasinin bir aracı, üstelik *vazgeçilmezi, olmazsa olmazı* sayılıyor? Bir insanın bu tür bir partiye oy vermesi ve o partinin kendi iradesini temsil ettiğini sanması rahatsız edici bir durum değil mi? Böyle işleyen siyasi partilerin 'millet vekillerinden' oluşan bir parlamento ne menem bir şeydir? Seçim oyunundan geçmekle birlikte, aslında parti başkanları tarafından tayin edilenlerden oluşan bir parlamento heyetinin gerçek bir varlığı, bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Ya da bu sefil oyuna dahil olmak ne anlama geliyor?

Düzen partileri veya devlet partileri dışında kalan sol siyasi partilerin perspektifleri ve söylemleri farklı olsa da, örgütsel işleyiş bakımından düzen partilerinden özde farklı değildir. Örgüt içi demokrasi denilene yabancılaşmış durumdadır. Kendisi demokratik işleyişe sahip olmayan bir siyasi örgütün demokrasinin aracı olması mümkün müdür? Bu ikisi dışında kalan, parlamenter siyasi mücadele tarzını reddeden ekseri 'dergi çevreleri' olarak bilinen küçük gruplar içinse, demokrasi diye bir sorun ve kaygı zaten söz konusu değil. Bu örgütler açısından iki sorun var: Birincisi, gizli örgütlerde demokrasiyi işletmek imkansız değilse de çok zordur, dolayısıyla yapısal bir zorluk söz konusu; ikincisi, söz konusu örgütlerin yöneticileri demokrasinin önemini anlamaktan uzaklar. Zaten varlık nedenlerini de demokrasi yokluğuna borçlular... Aksi halde 30-40 yıl boyunca o örgütlerin başında kalabilirler miydi? Demokrasiyi burjuva demokrasisi deyip mahkûm ediyorlar. Aslında adlandırma yanlışdır zira burjuva demokrasisi diye bir şey mantıken mümkün değildir, dolayısıyla bu iki kelimenin yan yana getirilmesi caiz değildir... Kaldı ki, bu dünyada 'burjuva demokrasisi' denilenin emekçi sınıfların sınırlı kazanımları olduğunun bilinmesi gerekirdi. Burjuva sınıfı da dahil, hiç bir egemen sınıf demokrasi istemez, öyle bir sorunu da yoktur ve olamaz. Egemen sınıfın çıkarı özgürlüklerin, hakların ve demokrasinin olabildiğince engellenmesini gerektirir. Burjuva demokrasisi denilen de son tahlilde burjuvazinin yönetim tarzına, egemenliğin gerçekleşme biçimine verilen addır. Seçme/seçilme, genel oy, dernek kurma, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, vb. emekçi sınıfların uzun ve zorlu mücadeleleri sonucu kazanılmış mevzilerdir. Bu yüzden burjuva demokrasisini küçümseyip, lânetlerken demokrasiyi hafife almak, sosyalizm, komünizm, sınıfsız toplum perspektifine sahip örgütlerin itibar edeceği bir şey değildir. Bu, 'çocuğu leğendeki kirli su ile birlikte atmak' gibi bir şeydir... Kendisi

demokratik işleyişi içselleştirememiş örgütler sosyalizm mücadelesi verebilirler mi?

Farklı derecelerde neoliberalizmin aracı olan düzen partilerinin [devlet partileri densin], aralarındaki fark, sanıldığından çok daha az önemlidir. Aslında neoliberal perspektife radikal bir alternatif önermedikleri sürece, muhalif olduğu söylenen partilerden birinin veya diğerinin iktidar olması şeylerin seyrini değiştiremez. Çok partili sistem denilen mevcut durum da, aslında tuhaf bir *tek partili sistemdir...* Parti çok ama düşünce tek, politika tek! Her ne kadar üslup ve söylem farklı olsa da, yaptıkları ve yapabilecekleri şey, sermayenin önünü daha da çok açmaktan ibarettir ve başka türlü olması, başka şey yapmaları mümkün değildir. Başka türlü ifade edersek, sömürünün, yağma ve talanın önündeki engelleri ortadan kaldırmak, emekçi kitleler lehine kazanılmış sınırlı mevzileri de tasfiye etmektir. Elbette bal tutanın parmağını yalaması da işin doğası gereğidir denecektir. Aslında bu, kapitalizmin aslına rücû etmesi gibi bir şeydir. İşçi sınıfının, emekçi kitlelerin ve sömürge halklarının mücadeleleri sonucu 'birazcık' *uygarlaştırılan* kapitalizmin asıl karakteri olan barbarlığa geri dönüşüdür ve insanlık için son derecede çelişik, tehlikeli ve tabii talihsiz bir durumdur...

2. Kültüralizm batağından çıkmak!

Neoliberal küreselleşme çağında, başta ABD olmak üzere *kollektif emperyalizm* [ABD, AB ve Japonya], bir dizi söylemi ve kavramı, ideolojik hegemonyanın, dolayısıyla da egemenliğin etkin araçlarına dönüştürdü. Söz konusu kavramlar ve söylemler ideolojik hegemonyanın araçları haline getirilerek, kapitalizme yönelik eleştiri ve muhalefetin etkisizleştirilmesi amaçlanıyordu. Bu tür kavramların ve söylemlerin başında da demokrasi ve sürdürülebilir kalkınma geliyordu. İnsan hakları, çokkültürlülük [doğrusu çokkültürcülük olan *kültüralizm*,

medeniyetler çatışması, elbette medeniyetler çatışması diye bir şeyin “varlığı” kabul edilince, ‘medeniyetler diyalogu’ da söz konusu olurdu], iyi yönetim [good governance], terör ve terörizm, önleyici savaş, vb. emperyalist saldırıyı, kapitalist sömürüyü ve yağmayı meşrulaştırmanın, kabullendirmenin ve dayatmanın etkin ideolojik araçları haline getirildi.⁶ Aslında bu tür söylemlerin *etkinliğinin* gerisinde de 1980’li yıllar sonrasında dünya ölçeğinde güç dengelerinin sömürülen/ezilen sınıflar ve esas itibariyle de *yeryüzünün lânetlilerinin* aleyhine dönmesi vardı. Akademi/medya/siyasetçi üçlüsü, neoliberal küreselleşmenin önündeki engelleri aşmanın, üstelik olup-bitenleri büyük bir başarı olarak sunmanın etkin aktörleriydi... Elbette bu süreçte *sert bilim* mertebesine yükseltmek için yoğun çaba harcanan [iktisat bilimi denilen] bayağı iktisadın oynadığı rol de önemsiz değildi...

Demokrasi söylemi, başta ABD olmak üzere, *kollektif emperyalizmin* araçlaştırdığı söylemlerin başında geliyor. Fakat söz konusu ideolojik manipülasyonun evveliyâtı vardı. Daha 1970’li yılların ortalarından itibaren ABD, demokrasi retoriğini soğuk savaşın etkin bir ideolojik kozu haline getirmişti. Soğuk Savaş doktrininin teorisyeni, kısa bir süre ABD’nin Moskova Büyükelçisi de olan [1952] George K. Kennan, emperyal niyetleri yalın bir şekilde ifade ediyordu: “*Dünya zenginliğinin %50’sine, ama dünya nüfusunun %6,3’üne sahibiz. Böyle bir durum karşısında gelecek dönemde gerçek misyonumuz bu uyumsuzluğu sürdürecektir bir ilişki tarzı oluşturmayı ve bu amaç için de her türlü iyi duygulardan arınmayı gerektiriyor [...]. İnsan hakları, yaşam düzeyini yükseltme, demokratikleşme gibi kaygılardan arınmamız gerekiyor.*”⁷ Başta Sovyetler Birli-

6 Bu konuda bkz: Fikret Başkaya [editör], **Küresel Kapitalizmi Meşrulaştıran Söylemler**, Özgür Üniversite Kitaplığı, 67. Ankara, 2008.

7 Richard Heinberg, **Pétrole, la fête est fini! Avenir des sociétés industrielles après le pic pétrolier**, Demi-Lune, coll, “Risistances”, Paris, 2008.

ęi olmak üzere, sosyalist denilen [Doğu Bloku] ülkelerdeki rejimler demokratik olmamakla suçlanıyordu. Aslında söz konusu rejimlerin demokratik olmadıkları, tuhaf otokrasiler oldukları tartışmaya mahâl olmayacak ölçüde doğruydı ama bu, Batı'daki rejimlerin demokratik oldukları anlamına da gelmezdi. Nitekim değillerdi ve hiç bir zaman da olmadılar. Oralarda söz konusu olan temsili demokrasi ki, temsili demokrasi denilen aslında 'gerçek' demokrasinin önünü kesmek üzere peydahlanmış ve dayatılmıştı... Söz konusu ülkelerdeki rejimlere 'Batı demokrasileri' denmesi de oralarda *piyasa ekonomisinin* geçerli oluşuna dayandırılıyor. Eğer piyasa ekonomisi demokrasiyle özdeş sayılırsa, o zaman piyasa ekonomisinden başka bir şey olanın otomatik olarak demokrasi sayılmaması kolaylaşıyordu. Bu anlayışa göre eğer bir yerde piyasa ekonomisi geçerliyse, oradaki rejim de demokratiktir demektir... Velhasıl söz konusu anlayış, piyasa ekonomisiyle demokrasi arasında *zorunlu bir belirleyicilik ve tamamlayıcılık ilişkisi* olduğu kabulüne dayanıyor. *Bendeki demokrasidir* den-diğinde, bundan zorunlu ve otomatik olarak o halde *sendeki demokrasi değildir* sonucu çıkacaktır diye bir kural var mı? Netice itibariyle demokrasi retoriği Sovyet sistemini kuşatmanın ve çökertmenin ideolojik araçlarından biriydi.

ABD'nin [kollektif emperyalizmin] sosyalist denilen ülkelerdeki rejimlerin demokrasi zaafını sorun ettiği dönemde, Üçüncü Dünya'daki rejimlerin *demokrasi zaafı* da aynı şekilde sorun ediliyor muydu? Sovyetler Birliği'nde insan hakları ihlallerini, ifade özgürlüğü yokluğunu sorun eden ABD ve müttefikleri, Üçüncü Dünya'da askeri diktatörlükleri peydahlamakla, işkencecileri, cinayet müfrezelerini eğitip, donatmakla, finanse etmekle meşgul değiller miydi? Aslında söylem bir yana bırakılırsa, demokrasi emperyalistlerin hiç bir zaman istemeleri, tahammül etmeleri mümkün olmayan bir şeydir. Zira demokrasinin olduğu, yaşandığı, gerçekten içselleştiril-

diği bir ülkeyi canınızın istediği gibi sömüremezsiniz, yağmalayamazsınız, talan edemezsiniz, ihtiyacınıza göre biçimlendiremezsiniz, eğip-bükemezsiniz, itip-kakamazsınız... Daha önce de yazdığım gibi, Üçüncü Dünya ülkelerinde muhtemel bir demokratikleşme, oldum olası *yeryüzünün efendilerinin* korkulu rüyasıdır. O zaman Üçüncü Dünya halkları beşeri ve doğal kaynaklarının yağmalanmasına izin vermezler ve tabii Üçüncü Dünya olmaktan da çıkarlardı... Şili’de ABD tarafından Salvatore Allende rejimi faşist bir darbeyle yıkılmadan önce mi söz konusu ülke demokrasiye daha yakındı yoksa, General A. Pinochet’nin kanlı faşist rejimi geldikten sonra mı? Aynı şey Türkiye ve daha bir çok başka ülke için de geçerlidir. İnsan hakları ve demokrasi sevdalısı ABD, 12 Eylül 1980 darbesini yıllarca önceden peydahlamaktaydı. 1980 öncesi Türkiye’si mi demokrasiye daha uzaktı, yoksa 12 Eylül sonrası Türkiye’si mi? [Bunları yazarken darbenin iç unsurlarının pis misyonunu ve rolünü hafife aldığım sanılmasın. Zira, dünya ölçeğinde egemenlerin çıkar ortaklığı dikkate alınmadan hiç bir sorunu yetkin bir biçimde kavramak mümkün değildir]. Elbette söylediklerimizin bir veçhesi daha var: ABD tevatür edildiği gibi demokratik bir ülke olsaydı, Üçüncü Dünya Faşizmleri de denilen açıkça halk düşmanı, işkenceci kanlı diktatörlükleri peydahlayıp, dayatabilir miydi? Kavramın asıl anlamında demokratik bir ülkenin yurttaşları bu tür insanlık suçlarına ortak olurlar, öyle bir şeye izin verirler miydi? Amerikan “yurttaşları” ABD yönetimi tarafından işlenen insanlık suçlarının ortağı değil mi? İnsanlık suçu işleyen yöneticileri ‘özgür iradeleriyle’ seçmeleri gerektiğine göre... Nasrettin Hoca, *hırsızın hiç mi kabahati yok* dememiş miydi?..

Sovyet sistemi çöküp piyasa ekonomisi yerleşince, emperyalistler muradına erince, ABD artık oralandaki demokrasi zaafıyla, insan hakları ihlalleriyle ilgili değil, ya da ilgileniyor-

muş gibi yapıyor. Velhasıl burjuva ikiyüzlülüğünü anlatmak için kelimeler kifâyet etmez... 12 Eylül darbesinden sonra da ABD Türkiye'deki insan hakları ihlâlleriyle ilgilenmedi mi? 'Yıllık değerlendirmeler' yayınlamıyor mu? Çin'deki rejim, tek parti diktatörlüğüne dayalı bir otokrasi değil mi? ABD Çin'deki insan hakları ihlâlleriyle de samimiyetle ilgileniyor mu? ABD için Çin'deki demokrasi zaafı, Çin'in sınırları emperyalist sermayeye kapalı olduğu dönemde sorundu ve sınırlar sermayeye açılınca sorun olmaktan çıktı... Başka türlü olabilir miydi? Suudi Arabistan rejiminin demokrasi standardı çok yüksek olacak ki, demokrasi sevdasıyla yanıp-tutuşan ABD ve AB yöneticileri söz konusu ülkedeki durumdan hiç söz etmiyorlar. Ama nedense İran büyük ilgi ve kaygı konusu...

Türkçeye *iyi yönetim* olarak çevrilen *good governance*, eğer bir edeb-i kelâm değilse, zihinsel bir akrobasidir ve amaç olmayan bir şeyi varmış gibi göstermektir. Aslına bakılırsa, *good governance* denilen *iktidar* dememek için uydurulmuş tuhaf bir söylemdir ve ideolojik mistifikasyon yaratmakla ilgilidir. İnsan hakları retoriği de, demokraside olduğu gibi, kapitalist yağmayı meşrulaştırmanın ve kabullendirmenin araçlarından biri. Reel bir karşılığı yok. Zira, geçerli neoliberal küreselleşme saldırısı her türlü insan haklarının temelini hızla aşındırmaya devam ediyor ve başka türlü olması mümkün değil. Terör, terörist, terör örgütü ve terörle mücadele söylemi de insanları korkutup, emperyalist saldırılara gerekçe oluşturma'nın bir aracı. Aslında terörü sorun edenler terörün gerçek failleri ama insanlara resmin öteki yüzü gösteriliyor. *Oysa en büyük terörist devlettir* ve maalesef *devletin terörü* eleştiriden muaftır... Kaldı ki, bu dünyada 'terör örgütü' diye bir şey de mümkün değildir. Hiç bir örgüt sadece terör yapmak için kurulmaz/varolmaz. Başka amaçlara ulaşmak için teröre de başvurabilir ama asıl amacı ve varlık nedeni sadece ve sadece terör yapmak olamaz.

Medeniyetler çatışması da son dönemin revaçta ama reel bir karşılığı olmayan uyduruk söylemlerinden biri... Üçüncü Dünya'nın mektepli tائفesi ve siyaset erbabı dünyayı anlamaktan aciz olduğu için, Batı'da üretilen ve Batı egemenliğini meşrulaştırıp/kabullendirmeye ve dayatmaya yarayan kavramları, düşünceleri, söylemleri, velhasıl ideolojik safsataları, hikmetinden sual olmaz evrensel hâkikâtler, velhasıl saf bilim mertebesinde görür... Emperyalist dünyadan ihraç edilen ideolojik kurgulara, her türlü bilimsel faaliyetin vazgeçilmezi, *olmazsa olmazı* sayılan şüpheyle yaklaşılmaya yanaşmaz. Zira, oradan gelen herşeyin mutlaka muteber olduğuna inanmaktır. Böyle bir kör inanç da, onun olup bitenleri bilince çıkarmasını, anlamasını ve tabii aşmasını engelliyor.

Avrupalılar, diğer uygarlıklar karşısında üstünlüğü ele geçirdikleri dönem sonrasında, kendileri ve başkaları [ötekiler] hakkında bir dizi ideolojik safsatalar, tevatürler, yakıştırmalar, söylemler ürettiler. Bu, Avrupalının merkezinde olduğu bir dünya tasavvuruydu. Avrupalı kendini ötekilerden üstün görüyordu. Bunu da her dönemde farklı gerekçelere dayandırmıştı. Başlarda bu din idi. Kendi dini olan Hristiyanlığın Tanrı'nın *seçilmiş halkı* olan Avrupalılara mahsus bir şey olduğu görüşü dillendiriliyordu. Daha sonra üstünlük kriteri ırktı. Avrupalı kendi ırkının *seçkin* ve *üstün* olduğundan asla şüphe etmiyordu. Son dönemde üstünlük artık kültürel üstünlüğe dayandırılıyor. Fakat, bütün bu dönem zarfında Avrupalının kimliğini oluşturan temel belirleyici unsur ırkçılıktır. Şimdi-lerde dillendirilen *medeniyetler çatışması* saçma tezi de aslında Batı ırkçılığının yeni giysilere bürünmüş bir tezahüründen başka bir şey değildir.

Sovyetler Birliği'nin sahneden çekilmesiyle, Washington'un ideoloji üreticileri ve pazarlayıcıları, emperyalizmin akıl hocaları, bilimi kendinden menkul akademi tائفesi, is-

marlama üzerine ideolojik tezler üreten ‘bağımsız’ araştırma kurumları, think tanklar, vb. birden kendilerini boşlukta hissedip korkuya kapıldılar. Zira, düşmansız kalmışlardı... Oysa, hegemonya düşmansız, emperyalizm de savaşız yapamazdı... Soğuk savaş dönemindeki saltanatları ve rahatları son bulabilirdi... Neyse ki, telaş uzun sürmedi. Hemen işe koyuldular. O halde ABD ve bir bütün olarak emperyalizm için komünizmden daha tehlikeli ne olabilirdi? Hangi ‘şer odakları’, ‘hangi karanlık güçler’ Batı uygarlığını, Batı demokrasisini, ‘uygar dünyayı’, ‘dünya barışını’... tehdit edebilirdi? Düşman belli olmuştu: Terörizm, kitle imha silahları ve ‘haydut devletler’... Fakat, zamanla asıl düşman keşfedilecekti: *İslam*. Bu öyle bir düşmandı ki, sadece güçlü bir “ideolojik geri plana dayanmıyor”, aynı zamanda peşinden 1 milyar insanı sürüklüyordu. Uygur insanlık [emperyalist Batı diye okuyunuz] bu ‘karanlık dinin’ saldırısına maruzdu ve saldırı mutlaka püskürtülmeliydi... Daha ‘kızıl tehlike’ sahneden çekileli üç yıl olmamıştı ki, “yeşil tehlike” sahnede arz-ı endâm ediyordu. Ve Pentagonun memuru Samuel Huntington’un, *Foreign Affairs* dergisinde 1993’de yayınlanan, “*The Clash of Civilizations*” [medeniyetler çatışması] başlığını taşıyan makalesiyle “Dördüncü Dünya Savaşı” için ideolojik ortam olgunlaştırılmaya başlanıyordu.⁸ Aslında ideolojik saldırının ete kemiğe bürünmesi için başka koşulların da olgunlaşması gerekir. Nitekim, medeniyetler çatışması tezi, Huntington’dan tam 29 yıl önce Washington ve Pentagon’a yakınlığını gizlemeyen, Siyonizmin katıksız destekçisi, Türk yönetici elitinin ve akademi cemaatinin yere göğe koymadığı, resmi tarihi ve resmi ideolojiyi üretip savunan, Ermeni sorununda resmi görüşü destekleyen, Bernard Lewis tarafından ortaya atılmıştı.⁹ Bernard Lewis söz konusu

8 Samuel Huntington, “*The Clash of Civilisations*”, *Foreign Affairs*, Vol. 72, no: 3, 1993.

9 Bernard Lewis, *The Middle East and the West*, Indiana University Press, Bloomington, 1964.

eserde, “Orta-Doğu’daki kriz, devletler arasındaki anlaşmazlıklardan değil, medeniyetler çatışmasından kaynaklanıyor”¹⁰ diyordu. Aslında İngiliz asıllı siyonizmperver Bernard Lewis bir Türkiye uzmanıdır ve Huntington’un habercisiydi. Bernard Lewis, politik konjonktürün bir gereği olarak o dönemde pek fark edilmeyen *medeniyetler çatışması* tezini, 25 yıl sonra kaleme aldığı, *The Roots of Muslim Rage*¹¹ [Müslüman öfkesinin kökeni] başlığını taşıyan makalesinde yineliyordu.¹²

İrkçı Batı düşüncesi her alanda olduğu gibi, Hristiyanlıkla Müslümanlık arasına Hristiyanlık lehine bir farklılık yerleştirmişti. Oysa, ister tek tanrılı dinler, isterse herhangi bir din olsun, aralarında abartılmaya değer fark yoktur. Zira, herşeye rağmen genel geçer bir din tanımı olmak zorundadır. Son tahlilde din bir ideolojidir. Tüm öteki ideolojilerde olduğu gibi, önemli olan, kimin tarafından nasıl yorumlandığı, nasıl sunulduğu, ne amaçla ve nasıl araçlaştırılıp kullanıldığıdır.. Bu bakımdan. Emperyalist Batı’nın İslamiyet’e dair ürettiği tüm olumsuz sıfatlar ve yakıştırmalar abartılı birer safsatadır. Fakat, Avrupa-merkezli ideolojik egemenliğin yarattığı yanılsama veya ideolojik kölelik, sanki İslam dininin diğer dinlerden, özellikle de Hristiyanlıktan temelli farklı olduğu ve bu farklılığın da onun zaafım oluşturduğu görüşü her yerde taraftar bulabiliyor. Amerikan ordusu anti-terör birliğinin [Delta] eski komutanı, daha sonra savunma bakan yardımcısı olacak general William G. Jerry Boykin şöyle diyordu: “Çünkü biz Hristiyan bir ulusuz, çünkü bizim temellerimiz ve kaynaklarımız judeo-kretiyendir [Yahudi-Hristiyan]. Düş-

10 A.e.g, s. 135.

11 Bernard Lewis, *The Roots of Muslim Rage. Why so many Muslims deeply resent the West and why their bitterness will not easily be mollified*, The Atlantic Monthly, Boston, sept. 1990.

12 Okuyucu, Bernard Lewis’in bu konudaki görüşüyle ilgili olarak, www.arab2.com/biography/bernard-lewishtm’den daha detaylı bilgiye ulaşabilir...

mansa [İslamiyet'i kastediyor, F.B.] bir tür şeytandır"¹³ Fanatik Evangelist general, bir başka yerde de: *"Biz Tanrının evinde, Tanrının krallığında, Tanrının ordusuyuz ve böyle bir misyon için yetiştirildik"* diyordu. Somali savaşıyla [saldırısıyla] ilgili olarak da: *"Kendi tanrımın onlarınkinden daha büyük olduğunu biliyordum; Benim tanrımın gerçek bir Tanrı, onlarınkininse, bir idolden başka bir şey olmadığını da biliyordum"* diyor.¹⁴ Aslında bu tür hezeyanlar, sadece Amerikalılara mahsus bir şey değil. Avrupa'da da Amerikalı generali hatırlatan beyanlara rastlamak mümkündür. Türkiye başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 'yakın dostu' olduğu söylenen İtalya başbakanı Silvio Berlusconi: *"Uygarlığımızın üstünlüğünün bilincinde olmalıyız. Öyle bir değerler sistemi ki, onu benimseyenlere büyük bir zenginlik, insan haklarına saygı ve dinî özgürlük taşıyor"* diyor.¹⁵ Ne var ki, bu tür uyduruk tezler ve hezeyanlar emperyalist saldırının hizmetine sokulduğunda tehlikeli birer silaha dönüşebiliyor...

Huntington, yukarıda sözü edilen makalede *"Benim varsayımıma göre, yeni dünyada artık çatışmalar ideolojik veya ekonomik nitelikte olmayacak. İnsanlığı bölen temel nedenler ve temel çatışmalar kültürel kaynaklı olacak. Her ne kadar ulus devletler uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olmaya devam etseler de, bir çok politik çatışmanın kaynağı farklı uygarlıklara mensup uluslar ve gruplar arasında ortaya çıkacak. Medeniyetler çatışması dünya siyasetini belirleyecek..."* diyor. Aslında Huntington, yeni dönemde emperyalist saldırıyı meşrulaştırmak için elimizde İslamiyet'i şeytanlaştırmaktan başka koz kalmadı demek istiyor ama niyetini bu kadar açık ifade etmesi herhalde "evrensel, nesnel 'tarafsız' bilime" yakışmazdı... 11 Eylül

13 Los Angeles Times, 16 October 2003'den aktaran Alain Gresh, *La guerre de mille ans*, Le Monde Diplomatique, 28 sept. 2001.

14 Los Angeles Times, a.g.e.

15 Bkz: Le Monde Diplomatique, 28 sept. 2001.

2001, Huntington'nun tezini ete kemiğe büründürecek fırsatı sunuyordu: Artık uluslararası İslâmî teröre savaş açılabilirdi. Oysa, terörizm bir ideoloji değil bir eylem biçimidir. Ve bu tür eylemler istihbarat örgütlerinin, polisin ilgi alanına girebilir ama savaş gerekçesi yapılmaz... Aslında bu durum burjuva uygarlığının içinde bulunduğu entellektüel düzeyi göstermesi bakımından da rahatsız edicidir...

Öyleyse sorun nedir? Sorun emperyalist sermayenin dünya ölçeğindeki yağma ve talanını sürdürmek, yaşanan kötülüklerin gerçek nedenlerinin tartışılmasını ve anlaşılmasını engellemekle ilgilidir... Yazık ki, bu alanda [şimdilik] başarılı oldukları söylenebilir. Zira Batı'da, Kuzey'de, Güney'de, dünyanın her yerinde uluslararası çatışmaların 'medeniyetler çatışmasının' sonucu olarak ortaya çıktığına inananların sayısı az değil... Oysa, medeniyetler asla çatışmazlar. Çatışan medeniyetler değil, sınıfsal çıkarlardır, güç ve iktidar odaklarıdır... Zaten terörle savaş söyleminin amacı da bu tür bir 'bilinç' yaratmaktır. Oysa, uygar dünyanın düşmanı ilan edilen Usame Bin Ladin'in bizzat kendisi de bir emperyalist fabrikasyondur. Terörün asıl kaynağı, teröre ve terör söylemine asıl ihtiyacı olan ABD'dir ama karşı tarafın terörü asıl tehlike olarak sunulup insanlar korkutulabiliyor. El Kaide terörü reel bir tehlike oluştursa da, stratejik, siyasi ve askeri bir tehdit değildir. Medeniyetler çatışması söylemi, *sınıf mücadelesini, kapitalist/emperyalist sömürüyü, yağma ve talanı maskeleye yarıyor*. Böylece insanların kötülüğün kaynağına inmek yerine, yapay gerekçelerin ve söylemlerin peşine takılmaları sağlanıyor. Sanki Müslümanlar, Müslüman oldukları için Hristiyanlara, Batılılara karşıymış gibi bir izlenim yaratılıyor. Oysa sorunun asıl kaynağında, sömürenler-sömürülenler, ezenler-ezilenler, bir şeylere sahip olanlar ve hiçbir şeye sahip olmayanlar, velhasıl kapitalizm, kolonyalizm ve emperyalist sömürü var...

‘Bunak kapitalizmin’¹⁶ kuvvet şurubu: kültüralizmler

Şimdilerde kültüralizm, küresel kapitalizmi meşrulaştıran, siyaseten muğlak ve bulanık bir ideoloji olarak tezahür ediyor. Kültüre merkezî bir misyon yüklüyor ve onu hareketsiz, değişmez, donuk, şeyleşmiş, kalıtımsal, tarihsel aşınmaya maruz olmayan bir şey olarak sunuyor. Başka türlü ifade edersek, kültür sanki tek anlamlı, statik, dokunulamaz, verili bir şey sayılıyor. Herşeyin değiştiği, değişmek durumunda olduğu bir dünyada *kültürel değişmezler* varsayımının bir karşılığı, bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Tam tersine ve kaydetmek gerekir ki, kültür sürekli olarak değişir zira sürekli olarak insanlar tarafından sahiplenilir ve yeniden sahiplenilir. Bu niteliğinden ötürü de ekonomik, sosyal ve politik sistemlerin zorunlu *aşındırmasına* ve *dönüştürmesine* maruzdur.¹⁷ Bu yüzden de kimlik, manipülasyona açıktır ve manipüle edilebiliyor, bir konjonktürden diğerine ve bir tür sosyal güçler dengesi durumundan diğerine değişikliğe uğruyor. Kültürün manipüle edilebilirliği, onun politik amaçlar için, emperyalizm tarafından ve tabii her bir ülkedeki ‘milli’ egemen sınıflar ve iktidarlar tarafından araçlaştırılmasını da mümkün kılar. Netice itibariyle kültür, *kimlik adına* dışlamayı mümkün hale getirebildiği gibi, *içe kapanmanın* bir aracına da dönüşebilir. Kolonyalistler boşuna etnisiteyi bir kimlik havuzu sayıp, *ötekileştirme* aracına dönüştürmediler... Şimdilerde, neoliberal küreselleşme çağında ‘öteki’ artık bir *kültürel farklılık* olarak takdim ediliyor.

O halde neoliberal küreselleşme çağında ‘kimliklerin’ ve ‘kimlik siyasetinin’ önem kazanıp öne çıkmasının, çıkarılma-

16 Kavram Samir Amin’e aittir. Bkz: **Le Capitalisme Sénile: Pour une XXIeme siècle non américain**, Collection Actuel Marx, confrontation, PUF, 2002.

17 Bkz: Samir Amin, **Modernite, Demokrasi ve Din-Kültüralizmlerin Eleştirisi**, [çeviri Fikret Başkaya], Özgür Üniversite Kitaplığı, 2006.

sının gerisinde ne vardı? Bu durum, ister küresel planda olsun [çevre-merkez], isterse ‘ulusal’ düzeyde olsun, sınıfsal güç dengelerinin ezenler/sömürenler, aleyhine dönmesiyle ilgili-
 dir. Zira önceki dönemde, sınıfsal güç dengelerinin bir gereği olarak [ezilen/sömürülen sınıfların baskısı ve dayatması sonucunda], devletler emekçi kesimlerin sorunlarıyla ilgilenmek, bir dizi tavizler vermek zorunda kalmışlardı. 1970’li yılların sonlarından itibaren güç dengelerinin hem dünya ölçeğinde [merkez-çevre] ve hem de her bir ülkede ezilenler ve sömürülenler aleyhine dönmesiyle, artık yeryüzünün egemenleri rahatladılar ve devletler giderek kerhen üstlenmek durumunda oldukları müdahale alanlarından çekildiler, çekiliyorlar. Bu bir bakıma, *herkes başının çaresine baksın* durumudur... İşte böylesi bir güçler dengesi ortamında yalnızlaşan, çaresizleşen, önceki dönemde sahip oldukları güvencelerden mahrum kalan insanlar, çözümünü ‘ait oldukları cemaatler’ dahilinde aramaya yöneliyorlar... Kimliklerini öne sürerek iktidarla pazarlık yolları arıyorlar ve oradan bir çıkış yolu bulabilecekleri yanılsamasına kapılıyorlar. Belki bu vesileyle hatırlatılması gereken bir şey de şu olabilir: Toplumlar bir kötülükle, bir olumsuzlukla, bir musibetle yüz yüze geldiklerinde, ekseri yönlerini geriye, geçmişe çevirme eğilimindedirler. Bu bir bakıma geçmişte var olduğuna, yaşanıldığına inanılan, hayalî bir ‘altın çağa’, ‘güzel günlere’ dönme güdüsü, özlemi, bir tür ‘kaçış’, dolayısıyla ‘rahatlama unsurudur’... Belirli toplum kesimlerinin maruz kaldıkları ayrımcılık, çelişik olarak egemen sınıflara da kimlikler üzerinden siyaset yapma olanağı sunuyor. Böylece egemenler cephesi bir taşla iki kuş vurma olanağına kavuşuyor. Unutmamak gerekir ki, ezme/ezilme, sömürme/sömürülme ilişkisi aslı ve özü itibarıyla sınıfsal eşitsizliği içeren bir ilişkidir. Dolayısıyla her bir ülke dahilindeki ayrımcılık zorunlu ve kaçınılmaz olarak sınıfsal niteliktedir. Bu sorunla ilgili olarak Suavi Aydın: “... bu bakımdan kimlik

aynı zamanda sınıfsal bir konudur. Egemen ve diğerlerini bastıran kimlik, aynı zamanda ulus-devlet içindeki bir hiyerarşiye ve bu hiyerarşinin yönlendirdiği eşitsiz bir sınıf ilişkisine tekabül eder.”¹⁸ derken, ayrımcılığın asıl kaynağına gönderme yapıyor.

Meramımızı daha iyi ifade etmek için kimliğe dayalı ayrımcılığın en çok bilinen örneği olan Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki sürecin seyrini hatırlamak ilginç olabilir. Bilindiği gibi söz konusu ülkedeki ırka dayalı ayrımcılık, *Aperteid* kelimesiyle ifade ediliyordu. Güney Afrikalı Siyahlar keskin bir ırk ayrımcılığından muzdariptiler. Nelson Mandela önderliğindeki ANC’nin [Afrika Ulusal Kongresi] uzun ve zorlu mücadeleleri sonucunda ırka dayalı rejim son buldu. Nelson Mandela da devlet başkanı seçildi. Buna rağmen ayrımcılık bitmedi zira siyahlar sadece siyah değildiler, sadece etnik kimliklerinden/renklerinden dolayı ayrımcılığa mâruz değildiler. Asıl maruz kaldıkları ayrımcılık sınıfsal mahiyetteydi, zira o toplumun proleterleri, mülksüzleriydiler... Dolayısıyla anayasada, yasalarda yapılan değişiklikler, onların statülerinde köklü bir değişiklik anlamına gelmiyordu. Kanunlar karşısında eşitlik ilke olarak bir tutarlılık içerse de, hangi kanunların karşısında eşitlik, kanunları kim yapıyor sorularının da sorulması gerekir... Dolayısıyla *Aperteid rejiminin* tasfiyesi, sorunun tamamını angaje etmiyordu. *Aperteid* rejimi zamanında [1994 öncesi], Güney Afrika Cumhuriyetinde Beyazların nüfusu 5 milyondur [toplam nüfusun %10’u] ama ulusal servetin ve milli gelirin %66’sına sahiptiler. Nüfusu 45 milyon olan Siyahlar da [toplam nüfusun %90’ı] gelirin %33’üne sahipti. *Aperteid* rejiminin tasfiye edildiği 1994 sonrasında bu durumda kayda değer bir değişiklik ortaya çıkmadı. Yegâne değişiklik bazı Siyahların da zenginler sınıfına terfi etmele-

18 Suavi Aydın, **Terzinin Biçtiği Bedene Uymazsa Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2009, s. 132.

riydi. Topraklar, çiftlikler, fabrikalar, büyük ticari işletmeler, bankalar, sanayi kuruluşları, vb. bir azınlığın elinde kalmaya devam ettikçe, *Aperteid* rejimi de bir *sosyal Aperteid rejimi* olarak yoluna devam ederdi ve ediyor... Elbette bu Beyazların tamamının mülk sahibi olduğu, dolayısıyla ezenler/sömürenler cephesine dahil olduğu anlamına da gelmez. Aksi halde kapitalizm diye bir şey olmazdı.

Şüphesiz kimliklerin ideolojik-politik arenanın bir bileşeni haline gelmesi, bütünüyle yapay, 'yakıştırılmış' bir şey, manipülatörlerin bir marifeti değildir. Ulus devletler etnisiteleri ve bir bütün olarak kültürel farklılıkları yönetmede ekseri başarısız olmuşlardı. İkinci bir neden de 1980 öncesinde geçerli 'ulusal kalkınmacı' rejimlerin vadettiklerini gerçekleştirememesi, emekçi kitleler nezdinde yarattığı hayal kırıklığıydı. Etnik ve kültürel farklılıkları yüzünden baskıya maruz kalan toplulukların bu duruma itiraz etmeleri, maruz kaldıkları ayrımcılık karşısında sessiz ve tepkisiz kalmaları elbette mümkün değildi. Kaldı ki, insanların maruz kaldıkları sömürü/ezilme/dışlanma şimdilerde moda tabirle 'ötekileştirme' bir bütünlük oluşturur. Eğer her sosyal varlık veya süreç ekonomik, politik, ideolojik, kültürel, vb. unsurların diyalektik bir bütünü olarak var oluyorsa, ekonomik veçheyi, ekonomik mahiyetteki sömürüyü, ekonomik ayrımcılığı, mülkiyet sorununu, velhasıl kapitalizmi yok sayarak sorunu yetkin bir tarzda ele alıp, tahlil etmek mümkün değildir.

Önceki dönemde yok sayılıp, baskı altına alınan kimliklerin sorun edilmesi önemlidir ve bu sorunların daha yetkin tahlili bakımından da gerekli bir şeydir. Ekonomik veçhe dışındaki unsurların ve bileşenlerin hak ettiği yere çıkarılması gereklidir. İnsanların evrensel eşitlik ilkesinin gerisinde kalmalarının öteki veçhelerinin de dikkate alınması önemlidir ama son derecede önemli olan bir şey daha var: sadece kim-

lik sorunlarına odaklanmak, sınıfsal veçheyi göz ardı etmek, kapitalizmi yok saymak, değilse *insanlığın normal hâli* olarak görmek, egemenler cephesinin ekmeğine yağ sürmektir. İnsan kişiliği bir dizi kimlik tarafından oluşturulur [cinsiyet, etnik, kültürel, meslek, vb.] ve bunlara veya bunlardan birine yapılan aşırı vurgu, sınıf kimliğinin etkinliğini zayıflatır. Eğer her etnik/kültürel zatiyet, her etnik/dinî/kültürel topluluk, sadece kendisiyle, kendi kimliğiyle, kendi sorunlarıyla ilgilenir, içe kapanırsa, kendisiyle ‘dışarı’ [ötekiler] arasında sınır koyar, kalın çizgiyle kendini ayırırsa ve onun ötesine geçmezse, dünyayı kendinden ibaret görürse, kendi özgünlüğünü ön plana çıkarırsa, velhasıl *herkes için olana* [evrensele] yabancılaşırsa, sonucun hüsrana olması kaçınılmazdır. Zira, eninde sonunda kimlik siyaseti, dışlanmayı, ‘ötekileşmeyi’ ortadan kaldırmaktan çok, dışlanmışlığı kendisi için bir çıkar aracına dönüştürür. Her etnik/kültürel kimlik iktidarla pazarlığa girip, kendisi için bir şey talep ettiğinde, kaçınılmaz olarak herkes için bir şeyler talep edilmesini olanaksız hale getirmese de zorlaştıracaktır. Bu konuda Benjamin Arditi şunları yazıyor: “*Kimlik siyaseti çok açık bir dışlama deneyimine karşılık, eşit muameleye yönelik bir arzudan doğmuş olduğu halde, çok geçmeden kendi kendine gönderme yapan bir muhakemenin içine hapsolmuş buldu kendini; hemen her şey mağdur bir gurubun mensuplarına yönelik bir saldırganlık olarak görülebiliyordu.*”¹⁹ Ve Arditi şöyle devam ediyor: “*Söz konusu muhakemenin ayırt edici özelliği, “biz” zamirinin kısıtlayıcı kullanımının yüceltilmesidir. Bu kullanımda “biz” zamiri belli bir grubun mensuplarını anlatacak biçimde telaffuz edilir ve “biz”in daha kapsamlı kullanımlarına ters düşer. Paraguay, Bolivya ve Brezilya’daki Tupí Guarani halkının dilinde “biz”in bu kullanımlarını belirten iki ayrı zamir vardır. Bunlardan biri “biz kadınlar”, “biz göçmenler” ifadele-*

19 Benjamin Arditi, *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset*–Farlılık, Popülizm, Devrim, Ajitasyon, Çeviri: Emine Ayhan, Metis Yayınları, 2010, s. 29.

rindeki gibi dışlayıcı kip, yani *oré*, diğeri ise, “biz yurttaşlar”, “biz halk” ifadelerindeki gibi kapsayıcı kip, yani *nandé*’dir. *Oré* ile *nandé* arasındaki oyun sayısal ya da büyüklüğe bağlı bir mesele olmadığı gibi, tikel ile tümel arasındaki ilişkiyle de ilgili değildir. Bu oyun, daha ziyade, dışlayıcı ve kapsayıcı “biz” kullanımlarının değişken alanlarını belirtir. Kuşkusuz her türden siyasetin değişmez bir unsurudur bu, fakat kimlik siyaseti *nandé* pahasına *oré*’yi ayrıcalıklı tutar. Böylesi bir ayrıcalığın radikalleşmesi, kollektif eylem alanını *oré*’ler evrenine dönüştüren bir merkezkaç etkisi yaratır. Kimliğin, dayanışmanın ve kollektif eylemin ayırıcı kutbu, “yurttaş” gibi daha kuşatıcı bir kategoriden ziyade, bir grubun tikelliği haline gelir.”²⁰

Eğer özgürlükten söz ediliyorsa eşitlikten de söz edilmesi gerekir ve Rosa Luxemburg’un veciz bir şekilde ifade ettiği gibi: “özgürlük başkasının özgürlüğüdür”. Dolayısıyla, özel ezilme/dışlanma alanları ne olursa olsun, şimdilerde insanların mâruz kaldıkları ayrımcılığın temelinde, tartışmasız bir şekilde kapitalizm ve onun devleti var. Elbette bu durum sadece etnik ve kültürel temelli kimlik siyaseti yapanlar veya yaptığım sananlar için geçerli değildir. Feminizm, çevrecilik [ekolojik hareket] gibi hareketlerin de kapitalizmi sorun etmedikleri sürece, kazanımları sınırlı olmaktan kurtulamaz. Elbette kadınların örgütlenip mücadele etmeleri gerekli ve arzulanır bir şeydir, aynı şekilde çevre sorunlarına duyarlı hareketlere kimsenin bir itirazı yoktur üstelik elzemdir. Burjuva devleti yerli yerinde kaldıkça kadınlara pozitif ayrımcılık talep ederek bir yere varmak mümkün olmadığı gibi, aynı şekilde kapitalizmi mahkûm etmeyen bir yeşil hareketin çevre tahribatını önlemesi de mümkün değildir. Bir kere ayrımcılık bizatihi mahkûm edilmesi gereken bir şeydir ve *evrensel eşitlik ilkesinden bir sapma* demeye geliyor. O halde pozitif ayrımcılık da daha baştan mahkûm edilmesi gereken bir ay-

rimcılıktır ve tipik bir burjuva manipölasyonu olmanın dışında bir kıymet-i harbiyesi yoktur. İşçiler sömürüye ve baskıya maruzdur ve kadın işçiler söz konusu sömürü ve baskıyı daha sert, daha yoğun yaşıyorlar. Sömürü ve baskının olmadığı demokrasinin de bir retorik olmanın ötesine geçtiği, kadınların ve erkeklerin kendi yaşamları ve gelecekleriyle ilgili kararları demokratik usullere göre alıp uyguladıkları bir toplumda, pozitif ayrımcılık neden gerekli olsun? Mesela aile içindeki kadın aleyhine eşitsizlik durumu, kadının daha çok işe koşması, kadına 'pozitif ayrımcılık' bahşederek değil, erkeğin yapması gerekeni yapmasıyla aşılabılır. Eşitsiz durum yukarı doğru değil, aşağı doğru gidilerek aşılabılır. Evrensel eşitlik ilkesi ete/kemiğe bürünüp, yaşanan bir realite haline geldiğinde, ayrımcılık da ortadan kalkar. O halde şimdilerde çokça dillendirilen pozitif ayrımcılık kimin için ne anlama geliyor? Aslında bu en iyi koşullarda kapitalist barbarlığın ayıbını örtmeye ve 'durum düzeliyor, düzelmekte' izlenimini ve yanılsamasını yaratmaya yarayabilir. Diyelim kadınların bir partinin, bir derneğin veya sendikanın yönetim kademelerinde eşit temsil edilmeleri gerekir diye bir kural koydunuz. Görünürde bu kadınlarla erkekler arasındaki temsil eşitsizliğini ortadan kaldırıyormuş gibi bir izlenim yaratabilir ama reel olarak önceki durumdaki geçerli eşitsizlik hâli varolmaya devam eder. Eğer bu uygulama öncesinde kadınlar bir eşitsizliğe maruz iseler, bu durumdan ancak mücadele ederek, haklarına sahip çıkarak çıkabilirler ve eşitsizlik durumuna son verebilirler. Eğer onlara aslında hakları olan ama hak etmek için mücadele etmedikleri bir şeyi vermek, genel kadın kitlesindeki ayrımcılık halini devam ettirmeye, temeldeki sorunu yok saymaya yarar. Bakanlar kurulunun yarısı kadınlardan oluşur diye bir kural koymak, öyle bir kanun yapmak mümkündür. Tabii bunun müthiş bir 'ilerleme' olarak sunulması da. Devletin yapısı olduğu gibi kaldıkça kanunları oylayanların yarısının kadın ol-

ması şeylerin seyrini değiştirir mi? Kanunların gerisindeki asıl aktörler *çekleri imzalayanlar* olduğuna göre... Tekrar edersek, pozitif ayrımcılık söylemi, ayrımcılığın asıl kaynağı olan iktidar ilişkisini göz ardı etmeye yarıyor. Aslında cemaatçilik, küçük iktidar odaklarının ortaya çıkması demektir ve bu yüzden de bölücüdür. *Biz şu veya bu tarikatın, şu veya bu cemaatin üyeleriyiz, şu veya bu özgün topluluğa dahiliz diyen biri*, bunu *biz ezilenler, biz yurttaşlar* dememek pahasına söyleyebilir ancak... Bu tür bir kültüralizm iki bakımdan mâhkum edilmesi gereken bir şeydir: Birincisi, bu tür bir kimlik siyasetine odaklanmak, pre-modern bir yaklaşımdır, dolayısıyla modernite öncesine dönme isteğinin ifadesidir. Tarihte geriye dönüş de mümkün olmadığına göre, bu tür operasyonlardan, operasyonun failleri [tarikat, cemaat şefleri], kimliği araçlaştıran küçük iktidar sahipleri ve onları manipüle eden egemenler cephesi kazançlı çıkabilir; İkincisi, cemaatçiliğe dayalı bu tür bir kimlik siyaseti, evrenselliğin gerisine düşmektir, eşitlikçi/özgürlükçü/demokratik mücadeleyi baltalamaktır, gericiliktir.

Elbette yukarıda söylediklerimizden giderek farklı kimliklerin maruz kaldıkları ayrımcılığın ve baskının hafife alındığı gibi bir anlam çıkarmak doğru olmaz. Eğer bir halk, bir topluluk, velhasıl insanlar, renkleri, dinleri, inançları, kültürleri, cinsiyetleri, vb. yüzünden eziliyorlarsa, o durumdan çıkmaları evrensel eşitlik ilkesinin bir gereğidir ve haklı bir taleptir, üstelik pazarlık konusu da yapılabilir değildir... Bizim burada ısrarla üzerinde durmaya çalıştığımız şey, okun ucunun, ezen/sömüren/baskı yapan iktidar odaklarına öncelikle çevrilmesi gereğini vurgulamaktır. Sibel Özbudun bu durum üzerinde inatla duruyor ve haklı olarak etnisite ve sınıf bağdaşmazlığı diye bir şeyin söz konusu olmadığını ileri sürüyor: *"Son yıllarda sol içinde sahte bir ikilem biçimlendi: 'Ya sınıf ya etnisite'. 'Sınıf' seçeneği üzerindeki aşırı vurgu, kültürel etnik çoğulluğu yadsıyan bir ulusalcılığa teslimiyetin yolunu döşerken, çubuğun*

*'etnik kimlik' yönünde bükülmesi ise, ulusal baskıların hafifletilmesi adına neo-liberal 'çözüm(süzlük)'e sempatiyle bakılmasına yol açmakta. Kanımca her ikisi de, 'başka bir dünya mümkün' diyebilen 'eşitlikçi özgürlük/özgürlükçü eşitlik' ütopyasından yan çizmenin, neo-liberaller ile milliyetçiler arasında süregiden kayıkçı dövuşüne teslim olmanın kolaycı yollarını oluşturuyor.'*²¹

Eğer, asıl çelişki eksenini olan sınıf çelişkilerine yabancılaşılır, kapitalist sömürüyü ve egemenliği yok sayan bir rotaya savrulunursa, kimlik siyaseti öne çıkarılırsa, bu emperyalizm için bulunmaz bir fırsat demeye gelir. Bir ülkenin bileşenleri olan etnik/kültürel topluluklar kimliklerini, tarihlerini yüceltme, geçmişte çözüm arama, içe kapanma, kendi cemaati için 'özel haklar' talep etmek gibi saplantılara kapılırlarsa, bu asıl mücadele eksenini olan sınıf mücadelesinin zaafa uğramasıyla sonuçlanır. Küresel kapitalizm çağında kimlik temelli siyasetlerin ve hareketlerin emperyalizm tarafından ve onun uzantısı olan komprador rejimler tarafından her türlü araçla desteklenmesi boşuna değildir. Asıl çelişkinin ikinci, üçüncü plana atılması, sistem karşıtı güçlerin etkinliğini azaltıyor. Cemaatler halinde içe kapanma, devletin [sermayenin] o alana akması gereken kaynaklara da el koymasını olanaklı hale getiriyor. Sibel Özbudun'un yazdığı gibi giderek 'kimlik' bir "sermaye girdisi" haline geliyor... Bu ülke çapında olduğu gibi daha dar planda da geçerlidir. Bir kapitalist işletmede çalışan işçiler, Türk, Kürt, Sünni, Alevi, Kızılbaş, milliyetçi, vb. şeklinde ayrışıp, her biri kendi kimliklerini ön plana çıkarırlarsa, asıl çelişki olan sermaye-emek çelişkisi silikleşecektir. O kadar ki, eğer kapitalist patron alevi ise, alevi işçiler 'kimlik ortaklığı' yüzünden muhtemel bir eyleme katılmama tercihi yapabilirler ki, bu neden 'kültüralizm batağı' dediğimizi yeteri kadar açıklıyor. Oysa kapitalist tarafından sömürülen bir işçinin

21 Sibel Özbudun, **Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları**, Ütopya Yayınları 2010, Ankara, s 17-18.

Müslüman veya Hristiyan, Siyah veya Beyaz, Kürt veya Türk, kadın veya erkek, vb. olmasının hiç bir önemi yoktur ve hepsinin ortak çıkarı kapitaliste ve kapitalizme karşı olmaktadır. Bir işletme düzeyinde geçerli bu durum bir bölge, bir ülke ve bir ülkeler grubu için de geçerlidir. Zira her biri, özel kimliklerinden bağımsız olarak, bir ezilme/sömürülme durumuyla karşı karşıyadırlar... Eğer kültür [veya kültürel farklılık] belirli toplum kesimlerinin sorunlarının çözümünün başlıca açıklayıcı unsuru ve 'çözüm alanı' haline gelirse, o zaman iki farklı kültüre mensup iki insan arasındaki ortak nokta ne olabilir? Ve eğer önceki dönemde ortak 'özellik' veya 'kimlik' sayılan sosyal sınıf konumu [düzeyi] ikinci plana düşerse, geriye kültürden başka bir şey kalır mı?

Emperyalizm ve 'ulus-devletler' sadece verili veya milliyetçiliklerde olduğu gibi 'inşa edilmiş' kimlikleri araçlaştırmakla yetinmiyorlar, açıkça ırkçı zorlamalara baş vurmaktan da geri kalmıyor. Bu konuda Dr. Tolga Ersoy emperyalizm için gerekli görülürse nasıl *kimlik yaratıldığına* dair ilginç bir noktaya dikkat çekiyor: "Yetmişli yılların sonlarından itibaren, CIA-Pentagon patentli sosyoloji, sosyal psikiyatri laboratuvarlarında üretilen bir kavram vardır: **kültürel-sosyal genetik kodlama**. [Boldlar bana ait F.B.]. Bu kavrama göre bazı kültürler genetik olarak bulundukları konuma yazgılıdır. Filistin ve Yugoslavya bu hipotezlerin test alanı olarak seçilmişler ve bu projelerde çok sayıda bilim adamı -Türkiye'den de var- yer almıştır. Bu ırkçı yaklaşıma göre, örnek olsun 'bir Filistinli doğuştan Yahudi düşmanıdır, onun İsrail'e karşı kini doğuştandır. Ve bu 'kin' olgusunun nedeni yoktur. Bu bir hastalıktır! Ve bu durum bir tür genetik kodlamanın sonucu olduğundan İsrail'in ya da emperyalizmin olup bitenlerde bir suçu yoktur.' Ve buradan yola çıkarak bazıları köleliğe, bazıları efendiliğe mahkûmdur ya da bazıları sefalet ve sömürülmeye doğuştan yazgılıdır. Bu genlerle ilgili bir şey olup değiştirilemez, değiştirme çabaları beyhudedir." Ve

Dr. Ersoy şöyle devam ediyor: “İşte çağdaş efendiler, egemenler böyle söylüyor. İşte bu yaklaşım sonuçta kültüralizme evrilmiştir. Kültüralizm emperyalist yağmacılığın ve yayılmacılığın en önemli ideolojik argümanlarını oluşturmaktadır. Yaklaşım özetle şöyledir: Kùltürler, etnisiteler, sosyal gruplar, cemaatler, kültürel örgütlenmeler, vs. bırakın kendilerini özgürce ifade edip geliştirsinler, hele ki her birinin ayrı birer pazarı varsa değme gitsin, yeter ki, sınıftan, sosyalizmden, enternasyonalizmden söz etmesinler, kapitalizme karşı mücadeleden söz etmesinler, onu yıkmak istemesinler, sermaye düşmanlığı yapmasınlar, kendilerini diledikleri gibi beslemeye açığız. Onlara çok güzel bir oyun sahası açtık. Orada dilediklerince oynayabilirler, oyalansınlar. Kime ne zararı var ki...!”²²

Bir kültüralizm versiyonu olarak Politik İslam

Kolonyalizme, emperyalizme, kapitalizme gönderme yapmadan, şimdilerde sahnede olan, [Batı’da ‘İslam fundamentalizmi’ denilen] ‘İslamcı hareketleri’ anlamak mümkün değildir. Kültüralizmin ve kültüralizmlerin emperyalizm tarafından nasıl araçlaştırıldığını anlamak için, ikinci emperyalistler arası savaş sonrasında peydahlanan ama asıl 1970’li yılların sonlarından itibaren ‘etkin bir kullanıma’ ulaşan politik İslam üzerinde kısaca da olsa durmak öğretici olabilir. Bilindiği gibi, İkinci emperyalist savaş sonrası, kolonyalizmin doğrudan/klasik versiyonunun tasfiye sürecine girdiği *dekolonizasyon* dönemi idi. Ve emperyalistler için cevaplanması gereken soru az çok şöyleydi: *Kolonyalizmi başka adlarla, başka görüntüler altında nasıl sürdürebiliriz?* Başka türlü ifade edersek, daha sonra *Üçüncü Dünya* olarak adlandırılacak olan bölgelerin [periferi] beşeri ve doğal kaynaklarını yağmalamaya kaldığımız yerden nasıl devam edebiliriz? Bunun mümkün olabil-

22 Tolga Ersoy, “İzmir Notları”, [Anadolu Alevi Kültü ve Sol’un “Politikası”, Sorun Yayınları- ortak kitap- 1. baskı 2007, ss. 60-72.

mesi için de söz konusu ülkelerdeki 'yeni rejimlerin' kendi ayakları üstünde durmalarını engelleyecek *bir şeyler yapılması* gerekiyordu. İşte bu amaçla *araştırılan* şeylerden biri de, bir kültüralizm versiyonu olan politik İslam'dı. Ve politik İslam İngiliz kolonyalizminin hizmetindeki oryantalistler tarafından Hindistan için ve Hindistan'da peydahlanmış, Güney Hindistanlı bir Müslüman şeyhi olan El Mawdudî tarafından da piyasaya sürülmüştü. Şeyh Ebu El Âlâ El Mawdudî, 1941 yılında *Cemaat-i İslâmî* adında bir siyasi parti kurdu ve Hindistan parçalanıp, Hindistan ve Pakistan olarak ikiye bölününce, *amaç hasıl olunca* da [1947] Pakistan'a yerleşti. El Mewdudî Türkiye'deki politik İslamcılarının başlıca fikir babalarından biridir. Diğerleri de İhvan-ı Müslim'in [Müslüman Kardeşler] örgütünün teorisyeni, Mısırlı Seyyid Kutub'dur.

O halde, oryantalistler tarafından 'peydahlanıp, El Mewdudî tarafından politik bir söyleme dönüştürülen söz konusu İslâmî öğreti ne demeye geliyordu, söylemin özünü oluşturan ne idi? *Cemaat-i İslâmî*'nin kurucusunun tezi az çok şöyleydi: İnancılı Müslümanlar ancak bir İslam devletinde yaşayabilirler... Başka türlü ifade edersek, Müslümanların dinin devletten ayrı olduğu bir rejimde yaşaması mümkün değildir. İslam din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı laik bir rejimle bağdaşmaz... Eğer Mewdudî'nin tezine itibar edilirse, o zaman Hristiyan dünyasındaki durumu açıklamak mümkün olmazdı. Hristiyanlık da bir din olduğuna göre ve dinler de son tahlilde birer ideolojiden başka bir şey olmadığına göre, Hristiyanlık için geçerli olanın Müslümanlık için de geçerli olmaması için bir neden olabilir miydi? Elbette çubuğu kültüralizm yönünde fazlaca bükerseniz, reel bir karşılığı ve mantıkî tutarlılığı olmayan safsatalara inanmak kolaylaşır... Dolayısıyla, önemli olan dillendirilen argüman değil, niyetti ve niyet de Hindistan'ı parçalamaktı ve amaç hasıl oldu... Elbette parçalama operasyonu da başka amaç-

ların bir aracıydı: bölerek zayıflatmak, zayıflatarak halkların kendi ayakları üstünde durma yeteneklerini zaafa uğratmak. Her halde ne demek istediğimi anlamak için Pakistan'a, yakınıımızdaki Arap Dünya'sına, burnumuzun dibindeki Filistin'e bakmak ve Siyonist İsrail'in varlık nedeni ve misyonuna dair 'bilinç açıklığına' sahip olmak yeterli olurdu... Elbette Müslümanların laik bir rejimde yaşamalarının neden mümkün olmadığı sorusu, İngiliz oryantalistlerine de yöneltilebilirdi: Neden Hristiyanlık laiklikle bağdaşabiliyor da Müslümanlık bağdaşmıyor? Aslında söz konusu olan, ileri sürülen argümanın inandırıcılığından veya mantikî tutarlılığından çok, dinin politik amaçlar için *araçlaştırılması*, velhasıl tam bir *kültürizm* kategorisiydi...

Asıl amaç, dini ekonomik ve politik çıkarlar için kullanmak olunca, dine yapılan göndermelerin ve dinî referansların misyonu da asıl niyeti gizlemek, dinî duyguları sömürerek servete, prestije, otoriteye, güce ve iktidara sahip olmaktı... Bu yüzden *politik İslamcı* olarak adlandırılan hareketlerin hiç biri dinin [İslamiyet'in] ruhuna ve temel metinlerine gönderme yapmaya, kaynaklara inmeye yanaşmadı, yanaşmıyor... Klasik metinler onları ilgilendirmiyor. Oysa, klasik metinlerin yeni bir yorumu yapıp radikal bir yenilenme olmadan [Latin Amerika'daki 'özgürlük teolojisinin' yaptığı gibi], içinde yaşadığımız dünyanın ve toplumun sorunlarını çözme iddiasının ne inandırıcılığı ne de reel bir karşılığı olabilir... Başka türlü söylersek politik İslam'ın gerçek anlamda bir muhtevası ve iddiası olabilmesi için, geleneksel yorumun ötesine geçmesi ve kültürizm tuzağına düşmemesi gerekiyordu. Oysa iktidar olmak, iktidarı ele geçirmek üzere dini *araçlaştıran* politik İslamcılar, İslâmî bir topluluğu da aynı etnisite de olduğu gibi *kalıtımsal* bir kategori olarak görüyorlar. Bilindiği gibi din, doğası gereği ve esas itibarıyla bireyi angaje eden kişisel bir inanç kategorisidir... Bu tür bir sapma söz konusu olunca da,

sorunun esasına, temeline nüfûz etmek yerine, ritüelleri, kimi adetleri, giyim-kuşamı, vb. ön plana çıkarıyorlar ve onlara mutlak itaati vaaz ediyorlar. *Asr-ı Saadet* döneminin gerçek İslamî yaşamın timsâli olduğunu ileri sürüyorlar... Kamusal ve özel yaşamla ilgili olarak da kapitalizmle temas öncesine dönmeyi öneriyorlar. Velhasıl iki-üç yüzyıl önce geçerli rejimlere ve iktidarlara özlem duyuyorlar.

Aslında bu, İslami *araçlaştırmak* isteyenlerin kaybettikleri iktidarlarını, ayrıcalıklı statülerini, prestijlerini ihya etme arzusundan, iktidara ve ranta el koyma, değilse ortak olma operasyonundan başka bir şey değildir. Amaç konumlarını ve iktidarlarını meşrulaştırmak olunca, ona uygun bir *İslam yorumu* da imdada yetişiyor. Eskiden güzeldi, demek kolaydır ve bunu söyleyene bir maliyeti de yoktur, fakat eskiden güzeldi demekle bugünün sorunlarını çözmek mümkün değildir... Aslında politik İslam katıksız bir gericiliktir, zira çözümü geçmişte aramak hem saçmadır, hem imkânsızdır, hem de arzulanır bir şey olmaması gerekir. İleriye gitmenin, mevcut olanın ötesine geçmenin yolu, radikal eleştiriden geçer, geçmişe saplanıp kalmaktan, sahte 'altın çağ' sevdasından değil. Elbette politik İslamcıların yaptığından farklı olarak, İslam'ın yüzünü ileriye, geleceğe çeviren ilerici, devrimci bir yorumu da pekâlâ mümkündür. Gerçi politik İslamcı oportünistler geçmişe gönderme yapıyorlar ama asıl niyetleri başka... Böylesi bir zihinsel dalavere ve manipülasyonla aslında kitleleri aldatıp, oyalamayı, zihinleri körleştirmeyi amaçlıyorlar... Zira asıl kölelik zihinsel/ideolojik mahiyettedir. Başka türlü olabilir miydi? Ne söyledikleri, ne yapmak istediklerine dair açık bir programlarının ve projelerinin olmayışı da doğrudan bu durumla ilgilidir. Her hangi bir politik İslamcıya, din üzerinden siyaset yapan birine şu veya bu insânî/toplumsal sorunu nasıl çözeceklerini sorduğunuzda, "onun cevabı İslam'da var" oluyor... Elbette topu taca atmanın sayısız yolu vardır... Çö-

zümün geçmişte olduğunu söyleyen, kapitalizmi, mülkiyeti, sömürüyü sorun etmeyen, özgürlük diye bir kaygısı olmayan, özgürleşmeyi değil, itaati bir erdem olarak sunan, kulluğu yücelten bir siyasi akımın, insanlığın karşı karşıya olduğu sorunlara dair söyleyecek bir sözü, yapacak bir şeyi, velhasıl alternatif bir toplum projesi olabilir mi? Ya da söylem ne anlama gelebilir?

Netice itibariyle, politik İslamcıların zihinsel dalavere-lerle, hile-i şer'iyyelerle durumu idare etmek dışında bir şey yapmaları mümkün değildir. Suudilerin petro-dolarları karşılığında 'İslam ekonomisi' türü el kitapları yazarların ne yapmak istediği ortada değil mi? Ortalama tarih bilgisine sahip ve bu tür sorunlarla birazcık ilgili biri, 'İslam ekonomisi' [İslam iktisadı] diye bir şeyin uydurma olduğunu bilirdi... Eğer İslam iktisadı diye bir şey olursa, Budist iktisadı da, Hristiyan iktisadı da olması gerekmiyor mu? Zira, kapitalizm öncesi dönemin sosyal formasyonlarında 'ekonomi' diye ayrı bir şey yoktu. Prekapitalist dönemlerde ekonomik veçhe topluma içerilmişti [onda mündemiçti], dolayısıyla ayrı bir varlığı söz konusu değildi. Politik İslam'ın teorisyenleri kapitalizmi yok saymayı, değilse onu insanlığın *normal hâli* saymayı yeğliyorlar. Özü itibariyle kapitalist olan, kapitalizmin ürünü olan her şeyin önüne 'İslam' sıfatını koyarak işin içinden çıktıklarını, çıkacaklarını sanıyorlar. Mesela 'İslam bankacılığı' diye bir şey olmaz, zira bugünkü haliyle bankacılık, tefeciliğin 'çağdaş', [modern] versiyonudur, [bir bankacının veya finans uzmanının yaptığı şey, bir ev kadınının yaptığından çok çok daha az önemlidir] kapitalizmin bir kurumudur. Dolayısıyla, ya banka olur ya da olmaz. Faizsiz bankacılık diye bir şeyin mümkün olduğuna inananlar olabilir [nitekim var] ama bu öyle bir gerçekliğin varolduğu anlamına gelmez... Banka demek faiz demek değil midir? Netice itibariyle faizsiz bankacılık, insanları aldatma amaçlı zihinsel bir dalaveredir...

Politik İslamcılar da en koyu neoliberaler gibi piyasanın her türlü sorunu çözmeye muktedir olduğunu ileri sürüyorlar. Bu yüzden Samir Amin, haklı olarak Politik İslam için: “*neoliberal teokrasi*”²³ diyor. Eğer, tüm soruların cevabı, tüm sorunların çözümü şeriatla var ise, o zaman geriye sadece bir yorum sorunu kalıyor ki, o da egemenlerin, iktidar sahiplerinin ve onların hizmetindeki ‘bu işin uzmanı’ fetvacıların işidir... Ve doları verenin istediği her fetvayı alması da işin doğası gereğidir.. Kapitalizmi sorun etmeyen politik İslam, ancak emperyalist sistemin komprador uzantısı olabilir ve öyle... Politik İslam’ın ‘radikal’ ve ‘ılımlı’ versiyonları arasındaki fark da tevatür edildiği gibi değildir. Her ikisi de emperyalizmin, kapitalizmin ve dini *araçlaştıran*, hile-i şerriyye ‘uzmanı’ oportünistlerin konjonktürel ve/veya taktik ihtiyaçlarına cevap veriyor. Aslında milliyetçiler nasıl iktidar mücadelesinde milliyetçilik söylemini bir meşrulaştırma ve yanılsama aracı olarak kullanıyorlarsa, siyasal İslamcılar da dini aynı amaçla kullanıyorlar. Her ikisi de Amerikancı dolayısıyla kapitalizmle ve onun neoliberal versiyonuyla bir sorunları yok, her ikisi de IMF’ci ve özelleştirmeci, her ikisi de piyasacı... Politik İslamcı örgütler oldukça geniş bir yelpaze oluşturuyor. Doğrudan iktidarı ele geçirme perspektifine sahip olan, diğer düzen partileriyle yarışa girip, *legal alanda* varlık gösterenler; politik amaçlarını açıkça dillendirmeyen, kendilerini açıkça politik bir hareket olarak ifade etmeyip [gizleyip] takiyye yapanlar ki, bunlar daha çok rejimin kurumlarına [eğitim sistemi, yargı, polis, ordu, bürokrasi...] nüfûz ederek ranta ve zenginliğe el koymak isteyenlerdir. Bir de eylem biçimi olarak şiddete, teröre baş vuran küçük gruplar var. [Bunlara uygun olmayan bir şekilde ‘radikal’ deniyor ama radikal ‘aşırı’ anlamında değildir...] Bu tür örgütler, yerli [milli] komprador egemen

23 “*L’islam politique*”, dénactu-resistance, <http://denactu-resistance-over-blog>, 20 /07 /2010.

sınıflar ve emperyalizm tarafından kolaylıkla aralaştırılıp, kullanılıyorlar. Netice itibariyle, mücadeleyi *asıl çelişki* alanlarından kltralizmler alanına taşıyan politik İşlam, tipik bir cemaatiliktir.

“Eğer devletimize Politik İşlam gerekiyorsa...”

Türkiye’de rejimin dine yaklaşımında iki dönem ayrımı yapmak mümkündür: Birinci dönem olan 1923-1945 aralığında devletin dine yaklaşımı daha çok bastırma şeklindeydi. Muhalif unsurlara yönelik baskıya, rejim yanlısı Müslüman kesimlerin ödüllendirilmesi eşlik etti. Rejim yanlısı şıhların mebus tayın edilmesi gibi... Fakat dini baskı altına almak, laiklik olarak sunuldu. Esasen rejim hiç bir zaman resmi ideolojinin ısrarla iddia ettiğinin aksine laik olmadı ama daha çok Kadir Cangızbay’ın *laikrasi* dediği duruma denk düşüyordu... Bir rejimin laik sayılabilmesinin asgarı koşulu, politikanın dine, dinin de politikaya müdahale etmemesidir. Başka türlü ifade edersek, politika [devlet] hiç bir dinı işlev stlenmeyecek [mesela Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun varlığı, devletin dine karıştığının en açık göstergesidir ve devletin göbeğinde böyle koskoca bir dinı kurum varken, rejimin laik sayılması düşünme yeteneği dumura uğramış, uğratılmış insanlara mahsus bir yanılısamadır...], aynı şekilde din de hiç bir politik işlev stlenmeyecek. Ekseri gözden kaçan şey şudur: devletin dine karıştığı, ona müdahale ettiği yerde dinin de siyasete karışması ve müdahale etmesi kaçınılmazdır. Siz dine karışırsanız, din de size karışır ve başka türlü olması mümkün değildir... Türkiye’deki rejimin laik olduğuna inanan, resmi ideolojiyi en çok içselleştirmiş, ‘mektepli/diplomalı/aydın’ denilen kesimler, devletin dine müdahale etmesini sorun etmiyorlar da, din siyasete karışınca ‘laiklik elden gidiyor’ diye sokaklara dökülüp mitingler düzenliyorlar... Aslında bu durum aldatılmışların normal hlidir... Bu durumun gerisinde de,

Türkiye'deki rejimin gerçek anlamda laik olmasını zorlaştıran başka nedenler vardı. Türkiye'de hiç bir zaman bir *modernite devrimi* yaşanmadı, bir *aydınlanma devrimi* gerçekleşmedi. Geleneksel ideolojiyle, *Eski Rejimin* düşünce dünyasıyla bir hesaplama ve onu aşma girişimi, velhasıl bir *düşünce devrimi* yaşanmadı.

İkinci Emperyalistler Arası Savaş sonrasında iktidarın kendi kendini yeniden üretebilmesinin bir gereği olarak, din üzerindeki baskı hafifletildi. Esas itibariyle Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 arasında, dine tek parti diktatörlüğü dönemindekinden farklı bir yaklaşım geçerli oldu. 1960 sonrasında hem yerli [milli] egemen sınıfların hem de başta ABD olmak üzere 'kollektif emperyalizmin' ortak çıkarları, dine farklı bir yaklaşımı 'gerektiriyordu'. Türkiye'de sol 1960'lı yılların ortalarından itibaren ve ülkenin tarihinde ilk defa olmak üzere, politik sahnede yerini alıyordu. Dolayısıyla, dinin yükselen solun önünü kesmek üzere *araçlaştırılması* gündemdeydi. Emperyalizm cephesinde de başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist denilen rejimlerin kuşatılıp çökertilmesi ve Üçüncü Dünya'daki 'ulusal kalkınmacı rejimlerin' etkisizleştirilmesi için İslam'ın *araçlaştırılması* gündemdeydi. Ünlü 'yeşil kuşak doktrini' böyle bir 'ihtiyaca' cevap vermek üzere peydahlanmıştı. İşte Türkiye'de politik İslam'ın serüveni böylesi bir geri plana, özel bir ulusal ve uluslararası konjonktürde varlık buluyordu... Elbette Türkiye'de rejimin niteliği biliniyorken, "dini yönetmenin", "manipüle etmenin" sorunsuz ve gerilimsiz yol alması mümkün değildi. Dikkate alınması gereken bir şey de, Türkiye'de yükselen solu etkisizleştirme stratejisinin yegâne unsuru dinin [İslam'ın] araçlaştırılması değildi. Milliyetçilik de kaşınıyor ve milliyetçi çeteler eğitilip/silahlandırılıp sola saldırtılıyordu. Ve tabii her ikisinin arkasında da TC devleti ve ABD vardı. Tâbir maruz görülürse, Büyük Amerika'nın ve Küçük Amerika'nın ortak

çıkartı, solun ezilmesini, demokratik taleplerin etkisizleştirilmesini gerektiriyordu... Zaten başlarda İslamcılarla milliyetçiler birbirinden ayrılmış da değildi. Nitekim 1975-1977 arasında kurulan iki milliyetçi cephe hükümetinde de Milli Nizam Partisi'nin devamı olan Milli Selamet Partisi'nin yer alması ve her iki partinin de adında "milli" sıfatının bulunması, aynı şekilde "milli görüş" çizgisinin devamlılığı, Türkiye'deki İslâmî hareketin milliyetçilikle arasına kalın çizgi çizmediğinin, daha açık ifade edersek, İslâmî söylemle milliyetçiliğin melezlenmiş bir versiyonu olduğunun da bir göstergesidir... Aksi halde ümmetçiliğin bir gereği olarak hiç değilse retorik düzeyde olsun, milliyetçilikle arasına mesafe koyması gerekirdi... Siyasal İslam'ın sahneye ilk çıkışı Kanlı Pazar provasıydı ama *asıl devlet partisi* dediğim iktidar odağı tarafından Necmettin Erbakan'a Türkiye'de ilk İslâmî siyasi parti olan 'Milli Nizam Partisi'ni kurma yolunun açılmasıydı [1969].

Laikçi Kemalistler farkında olmasalar da [farkında olmaları pek mümkün değildir], Türkiye'deki rejim, özellikle 'çok partili sisteme' geçildiği 1946 sonrasında, dozunu kendi ayarladığı bir *dinci gericiliğe* hep ihtiyaç duydu. Hem dini solun ve demokratikleşmenin önünü kesmek üzere araçlaştırdı, kullandı, hem de 'irtica hortladı' türü söylemlerle başta eğitilmişler olmak üzere, bazı toplum kesimlerini [Alevileri, vb.] korkutarak, darbelerin, işlenen insanlık suçlarının, siyasi cinayetlerin, katliamların hesabının sorulmasını engelledi. Dolayısıyla Türkiye'deki devleti ve onun derin çekirdeğini oluşturan *asıl devlet partisini* tahlile dahil etmeden politik İslamı anlamak mümkün değildir. Devlet zihniyeti, yönetim üslubu ve devletin etkin odağı olan *asıl devlet partisinin* ve uzantılarının halka bakışı veri iken, *eğer devletimize politik İslam gerekiyorsa o da bizim işimizdir* genel kuralı geçerliydi. Gerçi yaklaşım böyleydi ama söz konusu yaklaşım çelişkiden muaf değildi. Gündümlü bir İslâmî hareket oluşturmak *asıl devlet partisinin*

ihtiyacına cevap veren bir şeydi ama bu tür politik-ideolojik-bürokratik manipölasyonları bir *yönetim üslubuna* dönüştüren güç ve iktidar odağı, güdümlü hareketlerle ilgili gerçeğin pek farkında değildi. Bilindiği gibi, güdümlü hareketler -işe insan iradesi karıştığı için- ekseri güdümlü olmaktan çıkma istidadına ve dinamiğine sahiptirler. Siz güdümlü bir hareket başlatabilirsiniz ama peydahladığınız hareket sizin çizdiğiniz sınırlar dahilinde kalacak diye bir kesinlik yoktur, -ruhları çağıranların onu geri yollayamadığı durumda olduğu gibi- çizilen sınırın aşılma ihtimali her zaman mevcuttur. Yangını çıkaranların onu söndüremedikleri durumundaki gibi... Dini araçlaştırma siyasetinin bir gereği olarak İslamcı bir parti kurduran iktidar odağının [*asıl devlet partisi*] kendi elleriyle kurduğu partiyi iki yıl sonra kapatması, sonra tekrar kurulmasına izin vermesi, söz konusu çelişkiyle ilgilidir. Önünü açma/yasaklama pratiği, kurulan/kurdurulan partinin çizilen sınırı aşmasını engellemenin ve söz konusu partiyi 'ehlileştirmenin' bir yolu olarak görülürken, devletten bağımsız olarak ortaya çıkan, çıkması muhtemel olan ideolojik-politik akımların ve hareketlerin, velhasıl 'aşırı unsurların' etkisizleştirilmesinin de bir aracı işlevini görüyor. Defalarca kapatılıp, yeniden kurulan politik İslamcı partinin serüveni, sonunda aralıksız sekiz yıl tek başına hükümet olması, güdümlü hareketlerin çelişik durumunu ortaya koyuyor. Bu vesileyle bir hatırlatma yapmak gerekiyor: Güdümlü hareket dendiği zaman bu iktidar sahiplerinin istedikleri zaman istedikleri gibi güdümlü hareketler peydahlayabildikleri anlamına gelmez. Ortada bu tür bir manipölasyona imkân veren sosyal temelin varolması gerekir. Türkiye'de özellikle Cumhuriyet döneminde 'dışlanmışlık' duygusu taşıyan bir İslâmi kesim vardı ki, söz konusu kitle hem dini araçlaştırmak isteyen dini şefler [tarikat ve dinî cemaat şefleri...] hem de onu gerektiğinde kendi iktidarı için sola ve demokratikleşmeye karşı kullanmak isteyen devletin

manipüle edebilecekleri verili bir 'alt-yapı' mevcuttu. Elbette bu tarikat ve cemaat şefleriyle, devletin ilgili odakları [görünen ve gerçek iktidar] arasında pazarlıklar ve 'işbirliği' olmadığı anlamına gelmez. Aslında bu iki tür iktidar odağı [politik ve dini iktidar] arasındaki çıkar ortaklığı, aralarındaki çelişkiden daha önemlidir... Her ikisinin de amacı, kitle bilincini manipüle ederek, kitleleri köleleştirerek, güce, iktidara, otoriteye, servete, zenginliğe, paraya, prestije sahip olmak, velhasıl yönetmek ve egemen olmaktır...

Politik İşlam'ın alternatif bir toplum projesi yok

Politik İşlamcılar yaptıkları tahlillerde kapitalizm kelimesini kullanmamaya büyük özen gösteriyorlar. Eğer kullanırlarsa işin içinden çıkmanın zor olduğunu biliyorlar. Yok sayma [occultation], onlara manipölasyon imkânı sağlıyor. Aynı neoliberallerin yaptığı gibi, kapitalizm dememek için 'piyasa ekonomisi', kapitalist dememek için de girişimci [müteşebbis] demeyi tercih ediyorlar. Bir kere zihinsel manipölasyon bu aşamayı geçince, şimdilerde kapitalizmin ne kadar kurum ve mekanizması varsa, bunların daha önceden İşlam da mevcut olduğunu, onda bir karşılığı olduğunu, üstelik saf, temiz, kirlenmemiş haliyle önceden var olduğunu ileri sürüyorlar. Başka türlü söylersek, 'sizin kapitalizm dediğiniz şeyin' aslı hem de en saf haliyle bizim geçmişimizde vardı demeye getiriyorlar. Mesela neden kamu hizmetlerinin hayır severlere, onların kurdukları vakıflara bırakılması gerektiğini gerekçelendirilirken, neoliberal akıl hocalarının argümanlarının benzerini ileri sürüyorlar. Devlet 'işverenden' vergi alıp eğitim, sağlık gibi hizmetleri üstleneceğine, bu tür hizmetler hayırsever Müslümanların vereceği zekat, yapacağı hayır, bu amaçlar için oluşturulan vakıflar aracılığıyla yürütülmelidir. Zaten Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki vakıflar bugünkü 'sivil toplum örgütlerinin' karşılığıdır. Piyasa ve girişimcilik İşlam'da mündemiçtir... O kadar ki, ilk girişimcinin Hz.

Muhammed olduğunu söyleyecek kadar işi ileri götürüyorlar. AKP'ye yakınlığı bilinen *İktisadî Girişim ve İş Ahlâkı Derneği* [İGİAD] tarafından yayınlanan bir raporda şöyle deniyor: *"İslam Peygamberinin bizatihi kendisi ve eşi bir girişimcidir. Peygamber, yeri geldiğinde "bu işleri piyasada pazarlık tayin eder" diyerek, serbest piyasa modelini işaret ederken, bir yandan da sürekli denetim mekanizmasını çalıştırarak piyasanın piyasa güçlerine bırakılmayacak kadar önemli bir düzenleme alanı olduğunu göstermiştir."*²⁴

Söz konusu raporun izleyen paragrafında da, şimdilerde 'çokuluslu şirketler' denilenin ve onlar aracılığıyla yürüyen 'küreselleşmenin' aslında yeni bir şey olmadığı, İslam'da mevcut olduğu söyleniyor: *"Tarihte kaydedilen ve "şirket hukukunun temeli" olarak görülebilecek olan uygulamalarla [mudarebe] daha sonra Batıda ortaya çıkacak olan Commenda tipi ortaklığa örnek oluşturmuştur. İslamiyet'in kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, helâl ve alın terine dayalı rızkı elde etmek üzere arzın Müslümanların önüne amade kılındığından bahsetmektedir. Nitekim İslam Endülüsten Acem'e, Anadolu ve Asya'ya tüccarlar aracılığı ile taşınmıştır. Denilebilir ki, dünya tarihinde ilk küreselleşme deneyimi en zor devirde Müslüman tüccarlar sayesinde yaşanmıştır."*²⁵ Aslında kapitalizmin [adı anılmadan] İslam'da içerilmiş olduğu fakat izleyen dönemde özden sapıldığı için sürecin kesildiği ama yine de onu ihya etmenin mümkün ve gerekli olduğu imâ ediliyor. Akıl yürütme şöyle: *"Bize göre, Peygamberi tüccar olan," "veren elin alan elden daha üstün olduğunu" söyleyerek emeği, girişimciliği ve kazanmayı yücelten, bunu yaparken de şükretmeyi ve infak etmeyi öğreten bir dinin mensuplarının günümüz Türkiye'sindeki girişimcilik karnesi tarihteki gerçeklikten kopmuş durumdadır."*²⁶

24 İGİAD, '2008 Girişimcilik Raporu', İstanbul 2008, s. 14.

25 İbid, s.14.

26 İbidem, s. 15.

Elbette raporda da belirtildiği gibi, İşlam coğrafyasına dahil uygarlık alanının kapitalizme evrilememesinin nedeni ne ekseri ileri sürüldüğü gibi İşlam'daki faiz yasağı [riba], ne de Max Weber'in ileri sürüldüğü kapitalizmin Avrupa'da ilk defa ortaya çıkmasının Protestan ahlakıyla ilgili olduğu tezi dayanaksızdır. Kapitalizmi yaratan Protestan ahlâkı değil, tam tersine dinde reformu zorlayan, onu kendi ihtiyacıyla uyumlandıran kapitalizmdir; dolayısıyla ilişkinin yönü tam da Max Weber'in ileri sürüldüğünün tersidir. Eğer kapitalizm daha önce sahneye çıkıp, kendi dışındaki sosyal formasyonları kendi mantığıyla uyumlandırıp/biçimlendirmeseydi, biçimsizleştirmeseydi, onların doğal gelişme seyrinde bir kırılmaya neden olmasaydı, kapitalizm pekâlâ İşlam coğrafyasında da ortaya çıkabilirdi ama buradaki sorun başka. Aslında yukarıdaki alıntıda ve benzer başka tahlillerde geçmişi ihya etmenin mümkün olduğu, bunun için adı telaffuz edilmeyen kapitalizme biraz ahlak enjekte ederek sorunun çözüleceği imâ ediyor veya açıkça söyleniyor. Böyle bir anlayış, iki bakımdan derin açmazlarla mâlûldür: Birinci, bugünün sorunları geriye değil, ileriye bakılarak çözülebilir; ikincisi, bu tür anlayışlar kapitalizmin mantığından, temel işleyiş eğilimlerinden ve ortaya çıkarmak durumunda olduğu zorunlu sonuçlardan bîhaber olmaktır. Zira, kapitalizm öncesi sosyal formasyonların işleyiş mantığı, kapitalizmden temelli farklıdır. Daha önce de defaten ifade ettiğimiz gibi, pre-kapitalist sosyal formasyonlarda ekonomik veçhe veya kerte, kapitalizmde olduğu gibi 'belirleyici' değildi. Söz konusu dönemin sosyal formasyonlarında üretim esas itibariyle değişim için, pazarda satmak için değil, kullanım değerini amaçlıydı. Egemen sınıf mensuplarının daha çok 'lüks tüketim' ihtiyacını karşılayan "uzak mesafe ticareti" dışında ticaret yaygın ve gelişmiş değildi. Üretimi uyaran kâr güdüsü, sermaye biriktirmek, her seferinde daha çok biriktirmek değildi... Üretim kapitalizmde

olduğu gibi ihtiyaçlardan kopuk değildi. Metalaşma, mülk-süzleşme, proleterleşme kural değil, istisna idi... Dolayısıyla aradaki nitelik farkı göz ardı edildiğinde, bir dizi yanlışa düşmek kaçınılmazdır.

Türkiye’de politik İslam’ın iki kanadını oluşturan Necmettin Erbakan’ın sürdürücüsü olduğu ‘Milli Görüş’ ve ondan çıkan ve ekseri ‘ılımlı İslam’ olarak adlandırılan AKP’nin temsil ettiği akımla, aralarındaki fark bir üslup farkı olmanın ötesine geçmiyor. Milli Görüşçü ekip, anti-semitizme varan bir anti-Siyonizm’in ve anti-emperyalistliğin şampiyonluğunu yapsa da, kapitalizmi sorun etmiyor. Kapitalizmin sorun edilmediği koşullarda anti-emperyalizm söyleminin bir karşılığı, bir kıymet-i harbiyesi olması mümkün değildir. Son analizde bir ‘milli kapitalizmin’ mümkün olduğu düşüncesine dayanıyor. AKP ise tüm düzen partilerinin en neoliberalidir ve piyasanın harikalar yarattığından asla kuşku duymuyor.

AKP’nin oy almak ve iktidar olmak, bütçeyi ve hazineyi yağmalamak, kendi çevresini zenginleştirmek amacıyla dini araçlaştırması bir yana bırakılırsa, öteki düzen partilerinden yegâne farkının onun aşırı neoliberalliği olduğu görülecektir. Bunun için parti programına bakmak yeterlidir: *“Partimiz aşağıdaki temel ilkeleri benimser; * Ekonomik gelişmenin kaynağı ve hedefi olarak insanı esas alır. * Tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yanadır. * Devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olması gerektiğini benimser. * Devletin ekonomideki işlevini düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlar. Bu amaçla sağlıklı belge ve bilgi akış sisteminin önemli olduğuna inanır. * Özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için önemli bir araç olarak görür. * Küreselleşmenin getirdiği yapısal dönüşümlerin en az maliyetle gerçekleştirilmesini savunur ve bunun en sağlıklı yolunun uluslararası rekabet gücünün artırılması olduğuna inanır. Bu nedenle ülkemiz*

*ekonomisinin rekabet gücünün artırılmasının, siyasi ve ekonomik geleceğimiz açısından stratejik önem taşıdığını kabul eder. * Uluslararası bilgi birikimi ve tecrübenin transferinde önemli rol oynayan yabancı sermayenin, Türk ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacağına inanır. * Kamu hizmetlerinde kaliteyi, verimliliği, etkinliği ve vatandaşın memnuniyetini esas alır. *Uluslararası normlarla ve kültürel değerlerimizin karışımıyla ortaya çıkan etik değerlerin ekonomik faaliyetlerin her alanında hayata geçirilmesini, sürekli ve sürdürülebilir büyümenin şartı olarak kabul eder. * Avrupa Birliği, Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerimizin, ekonomimizin ihtiyaçları ve ulusal çıkarlarımız doğrultusunda sürdürülmesi gerektiğine inanır.”²⁷*

Neoliberalizmin en koyu, en fanatik, en saf takipçisi olan bir siyasi partinin İslamcılığı ne demeye gelebilir? Veya Müslümanlık bunun neresinde denmeyecek midir? AKP'nin Müslümanlığı, Müslümanları aldatma aşamasında ve daha çok seçim zamanlarında gündeme geliyor, geri kalan zamanlarda başka işlerle meşgul. Aksi halde başta ABD ve AB olmak üzere, emperyalizmin yoğun ve sürekli desteğine mahzar oluşu başka nasıl açıklanabilirdi? Velhasıl politik İslam'ın diğer düzen partilerinden ayrı, farklı, özgün bir ekonomik ve sosyal projesi ve programı yok. O da diğerleri gibi, piyasacı, rekabette keramet görüyor, özelleştirmeci, GSYH artışıyla tüm sorunların çözüleceğini sanıyor, kapitalizmi insanlığın yegâne ufku olarak görüyor, kamu hizmetlerini bir yük sayıyor, yoksulların sorununun hayır kurumlarının ilgi alanına girdiğini ileri sürüyor... O halde diğer politik aktörlerden hiç bir farkı yok mu? Elbette var: Müslümanların samimi duygularını sömürmede ve dini araçlaştırmada diğerlerinden daha başarılı... İyi de bu tür bir “başarıyla” nereye kadar..?

27 Bkz: Ak Parti Programı, ss. 12-13.

Kültüralizm batağına saplanmış ‘Alevicilik’...

Osmanlı imparatorluğu döneminde Aleviler büyük katliamlara, kıyımlara, ayrımcılığa, aşağılanmaya maruz kaldılar. Cumhuriyet döneminde de bu durumda köklü bir değişiklik olmadı. Rejimin niteliği veri iken olması da zaten mümkün değildi. Laiklik söylemine rağmen, rejimin dinle ve onun hakim versiyonu olan Sünnilikle ilişkisinin mahiyeti değişmedi. Aslında laiklik, geleneksel ideolojinin başat versiyonu olan Sünniliğin yanına ikinci bir ‘din’ olarak eklenmişti. Zira toplumun temeline dokunmayan, dokunamayan, dokunması da mümkün olmayan Kemalist rejimin, kitlelerin gözünde bir meşruluk ve rızaya dayalı gönüllü kabullenme durumu yaratması mümkün değildi. Dolayısıyla TC, ancak tuhaf bir ‘iki dinli rejim’ olarak varlığını sürdürebilecekti. Başka türlü söylersek, rejimin sadece kendi uyduruk resmi ideolojisine dayanarak yönetmesi mümkün değildi. Gerçek durum böyleydi ama rejim, laikliğin ve modernitenin timsâli olarak sunuldu ve öyle bir ‘inanç’ özellikle de ‘modernleşmeci yönetici elit’, ‘eğitilmişler taifesi’ ve çevresi tarafından içselleştirildi... Eğitimli, diplomalı elit yeni dinin müminleri durumuna gelmişti. Velhasıl ‘Eski Rejimden’ reel bir kopuş söz konusu değildi. Durum böyleydi ama Aleviler tuhaf bir şekilde Kemalist rejime bağlandılar, onun bağnaz resmi ideolojisini içselleştirdiler. Laikliğin bir karşılığı olduğu yanılmasına kapılıp rejimden kendileri için bir ‘koruma’ beklentisi içine girdiler. Mustafa Kemal’i ulu bir din büyüğü mertebesine çıkardılar... Laik olduğu ileri sürülen Cumhuriyet rejimi öncesinde varlıklarını ve kimliklerini yeniden üretebildikleri tekke, dergâh ve ocakların tasfiye edilmesini sorun etmediler... Her halde Alevilerin kimliklerinin üretildiği, yeniden üretildiği söz konusu kurumların tasfiye edilmesini sorun etmemeleri, rejimin laiklik söyleminden etkilenmiş olmalarındandı... Zira söz konusu olan basbayağı Alevileri kendi tarihlerine, geçmişlerine, kül-

türlerine, ritüellerine, yabancılaştırma, köklerinden koparma operasyonuydu... Aksi halde Alevilerin rejime ve onun has partisi olan CHP'ye bağlılığını açıklamak mümkün olmazdı... Dr. Tolga Ersoy *'Aleviler ve Alevicilik'*²⁸ ayrımı yapıyor ki, bu ayrımın şimdilerde Alevi sorununu anlaşılmasında önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bir tarafta *Aleviler* var diğer tarafta da onu araçlaştıran, onun üzerinden kariyer, statü, prestij ve maddi çıkar sağlayan *'Aleviciler'* var. *Alevicilik* yapanlar, Aleviliği kültüralizm dahilinde tutmak üzere rejimle pazarlığa girişenlerdir. Eğer öyleyse, şimdilerde kimlik siyaseti yapıp kültüralizm batağına saplananlar, dün *Alevicilik* yapıp Alevi kitlesini Kemalist rejime yedekleyenlerden nöbeti devralmış olanlardır. Velhasıl *Aleviciler* rejimin bekası için yeni bir misyon üstlenmiş durumdalar?

Doğrudan rejimi hedef almayan, sadece kimlik siyasetine odaklı akımların, hareketlerin taşı yerinden oynatmaları mümkün değildir. Zira, rejimle pazarlığa girip ondan kendi etnisitesi, kendi kültürel topluluğu lehine bir şeyler 'kazanmak' ancak başka şeyleri 'kaybetmek' pahasına mümkündür. Böyle bir kültüralist yaklaşım, egemenlik sistemine taze kan nakli demeye gelir ama asıl sorunları erteleyerek, öteleyerek, gündem dışına atarak... Alevilerin sınıfsal eksenli taleplere yabancılaşarak, kapitalizmi ve onun devletini sorun etmeden, kendileri için kısmî bazı hak talepleriyle yetinmeleri, rejim için bulunmaz bir fırsattır... Elbette bu Alevilerin maruz kaldıkları ayrımcılığın hafife alındığı anlamına gelmez. Bu durumun mutlaka aşılması dolayısıyla evrensel eşitlik ilkesinin gereğinin yapılması gerekir ama bunun yolu kimlik siyasetinden, kültüralizmden geçmez... Şimdilerde *'Alevicilik'* yapanlar kapitalizmi ve onun gerisindeki egemenlik sistemini sorun etmeden, bazı kısmî haklar talep ediyorlar. Elbette ayrımcılık olarak görülen, öyle algılanan ne varsa sorun edilmesi ve

aşılması gerekir. Fakat öyle bir ayrımcılığı yaratan egemenlik sistemi olduğu gibi yerinde kaldıkça, bu tür kazanımlar eksik kalmaya, yarım-kazanımlar olmaya mahkûmdur. Bunlar kazandığını sananlar için fazla önemli değildir ama uzun vadede egemenler cephesi için önemli bir kazanımdır. İlişkinin tersinden okunması gerekir. Alevilerin taleplerinin başında Cemevlerinin rejim tarafından resmen tanınması ve Camilerde olduğu gibi elektrik ve su gibi giderlerin de bütçeden karşılanması geliyor. Eğer Sünnilerin durumuyla eşitlenmek söz konusu olursa, bu Alevi dedelerinin maaşa bağlanmasını da gerektirecektir. Böyle bir talep ileri sürmek evrensel eşitlik ilkesinin gereği olan demokratik bir talep midir? Değilse talep nasıl formüle edilmelidir? Alevilerin Sünnilerle eşitlenmek, ayrımcılığı/haksızlığı/eşitsizliği aşmak üzere Cemevi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilme talebi yerine, dinin siyaset alanının dışına çıkarılmasını, rejimin laikleştirilmesini talep etmeleri gerekir. Aksi halde böyle bir yaklaşım, doğrusunun Camilerin devlet tarafından finanse edilmesi olduğu, dolayısıyla Cemevlerini de Camilerin düzeyine çıkarılması demeye gelecektir... Bu tür talepler ayrımcılığı yanlış bir zeminde aşma girişimidir ki, ne evrensel eşitlik ilkesinin ne de demokrasinin bir gereğidir. Zorunlu din dersinin müfredat dışına çıkarılması talebi elbette önemlidir ama devletin din-den elini çekmesini istemek daha da önemlidir. Sorun ancak daha köklü taleplerin karşılanmasıyla aşılabılır.

Aleviler açısından bir yanlış bilinç veya yanlışlama alanı da Aleviliğin yüceltilmesi, onu eşitliğin, özgürlüğün, hoş görünün ve demokrasinin timsâli olarak görme saplantısıdır. Elbette Aleviliğin tarihsel, ideolojik, politik ve sosyal nedenlerden ötürü, dinin hakim resmi versiyonu olan veya daha doğrusu devlet dini olan Sünniliğe göre daha esnek, daha az tutucu, bazı alanlarda daha hoşgörülü oluşu bir vakıadır ve bu anlaşılır bir şeydir. Bunlar dışlanmışlığın ve muhalif po-

zisyonda olmanın da bir sonucudur. Bu tür bir yanılsama ve yanlış anlama, her koşulda Aleviliği birinci kimlik durumuna getirmeyi mümkün kılıyor. Ve Alevilik her zaman diğer kimliklerin önüne geçebiliyor. Mesela bir Kürt Alevisi söz konusuysa, kültürel kimlik olan Alevilik, etnik kimlik olan Kürtlüğün önüne geçiyor. Bu durum bir Alevi sosyalist/Marksist olduğunda da pek değişmiyor, Alevilik kimliği ağır basıyor. Oysa, Alevilik de son tahlilde bir dindir ve dinler modernite öncesinin ideolojisi olmaktan ötürü ortak niteliklere ve işlevlere sahiptir. Demokrasi, özgürlük, eşitlik gibi kavramlarsa, modernitenin kavramlarıdır. Bir Alevinin Alevi olmaktan, Alevi doğmaktan ötürü başkalarından farklı bir donanıma sahip olduğunu söylemek saçmadır. Bu farklılığı bir 'üstünlük' kategorisi saymaktır ki, bunun Alevi toplumunda yaygın bir anlayış olduğunu söylemek abartma olmaz. Böyle bir anlayış tamı tamına kültüralizm batağına saplanmaktır... İkincisi, hiç bir kimlik, ekonomik, sosyal ve politik sistemlerin dönüştürücü/değiştirici etkisinden muaf değildir. Alevilik kimliği de tüm diğer kimlikler gibi, tarihsel aşınmaya maruzdur ve ebed-müddet geçerli, saf bir Alevilik versiyonu mümkün değildir. şimdilerde Aleviliği kendi çıkarları için araçlaştıran *Aleviciler*, Aleviliğin kökenine dair tezler ileri sürmekle meşguller, bir kesim onu Müslümanlık dışı ayrı bir din sayarken başkaları onun İşlamiyet'in gerçek versiyonu olduğunu, İşlamiyet'in *aslı* olduğunu ileri sürüyor. Bazıları da onun Anadolu'ya özgü bir din olduğunu ileri sürüyor. Hiç biri dinin prekapitalist dönemin, modernite öncesinin ideolojisi olduğunu ve Alevilerin yüzyüze oldukları durumun geriye değil, ileriye bakılarak aşılabileceğini, bunun da yolunun kapitalist devleti aşmaktan geçtiğini söylemeye yanaşmıyor... Rejimin istediği de o değil mi?

3. “Sivil Toplum Örgütleri” [STK’lar] veya seyirciyi oyalamak!

1945 yılından itibaren ‘mayalandırılan’ neoliberal ideolojik tezler, kapitalizmin ‘yapısal krizi’ ortamında, 1980’den itibaren pratik politikaya tercüme edilecekti.²⁹ Neoliberalizmin dayatılması demek de yaklaşık yüz yıllık dönemde işçiler, emekçiler, mütevazı toplum kesimleri, sömürgeciliğin klasik/doğrudan versiyonunun tasfiyesi sonucu Üçüncü Dünya halkları tarafından kazanılmış mevzilerin düşürülmesi, velhasıl tam bir ‘püskürtme’ operasyonuydu. Neoliberal anlayış, sermayenin tek yanlı çıkarını gözetenler dışında, her türlü devlet müdahalesini lânetliyordu. Bunun anlamı, önceki dönemde ezilen/sömürülen kesimler tarafından kolektif mücadeleyle bir sosyal hak mertebesine çıkarılmış ne varsa tasfiye edilmesiydi. Neoliberal saldırının pupa-yelken yol aldığı koşullarda, işsizliğin, yoksulluğun, çalışma alanında iğretiliğin artması, sefaletin ve doğa tahribatının derinleşmesi kaçınılmazdı. Aslında söz konusu olan toplumsal yaşamın tüm alanlarını angaje eden bir saldırıydı. Sermayenin kârını azamileştirmek demek, geniş toplum kesimlerinin yaşam koşullarını kötüleştirmekle mümkün olabilirdi. Velhasıl devlet müdahaleciliği sanık sandalyesine oturtulmuştu. Hâkim retorik de az/çok şöyleydi: Başta ekonomik kriz olmak üzere, tüm sorunların ve kötülüklerin nedeni, *aşırıya kaçmış* devlet müdahaleciliğidir; devlet her şeye burnunu sokuyor, piyasa ekonomisinin ‘doğal işleyişini’ bozuyor... O halde devlet *asıl bulunması gereken zemine* çekilmeli, dönemin moda tabiriyle *asli fonksiyonlarına* döndürülmeliydi. Devletin *asli fonksiyonları* denilenin sermayenin tek yanlı çıkarını gerçekleştirmek demeye geldiğini hatırlamak gerekir. Aslında asıl itiraz, dev-

29 Neoliberal tezlerin nasıl mayalandırıldığına dair bkz: Fikret Başkaya, *Çığırından Çıkılmış Bir Dünya – Sosyal Sefaletin, Ekolojik Felâketin ve Etik Yozlaşmanın Kökeni*, ss. 113-147

let müdahalelerine değil, sermaye dışı kesimler lehine yapılan sosyal mdahalelereydi. ‘Devleti kltmekten’ anlaşılması gereken de o idi. Zira II. Emperyalistler arası savaş sonrasında sermaye sınıfı sürekli olarak tavizler vermeye zorlanmıştı ki, bu küresel büyük sermayenin artık kendini ‘güvende’ hissetmediği bir durumdu.

Devlet işletmelerinin ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, ‘esnekleştirme’ adı altında işten atmaların kolaylaştırılması, iş güvenliğinin aşındırılması, özellikle nc Dünya lkelerine IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılan ‘Yapısal Uyum Programları’ sonucu, kamu harcamalarının kısılması, ülke kaynaklarının borç ödeme ve sermaye transferi yoluyla ‘merkeze transfer edilmesi’, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, ihraç ürün fiyatlarının çökertilmesi, önceki dönemde mtevzı toplum kesimlerini gözetten korumaların aşındırılması, gelir dağılımı dengesizliğinin daha da bozulması, velhasıl insanların kaderinin ‘piyasaya’, başka türlü söylenirse ‘orman yasalarına’ bırakılması, kaçınılmaz olarak işsizlerin, yoksulların, aların, evsizlerin, çaresizlerin sayısını artıracak, doğa tahribatını derinleştirecekti... Böyle bir durumun ortaya çıkması demek, emperyalist sömürü sisteminin ayıbının daha çok açığa çıkması, ‘meşruiyetinin’ ve ‘inandırıcılığının’ tartışılır hale gelmesi demekti... O halde bir mistifikasyon [yanılma] yaratmak, yıkım tablosunu kabullendirmek ve itirazları etkisizleştirmek üzere bir şeyler yapılmalıydı... İşte şimdilerde revaçta olan STK’lar bu amaçla peydahlandı, aralaştırıldı, piyasaya sürüldü.

Bizde ‘sivil toplum rgt’ denilenlere, emperyalist merkezlerde ‘Non Governmental Organizations’ [kısaltılmışı NGOs] deniyor. Aslında tuhaflık daha adlandırma aşamasında başlıyor. NGO’nun Türkçe karşılığı ‘hükümet dışı rgt’ [HD] olabilir. Elbette bu tür bir adlandırma daha baştan

işi karmaşıklştırıyor. Bu bir şeyi ne olduğıyla değil de, ne olmadığıyla tanımlamak veya adlandırmaktır. İster istemez, eğer ‘hükümet dışı’ ise o halde ‘ne içindir?’ gibi sorular akla geliyor. Tabii Türkçe ifadesi daha da sorunlu zira, ‘sivil toplum örgütü’ dendiğı zaman, söyleme daha baştan ‘olumlu’ bir içerik yükleniyor ki, bunların demokrasinin vazgeçilmezleri sayılmaları kolaylaşıyor... Her halde NGO’ların Türkçe’ye neden “hükümet dışı örgüt” değil de ‘sivil toplum örgütü’ olarak tercüme edildiğı üzerinde durmak ilginç olurdu. Bizde devletle hükümet arasındaki sınır [eğer öyle bir sınır olması gerekiyorsa] belirsizdir ve asıl belirleyici olan da hükümetler değil, devlettir. Eğer hükümet dışı örgüt denilirse, bu biraz da devlet dışı demeye gelecektir ki, Türkiye’deki rejim ‘devlet dışı’ olan hiç bir şeye, hiç bir düşünceye, hiç bir özerk kuruma yaşama şansı tanımadığı için, çevirmenlerin veya bu adlandırmayı yapanların bu tür kaygaları dikkate aldıkları anlaşılıyor... Aksi halde başka yerde NGO [Hükümet Dışı Örgütler] denilene bizde STK’lar denmesini açıklamak zorlaşırdı...

Emperyalist ülkelerde ‘refah devletine’ veya ‘sosyal devlete’, şimdilerde *Güney* denilen Üçüncü Dünya Ülkelerinde de ‘ulusal kalkınmacı devlete’ savaş ilan edilip, etkisizleştirilince, başka aktörlerin sahneyi doldurması gerekiyordu ve bu yeni aktörler NGO’lar [bizde STK denilenler] olacaktı. Nitekim NGO’lar 1980’li yıllarda ‘kalkınmanın’ revaçta aktörleri sayılıyordu ve sayıları hızla artıyordu. 1978’de yaklaşık 10 bin olan NGO’lar, 1990’da 25 bin, 1999’da da 50 bin sınırına ulaşmıştı.³⁰ Önceki dönemde bu tür örgüder sınırlı ‘refah sağlayıcılar’ olarak görülürken, neoliberal küreselleşme çağında artık kalkınmayı, refahı sağlamanın aslî unsurları, asıl aktörleri, ‘demokrasinin de vazgeçilmezleri’ sayılacaklardı...

30 Rakamlar için bkz: Union of International Associations, [www. uia.org/ statistics/organizations/ytb299.php](http://www.uia.org/statistics/organizations/ytb299.php), accessed in June 2005.

Konsensüs kùltürünün araçları olarak NGO'lar, bizde STK'lar...

1980'li yılların başından itibaren 'kalkınma yardımları' daha çok NGO'lar aracılığıyla yapılmaya başlandı. 'Yardımların' doğrudan devletler değil de NGO'lar kanalıyla yapılmasının gerekçesi de dönemin hâkim anlayışıyla uyumluydu. Üçüncü Dünya Ülkelerine yönelik 'kalkınma yardımlarının' NGO'lar kanalıyla yapılması, Üçüncü Dünya'daki devletlerin aşırı bürokratik oluşu, bu nitelikten ötürü de 'kaçınılmaz olarak' verimsiz, israfçı oldukları, sağlanan yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmadığı, yolsuzluğın ve çürümenin yaygınlığı gibi gerekçelere dayandırılıyordu. Buna karşılık, Hükümetler Dışı Örgütlerinse daha esnek, daha demokratik, daha az hiyerarşik, yardıma ihtiyaç duyan yoksullara 'daha yakın', yerel durum hakkında daha bilgili... oldukları ileri sürülüyordu. Elbette bu vesileyle 'yardımlarla' ilgili bir tartışmaya girmemiz gerekmiyor ama oldum olası 'yardım' denilenin reel bir karşılığı olup/olmadığı tartışmalıdır ve 'yardımların' yönü de aslında zengin emperyalist ülkelerden yoksul ülkelere doğru değil, yoksullardan zenginlere doğrudur. Yardımlar esas itibariyle bağımlı ülkelerin bağımlılığını sürdürmenin ve çevreden merkeze kaynak akışını güvence altına almanın, yardım alan ülke yöneticilerini çürütüp/soysuzlaştırmanın araçlarıdır. Bu yüzden yardım denilenin reel bir karşılığı yok. Yardımlar, 'egemen olmak için vermek, almak için egemen olmak' [*donner pour daminer, dominer pour prendre*] biçiminde ifade edilen ünlü kolonyalizm ilkesinin bir tezahürü olarak gündeme gelmişti ve hâlen de öyle... Bilindiği gibi, birine bir şey verdiğinizde alacaklı duruma gelirsiniz... Yardımlar durumu kurtarmak ve yanılısma yaratmak için gündeme geliyor, eşitsiz ilişkilerin devamını sağlıyor ve emperyalist statükoyu koruyup, meşrulaştırıyor. Aslında NGO'lar kanalıyla yapılan yardımların daha etkin olduğu diye bir kesinlik söz ko-

nusu değildir. Nitekim bu konuda yapılan bazı araştırmalar NGO'lara aktarılan kaynağın sadece %15-20'sinin yoksullara ulaştığını ortaya koyuyor.

Bir taraftan Üçüncü Dünya devletlerini aşındırma/etkiszileştirme amaçlı 'yapısal uyum programları' dayatılırken. diğer yandan da söz konusu devletlerin etkin olmayışından şikayet etmek tam bir ikiyüzlülüktü. NGO'ları pazarlamak için devletlerin ideolojik planda itibarsızlaştırılması gerekiyordu ve 'yapısal uyum programları' bu işi başarıyla gerçekleştiriyordu. Aslında NGO'ların allanıp-pullanıp piyasaya sürülmesi ve 'etkin ve yetkin' kalkınma ve refah aktörleri, üstelik demokrasinin de vazgeçilmezleri olarak sunulmasının ne demeye geldiği 11 Eylül 2001 sonrasında başta ABD ve Japonya olmak üzere Batı'daki 'eksen kaymasıyla' açıkça ortaya çıktı. Artık yardımlar, 'kalkınma' [yoksulları doyurmak] için değil, terörle mücadele amaçlı olarak veriliyor... İşte 'insânî yardım' denilen böyle bir şey. Terörle mücadelenin başarısı da söz konusu ülkelerde demokrasinin gelişmesi ve 'iyi yönetişimin' [good governance denilen] sağlanmasıyla mümkün olduğu söyleniyor. O halde yardımlar daha çok bu amaç için faaliyet gösteren NGO'lara yöneltilecek ve bu tür NGO'ların kurulması özendirilecekti... ABD emperyalizminin etkin kurumlarından olan USAID [ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı] 11 Eylül sonrasında dış yardımların 'ulusal güvenlik' kaygısıyla yapılacağını ilân etti... ABD'yi diğerleri izledi. Söylemeye gerek yoktur ki, ABD için 'ulusal güvenlik' demek, başta 'kendi' büyük sermayesi olmak üzere, bir bütün olarak küresel sermayenin güvenliğinden başkası değildir.

NGO'ların devletlerden daha etkin 'kalkınma ve refah' aktörleri olduğu doğru değil ama yanılısama yaratmada ve geçerli durumu meşrulaştırmada kayda değer bir etkinliğe sahip oldukları doğrudur. Merkezdeki [emperyalist ülkeler] ve

Çevredeki [Güney denilen Üçüncü Dünya Ülkeleri] NGO'lar arasında da eşitsiz bir hiyerarşik ilişki var ve asıl belirleyici olan da Merkezdeki NGO'lar. Bilindiği gibi, merkezdeki NGO'lar daha çok uluslararası planda [dünya ölçeğinde], çevredeki NGO'lar da yerel düzeyde faaliyet gösteriyorlar. İster merkezde isterse çevrede olsun, asıl misyonları ve varlık nedenleri neoliberal politikaları meşrulaştırmak amacıyla yanılısama yaratmaktır. Eğer bir ülkede sermayenin tek yanlı çıkarını gözetten anti-sosyal politikalar uygulanıyorsa, kaçınılmaz olarak sosyal sorunlar [işsizlik, yoksulluk, açlık, hastalık, eğitimsizlik, doğal evre tahribatı, vb.] derinleşecektir. Eğer bir ülkede eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri özelleştirilirse, bütün bunlar birer kâr alanına ve aracına dönüştürölüp, yıkıcı ekonomik rekabete açılırsa, elbette orada 'insani yardımlar' ve onları sağlayan STK'lar türeyecek, türetilecek, bir hak olması gereken şeyler 'iyilikilerin', 'hayırseverlerin' ilgi ve etkinlik alanı haline getirilecektir... Nitekim, uzun yıllar IMF başkanlığı yapan Fransız Michel Camdessus boşuna "üç el'den" söz etmemişti. Söz konusu 'üç el': Piyasanın görünmez eli, oyunun kurallarını dayatan devletin eli ve 'eleğin altında kalanlara yardım eden hayır kurumlarının şefkatli eli... İşte NGOs denilenler, genel bir çerçevede eleği sorun etmeden 'eleğin altında kalanlarla' ilgilenen örgütler demek...

Bilindiği gibi, burjuva anlayışında 'piyasa', bir sosyal üretim ilişkisi olarak değil de, *doğal bir şey* sayılıyor. Başka türlü ifade edersek, insan iradesi dışında ve ondan bağımsız bir varlığa ve doğallığa sahip olduğu varsayılıyor. Piyasa denilen, son tahlilde, malların ve hizmetlerin kollektif [sosyal] insan eylemi sonucu, üretilmesi, bölüşülmesi, tüketilmesi ve bu çerçevede yapılan mücadelelerden ibaret değil mi? Eğer neoliberal politikalar evre tahribatını derinleştirirse orada insanlar bu duruma karşı haklı olarak karşı çıkacak, tepki gösterecek-

tir ama STK'lar da birer yanılısama ve meşrulaştırma araçları olarak devreye gireceklerdir. Eğer tabir mâruz görülürse ve teşbihte hata yoksa, STK'lar, yangını çıkaranları gözden uzaklaştırmak kaşlığında yangın söndürme işine koşulanlardır... [Elbette her zaman ve her koşulda istisnalar vardır ve bu durum NGO alanında da geçerlidir ama sonuçta istisnalar kuralı doğrulamak içindir] Aksi halde devletler, belediyeler, başka kamu kuruluşları, büyük şirketler, büyük küresel ve ulusal bankalar, milyarderler ve milyonerler, mafya şefleri... milyarlarca doları NGO'lara aktarırlar mıydı? Daha baştan şunu söyleyebiliriz ki, 'büyük insanlığın' sorunları iyilikçilikle çözülebilir, 'hayırseverlere' bırakılabilir mahiyette değildir... Sistemin eleğin altına attıklarının kurtuluşu, hayır severlerin 'şefkatli' elinden değil, bizzat kendi ellerinden geçebilir ve tabii 'ellerinin armut toplamadığını' ortaya koymak kaydıyla...

STK'lar, sivil toplumun timsâli, dolayısıyla demokrasi-nin vazgeçilmezleri sayılıyor. Üstelik bu örgütlerin apolitik olmaları arzulanır bir şey olarak görülüyor. Fanatik sivil toplumcular bunların devletin yerini alması gerektiğini bile ileri sürüyorlar... STK'larla ilgili bir tevatür de bunların 'özerk kuruluşlar' olduklarıdır... Özerkliğin söz konusu olabilmesi için asgari iki şey gereklidir: 1. bunların sermayeden ve devletten bağımsız olmaları, bu ikisinden beslenmemeleri; 2. Egemen/resmi ideolojiye karşı eleştirel bir duruşa sahip olmaları... Oysa, mevcut durumda bu iki koşul geçerli değil. Tasarruf ettikleri [kullandıkları] kaynakların en büyük kısmı sermayeden ve devletten geliyor... NGO'lar başlıca üç kaynaktan besleniyorlar: 1. Devletler, belediyeler, diğer kamu kurumları; 2. Sermaye, büyük şirketler, uluslararası finansal kurumları ve onlardan beslenen vakıflar, dernekler; 3. Yurttaşlar. Bir STK'nın özerkliğinden söz edebilmek için onun STK üyelerinin ve/veya kamuoyundan, yurttaşlardan sağlanan kaynakla finanse edilmeleri gerekir. Bilindiği gibi, Fransızca bir deyim:

finanse eden yönetir şeklindedir... NGO'ların kaynakları devletlerden ve sermayeden geliyor ve işin doğası gereği finanse edenler tarafından da araçlaştırılıyorlar, manipüle ediliyorlar. Sermayenin ve devletin politikalarına karşı söz konusu apolitik örgütler çıkarılarak tuhaf bir konsensüs kültürü yaratılmak isteniyor. Şimdilerde NGO'lara kullandırılan kaynak devasa boyutlara ulaşmış durumda ki, bu amaçla seferber edilen kaynağın dünyanın sekizinci büyük ekonomisinin düzeyine çıktığı ileri sürülüyor.

Geçerli süreçleri ve eğilimleri kapitalist sistemin işleyişinden zarar gören geniş toplum kesimleri ve doğa lehine çevirmenin yolu, apolitik değil, politik örgütlerden geçebilir... Eğer toplumsal/ekolojik sorunlara “aşağıdan” bir bakış söz konusuysa söylenenlerin ve yapılanların bir kıymet-i harbiyesi olabilir. Bu da ancak gerçek sivil toplumun bir sosyal üretim ilişkileri bütünlüğü içine yerleştirildiği durumda mümkündür. Toplumsal olumsuzluklar ve kötülükler neden, nasıl ve nereden kaynaklanıyor? Sürekli toplumsal eşitsizlik ve kötülük yaratan, doğal çevreyi aşındıran egemenlik ilişkileri nedir ve nasıldır? Devlet ve aygıtları kimin sınıfsal/tarihsel çıkarlarını nasıl gerçekleştiriyor? Toplum eşitsizlik temeli üzerinde oturmaya devam ederken, sistemin işleyişini ve ortaya çıkarmak zorunda olduğu sonuçları sorun etmeden, sistemin işleyiş rotasını değiştirmeden, alternatif radikal projeler geliştirmeden, alternatif ilişkileri hayata geçirmeden, naifçe ‘kalpleri değiştirmeye’ kalkmak abes değil mi?

Şimdilerde ve epey zamandır NGOs'ların yanında bir de ‘yeni sosyal hareketlerden’ de çok söz ediliyor. Aslında sosyal hareketler öyle ileri sürüldüğü gibi ne yeni, ne de orjinal bir şeydir. İnsanlık tarihinin son bir kaç yüzyılı köle isyanlarının, köylü isyanlarının, kolonyalizme ve emperyalist saldırıya karşı yürütülen mücadelelerin, varlığını ve kültürünü korumak

için mücadele eden “yerli halkların”, ama hepsinden önemlisi bir ücretli kölelik sistemi olan kapitalizmi aşmak üzere işçi sınıfının verdiği şanlı mücadelelerin, sosyalist devrim mücadelelerinin, ücret eşitsizliğine ve patriarkal ilişkilere karşı mücadele eden kadın hareketinin [feminizmin] tarihidir. Şimdilerde NGO [STK] ve ‘sivil toplumu’ geliştirme söyleminin asıl amacı, asıl mücadele aktörlerini etkisizleştirmektir. Bir taraftan sendikalara ve sendikalaşma girişimlerine karşı sinsi ve açık bir savaş sürerken, ‘sivil toplumu geliştirme’ söyleminin reel bir karşılığı olabilir mi? Bu yüzden gerçekten adına lâıyk mücadele veren işçi örgütleri, köylü hareketleri, vb. etkisizleştirilir lânetlenirken, öte yandan bu işle ilgisi olmayan sendikalara, köy derneklerine milyonlarca dolar aktararak ‘projeler yürütmek’ çelişki değil mi? STK ve sivil toplum şampiyonluğu yapan kapitalist patronlar ve örgütleri kendi şirketlerinde sendikalaşma girişiminde bulunan işçilere karşı nasıl davranıyorlar? Sendikalaşma söz konusu olduğunda neden başka dili konuşuyorlar ve mâlûm araçlara başvuruyorlar? Değilse, herkesin ‘sivil toplum örgütü’ kendine mi denecektir?

Genel bir çerçevede neoliberal küreselleşmenin efendileri tarafından peydahlanıp-‘araçlaştırılan’ ve Üçüncü Dünya Ülkelerinde faaliyet gösteren NGO’ların işlevinin, kolonyalizmin başlangıç dönemindeki Hristiyan misyonerlerin işlevinin benzeri olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur. Başka türlü söylersek, NGO’lar, neoliberal küreselleşme çağının misyonerleridir. NGO’lara yapılan kaynak transferi, bir çok durumda çokuluslu şirketlerin mallarına pazar açıcı, dolayısıyla da bağımlılığı ve sömürüyü derinleştirici bir işlev görüyorlar... Nitekim, Fransa’da NGO’ların nasıl kullanılması gerektiğine dair bir değerlendirmede şöyle deniyordu: *“Bütün sektörlerde ekonomik aktörlerin dünya pazarından pay kapma savaşı tartışmasız bir vakiadır. Saldırgan bir dış pazar kapma yarışına girişen yabancı ekonomilerle karşılaştırıldığın-*

da, saldırgan ekonomik aklı iyi seferber etmede ve potansiyeli kullanmada Fransız şirketlerinin yetersiz olduğu görülüyor. Bu da rekabet ortamını ve koşullarını yeniden değerlendirmeyi, yeni bir yaklaşımı gerektiriyor. Bu alanda en uygun ve orjinal yaklaşım, etkileme ağlarının gizlenebilmesi ve enformasyonun da saldırgan bir şekilde kullanılması olabilir. Başlıca rakiplerimiz insânî yardımı ve insânî yardım etkinliklerini etkin bir araç olarak kullanıyorlar. Yükselen ekonomilere sağlanan sübvansiyonlar ekseri ekonomik ve politik aktörlerin asıl niyetlerini gizleyebilmelerine imkân veriyor. Sübvansiyon sağlamaya hizmet sağlama eşlik ediyor. Anglo-Sakson NGO'lar yarı-devlet [para-étatiques] yapıya sahipler ki, Fransız NGO'larının insânî eylemlerinin çok uzağındalar"...¹ Elbette 'sivil toplum örgütlerine' devletler ve kapitalist işletmeler, bankalar, devletler, uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan kaynak her zaman doğrudan verilmiyor. Önce para 'insânî amaçlı', 'kâr amacı taşımayan' bir vakıfa, enstitüye veya derneği veriliyor, onlar da STK'ya aktarıyor...

Yanılsama yaratan bir şey de STK'larda gönüllülerin çalıştığı iddiasıdır... Aslında STK'ların adamlarının ve kadınlarının kaynağı sağlayan devletler, kurumlar ve şirketlerden doğrudan ücret almamaları, onların düzenlediği maaş bordrolarında isimlerinin olmaması yanılsama yaratmamalıdır. Bu tür yanılsamalar ilgili kişilerin yoksulların sözcüsüymüş gibi bir izlenim yaratabiliyor... STK'ların bir işlevi de rejime demokratiklik görüntüsü kazandırmak, katılım var izlenimi yaratmak veya o yönde gelişmeler olduğuna insanları inandırmaktır. Aslında NGO'lar birer şirket gibi işliyor ama sıradan kamu kuruluşları kadar bile bir denetime tâbi değiller. NGO'ların bazıları emperyalist ülkelerin istihbarat örgütleriyle işbirliği yapıyor veya doğrudan onların hizmetine çalışıyor. Böylece istihbarat örgütlerinin giremediği yerlere bile NGO'lar aracılığıyla girmek mümkün oluyor.

1 Sammy Rifrac, "Les ONG pour quoi faire?" <http://www.Gabrielperi.fr>

Aslında STK'lardan istenen şu: Neoliberal küreselleşmeye karşı çıkmadan, eleştiriyormuş gibi yap, ya da neoliberal küreselleşmenin ortaya çıkardığı yıkım tablosunda bir 'hayır kurumu' işlevi gör... Uygulanan politikalar milyonlarca insanı çaresizlik ortamına sürüklerken, bunların sembolik bir bölümünün sorunlarıyla ilgilen veya ilgileniyormuş gibi yap... böylece sorunlarla ilgileniliyor, sorunlar çözülüyor, çözülecek 'umudunu' canlı tut, mesela 'sokak çocuklarının' sorunlarıyla ilgilen ama her seferinde neden daha fazla çocuğun sokağa düştüğü, düşmek zorunda olduğunu tartışma, öyle soruların sorulmasını engelle...

Genel bir çerçevede STK'ların birer apolitizasyon/depolitizasyon aracı işlevi gördüğünü söylemek mümkündür ve tabii bu örgütlere dair yaratılan mistifikasyonu teşhir etmek gerekir. Bunların varlığı, asıl aktörlerin yetersiz kalışının sonucudur ve asıl aktörler sahneye çıktığında artık yanılsama yaratmaları mümkün olmaz. Unutmamak gerekir ki, güçlü sivil toplum örgütleri ancak etkili eylemlilik ve canlı bir tartışma ortamını, velhasıl politikleşmiş bir sosyal ortamı varsayar...

V. Bölüm

Yeni Paradigmayı Oluşturmak: Alternatif Mümkün

*“Özgür halk, bugünkünden
farklı şeyleri hâlâ tahayyül ede-
bilen halktır”*

Raymond Ruyer¹

İnsanlığın yüzyüze geldiği sayısız sorunlar, krizler, yabancılaşmalar, gezegen riski, vb. burjuva uygarlığının krizinin tezahürlerinden başka bir şey değil ve bir sürdürülemezlik tablosunun ortaya çıktığı da kesin. Başka türlü söylersek, beşyüz yıllık burjuva uygarlığı, insanlığı tam bir var olma/yok olma kritik eşiğine taşımış bulunuyor. Dolayısıyla gezegenin ve insanlığın gerçek manzarası *yeryüzünün efendilerinin* resmettiği gibi değil. Artık tüm süreçler ve eğilimler işlerin sarpa sardığını gösteriyor. Oysa bu kaçınılmaz bir durum değildi, mutlaka böyle olması gerekmiyordu, pekâlâ başka türlü de olabilirdi. O halde bu durumdan kaçınmak ve başka türlü yapmak da pekâlâ mümkündür. Mümkündür zira, bu dünyada hiç bir şey kendiliğinden ortaya çıkmıyor. İnsânî ve toplumsal olan

¹ Raymond Ruyer, *L'Utopie et les utopies*, Gérard Manfort, Brionne, 1988, p. 39.

her şey, insan iradesinin ve insan eyleminin bir sonucu olarak tezâhür ediyor. Olup-bitenler tesadûf eseri olarak değil, önceden birileri öyle olmasını istediği için ortaya çıkıyor ve mutlaka gerisinde birilerinin iradesi vardır... Velhasıl geçerli egemen sistem, Tanrının yarattığı bir şey değil, doğrudan bazı insanların yaptığı tercihlerin, verdikleri kararların, dayattıkları politikaların sonucu olan şeyler. Bu da demektir ki, başka insanların, başka politik tercihleri, kararları ve eylemleriyle, süreç pekâlâ tersine çevrilebilir, başka türlü yapılabilir, velhasıl aracı da, rotasını da değiştirmek imkânsız değil...

Bu durum, *entellektüelin ve onun işlevinin* hayâtî önemi ortaya koyuyor. Şimdilerde dünyaya ve topluma soldan bakan entellektüellerin eleştirel işlevi her zamankinden daha büyük önem taşıyor. Ve entellektüel işleve de başlıca iki iş düşüyor: Birincisi, varolanın radikal eleştirisini yapmak, şeylerin, olup-bitenlerin, yaşananın ve yaşanması muhtemel olanın kimin için ne anlama geldiğini ortaya koymak; ikincisi, pratik yaşamda reel bir karşılığı olan bir politik stratejinin oluşturulmasına, ulusal ve küresel düzeyde mücadele edebilecek, olayların seyrini değiştirme istidadına sahip, etkin politik örgütlerin oluşturulmasına katkı yapmak. Başka türlü ifade edersek, yeni bir paradigmanın genel çerçevesini formüle etmek, kapitalizmin temel eğilimlerinin neden ve nasılına dair netlik sağlamak, kapitalizmin ortaya çıkardığı yıkım tablosunun gerisindeki eğilimlere ve dinamiklere dair bilinç açıklığı yaratmak, neyin yapılmaması gerektiğinden hareketle de, nelerin nasıl yapılması gerektiğine dair ileriye dönük fikirler, çıkarsamalar, öneriler, projeler geliştirmek. Velhasıl, iflas eden paradigmanın yerine yenisini formüle etmek üzere harekete geçmek.

Şimdilerde radikal eleştiri hayâtî önem taşıyor zira, küresel planda geçerli hakim ideoloji, insanlığın özgürleştirici/

emansipatris felsefik dűřüncesinin iini bořaltıp etkisizleřtiriyor. Mevcut durumu ařmak, varolanın otesine geçmek gibi bir iddiası olanların, öncelikle yapmaları gereken řey, geçmiřin zgűrleřtirici/emansipatris dűřüncesiyle baē kurup, onu canlandırmak olmalıdır. Zira söz konusu miras, mevcut durumun ařılmasında bař vurulması gereken önemli bir hazinedir. Bu baēlamda *Aydınlanmanın* ve *Fransız Bűyűk Devriminin* idealleri olan: *zgűrlűk, eřitlik, kardeřlik* son derece önemlidir. Son derecede önemli olmakla birlikte, kapitalizmin ortaya ıkardıēı yıkım tablosu veri iken, artık yeterli deēildir. Aynı řekilde Marksizmin kapitalizme yönelik eleřtirisini, var olanı ařmak, yeni bir řey yapmak için son derecede önemli olmakla birlikte artık yeterli deēildir. Marksist sol, kapitalizmin temel eēilimlerini ve ortaya ıkardıēı, çıkarmak zorunda olduēu sosyal ktűlűkleri, insnű yabancılařmayı bűyűk bir yetkinlikle ortaya koydu. Bu, neden ondan hareket etmemiz gerektiēinin gerekçesini oluřturuyor. Fakat Marksizm de műndemi ‘ilerlemecilik’ ve kapitalizmin ‘űretici gűleri geleřtirdiēine’ dair anlayıřın artık nűanse edilmesi, eřelenmesi gerekiyor.

Kűresel kapitalizm artık sadece insnű yabancılařmalar, toplumsal ktűlűkler, doēa tahribatı yaratmakla kalmıyor, doērudan insanlıēın varlıēını tehdit ediyor. Bu durum, ‘űretici gű’ denilenin tam bir yıkıcı gűe dnűřtűēűnűn resmi-dir... Bu yűzden gezegende yařam tehlikede ve tehdit altındadır ki, bu da yeni bir paradigma oluřturmayı, řeylerin seyrini deēiřtirmeyi cil bir gereklilik haline getiriyor. Bugűnűn dűnyasında artık eřitlik, zgűrlűk, kardeřlik için műcadele-nin, insan varoluřunu, insan yařamını, insanlıēın geleēēini gűvence altına alma műcadelesiyle bűtűnleřtirilmesini, ona eklemelenmesini, eleřtiri eyleminin ve politik pratiēin bu tűr kaygılardan hareket etmesi gerekiyor. Aslında eliřik gibi grűnse de, neyin yűrűmediēi, neyin yűrűyeēēinin de potan-

siyel koşullarım ve imkânlarını bünyesinde barındırıyor. Kapitalizmin [doğal] temel eğilimleri ve yarattığı politik-sosyal kurumların işleyişi, maalesef bizzat insanın kendisini de bir *yıkım aracına* dönüştürüyor. Dolayısıyla herşeyin kâr etmenin ve kârı büyütmenin hizmetine sokulduğu koşullarda, her ileri aşama daha büyük yıkım demeye geliyor. Çılgın rekabet insanları hep ileriye doğru koşmaya [kaçmaya] zorluyor ve sonuçta herkesi herkesin rakibi, düşmanı haline getiriyor, oysa bir insanın asıl ihtiyacı olan bir başka insan değil midir? İnsanı insan yapan onun sosyalliği değil midir? İnsan yaşamının her anı, her vechesi, sosyal yaşamın tüm unsurları, yıkıcı kapitalist büyümenin [kalkınma diyorlar...] hizmetine sunulmuşken, onun tahakkümü altındayken, sonucun hüsrana olmasa kaçınılmazdır. Kapitalizm koşullarında 'üretici güçlerin gelişmesi' ancak dramatik sonuçlar doğurabiliyor. Kapitalizm her şeyi metalaştırıyor, paralılaştırıyor, şeyleştiriyor ve bu sürecin her ileri aşaması, insanın özünün öğütülmesi, insanın insanlıktan çıkmasıyla sonuçlanıyor. Velhasıl insanlığı girdabına alan kör gidiş, onları aç bırakıp, sefalet ortamına atmadığı zaman insanlıktan çıkarıyor.

Elbette günümüz insanının başı eskide olduğu gibi sadece polis/asker şiddeti, ayrımcılık, dışlanma, politik ve ideolojik linç, vb. ile dertte değil, küresel oligarşilerin varlığını korumak üzere biriktirilen kitle imha silah stoğu ve yıkım araçları, insanlığı ve uygarlığı sayısız kereler yok edecek güce ve kapsama ulaşmış durumda. İşte nükleer silahlar, atom ve nötron bombası, toplu öldürmeler için peydahlanmış ileri teknoloji hârikası virüsler, her biri her an patlamaya hazır nükleer santaller, radyoaktif atıklar... Kapitalizmi yaşatmak için küresel oligarşinin ve küresel plütokrasinin sahip olduğu kitle imha silahları, insanlık ve uygarlık için en büyük tehdit oluşturmaya devam ediyor ve bütün bunlar 'savunma' gerekçesine dayandırılıyor... O kadar ki, yeryüzünün efendileri kapitaliz-

mi yaşatmak için gerekirse insanlığı yok etmeye hazır... Bunu görmek için Irak'a, Afganistan'a Sırbistan'a, vb. bakmak yeterli... Kapitalist 'ilerleme' her ileri aşamada daha büyük 'gelecek korkusu' yaratıyor, serymayenin insana ve doğaya karşı amansız tavrı, giderek insanın insana sorumsuz-merhametsiz tavrına dönüşüyor...

Elbette eleştiri son derecede önemlidir, eleştiri önümüzü aydınlatır, eleştiririnin saçtığı ışık miti [efsaneyi] kovar ama eleştiri bir başına hem amaç değildir, hem de yeterli değildir. Eleştiri "anlamak" için, anlamak da "yapmak" için gereklidir. Boşuna *anlamak aşmaktır* denmemiştir... Dolayısıyla, amacın hâsıl olabilmesi için, eleştiri/anlama/yapma üçlüsünün bütünlüğünün gerçekleşmesi, *realize olması* gerekir. Aksi halde şeylerin seyrini etkilemek mümkün olmazdı. Elbette bunları söylemek entellektüeli ve onun işlevini yüceltmek değildir. Eleştiri soyut düzeyde kaldıkça hiç bir şeydir ve ancak *pratik eleştiriye* dönüştüğünde, ünlü deyişle *kitlelere mâl olup pratik politikaya tercüme edildiğinde* realize olabilir [gerçekleşebilir]...

Gerçek durum böyledir ama egemen söylem başka dili konuşmaya, başka şeyler söylemeye, devam ediyor ve söylenen şudur: *Piyasa ekonomisinin, neoliberalizmin alternatifi yoktur, kapitalizm insanlığın normal halidir, ondan her sapma işlerin daha da sarpa sarmasıyla sonuçlanır, o halde mevcut olana boyun eğmekten, ona uyum sağlamaktan başka seçenek yoktur. Zaten farklı şeyleri deneyenler de başarısız oldular...* 'Başka Alternatif Yok' [There is no alternative- TINA] sloganı, ilk defa neoliberal ideolojinin önde gelen fikir babalarından Friedrich V. Hayek'in imanlı öğrencisi İngiliz başbakanı Margaret Thatcher tarafından 1979 yılında telaffuz edildi. Ve küresel oligarşinin politika araçları olan kurumların [Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), vb], burjuva siyasetçilerinin, medyanın, başta

iktisatçılar olmak üzere akademi taifesinin imân ettikleri bir âmentüye dönüştü... 1980’li yılların sonunda Sovyet sisteminin çöküşüyle, TINA sloganı daha yüksek sesle söylenecekti ve artık ‘tarihin sonu’ ilân edilebilirdi... Margaret Thatcher sadece TINA demedi, “toplum diye bir şey yok” da dedi ki, bu ekonomik liberalizmin nihai, *total* versiyonu demeye geliyordu, yani toplum yok, bireyler var... Eğer toplum diye bir şey yoksa, o zaman toplumsal sınıflar da yoktur, ezen-ezilen, sömüren-sömürülen çelişkisi de yoktur, işçi sınıfı diye bir şey de ve tabii sınıf mücadelesi de yoktur... Oysa alternatif yok demek, politika da yok demektir, zira, politika alternatiflerin varolması demektir. Bu kadar da değil, alternatif yok demek, modernitenin de inkârı anlamına geliyor. Bilindiği veya bilinmesi gerektiği gibi, modernite insan iradesine, onun dönüştürücü potansiyeline, insan özgürlüğüne gönderme yapar ve insanlar [bir topluluk, ulus, sınıf ve bireyler olarak] tarihlerini yapar, yapmalıdır demeye gelir. İnsanların yaşamlarını şu veya bu tarzda örgütlemelerine, nasıl bir toplumda ve dünyada yaşamak istediklerine karar vermelerine ve öyle yapmalarına bir engel olabilir mi?

Bugün ortaya çıkan *sürdürülemezlik tablosunun* gerisinde kâra dayalı kapitalizm ve onun neoliberal versiyonu var. Onun da arkasında *yeryüzünün efendileri, küresel oligarşi ve küresel plütokrasi* var. Beşeri ve doğal zenginliği yağmalayan, yağmaladıkça insanlığın geleceğini karartan söz konusu oligarşinin ve plütokrasinin adamlarının [kadınlar çok değil] bu gidişten her seferinde zararlı çıkan devasa çoğunluğu oluşturan insanlardan, *yeryüzünün lânetlilerinden*, kadınlardan, erkeklerden ne farkları var? Haksız ve skandal zengikliklerinin, yıkıcılıklarının ve küstahlıklarının kaynağında ne var? Güçleri ve yıkıcılıkları nereden kaynaklanıyor? Zorla, şiddetle, haydutlukla üretim ve yaşam araçlarını gasp etmelerinden, gasp ettiklerini ‘yasal’ koruma altına almalarından, *herkesin olma-*

sı gerekenin mülkiyetine sahip olmalarından ve çoğunluğun da bu kepezeliğe 'razı edilmesinden', yeterli derecede itiraz edilmemesinden, edilememesinden, kabullenilmesinden, bu durumun şeylerin 'normal hali' sayılmasından değil mi? Bu haklı, mantıklı, mâkûl, âdil ve kabul edilebilir bir durum mudur? Bundan beş yüz yıl kadar önce, Etienne de la Boétie, '**Gönüllü kulluk üzerine söylev**' başlığını taşıyan risâlesinde şöyle demişti: *"Size bu şekilde hükmedenin de sadece iki gözü, sadece iki eli ve sadece bir tek vücudu var. Onu kentlerimizin sayısız sıradan insanlarından farklı yapan şey, sizin ona kendinizi böyle ezme kolaylığı sağlamanızdır. Eğer siz vermediyseniz onca gözü nereden aldı? Eğer siz vermediyseniz size vuran onca ele nasıl sahip oldu? [...]."*²

Alternatifsiz denilen kapitalizmin ve onun şimdiki neoliberal versiyonunun kaç yıllık geçmişi var? Alternatifler her zaman vardır ama neoliberal küreselleşme geçerli olmaya devam ederse, süreç vakitlice durdurulup, aracın rotası değiştirilmezse, işte o zaman insanlığın bir geleceği olmayabilir... Zira neoliberal küreselleşme insanlığı ve uygarlığı yok edecek araçları ve potansiyeli büyötmeye devam ediyor. İnsanı insanlıktan çıkaran, doğal yaşamı hızla yok eden bu şeytânî süreç neden alternatifsiz olsun? TINA diye bir şeyden söz etmek, insan onurunu, insan aklını, insanın yaratıcı-dönüştürücü gücünü ve potansiyelini, insan vicdanını ve insan haysiyetini, kavramın jenerik anlamında politikayı yok saymak, inkâr etmektir.

Demek ki, eleştirinin ötesine geçmek veya *eleştiri*yi gerçekleştirmek, *realize etmek* başka türlü ifade edersek, alternatif formüle edip, çıkış yolunu aralamak gerekiyor. Varolanı eleştirmek, anlamaya çalışmak, her zaman ileriye dönük çikarsamalar yapmaktan, yeni şeyler önermekten daha kolaydır

2 Etienne de la Boétie [1530- 1563], *Discours su la servitude volontaire* [1549].

ve bu anlaşılır bir şeydir. Entellektüel yabancılaşıma, eleştiri aşamasında kalmaktan, onun ötesine geçememekten kaynaklanıyor. Tahlil ederim, teşhis ederim, eleştiririm, durumu netleştiririm, gerisi siyasetçileri, uygulayıcıları ilgilendirir yaklaşımı, bir tür işbölümüne razı olmaktır. Bir kere böyle bir ‘işbölümüne’ razı olundu mu, entellektüel *pratik entellektüel* olmaktan çıkar. Benzer ‘işbölümü’ ve kopukluk başka alanlar için de geçerli, işte, işçi örgütleri [sendikalar] ekonomik mücadele yapar, sol parti siyaset yapar şeklindeki saçma ayrımında olduğu gibi... Eğer işçilerin örgütü siyaseti kendi dışındaki bir örgüte ihâle ederse, bu oyunu daha baştan kaybetmek demeye gelmez mi? Siyaset yapma yeteneği vazgeçilebilir, devredilebilir bir şey midir? İnsanları geleceğe dönük çıkarsamalar yapma, muhtemel çıkış yolları arama ve önerme konusunda caydırıcı bir şey de, hayalperest olmakla, ütöpik olmakla suçlanma korkusudur. Böyle bir anlayış da, ütopyayla ilgili yanlış bir anlayışa dayanıyor. Aslında hayâl etmek düşündürmektir ve bu ikisi arasında Çin duvarı yoktur. Eğer hayâl eden, ileriye dönük tasavvuru ve projesi olan tek bir kişiye veya az sayıda insansa, söz konusu olan ‘hayâl dünyasıyla’ ilgilendirilebilir, lâkin hayâl edenlerin sayısı belirli bir eşiği geçerse, o artık hayal olmaktan çıkıp, bir *gerçekliğe* dönüşmüştür. Nicelik belirli bir büyüklüğe ulaşp, belirli bir sınır aşıldığında niteliğe dönüşür... Hayal etmenin bilmeye ve yapmaya önceliği vardır ve esasen uygarlık, hayal edebilen, düşünebilen, ileriye, geleceğe bakabilen insanların eseridir. Albert Einstein, “*Muhayyile bilgiden daha önemlidir*” [imagination is more important than knowledge] derken, her halde tam da bunu kastediyordu.

Bir başka caydırıcı şey de, hâkim kültür ve eğitim sistemi tarafından biçimlendirilmiş ortalama insan “bilinci”, geçerli düşünce çerçevesinin dışına çıkan, ondan sapan düşünce ve tasavvuru yasaklıyor. İnsanlar ‘belirlenmiş’ sınırlar dışına çıkan farklı, aykırı, orjinal her düşünce ve tasavvuru susturmayı

marifet sayıyor. Schopenhauer haklı olarak: *“her hakikât üç aşamadan geçer: Birinci aşamada glnleştirilip alay konusu yapılır; ikinci aşamada şiddetle karşı kılır; ve nihayet üçüncü aşamada da doğal/olağan sıradan bir şey sayılır...”* demişti. Hayal etmek ileriye bakmaktır ve bir toplumun yaratıcı potansiyelinin büyüklüğü hayal edebilen üyelerinin sayısının çokluğuyla doğru orantılıdır... Mitten [efsaneden] farklı olarak, topya bugünün kaynaklarından, mevcut durumdan, verili olandan hareketle, ileriye doğru bir *zihinsel-entellektüel gerilimi* ifade eder ve hiçbir zaman toplumun ve insanların reel ve potansiyel sorunlarından kopuk değildir. *topist [topyası olan], geerleşebilir hayali, tasavvuru olandır ve bu günün ütopyası yarının geerliğidir* demekte bir sakınca yoktur.

1. Kapitalizmden ıkmak...

Geçerli eğilimler ve süreçler insanlığı ve uygarlığı hızla ‘geri dönüşü olmayan’ bir eşiğe doğru sürüklüyor ve bu durum, oligarşik kapitalist yağma ve talandan kaynaklanıyor. Dolayısıyla geçerli kapitalist üretim ve tüketim sürecinden çıkmadan insanlığın ve uygarlığın geleceği kararmaya devam edecektir. Bir tarafta açlığa, çaresizliğe, hastalıklara, aşağılanmışlığa, doğal evre tahribatına, vb. diğer tarafta küresel oligarşinin aşırı tüketimi eşlik ediyor ve insânî, toplumsal, ekolojik sorunlar ve kötülükler de işte bu eşitsizlikten kaynaklanıyor. O halde her bir ülkede ve dünya lğinde, özellikle de emperyalist merkezlerle şimdilerde *Güney* denilen evre arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması, gezegen üzerindeki yaşamı güvence altına almanın vazgeçilmez koşulu haline gelmiş bulunuyor. Bu durumdan çıkmak için, birincisi, geçerli zenginlik, refah, ve ‘mutluluk’ anlayışının değişmesi gerekiyor; ikincisi, üretim ve tüketim modelinin değişmesi gerekiyor; üçüncüsü de son derecede eşitsiz olan servet ve gelir eşitsizliğiyle mll emperyalist ülkelerde, tüketimin kayda değer ölçüde kısılması ge-

rekiyor ki, oralardaki tüketim azalması, dünyanın geri kalan bölgelerinde tüketim artışına imkân versin; ve nihayet dördüncüsü de, yeryüzünün lânetlilerinin emperyalist merkezleri körü körüne taklit etme aymazlığından kurtulmaları, Türkiye için söylersek, ‘muasır medeniyeti yakalama’ sevdasına elveda demek gerekiyor. Zira, özendiklerinde özenilmeye değer pek bir şey yok... Kapitalizmin temel eğilimleri insânî, toplumsal ve ekolojik olumsuzlukları ve kötülükleri büyütmeden yol alamaz, ama yaklaşık son otuz yılda durum artık çığırından çıkmış görünüyor... Metalaşma, paralılaşma, şeyleşme, ortak kullanım alanlarının, kamu hizmetlerinin tasfiyesi, kolektif yaşam biçimlerinin lânetlenip etkisizleştirilmesi, bireysel egoizmin bir marifet sayılıp-yüceltilmesi, canlı olanın ölü nesnelere dönüştürülmesi skandal düzeylere çıkmış servet ve gelir adaletsizliği, finansın maddî üretimden kopması, artan toplumsal şiddet, gelecek kaygısı, derinleşen ekolojik yıkım, bozulan doğal çevre, vb. artık kapitalizmin tarihinde görülmemiş boyutlara ulaşmış bulunuyor. Başka türlü ifade edersek, neoliberal kapitalizmin yıkıcılığının devasa boyutlara ulaştığı bir dünyada alternatifi yok [there is no alternative TINA] denen, bu çağın fuhaf bir ironisi olabilir... Bu tablo, eleştirinin ötesine geçmeyi veya aynı anlama gelmek üzere, *eleştiriye gerçekleştirmeyi* gerektiren bir zamanda olduğumuz anlamına geliyor.

Şimdilerde [geçmişte de olduğu gibi] ister insânî ve toplumsal, isterse de ekolojik mâhiyetteki sorunların, ‘teknolojik gelişme’ sayesinde eninde sonunda ama mutlaka çözülebileceğine dair bir ‘anlayış’ pompalanıyor. İnsanları bu yalana inandırmak için yoğun bir ideolojik şartlandırma kampanyası yürütülüyor ve bu süreçte ‘bilim camiası’, ‘medyatik aydınlar’ ve tabii medya başat rol oynuyor. Geçerken şu kadarını söyleyebiliriz ki, bilim denilenin hâlâ bilimle bir ilgisinin kalıpkalmadığı üzerine kafa yorma zamanı artık gelmiş olmalıdır. Etiğe ve vicdana bu ölçüde yabancılaşmış bir ‘zihinsel faaliyet’

hâlâ bilim sayılmaya devam edecek midir?

İlerleme ideolojisinden ve teknoloji fetişizminden çıkmak!

Toplumda teknolojiyi mutlak planda olumlayan genel geçer bir anlayış söz konusu. Bu durum onun sorgulanmasını önüyor. Zira, teknolojik gelişme, 'etkinlik', değişim [ve değişimin her zaman pozitif bir şey sayılması], iyileşme, ilerleme olarak görülüyor. Elbette kimse teknik gelişmeye karşı çıkamaz, böyle bir şey abestir³ ama teknolojinin de her şey gibi eleştiriden muaf olmaması gerekir. Tam tersine kapitalist mantık dahilinde üretilen 'yüksek teknoloji', ortaya çıkardığı sonuçlar göz önüne alındığında eleştiriye çoktan hak ediyor. Burada kısaca da olsa, 'teknoloji düşmanlığı' ve 'gericilikle' suçlanmayı göze alarak, teknolojiyi sorgulamaya girişebiliriz. Ve bir dizi soru sorarak başlayabiliriz: 1. Her teknik ilerleme mutlaka olumlu bir şey midir? 2. Her teknik ilerleme her zaman ve her koşulda mutlaka insanların yararına mıdır? 3. Teknik ilerleme sosyal gelişmenin, sosyal ilerlemenin ve sosyal refahın vazgeçilmezi midir?

Şimdilerde 'ortalama insanın', teknik ilerleme sayesinde insanlığın yüzyüze geldiği sorunların çözüleceğine inancı tam. Mesela yıkım tablosunun failleri teknolojik ilerlemenin bir 'yeşil büyümeye' imkân vereceğine sıradan insanları ikna etme gayreti içindeler... Bu saçmalığa insanları ikna için ortaya atılan gerekçeler de tuhaf... Eğer dünyada açlık varsa, bunun üstesinden gelmenin yolu, biyo-teknoloji alanındaki buluşlarla, işte GDO [Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar] sayesinde hububat ve gıda maddeleri üretimini artırmaktır... Oysa, bu dünyada neden açlık var sorusu sorulmuş olsaydı, GDO saçmalığı gündeme gelir miydi? Zira, insanları aç bırakan 'teknik plandaki yetersizlik' değil, gıda üretiminin de kâr

3 Bu konuda bkz: Jacques Ellul, *Le Bluff Technologique*, Hachette, 1988.

etmenin aracına dönüştürülmesi, toprakların, üzerinde yaşayan insanların ihtiyacını karşılamak, onları yaşatmak amacıyla değil, kapitalistler kâr etsin diye kullanılması ve toprağın ve üretim araçlarının özel mülkiyet konusu olması, zor, şiddet, haydutluk ve ‘yasal’ yollarla gasp edilmesidir. Bununla ilgili ikinci bir şey de, GDO teknolojisinin gerçekten insanları doyurmak gibi halisâne kaygılar ve gerekçelerle üretilip-üretilmediğidir. Kapitalist barbarlık düzeni her geçen gün insanların psikolojik kökenli sorunlarını büyütüyorken, teknolojik gelişme anti-depresanlar, daha çok ‘sinir ilacı’ üreterek bu sorunu çözebilir mi? Psikolojik/psikiyatrik vakalar neden çığ gibi büyüyor sorusunu atlayarak, sorunun çözümünü teknolojik gelişmeden beklemek abes değil mi? Kapitalist cangıl da yaşayan bir insan, teknolojinin ‘az gelişmişliği’ yüzünden mi bu sefil durumlara düşüyor? Eğer, insanların ruh sağlığı neden hızlı bir tempoyla bozuluyor sorusu sorulabilseydi, sorunun kaynağına da inilebilir, kapitalizmi tartışmaya cüret edilebilirdi. Benzer akıl yürütmeyi başka alanlarda da sürdürmek mümkündür. Mesela hırsızlık vakaları mı artıyor? Telaşa gerek yok ‘ileri teknolojinin’ sunduğu ürünler sayesinde bireysel güvenlik sorununu çözmek işten bile değildir... Önceleri evlerin kapılarında kilit bile yok iken, şimdilerde güvenlik için bunca araç neden gerekli hâle geldi? “Güvenlik endüstrisinin” bu kadar hızlı gelişmesi ne anlama geliyor... Bu bir ‘ilerleme unsuru mudur?’ Televizyondaki bazı görüntüler çocuğunun psikolojisini bozuyorsa, dert etmeyin, aracınıza yüksek teknoloji ürünü küçük bir ‘çip’ eklemek yeterlidir... Velhasıl, teknoloji hayranlığı ve fetişizmi, asıl sorunların sorulmasını engelleyip, teknolojinin neden olduğu olumsuzlukların ve kötülüklerin tartışılmasını yasaklıyor. Kapitalizmin kâr mantığının hizmetindeki teknoloji, kâr ederken insânî/toplumsal, ekolojik sorunlar ve kötülükler ortaya çıkarıyor, ilerleyen aşamada da, bu kötülüklere çözüm bulmaya yönelerek daha çok

kâr ediyor ve bu kepezelik ilerleme, modernleşme, kalkınma olarak sunulabiliyor!

“Teknik ilerlemeciliğin” sadece teknikten ibaret bir şey değil, aynı zamanda bir ideoloji olduğu ekseri gözden kaçıyor. Bu bütünlük içinde de asıl sorun, *neden* sorusunun savsaklanıp, *nasıl* sorusuyla yetinmekten kaynaklanıyor. Eğer sorgulamaya *neden* sorusuyla başlansaydı, şeyler bambaşka görünürdü... Herhangi bir şey, bir ‘alet’ icat edilip, kullanıma sokulduğunda, o şey veya âlet iki türlü değerlendirmeye tâbi tutulabilir: a. O şeyin veya âletin dar anlamdaki kullanımının ‘etkinliği’, ‘yararlılığı’ dikkate alınır, onun ötesine geçilmez; b. Söz konusu şeyin veya aracın kullanımından kaynaklanan durum ve sonuçlar daha geniş bir çerçevede değerlendirilir. Soru şöyle formüle edilebilir: teknoloji ürünü olan şey [araç] insan, toplum ve doğal çevre üzerinde ne tür sonuçlar ortaya çıkarıyor? İnsanları büyüleyen ‘yüksek teknoloji hârikaları’ doğrudan sağladıkları ‘kolaylığın’ ötesinde başka nelere neden oluyor, ne gibi sonuçlar, nasıl bir ‘manzara’ ortaya çıkarıyor? Mesela ‘güvenlik gerekçesiyle’ evlerin, dükkanların, işyerlerinin, sokakların, kamu binalarının en yüksek teknoloji ürünü ‘güvenlik sistemleriyle’ donatılıp-gözetlenmesi, her yere mobese kamerası yerleştirilmesi bir ‘ilerleme’, ‘refah’ ve ‘kalkınma’ unsuru sayılacak mıdır? Aslında yüksek teknoloji [high-tech] hayranlığı biraz da teknoloji hakkındaki bilgi eksikliğinden kaynaklanıyor. Gündelik yaşamda kullanılan onca araç hakkında ne kadar bilgi sahibiyiz? Her teknik ilerleme, mutlaka sosyal ilerleme ve ‘iyileşme’ anlamına gelir mi? Uygulamaya konulan, kullanıma sunulan yeni bir teknolojinin, bireysel, toplumsal, ekolojik, vb. ne gibi sorunlar ve sonuçlar ortaya çıkardığına dair bir fikrimiz var mı?

Üzerinde önemle durulması gereken bir şey de, ileri teknolojilerin kapitalizm koşullarında üretildiğinin sorun

edilmemesidir. ‘İleri teknolojiler’ hangi sınıfların çıkarını gerçekleştirmek amacıyla üretiliyor? Hangi alanda araştırma yapılmasına kimler neye göre karar veriyor? Hangi alanda teknoloji üretimi teşvik ediliyor? Neden şu alanda değil de bu alandaki araştırma projelerine öncelik veriliyor? Eğer, ne tür teknik araçlara ihtiyacımız var sorusundan önce, *nasıl bir toplumda ve doğal çevrede yaşamak istiyoruz* sorusu sorulabilseydi, teknolojik hârikalara bakışımız da farklı olurdu... Şimdilerde yürütülen bilimsel/teknolojik araştırmaların arkasında sermaye ve devletler var. Teknolojik performans, kârı artırmanın, devletlerin militer ve baskıcı gücünü büyütmenin hizmetinde... Bu ikisinin hizmetindeki bir bilimsel ve teknolojik ‘ilerlemenin’ kıymet-i harbiyesi nedir? Bu tür bir gelişme arzulanır bir şey sayılacak mıdır? Vaktiyle nükleer enerji bir teknoloji harikası olarak sunulmadı mı? Eğer nükleer enerjinin ortaya çıkardığı riskler [radyoaktif kirlenme, nükleer atıklar, kaza riski, vb.] dikkate alınmış olsaydı, nükleer enerji alanındaki ‘ilerleme’ bir teknoloji hârikası olarak sunulabilir miydi? Nükleer atıkların gezegendeki yaşamı uzun vadede nasıl etkileyebileceği neden merak ve kaygı konusu yapılmadı? Şimdilerde GDO ve nanoteknolojinin ne tür potansiyel riskler taşıdığı yeteri kadar tartışma konusu yapılıyor mu? Demek ki, söz konusu olan sadece ‘teknik alanı’ angaje eden bir şey değil, aynı zamanda ideolojiler dünyasını da angaje ediyor... Geçerli ideoloji, ister insânî ve toplumsal, isterse de ekolojik mahiyette olsunlar, teknolojik ilerleme sayesinde tüm sorunların üstesinden gelineceği inancını yaygın bilinç haline getirmeye devam ediyor.

Geride kalan sayfalarda başka bir bütünlük içinde kısaca değindiğimiz otomobilden [araba] harekete, ‘ileri teknoloji’ sorununu biraz daha netleştirmeyi deneyelim. Aslında arabanın sahibine sağladığı avantajlar çoktur: İsteddiği yere istediğin zamanda gitmek, istediği yerde durmak, trenin, otobüsün,

metronun, gitmediği yerlere gidebilmek, insanın taşıyamayacağı ağırlıktaki yükleri zahmetsiz taşımak, bir şeye hükmetme duygusu [kapitalist toplumun ezilmiş insanının, nihayet bir şeye, bir araca hükmederek, onu istediği istikamete yönlendirerek, ezilmişlik duygusundan kurtulduğu yanılması...], güzel bir arabaya sahip olma duygusu [aslında madalyonun öteki yüzüne bakıldığında, arabanın güzelliği diye bir şey kalır mı bilinmez...]. Şüphesiz bütün bunlar araba sahibi için tartışmasız avantajlar ama bir de madalyonun öteki yüzü var: Birincisi, eğer bir araba sahibi, işine aracıyla gidip gelirse, gelirinin yaklaşık %30'unu harcadığı hesaplanmış. Başka türlü ifade edersek, on saatlik çalışmasının üç saatinin karşılığı arabayı yürütmek için... Burada bir rasyonellik var mıdır? Bu çelişik ve saçma bir durum değil mi? ; İkincisi, kazalar, ölüm, yaralanma/sakatlanma, çevre kirlenmesi, gürültü, görüntü kirliliği, stres, trafik sıkışıklığı kaosu, yenilenemez bir kaynak olan petrol rezervlerinin tükenmesi, vb. Türkiye'de 2000-2009 yıllarını kapsayan on yıllık dönemde 45 bin 188 kişi trafik kazalarında hayatını kaybetti. [Aslında bu sayı gerçek durumu yansıtmıyor, zira, istatistikler kaza anındaki ölümleri dikkate alıyor, ağır yaralanıp daha sonra hayatını kaybedenler bu sayıya dahil edilmiyor. Eğer kaza sonrası yaralı takibi yapılsaydı, bu sayının 90 bin sınırını aşabileceği tahmin ediliyor...] Aynı dönemde 1,5 milyondan fazla insan da yaralandı. Yaralıların %5'inin kalıcı, %15'inin de geçici sakat kaldığını da dikkate almak gerekiyor. Geride kalan 10 yılda trafik kazalarında bu kadar insanın ölmesi ve yaralanması, sakat kalması neden sorun edilmiyor? Dünya Sağlık Örgütü'nün [WHO] 2004 verileri, dünyada trafik kazalarında yılda 1,2 milyon insanın öldüğünü, 20 ila 50 milyon kişinin de yaralandığını ortaya koyuyordu...

Ortalama büyüklükte bir araba üretebilmek için yaklaşık 300 bin litre su ve arabanın ağırlığının 20 katı hammadde kullanmak gerekiyor. Dolayısıyla araba daha üretilme aş-

masında m¼thiř bir atık [israf] ortaya çıkartıyor. Araba kullanılmaya başlandığı andan itibaren de g¼r¼lt¼, k¼t¼ koku ve g¼r¼nt¼ kirliliğı ortaya çıkartıyor, geniş mekanları kapsıyor ve alternatif kullanımı engelliyor, atmosferin ısınmasına ve iklim değışikliğıne neden oluyor, her yıl y¼z milyonlarca eski lastik doğıaya bırakılıyor. Stratejik bir enerji kaynağı olan petrole el koyma yarışı, savaşların ve ¼r¼menin başlıca nedenlerinden biri... Petrol bir kaç b¼y¼k şirkete akıl almaz kârlar sağılamaya devam ettiğı s¼rece, otomobil ¼retiminin artması ve alternatif enerjilerin ve ulaşım araçlarının geliştirilmesinin ¼n¼n¼n kesilmesi şaşırtıcı değıldir. Bir arabaya sahip olmak aslında arabadan başka şeyler de demek: Bir kere araba, insanlar arasındaki ilişkiyi değıştiriyor, yeni bir stat¼ ve ilişki biçimi ortaya çıkartıyor, insanı toplumsal sorunlara yabancılaştırıyor, her seferinde daha b¼y¼k alt-yapı ihtiyaı ortaya çıkartıyor, yeni yollar, oto-yollar, daha b¼y¼k k¼pr¼ler, garajlar, park alanları, benzin istasyonları, yaralılar için daha çok hastane... Velhasıl ¼retilme anından başlayarak, hurdaya çıkıncaya kadar sayısız olumsuzluklara kaynaklık ediyor, bir dizi sosyal, insânî, ekolojik olumsuzluk ortaya çıkartıyor. Bunca olumsuzluk s¼z konusuyken arabanın hâlâ ‘herkes için vazgeçilmez’ sayılması abes değıl mi? Ortalama bir araba beş kişiyi taşıyacak şekilde dizayn ediliyor ama ekseri bir kişi taşıyor... Sadece bu kadarı bile ¼zerinde d¼ř¼nmeyi gerektirmiyor mu? Daha ¼nce ifade ettiğimiz gibi, araba kentleri de ¼ld¼r¼yor. Yollar, sokaklar, caddeler arabalar tarafından işgal edilmiş durumda, merkezin den oto-yolların getiğı bir kent olur mu? “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı” [UNDP] 2004 verileri, elektrik ve elektronik ekipman atıklarının 4 milyon tonu aştığını ortaya koyuyordu. Bunlar, içerdikleri ağır metallerden ¼t¼r¼ doğıal evre için b¼y¼k bir risk oluşturuyor. ¼te yandan hafifliğıyle ¼ğ¼n¼len bir diz¼st¼ bilgisayar ve ekran ¼retmek için 240 kilo fosil yakıt, 22 kilo kimyasal madde ve 1,5 ton su gerektiğı aynı kaynakta belirtiliyor... Bir başına bu ¼rnek bile, “bu

değirmenin suyu nereden geliyor?” sorusunu akla getirmiyor mu?⁴

Bütün bunlar biliniyorken, araba [otomobil] hâlâ bir *sosyal ilerleme unsuru* sayılacak mıdır? Arabanın direksiyonuna geçen aslında kanserojen bir aleti sürmekte olduğunu neden düşünmez? Onu şeylerin olumsuz veçhesi ilgilendirmedeğİ, yaptığının sayısız olumsuzluklarına yabancılaştığİ sürece, petrol şirketleri, petrol boru hattı inşaatçıları, araba üreticileri, karayolu, oto-yol ve köprü inşaatçıları ve çevresi, milyonlarca, milyarlarca doları insanları araba kullanmaya özendiren reklamlar için harcamaktan kaçınmayacaklardır... Bütün bunlar birer yıkım unsuru ama bu arada GSYH da hızla artıyor ve bu kepezelik insanlara bir başarı öyküsü olarak sunuluyor... *Muasıf medeniyeti yakalama artık an meselesi değıl mi?*

Dr. Tolga Ersoy, bize gönderdiğİ: “Başı ağrıyan MR’a giriyor” başlığını taşıyan kısa notta, söz konusu çelişkiyi tıp sektöründen hareketle şöyle ifade ediyor:

Teknoloji fetişizmini tıp alanından örneklemek istesek bu şekilde kurgulanmış “medyatik” başlığı kullanmamamız için hiçbir neden yok. Geliştirilen pahalı tanı ve tedavi teknolojilerinin zararları hakkında kanıtlanmış bilgilerimiz olsa da, gerekliliğini kimse sorgulamıyor; piyasa sorgulanmasını engelliyor. Deneyimlerin bilgisine başvurularak anamnez ve fizik muayene deşteğı ile konulabilecek birçok tanı için piyasanın gereklerini yerine getirmek için Magnetik Rezonans [MR], tomografi ve benzeri yüksek maliyetli ve çevre-doğa zararlı tanı yöntemlerine başvurmaktan çekinilmiyor.

Sadece Ankara’da tüm İngiltere’de olduğundan fazla MR cihazının bulunması, aynı zamanda logaritmik olarak

4 Bkz: Geneviève Azam, **Le Temps du Monde Fini. Vers Après-Capitalisme**, Les Liens Qui Libèrent [LLL], 2010, pp. 93-94.

da fazla kullanılması, piyasanın teknoloji üreten ülkelerle tüketen ülkeler arasında nasıl bir paylaşıma yöneldiğini de örnekliyor. MR ya da tomografi vb. özelinden yola çıkarak tıp teknolojisi ile ilgili birkaç soruyu/sorunu dile getirelim:

1) Tek bir tanı çekimi için salınan radyasyonun “eski” tanı yöntemlerinde kullanılandan neredeyse bin kat fazla olması ve bunun hasta ve çevre üzerine etkisi göz ardı ediliyor; “bilinmeyen” zararlı etkiler hakkında ise yeterli gözlemden itinayla kaçınılıyor: kuşkusuz bilimsel ilerleme adına!;

2) Maliyeti düşürmek ve kullanımı kolaylaştırmak ya da teknolojinin piyasa uyumunu sağlamak için radyoaktif cihazların kullanımı için gerekli asgari korunma kurallarına neredeyse hiç uyulmuyor, kalın duvarla çevrelenmiş korunaklı oda özel yetiştirilmiş ve mesleki riski gözetilen personel gibi belirli şartlar altında kullanılması gereken “ileri teknoloji ürünü” cihazlar özelleştirilmiş ya da desteklenmeyen alanlarda korunaksız bir şekilde neredeyse ortalıkta...;

3) Bizatihi kapitalizmin birer sonucu olan hastalıkların tanısı için kullanılan MR, tomografi ve benzeri cihazların kendileri de benzer hastalıkların nedeni olabiliyor; bu konuda üreticilerin ve aracı kullanıcıların suskunluğu özgün bir etik zafiyeti örnekliyor;

4) Bu ve benzeri yöntemler kullanılmaksızın koyulabilecek tanımlar için teknolojinin sorumsuz kullanımı piyasanın işleyişine kuşkusuz katkıda bulunur ancak bizzat tıbbın ve onun yöntemlerinin de hastalık nedeni olması sonucunu doğuruyor...;

5) Silah sanayinin başat ana dallarından biri olan gene-

tik teknolojisindeki “ilerlemenin” insan sağlığı ve insanlık üzerindeki zararlı etkileri artık rahatlıkla görülebiliyor ve bu “türden” bir ilerlemenin neoliberalizmin kapısını araladığı özgün bir faşizmin ideolojik arka planının oluşmasına aracılık etmesi de doğrudan değilse bile dolaylı olarak “sağlığımızı” ilgilendiriyor;

Ve 6) Emanuel de Kadt'ın bundan 35 yıl önce dediği gibi: **“tıbbi hizmetin standartlarını korumaya odaklanmış mesleki ideolojiler, azınlığın karmaşık ve pahalı sağlık koşullarına konsantre olabilmek için, çoğunluğun basit gereksinimlerini ihmal eden bir sağlık sistemi içinde kalmaya diretir”**ken;

7) Piyasa tarafından dışlanmış ve hiçbir ileri teknoloji gereksinmeden uygulanabilecek basit koruyucu hekimlik müdahaleleriyle milyarlarca kişinin sağlığı güvence altına alınabilecekken – rneğin sağlıklı su temini- tanı ve tedavisi “eski” yöntemlerle olanaklı bulaşıcı hastalıklardan milyarlarca insan risk altındayken ve son çeyrek yüzyıl itibariyle birçok hastalığın görülme sıklığı yıldıan yıla ciddi bir şekilde artıyorken, tıbbın teknoloji etrafında piyasa eksenli örgütlenmesi çağımızın yeni trajedilerinden birisini oluşturuyor”.

Teknik, insanlarda bir güç/iktidar yanılsaması yaratıyor ama aslında teknik ilerlemeyle doğru orantılı olarak, insan güçsüzleşiyor. Her geçen gün yeni teknolojik hârikalar ortaya çıkarken, bunu söylemek çelişik görünse de, insanların üretilen tekniklere hızla yabancılaştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir kişi, kullandığı araba arızalandığında müdahale edemez, tamirci çağırmak zorunda kalırken, başka ‘yüksek teknoloji’ alanlarında insanın müdahale etme gücü ne kadardır? Elbette başka itirazlar da yapılabilir: Bir kere ileri teknoloji ekseri insanlığın ayrıcalıklı azınlığının hizmetinde, dolayısıyla evrensel

bir kullanım söz.konusu değil. Bazıları herkesin kullanımına sunulabilir değil: mesela herkesin bir otomobile sahibolması bir kâbus olurdu... 3-4 milyar otomobilin tükettiği yakıt ve çıkardığı karbon gazı nasıl bir tablo ortaya çıkarırdı? Küresel ayrıcalıklıların kullandığı malların üretimi, Üçüncü Dünya'nın doğal ve beşeri kaynaklarının aşırı sömürüsü sayesinde mümkün oluyor. Batı'da ucuza satılan konfeksiyon ürünleri, elektronik aletler, bilgisayarlar, cep telefonları, otomobiller, vb. 'ucuz işçi cennetlerinde' gayri insânî koşullarda, aşırı emek sömürüsü ve doğal kaynak tahribatı pahasına üretiliyor. İnsanlar teknolojiye her geçen gün daha bağımlı hâle geliyor. İleri teknolojilerin tasarlanması ve geliştirilmesinin gerisinde oligarşik çıkarlar var. Emperyalist Batı tarafından üretilen yüksek teknolojiler, sınırlı ve yenilenemez doğal kaynağa dayanıyor: fosil enerji, ekilebilir toprak, temiz su, temiz hava, maden cevherleri, vb. Her üretim artışı sadece söz konusu yenilenemez doğal zenginliği yok etmekle kalmıyor, sayısız kirlenmelere de neden oluyor: Toprağın ve suyun kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin yok olması, sera etkisi, vb. Geride kalan yüzyılın başından beri atmosfere karışan karbon gazları %30 oranında artmış durumda ve bu insan faaliyetlerinin bir sonucu... Gelecek 40 yılda atmosferin bir kaç derece daha ısınacağı tahmin ediliyor. Yaklaşık son otuz yılda denizlerde ve karalarda yaşayan canlı türleri %30 oranında azalmış durumda ve her yıl onbinlerce canlı türü yok oluyor. Aşırı avlanma denizlerdeki canlı popölasyonunu hızla yok ediyor. Her yıl 500 milyon ton tehlikeli atık toprağa ve denize atılıyor, sulara toprağa karışıyor... Okyanuslara isteyerek veya kaza sonucu her yıl yaklaşık 25 milyon varil petrol atılıyor. Petrol rezervlerinin önümüzdeki 30-40 yılda tükeneyeğine dair tahminler yapılıyor [günde 85 milyon 220 bin varil petrol tüketildiğini hatırlamak gerekir...] Daha önce değindiğimiz gibi, "ekolojik kapsama alanı" çoktan aşılmış durumda.

Elbette yeni doğal kaynakların keşfedilmesi, daha çok enerji tasarrufu sağlayan teknolojiler, yenilebilir enerjilerin daha çok kullanılması veya kirliliği azaltıcı teknik buluşlar kısmi bir iyileşme sağlayabilir ama bu kadarı sorunların çözümü için yeterli değildir. Bazı alanlarda sağlanan enerji tasarrufu, üretimdeki artışla etkisizleşebilir. Benzin sarfiyatını %40 azaltan bir otomobil motoru üretildiği durumda, toplam otomobil üretimi ve kullanımı %50 oranında artsa ki, eğilim o yöndedir, teknolojik yeniliğin global etkisi umulanın altında kalacaktır. Kaldı ki, bizzat her yeni teknik, yeni sorunlarla birlikte geliyor ve yeni sorunların üstesinden gelebilmek için yeni teknikler zorunlu hale geliyor ve tam bir kısır döngü tablosu ortaya çıkıyor. Daha önce verdiğimiz örneği hatırlarsak, kimyasal gübre, ürün artışı sağlıyor ama toprağı ve su kaynaklarını kirletme pahasına... O zaman suyun temizlenmesi gerekecek ve su temizlenirken bir sürü atık ortaya çıkacak, vb. Bir başka sorun da yeni teknolojilerin kullanımının genelleşmesinin bir zaman gerektirmesidir. Farzedelim ki daha az çevre kirlenmesi yaratan bir 'temiz otomobil' üretildi, yeni arabanın sirkülasyondakilerin yerini alması için belki çeyrek yüzyıl gerekebilir... Bu arada arıtma sağlayan teknolojilerin önemini de abartmamak gerekir, zira *bir şeyler temizlenirken başka şeylerin kirletilmesi kaçınılmazdır*... Aksi halde her şey sanıldığından daha kolay olurdu... Bir su arıtma istasyonunu alalım: kirli su temizlenirken tehlikeli ağır metallerle yüklü bir çamur yığını ortaya çıkacaktır ve çamur bir yere atılacaktır ve bütün bu süreç boyunca toprak ve su bir şekilde kirlenmeye devam edecektir. Bu durumda gerçek bir 'temizleme [arıtma] operasyonundan' söz edilebilecek midir? Tabii temizleme operasyonunda bir dizi kimyasal madde ve enerji kullanıldığını da unutmamak gerekir. Bazı durumlarda teknik ilerlemenin geri dönüşü olmayan yıkıcı sonuçlar yaratması kaçınılmazdır: Çernobil faciası, yüzlerce-binlerce yıl zararlı olma po-

tansiyeline sahip pestisitler, herbisitler, kimyasal atıklar gibi... Bazı teknik ilerlemeler sayesinde sağlanan ekolojik etkinliğin tüketimi artırarak genel durumda etkili olmama ihtimali de dikkate alınmalıdır. %50 benzin tasarrufu sağlayan bir araba kullanan kişi, tasarruf ettiği parayla uçağa binip uzak bir ülkeye seyahate gittiğinde, yapılan benzin tasarrufunun bir önemi kalır mı? *Demek ki, sorun teknik alanda ve teknik planda çözülebilir mahiyette değil. Sorunun çözümü politik tercihten geçiyor ve kapitalizm ve ekoloji yan yana getirilmeleri mümkün olan iki kavram değil...*

İnsanlar, sınıfsal aidiyetleri ve dünya görüşleri ne olursa olsun, [zengin, yoksul, cahil, eğitilmiş, sağcı, solcu...] teknik bilimin mutlaka her derdin davası, gerekliliği ve yararlılığı tartışma götürmeyen bir şey olduğu konusunda sarsılmaz bir inanca sahip... Teknik ilerleme 'daha iyinin' ve 'ilerlemenin' vazgeçilmez, *olmazsa olmaz* koşulu sayılıyor da, 'daha iyinin' ve 'ilerlemenin' ne olduğu merak ve tartışma konusu yapılmıyor. Oysa *ileri teknolojinin* ne tür saiklerle üretildiği, ne tür çıkarlara öncelikle hizmet ettiği, ne gibi sosyal, ekonomik, psikolojik, ekolojik sonuçlar ortaya çıkardığının da ilgi ve kaygı konusu yapılması gerekmez mi? Soruna bu şekilde yaklaşıldığında, ilerleme denilenin aslında bir ideoloji olduğu görülecektir ki, François Brune, *"ilerlemecilik [progressisme] yanlış yolda geride kalmaktır"* diyordu⁵. Eğer teknoloji, doğanın yağmalanması, insan ilişkilerinin kötüleşmesi, insânî yabancılaştırmanın derinleşmesi sonucunu doğuruyorsa, sosyal eşitsizlikleri derinleştiriyorsa, oligarşik çıkarlara hizmet ediyorsa, beklenenin aksine, emek sömürsünü artırıyor, gelir dağılımını bozuyorsa, nihayet, ileri teknolojiler insanları her seferinde teknikçi sisteme daha da bağımlı hale getiriyorsa, artık bilimsel faaliyetin koşulları ve temelleri üzerine kafa yormak gerekmiyor mu? Vaktiyle bilim insanları ve filozoflar bu

5 Bkz: François Brune, *Médiatiquement Correct*, Parangon. 2006.

tür kaygılar ve duyarlılıklar taşıyorlardı ve bilimle felsefe bir bütünlük oluşturuyordu. Şimdilerde bilimin felsefeyle bağı nerdeyse bütünüyle kopmuş bulunuyor ve artık ne olduğumuz, ne yaptığımız, ne yapmak istediğimiz, yaptıklarımızın ne anlama geldiği tartışma konusu yapılmıyor. 1933 yılında Chicago’da gerçekleştirilen evrensel serginin tanıtım afişinde: “*Bilim bulur, sanayi uygular, insan uyar*” yazılıydı. Her halde hiç bir ‘bilimsel, rafine’ tahlil teknolojiyle insan/toplum arasındaki ilişkinin yönü ve mahiyetine dair bu kadar ‘öğretici’ olamazdı... Hiroşima ve Nagazaki’ye atom bombası atıldığında, Fransız Le Monde gazetesi, 8 Ağustos 1945 nüshasında haberi manşetten şöyle vermişti: “*Bilimsel bir devrim: Amerikalılar Japonya’ya ilk atom bombasını attılar*”. Bu durumla ilgili olarak. Ôé Kenzaburô şöyle yazmıştı: “Eğer Hiroşima ve Nagazaki bütün dünyada biliniyorsa, bu kurbanların dramından dolayı değil, atom bombardımanlarının gücü yüzündendir.” Bu anlayış, teknik bilimle insan ve toplum ilişkisinin ne hale geldiği hakkında bir fikir vermiyor mu?⁶

Çılgın Rekabetten çıkmak

Burjuva iktisat kitaplarında rekâbet, ekonomik etkinliği sağlamanın vazgeçilmez unsuru olarak sunulur, *tam rekâbet* denilen yüceltilir, tam rekâbet koşullarının sağlanması halinde ekonomik etkinliğin, ‘genel dengenin’, dolayısıyla da toplumsal refahın gerçekleşeceği varsayılır. Bilindiği gibi, tam rekabet [perfect competition], piyasaya giriş ve çıkışın serbest olduğu, bilginin [enformasyonun] tam olduğu, herkesin herşeyden haberdar olduğu, benzer mallar üretilen piyasada çok sayıdaki alıcı-satıcı arasındaki rekabet anlamında kullanılıyor. Aslında

6 Ôé Kenzaburô, *Notes de Hiroshima*, Gallimard. Arcades, 1996, p. 84’den aktaran Geneviève Azam, *Le temps du monde fini. Vers l’après-capitalisme*, LLL Les Liens qui Libèrent, 2010. P. 34.

‘tam rekabet koşulları’ denilen, sadece ders kitaplarında mevcuttur, dolayısıyla gerçek dünyada reel bir karşılığı yoktur. Bir şey ‘keşke olsa’ demekle de olmaz... ‘Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat’de *rakib* ve *rekabet* kelimelerine denk gelen anlamlar şöyle: Rakib: 1. *her hangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri*; 2. *haris [hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzûmundan fazla istekli*; Rekâbet: 1. *gözleme, gözetleme*; 2. *rakîbolma hâli, birbirini çekememe*; 3. *Kıskanma*; 4. *Benzerleriyle yarışa çıkma*. TDK’nın Büyük Türkçe Sözlüğünde rekabetin karşılığı: *aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış*. Rekabetin İngilizce karşılığı, *competition*, Fransızca karşılığı da, *concurrence*.

Eğer kapitalizmin mantığı ve işleyiş ‘yasaları’ dikkate alınmazsa, rekabeti mâsum bir yarış saymak mümkündür. Oysa, orada söz konusu olan, iki çocuğun ‘taşı kim daha uzağa atacak’, ya da ‘tepeye kim daha önce tırmanacak’ bahsi gibi mâsum bir şey değildir. Kapitalizm söz konusu olduğunda, durum daha çok Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat’teki anlamlar söz konusudur. Her kapitalist işletme yukarıya, zirveye tırmanmaya *kurgulanmış* durumdadır, var olabilmesi büyüebildiği durumda mümkündür, büyümek veya yok olmak ikilemiyle karşı karşıyadır, büyümek de, toplam artı-değerden rakîb kapitalist işletmeler aleyhine daha çok pay almakla mümkündür. Velhasıl, her ileri aşamada toplam artı-değerin daha büyük bölümüne el koymadan, teknolojik donanımı yenilemeden, sermayesini büyütmeden varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Bir tür yutma/yutulma ikilemi söz konusudur. Buna, *ölmek için öldürmenin* zorunlu olduğu bir durum da diyebiliriz. İşte rekabet fanatiklerinin ekonomik etkinliğin ‘olmazsa olmazı’ saydıkları rekâbet böyle bir şey...

Neoliberalizmin kendini dayattığı 1980 sonrasında, kapitalist rekabetin yıkıcılığını sınırlayan ne varsa tasfiye edil-

di ve artık kapitalizm gerçek hüviyetiyle sahneye çıkabilirdi. Eğer söz konusu ‘yıkıcı savaş’ sadece kapitalist şişletmeler arasında cereyan etseydi, yıkım da sınırlı olurdu. Artık kurulan tuzak herkesi, tüm insanları ilgilendiriyor ve şimdilik insanlar tuzaktan nasıl çıkacaklarını sorun etmek yerine, nasıl ayakta kalırız sorusuyla ilgilenmenin ötesine pek geçemiyorlar. Herkes herkesin yaptığını yapıyor, tuzaktan çıkış yollarını aramak yerine ‘tuzak dahilinde’ başını kurtarma yarışında... Herkes kendini kurtarmak istiyor ve ‘tekinin’ kaderine yabancılaşıyor... Oysa tekinin vuran silahın namlusunun kendisine de dönük olduğunu bilmesi gerekirdi. Velhasıl *her koyunun kendi bacağından asıldığı* bir insanlık durumu... İnsanlar sorunun kaynağına inip, varlıklarını tehdit eden kapitalist rekabeti sorun etmek yerine, duruma uyum sağlamayı yeğliyor. Bir bütün olarak insanlık, sınırsız, zincirlerinden boşanmış yıkıcı rekabetin tehdidi altında. Velhasıl genel bir güvensizlik ve iğretilik hâli geçerli. İnsanların günlük yaşamına artık rekâbet yn ve şekil veriyor. Herkes her seferinde daha rekbet olmaya mecbur. Her kapitalist şişletme gibi her bir insan için de, kendi konumunu korumanın yolu ‘başkasının [tekinin] durumunun kötüleşmesinden geçiyor. Piyasanın yasaları her şeyi girdabına almaya ve kapsama alanını genişletmeye devam ediyor. Kamu hizmetleri eğitim, okullar, hastaneler, belediye hizmetleri, haberleşme araçları, televizyon, vb. rekâbet ve kr alanı haline geliyor.

Artık tüm dünya tam bir ekonomik savaş alanına dönüşmüş durumda ve tüm aktörler bu savaşın tarafları. Herkes bulunduğu [hapsolduğu] konumda, işyerinde, mesleğinde ‘duruma uyum sağlamaya’ zorlanıyor. Dünya leğinde sınırsız rekabet ve sınırsız rekabete eşlik eden sınırsız bir *uyum sarmalı* pupa-yelken yol almaya devam ediyor. Kr yarış her şeyi, herkesi ve yaşamın her alanını girdabına almış bulunuyor... İşte herkese refah ve ‘zenginlik’ vadettiği söylenen neo-

liberal küreselleşme, 'alternatifsiz' denilen 'yeni dünya düzeni' böyle bir şey... Her geçen gün büyükler küçükleri, 'güçlüler' güçsüzleri yutup, oyun dışına atıyor ve kazananların başarı öyküleri dillerden düşmüyor. Ekonomik şiddeti yücelten anlayış sahipleri, her itirazı 'gerçekçi' olmamakla, kavramın pejoratif anlamında 'ütopik' olmakla, hayalcilikle, 'gericilikle' suçluyor. İtiraz edenler tembelliklerini, beceriksizliklerini gizlemeye çalışan karanlıkçılar, parazitler sayılıyor... Ekonomik büyümenin, kalkınmanın ve ilerlemenin bundan başka yolu yok diyorlar. Bütün bu kepezeliklerin ve yıkımların, 'ilerleme' ve 'kalkınma' için ödenmesi gereken bedel olduğunu söylüyorlar... Elbette diyorlar 'etkin olmayanlar', 'verimsiz olanlar' 'zayıflar' elenecektir...

Bir kapitalist işletmenin her zaman üzerinde ' oynayabileceği' ve rakipler aleyhine görece avantaj sağlayabileceği, rekabetçi konumunu güçlendireceği "farklılıklar" mevcuttur. Bir ülkede ücretler daha düşükse, işçi haklarının düzeyi düşükse, çalışma alanındaki mevzuat yetersizse, işçi örgütleri zayıfsa, çalışma sürelerini sınırlayan yasalar yetersiz veya gerektiği gibi uygulanmıyorsa, işletmeyi oraya kaydırabilir [delokalize edebilir] ve aynı şeyi yapmayan rakipleri karşısında bir üstünlük sağlayabilir. Bir ülkede bir başkasına göre çevre koruma mevzuatı daha gevşekse, kadınların durumu sömürüye daha uygunsa, ekonomik alt-yapı diğerinden daha gelişmişse işletmeyi oraya kaydırmakla kârlılığını artırması, rekabetçi konumunu güçlendirmesi mümkündür. Başka türlü söylersek, bir bölgeden diğerine, bir ülkeden diğerine bir kıtadan diğerine mutlaka bir kapitalist işletmenin kendi lehine 'kullanabileceği' görece farklılıklar mevcuttur. Bunun anlamı, kapitalist işletmenin 'şantaj kozuna' sahip olmasıdır. Eğer bir Alman işletmesi, Almanya'daki, 'yüksek' ücret düzeyinden, çevre koruma mevzuatından, 'yüksek' vergilerden, vb. dolaşı işletmesini Türkiye'ye kaydırma tercihi yaparsa, bu aynı

sektördeki Türkiyeli işçilerle Alman işçilerini rakîp duruma getirmektir. Ve işlerinden olmak istemeyen Alman işçiler düşük ücrette razı olacaklardır. Eğer ileriki aşamada Türkiye’de de ücretler yükselirse, işletmeyi Mısır’a veya Tunus’a kaydıracaktır. Bu ülkelerden hiçbirinde durum kesin değildir, sürekli bir belirsizlik durumu söz konusudur: Herkesin her an işini kaybedebileceği bir durum... Böyle bir ‘yarışın’ söz konusu olduğu koşullarda, işletmenin ülkeden kaçmasını önlemek, kapitalistin şikayet ettiği şeyleri [‘yüksek ücret’, sosyal koruma, işçi hakları, çevre koruma mevzuatı, ‘yüksek’ vergi oranı, vb.] ortadan kaldırmakla mümkündür. Bir ülke böyle bir şey yaptığında, diğerlerinin onu izlemesi kaçınılmazdır... Bunun anlamı, sadece farklı ülkelerin işletmelerininin, kapitalistlerinin değil, farklı ülkelerin işçilerinin, çiftçilerinin, esnaflarının, mühendislerinin, hekimlerinin, teknisyenlerinin kadınlarının, erkeklerinin... birbirinin rakibi [düşmanı] haline gelmesidir. Zira birinin kazanması başkasının kaybetmesiyle mümkündür. Velhasıl, çılgın rekabet dünya ölçeğinde farklı ülkelerin işçilerini birbirinin rakibi, düşmanı haline getiriyor. Bir yerdeki işçilerin işlerini koruyabilmeleri, başka yerde başka işçilerin işlerini kaybetmeleriyle mümkün... Kaldı ki, kazananların durumu da kesin değildir zira onlar da başkaları tarafından işlerinden olma tedirginliği, korkusu ve riskiyle yüzyüzedirler...

Bir kapitalist veya sermaye gurubu, işletmesini çevre kirliliğine karşı yaptırımların görece daha etkin olduğu ‘kendi’ ülkesinden, bu alanda korumaların olmadığı veya görece daha zayıf olduğu başka bir ülkeye kaydırma tehdidinde bulunduğunda, söz konusu ülkedeki mevzuatı sürdürmek zorlaşır. Böylesi koşullarda rekabeti ve kapitalizmi sorun etmeyen bir ekolojik hareketin, bir yeşil partinin şeylerin seyrini değiştirme şansı yoktur. Bu vesileyle, bilinen anlamda kapitalist rekabetin söz konusu olmadığı ‘reel sosyalizm’ deneylerinin

ekolojik performansının da en az kapitalizminki kadar kötü olduğunu hatırlamak gerekir ama onu tartışmamın yeri burası değil. Zira sorunun kökeni, Rönesans dönemine kadar uzanan Batı düşüncesinde mündemiçtir... Söz konusu ülkelerde üretim araçlarının özel mülkiyeti söz konusu olmadığı için bilinen anlamda rekabet de yoktu ama toplumun tamamı 'Batı'yı yakalayıp aşma' yarışına sokulmuştu... Başka şey yapmak yerine kapitalizmle yarış esastı... İçerde rekabet yoktu ama dışarıyla [Batı] rekabet vardı...

Kapitalizmi sorun etmeden bu şiddet sarmalından çıkmak mümkün olmadığı gibi, sorun bireysel ahlâkla da ilgili değildir. Zira, şimdilerde rekabet, dünya ölçeğinde nesnel bir zorunluluk olarak kendini dayatıyor. Çokuluslu büyük bir şirketin yöneticisinden daha 'ahlâklı olmasını', daha 'sorumlu' davranmasını istemenin ve ondan böyle bir şey beklemenin bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Aynı şey bu alanda faaliyet gösteren büyük-küçük tüm işletmeler için de geçerlidir. Bir zorunluluk olarak kendini dayatan bu 'oyunun' dışına çıkmaları, başka türlü davranmaları mümkün değildir. Böyle bir ortamda en büyüğünden en küçüğüne kadar, işletmelerin sorumlu davranmaları beklenebilir mi? Her koşulda ve mutlaka 'rekabetçi' olmaya mahkûm tüm aktörlerin başka türlü davranmaları mümkün değildir. Böyle bir şeye tevessül eden firma, pazar payını kaybeder, küçülür, işçi ücretlerini ödemekte zorlanır, rekabet edemez ve piyasadan silinir... Bir kapitalist işletme yöneticisi için böyle bir zorunluluk söz konusuysen, yok olmaktansa yok etme tercihi yapması kaçınılmazdır.

Yıkıcı rekabeti ve neden olduğu şiddeti sorun etmeden, tekil kapitalistleri, işletme yöneticilerini, siyaset erbabını suçlamanın bir kıymeti harbiyesi olmaz... Rekabetin neden olduğu iflaslardan, işsizlikten, sadece onları sorumlu tutmak yeterli değildir. Rekabeti sorun etmeden nasıl ortaya çıkan

kötölüklerden şikayet etmek beyhude ise, kapitalizmi sorun etmeden de rekabetten şikayetin bir anlamı yoktur. Bireyleri suçlamak, onları evrensel ahlâk kurallarına uymamakla suçlamak bir koşulda anlamlıdır: Eğer, liberal ideolojinin şampiyonluğunu yapıyorlarsa... Dolayısıyla asıl suçlanması gerekenler rekabet fanatikleridir.

Bir işletme rekabet sonucu kapandığında başka işletmelerin işçileri ona kayıtsız kalırlarsa, kendi çalıştıkları yer kapandığında şikayet etmelerinin bir değeri olmaz. Bir patron işletmesinde çalışanlardan bir kısmını rekabet gerekçesiyle işten çıkardığında, kalanlar ses çıkarmazsa, bunun etik planda kabul edilemezliği bir yana, kalanların durumlarını koruyacakları anlamına gelmez. Yıkıcı rekabet varlığını korudukça, ileriki aşamada kendilerinin de sokağa atılması her zaman mümkündür. Tüm ekonomik sektörlerin, tüm işletmelerin, her seferinde daha rekabetçi olmaya mecbur oldukları 'bir durum' ne anlama geliyor? Böyle bir durum arzulanır, sürdürülebilir bir durum mudur? Zira, piyasalarda rakipler her seferinde daha da saldırgan olmak zorundalar... İşte bize gerekli, kaçınılmaz, üstelik arzulanır bir şey olarak sunulan durum: Saldırıya uğramamak için erken davranıp saldırmak... Bunu toplumsal yaşamın 'normal', 'olağan' hâli saymak mümkün müdür? Bu sefil durumun, ekonomik büyüme, kalkınma, 'ilerleme', vb için ödenmesi gereken bedel olduğunu söylemenin ne gibi bir kıymet-i harbiyesi olabilir? Kaybedenler çoğunlukta ve onların âkibeti kaygı konusu değil... Bunca kaybedenin olduğu bu günkü durumu sorun etmemek mümkün mü?

Durum böyleyken, 'konunun uzmanları' rakamları, istatistikleri manipüle etmekle, ileriye dönük başarı senaryoları üretmekle meşguller... Ekonominin performansına dair 'moral yükseltici' öngörülerde bulunuyorlar. Söz konusu çok-

bilmişler, ortaya çıkan olumsuzlukların, “değişimin”, “dönüşümün” önündeki engellerin bertaraf edilmesiyle aşılacağını söylüyorlar: Devletin rolünü daha da küçültmek, rekabetin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmak ve ülkeyi uluslararası rekabete sonuna kadar açmak... Bu, öldürücü zehri şıfa diye sunmak değil mi? Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından, artık söylediklerine daha çok inanıyorlar. Neoliberalizme teslim olmuş hükümetler de aynı dili konuşuyor, sağdan sola tüm siyasi partilerin yöneticileri ‘gerçekçi’ olma gereğine inanıyor ve aralarındaki fark artık esasa ilişkin değil, sadece üslup farkından ibaret.

Medyanın kendisi de rekabetten muzdarip. Televizyon kanalları daha çok izleyici kapmak, gazeteler daha çok okuyucu kapmak için amansız bir rekabet içinde ve daha çok izleyici ve okuyucu demek, reklam pastasından daha fazla pay kapmak demek. Bu amaç için her yolu mubah sayıyorlar... Yegâne amacı reklâm pastasından daha büyük pay almak olan bir haber kanalı olabilir mi? Böyle bir televizyon kanalının veya gazetenin verdiği haberin inandırıcılığı, güvenilirliği olabilir mi? Bunların toplumun genel durumu ve sorunlarına dair sunduğu fotoğrafın bir değeri olabilir mi? İnsanların yüzyüze oldukları sistemik temel sorunlar, söz konusu iletişim araçlarının gündemine dahil olabilir mi? Ekonomik. Sosyal, ahlâkî çöküntünün gerçek nedenlerinin bu televizyonların ekranlarına, gazetelerin sayfalarına yansması mümkün müdür? Onlar kaybedenler cephesiyle değil, kazananlar cephesiyle ilgilidirler. İşte sıfırdan başlayıp zirveye çıkanlar... Neden sıfırdan zirveye çıkanlar bu kadar az, bulundukları yerden düşenlerin sayısı bu kadar çok? Birilerini çiğnemediği zirveye tırmanmak mümkün mü?

Bu durumu, kapitalist sınıf ve sözcüleri ‘hak edenin’, ‘lâıyk olanın’ yaşaması gerektiği düşüncesine dayandırıyorlar.

Aslında gerçek dünyada hak edenin, daha akıllı ve becerikli olanın değil, ne kadar ahmak ve beceriksiz olursa olsun, güçlü ve zengin olanın yaşaması söz konusu. Nice yetenekli, akıllı insanın nasıl telef olup gittiği mâlûm değil mi? Benim başarım başkasının başarısızlığına dayanır ‘görüşünü’ yaygınlaştırmak için yoğun çaba harcanıyor ve başkasının ezilmesi ‘normal’, ‘sıradan’, ‘olağan’ bir şey sayılıyor. Bu tür bir burjuva bireyciliği, egoizmi ve egosantrizmi nihaî noktasına kadar götürüyor ve tuhaf bir ıllellik ve barbarlık tablosu ortaya çıkartıyor. Herkes başının çaresine baksın anlayışı, tuhaf bir kaan kaana, kovalayan kovalayana durumu... Bu ‘doğal seleksiyon’ tablosu ister istemez rekbeti kutsuyor, olumluyor ve varolmanın, yaşamın vazgeçilmezi olarak sunuyor, toplumsal ve ekolojik mahiyetteki sorunların kaynağına inmeyi önlüyor. Oysa geride kalan sayfalarda kısaca değindiğimiz gibi, başlangıçtan itibaren insan soyunun varolup-gelişmesinin anahtarı, rekabet değil, işbirliği ve dayanışmaydı. İnsan soyunun atası sayılan ilk yaratıklar yaşam karşısında güçlü değildiler. Diğer canlılarla karşılaştırıldıklarında bir dizi dezavantaj söz konusuydu, kendilerini koruyacak ne büyük tırnakları, pençeleri, ne de keskin dişleri vardı. Avlayıp yedikleri hayvanlardan daha hızlı da koşamıyorlardı. Eğer güçlünün, lyık olanın yaşaması kuralı esas olsaydı, aralarındaki ilişki dayanışmaya-yardımlaşmaya değil rekabete dayansaydı, insan soyu çok öncelerde tarihten silinmiş olurdu. Atalarımızın biricik avantajı “sosyal işbirliği” ve “dayanışmaydı” ve ancak o sayede varlıklarını koruyabildiler, geliştiler, uygarlık yaratmayı başardılar... Bireysel egoizmin ve rekabetin geçerli olduğu koşullarda böyle bir şey mümkün olabilir miydi? İnsanın var olmak, varlığını koruyabilmek için toplumculuğa [socialibility], bir başka insana, öteki insana, dayanışmaya, yardımlaşmaya, karşılıklı sevgi ve sayıya ihtiyaı var, onu yok edilmesi gereken bir düşman saymaya değil... Oysa liberal egemen ideoloji, kıtlığın, kaynak

yetersizliğinin ve yoksulluğun üstesinden gelmenin yolunun rekabetten geçtiğini vaaz ediyor, işbirliğini ve *ortaklaşmacılığı* bir kusur, bir eksiklik olarak sunuluyor.

Bu vesileyle *olimpiyat oyunlarının* neden revaçta olduğunu ve neden yüceltildiğini anlamak kolaylaşmıyor mu? Her seferinde daha uzağa, daha yükseğe atlayanlar, daha ağır yükü kaldıranlar, daha hızlı koşanlar, *citius, altius, fortius*'un gereği rekor üstüne rekor kıranlar... Başarının rekabete endekslenildiği bir durum ne anlama geliyor? Sporcular madalya alıyor ama asıl kazananlar başkaları. Olimpiyat oyunları, kapitalist rekabeti, dolayısıyla da kapitalizmi meşrulaştırıp-kabullendirmenin etkin aracı, dolayısıyla önemli bir ideolojik işlevi var. Tabii bu arada kırılan rekorlar da insanları 'büyülemeye' devam ediyor. Sporda olduğu gibi başarının rekabete endekslenildiği durumun vakitlice aşılması gerekiyor ve gerçekten uygar bir toplum düzeninde bu tür saçmalıklara ve aşırılıklara yer olmamalıdır...

Prodüktivizmden, sınırsız üretim ve saçma tüketim sarmalından çıkmak...

Prodüktivizm, toplumun sürekli üretim artışı sağlayacak şekilde örgütlenmesi demeye geliyor. Her seferinde daha çok üretmeyi amaçlayan bir örgütlenme tarzı geçerli olunca, başka amaçların ve kaygıların [sosyal, ekolojik, insânî...] ikinci, üçüncü plana atılması kaçınılmazdır. Daha önce defaten ifade ettiğimiz gibi, prodüktivizmin geçerli olduğu bir toplum demek, üretimin ve her seferinde daha çok üretimin *kural* olduğu bir toplum demektir. Başka türlü söylersek, *üretim için üretimin kural* haline geldiği bir toplumsal düzenin geçerli olması demektir. Aslında toplumun böyle bir rotaya girmesinin nedeni de, kapitalizm koşullarında üretimin ihtiyaçlardan kopması, üretimin *kullanım değeri* üretmek amacıyla değil, piyasa için, kâr elde etmek amacıyla yapılması, kullanım değeri üretilme-

si gerekirken değişim değeri üretilmesinin sonucudur. Böyle bir kopukluğun geçerli olduğu durumda da, *nasıl üretildiği, üretilenin nasıl tüketildiği, nasıl kullanıldığı, ne tür toplumsal ve ekolojik sorunlar ortaya çıkardığı* sorun edilmiyor. Temel üretim araçlarının özel mülkiyet konusu olduğu, üretimin de kâr amacıyla yapıldığı koşullarda, çok üretmek, her seferinde daha çok üretmek ve tabii üretilenin de tüketilmesi bir *zorunluluk* haline geliyor. Artık, *ne üretildiği, nasıl üretiltiği, neden üretildiği, nerede üretildiği, nerede satıldığı-tüketildiği, vb.* ilgi ve kaygı konusu olmuyor. Bu yüzden, sadece kapitalizme karşı çıkmak yeterli değildir, *prodüktivizme* de karşı çıkmak gerekir. Nitekim merkezî planlamaya dayanan, üretim araçlarının özel mülkiyet konusu olmadığı, üretimin de kâr amacıyla yapılmadığı 'reel sosyalist' denilen rejimlerde de, kapitalist dünyadaki gibi prodüktivizm geçerli oldu. Söz konusu ülkelerin ekolojik performansının en az kapitalist dünyadaki kadar kötü oluşunun nedeni, prodüktivizm batağına saplanmış olmakla ilgiliydi...

O halde geçerli hâkim ideoloji, sınırsız üretim ve prodüktivizm saçmalığını nasıl dayatıp-kabullendirebildi? Bunun gerisinde, Klasik İktisatçılardan beri üretilmiş bir tekerleme var: *İhtiyaçlar sınırsız, kaynaklar kıttır...* İktisat fakültelerinin ve/veya fakültelerin iktisat bölümlerinin öğrencilerinin, ilk derste profesörün ağzından ilk duyduğu şey işte bu tekerlemedir... İktisat profesörü bu tekerlemeyi bıkip-usanmadan kırk yıl tekrarlar ve bir kerecik olsun, söylediğinden şüphe etmez, ne anlama geldiğini yeniden düşünmeyi aklından geçirmez... İktisada giriş kitapları da bu tekerlemeyle başlar. Eğer ihtiyaçlar *sınırsızsa*, o zaman onları tatmin edecek üretimin de *sınırsız* olması gerekecektir elbette... Eğer öyleyse, ekonominin ereği de her seferinde üretimi daha çok artırmak olacaktır... Ortalama zekâ ve düşünme yeteneğine sahip bir insan böyle bir saçmalığa nasıl inanır, bu saçmalığı neden sorun etmez?

Her şeyin sonlu olduğu, sınırlı olduğu bir dünyada, neden bir tek ihtiyaçlar *sınırsız olsun*? Norveç asıllı Amerikalı iktisatçı Thorstein Veblen, 1899 da yayınlanan, *The Theory of Leisure Class* [Aylak Sınıfın Teorisi] başlığını taşıyan eserinde, bu saçmalığı teşhir edebilen ender iktisatçılardan biriydi ama onun çılgılığı hakim anlayış cephesinde yankı bulmayacaktı. Keynes, daha önce sözünü ettiğimiz Nicholas Georgescu-Roegen, Ivan Illich, Cornelius Costariadis, André Gorz, François Par-tant, Dominique Meda, Patrick Viveret... sınırsız ekonomik büyümenin ne demeye geldiğinin farkında olan az sayıdaki iktisatçı veya filozoftan bazılarıydı...

İnsan ihtiyaçları denilen, işte beslenme, barınma, giyin-me, iletişim kurma, seyahat etme, kendini entellektüel ve es-tetik planda geliştirme/gerçekleştirme... gibi, topu topu bir elin beş parmağı kadar ihtiyaçlar kümesinden ibaret değil mi-dir? Gezegenin verili doğal kaynakları bu dünya insanların ihtiyaçlarını karşılayacak yeterliliktedir ama sorun Veblen'in de belirttiği gibi, belirli bir eşikten sonra *sosyal mâhiyetteki unsurların* devreye girmesinden kaynaklanıyor. Sorun üretim yetersizliğiyle değil, yanlış ve gereksiz üretim ve saçma tüke-timle ilgili.

Bu sorun üzerine yeniden gelmek kaydıyla, önce üretim cephesiyle ilgili bazı hatırlatmalar yapalım. On yıllardır üre-tim [GSYH] artışıyla, ekonomik büyüme sayesinde, tüm te-mel sorunların çözüleceği söylendi, söyleniyor. GSYH artışıy-la tüm sorunların üstesinden gelineceği düşüncesi, sarsılmaz hâkim inanç kategorisi haline getirilmiş durumda. Her soru-nun, herkesin sorununun ekonomik büyümeden geçtiği söy-leniyor ve insanlar da öyle bir saçmalığa inanıyor... Eğer, açlık, işsizlik, yoksulluk, aşırı gelir dengesizliği, çevre tahribatı, vb. varsa, bütün bunların üstesinden gelmenin yolu, ekonomik büyümeden, GSYH artışından geçer anlayışı, genel inanç ha-

line gelmiş/getirilmiş durumda. Hızlarını alamamış olacaklar ki, ekolojik krizin üstesinden de ekonomik büyüme sayesinde gelineceğini söylüyorlar. Öyle ya, zengin bir ülke çevre tahribatıyla daha iyi başedebilir... Fakat bir nüans söz konusu “*yeşil büyüme*” öneriliyor... Velhasıl ekonomik büyümenin tam bir mit, bir tabu haline geldiği, her derde devâ sihirli bir merhem sayıldığı bir durum... Bu satırların yazarı aynı fikirde değil. Ekonomik büyüme sorunların çözümünü temsil etmek bir yana, bizzat kendisi sorun ve sayısız insânî, sosyal ve ekolojik mâhiyetteki kötülüğe kaynaklık ediyor. Eğer bu alandaki kör inançtan, *sınırsız* büyüme takıntısından kurtulunmaz, bu saçmalıkta ısrar edilirse, ileri sürülenin aksine, hiç bir temel sorunun çözümü mümkün olmayacak ama insanlığın ve uygarlığın da artık bir geleceği olmayacak... İnsanlığın geleceği kararmaya devam edecek ve bunları söylemek bir kuruntu, hezeyan veya felâket tellâlığı yapmak değil...

Kapitalizm bu güne kadar ‘itirazları’ bastırmak için yoğun çaba harcadı, bu alanda tüm imkânlarını seferber ederek, *büyüme dinine* dair şüpheleri, kuşkuları, eleştirileri etkisizleştirmeyi başardı. Bu nitelikten ötürü, sınırsız ekonomik büyüme demek olan *prodüktivizm*, kavramın bilinen anlamında bir ideolojidir. Oysa, maddi üretim artışı mutlaka ve zorunlu olarak bireysel ve kollektif refahla özdeş sayılacak diye bir kesinlik, öyle bir kural söz konusu değildir. Kaldı ki, insan refahının yegâne kaynağı da maddi olan değildir... Ekonomik büyüme gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmak şurada dursun, daha da derinleştiriyorken, yoksulluğu azaltmak yerine daha da büyütüyorken, çevre tahribatını artırıyorken, onun hâlâ çözümün anahtarı sayılması başka nasıl açıklanabilir? İdeolojinin bir işlevi de olmayan bir şeyi varmış gibi göstermek, bir sınıfın çıkarını herkesin çıkarıymış gibi göstermek değil midir? Bu yüzden sınırsız ekonomik büyümeye, prodüktivizme itirazın, *ekonomizm* yabancılaşmasıyla mâlul iktisatçı tai-

fesinden değil, yıkımdan muzdarip sıradan insanlardan, sivil toplumdan ve ‘meslekten olmayan’ entellektüel çevrelerden gelmesi şaşırtıcı değildir. Elbette bunları söylerken, sistemin işleyişi sonucu ortaya çıkan ve asgari ihtiyaçlarını, en zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayan milyonların sorununa duyarsız kalmak, hafife almak söz konusu değil. Bu yüzden, emperyalist ülkelerde üretim ve tüketimin mutlaka ve ivedilikle kısılması gerekiyor. Yeryüzünün lânetlilerinin yaşadığı bölge-lerde de ‘milli oligarşilerin’ skandal tüketimlerinin kısılması gerekiyor ve söz konusu ülkelerin, gezegeni yok eden şımarık zenginleri taklit etme, *muasır medeniyeti yakalama* aymazlığından da kurtulmaları gerekiyor. İşe dünya ölçeğindeki ve her ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğini ortadan kaldırarak başlamak gerekiyor. Bunun için de iktidarın pltokrasilerin, oligarşilerin elinden alınması gerekiyor. *Sürdürülebilir kalkınmacılar* gelecek nesillerin de gözetilmesinden söz ediyorlar ama bu günkü nesilleri angaje eden skandal gelir eşitsizliğini sorun etmeye pek yanaşmıyorlar... Onlar sorunun çözümünü *yeşil büyümeden* bekliyorlar...

Üretim ve tüketim söz konusu olduğunda, elbette ilişkinin yönü üretimden tüketime doğrudur ama bu, çılgın tüketimin hafife alınmasını gerektirmez. Zenginlerin skandal tüketimleriyle gezegeni nasıl tahrip ettikleri, etik değerleri nasıl dejenere ettikleri gerçeğini görmezden gelmeyi de gerektirmez. şimdilerde sınırsız üretim yarışına çılgın tüketim yarışı eşlik ediyor ve bu ikisi sosyal, insânî mâhiyetteki sorunları azdırıyor. Plütokrasinin tüketim ‘modelini’ oligarşi, oligarşinin tüketim modelini de ‘küresel orta sınıf’ taklit ediyor. Emekçi sınıflarlar ve bir bütün olarak *yeryüzünün lânetlileri* de, orta sınıfları taklit edebilecekleri yanılısaması içindeler... Dönemin yaşam tarzı [tüketim alışkanlığı densin] egemen azınlık tarafından belirleniyor ve her toplumsal sınıfın gözü bir üstteki sınıfta... Herkes gözünü yukarı çeviriyor ve kimse aşağıya

bakmıyor... *Yüksel ki, o yer senin yerin değildir* kuralı geçerli ama yükselenlerin o yüksekliğe nasıl ve ne pahasına çıktıkları sorun edilmemek kaydıyla... Kapitalizm söz konusu olduğunda, herkesin en azından kendinden bir öndekini taklit edebileceğine dair yanılsamayı kolaylaştıran bir şey var: Kapitalizm öncesi dönemin toplumsal formasyonlarından farklı olarak, kapitalizmde sınıf değiştirme, bir üst sınıfa atlama, dahası zirveye tırmanma yolu açıktır. ‘Eski Rejimde’ *reayanın oğlu reaya olur* denirdi oysa kapitalizm koşullarında maden işçisinin oğlunun süper zengin olma olasılığı vardır ama olasılık mili piyangodan, ya da lotodan büyük ikramiye kazanma olasılığından daha fazla değildir. Emekçi sınıfa mensup birinin oligarşiye, plütokrasiye terfi etme olasılığı belki bir kaç milyonda bir bile değildir ama bu durum zengin olma, sınıf atlama, “köşeyi dönme” yanılsamasına engel değildir. Forbes dergisine göre, 2010’da dünyada 1011 dolar milyarderi var. Bu rakam geçen yıl 793’tü. Türkiye’de de 28 dolar milyarderi ve yaklaşık 50 bin dolar milyoneri olduğu söyleniyor. Son bir yılda Türkiye’de milyarder sayısının 13’ten 28’e çıkarak büyük sıçrama yaptığı görülüyor... En zengin 10 ailenin toplam serveti 22 milyar dolar, en zengin 50 ailenin toplam serveti de 60 milyar dolar. Türkiye’nin 2009 GSYH tahmininin 954 milyar dolar olduğu dikkate alınırsa, bu rakamların anlamı daha iyi anlaşılacaktır... Her bir ülkede ve dünya ölçeğindeki skandal gelir ve servet eşitsizliğinin ne demeye geldiğini daha net görmek için, milyarderler sıralamasındaki ilk onun toplam servetinin 340 milyar dolar olduğunu ve bunun toplam nüfusu yaklaşık 800 milyon olan en yoksul 21 ülkenin üretim değerine eşit olduğunu hatırlamak gerekir. Milyarderlerin milyarları, milyonerlerin de milyonları çığ gibi büyürken, 900 milyon insanın sağlığa uygun içme ve kullanma suyundan mahrum olması neden şaşırtıcı olsun? Birinin zenginliği ötekinin yoksulluğu ve sefaleti demek olduğuna göre...

Plütokrasinin ve oligarşinin şımarık tüketimi israf ve doğa tahribatına neden oluyor ama netice itibariyle bunlar bir azınlık olduğu için tahribat yine de sınırlıdır. Asıl israf ve yıkım geniş orta sınıfların onları taklit etmeye yöneldiğinde ortaya çıkıyor. Pltokrasi ve oligarşinin tüketim yarışı bir kaç yüz bin kişiyle sınırlı. Aralarında da kıyasıya bir yarış var: 96 metre uzunluğunda bir yata sahip olan birinin varlığı, daha kısa yat sahipleri için ‘sevimsiz’ bir durumdur... Helikopterler ve uçaklar, bir kaç milyon dolarlık otomobiller, devasa malikneler, milyonlarca dolarlık takılar ve mücevherler... Söz konusu kesimin tüketimine dair Forbes’in ‘aşırı derecede iyi yaşam maliyeti’ [Cost of living extremely well] olarak adlandırdığına dahil olan şeylerden bazıları şöyle: 160 bin dolara bir Rus krk mantosu, 3480 dolara 12 gömlek, 1559 dolara bir kasa şampanya, 167 500 dolara 2 tüfek, bir kabarede bir gecelik striptiz gösterisi için 241 000 dolar, yarış atları için klimatizasyon, 5000 Euro’ya bir takım elbise, 1,2 milyon dolara saatte 392 km. hız yapan bir araba, bir klbe üyelik aidatı olarak 18 000 dolar, bir jimnastik merkezinde spor yapmak için 50 000 dolar aidat... Dünya milyarderler sıralamasında dördüncü sırada olan, Hintli Mukesh Ambani, 1 milyar dolarlık evine 80 kişinin katıldığı bir törenle taşınmış, evin yüksekliği 170 metreden fazlaymış, 27 katlı evde 9 asansör, sağlık kulübü, jimnastik salonu, dans stüdyosu, balo salonu, konuk odaları, çok sayıda dinlenme odası, 50 kişilik sinema salonu, katlarda bahçeler, 3 adet helikopter pisti ve 160 aralık otopark bulunuyormuş ve Ambani evinde eşi ve üç çocuğuyla oturacakmış... Elbette 29 milyar dolarlık serveti olan Mukesh Ambani’ye böyle bir ev yakışırdı...

Belirli bir sınırın ötesine geçildiğinde sahibolunan maddi şeylerin insan refahını artırması mümkün değildir. İnsanları bu tür aşırılıklara iten, sahibolunan şeylerin yaşam kalitesini yükseltmesinden çok, “farklı” olduğunu, “herkes gibi olmadı-

ğım” kanıtlama saçma dürtüsüdür ve kuruntusudur... Zira 8 bin liralık bir yatakta uyuyanın, 200 liralık yatakta uyuyandan 40 kat daha “kaliteli” uyku uyuması mümkün değildir ama daha kötü bir gece geçirme ihtimali mevcuttur çünkü derin uyku için rahat yataktan başka şeyler de gereklidir. Nitekim emperyalist ülkelerde rahat yataklara rağmen yaygın bir *uykusuzluk hastalığı [insomniya]* olduğu biliniyor. Okullarda verilen eğitim de “farklı olduğu” düşüncesini yerleştirmeyi amaçlar ve eğitimden geçmiş olan kişi, *eğer farklıysam, farklı yaşamayı, farklı şeylere sahip olmayı ve otorite kullanmayı hak ediyorum*, şeklinde bir ‘bilinç’ taşır... Bir keresinde emekli bir yüksek yargı mensubu: “benim oyum nasıl bir çobanın oyuyla eşit olabilir” demişti...

Eğer *farklı olmak*, başkalarının sahibolduğundan fazlasına, onların sahip olmadığı şeylere sahip olmakla mümkünse, o zaman bu yarış da bütün hızıyla devam edecek demektir. Oysa, farklı bir ‘insanlık’, toplum, mutluluk ve refah anlayışı geçerli olsaydı, ‘yeterli düzeyin’ ötesinde şeylere sahip olmanın daha fazla refah ve mutluluk demeye gelmediğı, insan mutluluğunun ve refahının yegâne kaynağının da maddi şeyler olmadığına dair bir bakış ve anlayış geçerli olsaydı, insanlar hiç bir zaman kazanamayacakları saçma bir yarışta yaşamalarını heba etmeye zorlanmazlardı. Sokrates, bir pazar yerini geçtiğinde, geri dönüp bakmış ve: “*İhtiyacım olmayan onca şey*” demiş. Acaba bu gün insan refahıyla ilgisi tartışmalı onca şeyi görseydi ne derdi? Bu tür bir ‘yarış’ söz konusu olduğunda iki engel veya sorun var: Birincisi, kapitalizm koşullarında birinin bir şeye sahip olması [“kalkınması”], başkasını o şeyden mahrum etmeden mümkün değildir, ‘kazan-kazan’ diye bir şey mümkün değildir ; ikincisi, bu dünyanın kaynakları sınırsız değildir. Her kapitalist daha çok üretmeye mecbur, zira başka türlü yapamaz, üretilen şeylerin de satılması gerekir, aksi halde üretmenin bir anlamı olmaz. Daha fazla üret-

mek de daha fazla doğal kaynak kullanmak, daha fazla enerji sarfetmek, doğadan daha çok almak, daha çok yok etmek, doğaya daha çok atık bırakmak, havayı, suyu, toprağı kirletmek, atmosferi ısıtmak, canlı türlerini, biyolojik çeşitliliği yok etmek... demektir. Zenginlik piramidinin tepesindekiler, aşağıdakiler tarafından taklit edilmeye devam edildikçe, sadece ekolojik mahiyetteki sorunların değil, insânî ve sosyal mahiyetteki sorunların da büyümesi kaçınılmazdır.

Önemli bir sorun, da şeylerin 'yararlılık' kriterinin de o şeyin parayla ifade edilmesi, özel kullanım konusu olması, giderek kollektif sahiplenimin/kullanımın dışlanmasıdır. Başka türlü söylersek, özel alanın kollektif alan aleyhine olarak genişlemesidir. Böyle bir sürecin de, insanlar arasındaki işbirliği/dayanışma/yardımlaşma/karşılıklılık ve güven ilişkisini zayıflatması, insanları bir arada tutan bağın aşınması kaçınılmazdır. Şimdilerde alınıp-satılan bir çok şeyin gerekliliği tartışmalıdır. Bir taraftan sınırsız üretim, yenilenemez doğal kaynakları yok eder, ekolojik dengeleri bozarken, öte yandan da 'sınırsız' tüketim saçmalığı, dünyayı tam bir çöplüğe dönüştürüyor. Velhasıl, her üreticinin daha çok üretmeye, her 'tüketicinin' daha çok tüketmeye, kirletmeye, yok etmeye kilitlendiği bir 'kör gidiş...' Kamuya ait olması gereken, asla özel mülkiyet konusu yapılmaması gereken şeylerin de özelleştirilip, bir kâr metaı haline getirilmesi, söz konusu yıkıcı süreci daha da azdırıyor ve şeyleri çığıından çıkarıyor. Eğer enerji kaynakları özel mülkiyet konusuysa, daha çok kâr etme dışında bir kaygı taşımayan, taşınması da mümkün olmayan sermayedarın çıkarı, her seferinde daha çok enerji kullanılmasını gerektirir. Eğer insanların ısınmak ve temizlenmek, yemek pişirmek, vb. için kullandığı doğal gaz, özel ellerdeyse, kapitalistin çıkarı daha çok doğal gaz satmayı-tüketmeyi gerektirir. Oysa, söz konusu olan sınırlı bir doğal kaynaktır ve aşırı kullanımı bir dizi olumsuzluk yaratma potansiyeli taşı-

maktadır. Eğer su özel mülkiyet konusu yapılıp, bir kâr aracına dönüştürölmüşse -ki, böyle bir şey en hafifinden bir insanlık suçu, değilse insanlık ayıbıdır, suyun sahibi kapitalistin çıkarı, olabildiğince çok su tüketilmesindedir... Aynı durum ortak sahiplenme ve kullanma konusu olan diğer kamusal mallar ve hizmetler için de geçerlidir.

Öyle bir kapitalist sistem ki, bir şeyin üretilmesi için onun 'gerçek' bir ihtiyacı karşılaması gerekmiyor, eğer satılabiliyorsa sorun yok! Fakat bir şey, bir kere üretildi mi de mutlaka satmanın bir yolu bulunuyor. Bu amaçla reklamlar devreye sokuluyor, reklamlar için sanat ve bilim dünyasının insanları seferber ediliyor, insanlar kandırılıyor ve sonunda *gerekliliği* tartışmalı bir sürü şey satılıyor ve insanlar söz konusu gereksiz şeylere sahip olmak için çırpınıp duruyor, birbirini çığnıyor, nice zorluklara katlanıyor. Bir tanıdığım torununun birinci yaş gününde gelen hediyelerin açılmasının tam bir buçuk saatte tamamlandığını söylemişti... Bir yaşını doldurmuş bir çocuğun bir kamyonet dolusu şeye ihtiyacı olduğu için mi onca hediye veriliyor? "İki alana biri bedava", şu kadarlık alış veriş yapana şu kadar liralık "hediye" çeki, büyük porsiyon yiyene küçüğü bedava, 'harcadıkça kazanmak', aylık 58 lira ödeyen cep telefonu sahibine sınırsız konuşma imkânı ve benzer zorlamalar, ihtiyaçları olmayan şeylerin insanlara nasıl satıldığına dair sadece bir kaç örnek... Reklamlar ve bu tür uygulamalar, insanlarda hem eksiklik duygusu yaratıyor, hem de sözde "önüne çıkan fırsatı kaçırmamak" adına ihtiyacı olmayan şeyleri satın almaya özendiriliyor. Bu durum bir insanın kendi boynuna kendi elleriyle zincir takması değil midir? Velhasıl insanlar kapitalistlerin elinde birer oyunçağa dönüştüklerinin farkında değiller... "Akıllı tüketiciler" ve "saying seirciler" haline geldikçe, insanlıklarından olduklarından habersizler... Jean Gadrey, '*Tüketmek mutlu eder mi?*' başlığını taşıyan makalesinde, bundan 20 yıl önce en büyük çokuluslu

şirketlerin üst düzey yöneticilerine [CEO diyorlar...] yönelik bir anketten söz ediyor. Ankete katılan CEO'ların yaklaşık %80'den fazlası, "eğer reklamlar olmasaydı piyasaya sürdükleri yeni ürünlerin çoğunun satılmasının mümkün olmaya bileceğini, reklamların insanları ihtiyaçları olmayan şeyleri satın almaya ikna ettiğini" söylüyorlardı⁷ Belki abartma sayılabilir ama şu anda üretilmiş tekstil/konfeksiyon, ayakkabı, vb. stoğu veri iken, önümüzdeki en az üç yılda hiç yeni üretim yapılmasa, bir sorun, bir sıkıntı yaşanacağını sanmıyorum. Hem satışı bekleyen devasa bir stok var, hem de her ev nerdeyse birer konfeksiyon dükkanı gibi... Tabii her ev de küçük birer çöp fabrikası... Burjuva kadınları can sıkıntısını gidermek için çarşıya çıkıyor, bir kucak dolusu elbise satın alıyor ve çoğunu hiç giymeden çöpe atıyor... Lüzumsuz üretim kepezeliğine dair Ljubodrag Simonovic⁸ çarpıcı bir örnek veriyor: "Başarılı" bir cinsel ilişki için, piyasada satılan tam 42 çeşit şey kullanıldığını yazıyor... Her halde hiç bir başka örnek, tüketim alanındaki dejenerasyonu, çürümeyi, yozlaşmayı, insanlığın ne hâllere düştüğünü, bu kadar çarpıcı anlatamazdı... "Başarılı" bir cinsel ilişki için sağlıklı bir kadınla sağlıklı bir erkekten başka daha neye ihtiyaç olabilir ki? Eğer öyleyse tam 42 çeşit gereksiz şey üretilmiş demektir... Bu lüzumsuz şeylerin üretilmesi ve tüketilmesi için ödenen bedel daha ne zamana kadar sorun edilmeyecek, bu tür saçmalıklar sadece olağan ve gerekli değil, bir de büyüme, kalkınma, ilerleme ve refah göstergesi sayılıp, yüceltilecek?

O halde, prodüktivizmden, sınırsız üretim ve tüketim sarmalından çıkmak, gereksiz şeylerin, zararlı şeylerin üretimine son vermek, bu amaç için de üretimin yönünü 'gerçek'

7 <http://alternative-economiques.fr/blogs/2010/12/19/consommer-rend-il-heureux>

8 Ljubodrag Simonovic, "The Manifesto of Existential Humanism." In: <http://ljubodragssimonovic.wordpress.com>

ihtiyaçlara çevirmek gerekiyor. Bir yanda insanlar açken, yeteri kadar beslenemiyorken, temiz su içemiyorken, mütevazı bir konuttan yoksunken, eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinden yararlanamıyorken, nelere ihtiyaç olduğu, nelerin öncelikle üretilmesi gerektiği ortada değil mi? Dolayısıyla söylediklerimizden ve söylemek istediğimizden yanlış sonuçlar çıkarmamak gerekir. Saçma üretime ve lüzumsuz tüketime son verilsin derken, seçici bir üretim ve tüketim kısıntısından söz ediyoruz.. Asla genel bir üretim ve tüketim kısılması değil. Söylemek isteğimiz, insanlar temiz içme suyundan mahrum iken, bir sürü saçma şeyin üretilmesi ve yapılanın da bir başarı öyküsü olarak sunulmasıdır... Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin mârifet sayıldığı bir ortamda, üretim artışının bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Şimdilerde kamu hizmetleri ufanıp yok ediliyor. İvedilikle kamu hizmetlerinin [eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri, vb.] özelleştirilmesine son verilip bu hizmetlerin kapsama alanı büyütülmeli ve daha kaliteli hale getirilmelidir... İkinci bir şey de, her üretim çevre kirlenmesine ve doğal kaynakların tükenmesine neden olmaz. Kamu hizmetleri alanındaki üretim artışı, estetik ve entellektüel 'üretim', sanayiden ve kimyasal tarımdan farklı olarak, önemli bir çevre bozulmasına neden olmaz, dolayısıyla artırılmaları kaçınılması gereken değil, tam tersine teşvik edilmesi gereken şeylerdir.

2. Yeni bir uygarlığa giden yolu aralamak!

Yeni bir uygarlığa giden yolu aralamak, israf, yoksulluk-sefalet-iğretlik, ücretli kölelik, gelecek kaygısı, anlam kaybı ve sayısız ekolojik felâketler tablosundan çıkmayı, insanın insanla, insanın doğayla uyumunu gözeten, özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve demokrasi bilincine ve perspektifine sahip, etik kaygılara duyarlı, universalist ve hümanist bir perspektifi gerektiriyor. İnsanın insanla, insan toplumlarının da doğay-

la uyumunu gözeten bir rotaya girmek, öncelikle *mülkiyet*, *temellük*, *sahiplenme* gibi kavramları tartışma gündemine getirmekle, mülkiyeti bir tabu olmaktan çıkarmakla, bilinen *ortaklaşmacı* sahiplenme/kullanma biçimlerini ihya etmekle ve yeni biçimleri keşfetmekle mümkün olabilir. Nazım Hikmet, *Taranta Babu'ya Mektuplar* adlı ünlü şiirinde şöyle diyordu:

*Bir öyle şaşılası
dünya ki burası,
balıklar kahve içerken
çocuklar süt bulamıyor.
İnsanları sözle besliyorlar,
domuzları patatesle...*

Ancak Nazım Hikmet gibi bir şiir dehası, kapitalist irrasyonelliği bu kadar az kelimeyle bu kadar veciz ifade edebilirdi. Bu dizelerin yazılışından bu yana 75 yıl geride kaldı, onca ekonomik büyümeye, 'kalkınmaya', zenginleşmeye rağmen, hâlâ 'çocuklar süt bulamıyor' ve insanları da 'sözle beslemeye' devam ediyorlar ama artık *kahve içecek balık*⁹ da kalmamakta. Dolayısıyla, sistemin irrasyonelliğini ve yıkıcılığını sorun etmek için sayısız neden var.

Kavramın jenerik anlamında komüncü [üleşimci-ortaklaşmacı] mülkiyet biçimlerini keşfetmek...

Modern çağın başlıca tabularından biri olan mülkiyete¹⁰ dair rahatsız edici bir yanlış anlama ve kafa karışıklığı geçerli. Bir insanın yaşamı için vazgeçilmez olan sıradan şeylerle [ev, mobilya, kap-kacak, halı-kilim, tencere-tava, giysi, vb. bir çiftçi-

9 Nazım Hikmet, bu metaforla, kahve fiyatlarını yüksek tutmak için binlerce ton kahvenin denize dökülmesinin saçmalığına gönderme yapıyordu... [FB]

10 Bkz: Fikret Başkaya, *Modern Çağın Tabusu: Mülkiyet*, **Kavram Sözlüğü**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2008. Söz konusu makaleye, ozguruniversite.org'da, Fikret Başkaya'nın günlüğünden de ulaşılabilir.

nin iki öküzü veya traktörü, karnını iyi-kötü doyuracak kadar toprağı, mütevazı bir evi, bir esnafın sahip olduğu dükkan, iş aletleri, vb. ile başkasının emeğini *sömürme olanağı ve ayrıcalığı veren* üretim araçlarına [geniş topraklar, fabrikalar, makineler, binalar, bankalar, devasa ticari işletmeler, hisse senetleri, vb.] sahip olmak aynı kefeye konuluyor ve aynı şey sayılıyor. Anadolu'nun mütevazı bir çiftçisinin, esnafının sahip olduğu üretim ve yaşam araçlarının, bir işçinin sahip olduğu mütevazı yaşam araçlarının, bir kaç devletin GSYH'sinden daha büyük cirosu olan bir kapitalistin, bir çokuluslu şirketin, sahip olduklarıyla aynı şey sayılması abes değil mi? Dolayısıyla, dış fırçasına sahip olmakla, dış fırçası fabrikasına sahip olmak arasında büyük bir *nitelik farkı* söz konusu olduğunun bilinmesi gerekir...

Fransız sosyalist teorisyen, Pierre Joseph Prudhon, *mülkiyet hırsızlıktır* demişti ama onunla kastettiğı şey, alet-edevat, kap-kacak, tava-tencere... değildi. Fakat, Prudhon sadece *mülkiyet hırsızlıktır* dememişti, *mülkiyet özgürlüktür* de demişti. Zira, ekonomik özerklik için yaşam araçlarına sahip olmak bir zorunluluk, *olmazsa olmaz* koşuldur. Belli ki Prudhon, *mülkiyet özgürlüktür* derken, sıradan insanların sahip olmaları gereken şeyleri kastediyordu... 1789 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde' ilan edilen dört ilke: *Özgürlük, eşitlik, mülkiyet, güvenlik*'tir. Orada söz konusu olan mülkiyet de, büyük toprak sahiplerinin, sermayenin baronlarının mülkiyeti değil, küçük esnafın, küçük çiftçinin, velhasıl üretim ve yaşam araçlarından mahrum edilmiş olanların mülkiyeti idi...

Bana göre mülkiyet gasptır. Gasp bir şeye zorla ve/veya hileyle sahip olmak, ele geçirmektir. Bunu legaliteye, yasalara, yasallığa uygun olarak yapmak, sorunun mâhiyetini değiştirmez. Son tahlilde legalite denilen de zaten mülk sahibi [gaspçı] sınıfların eseri değil midir? Kanunları kimlerin nasıl

yaptığı, legalite denilenin kimin eseri olduğu bir sır olmadığına göre! Bir ülkede doğal ve beşeri zenginliğin %90'ının, o ülke nüfusunun %5'inin elinde olması yasalarla, geçerli legaliteyle fevkalâde uyumlu olabilir ama haklı, mâkul, mantıklı ve âdil değildir... Eğer yleyse söz konusu 'legalite' sorun edilmeyecek midir? Böyle bir durumda, *mülkiyetin evrensel bir hak olduğu* söylemenin bir anlamı ve değeri olabilir mi? nce kamuya [topluluğa] ait olması gereken doğal ve sosyal [sosyal emeğin ürünü olan] üretim ve yaşam araçları birileri tarafından gasbediliyor, sonra da bu duruma *hukuklik*, dolayısıyla *dokunulmazlık* kazandırılıyor. Netice itibariyle, geçerli legaliteyle gasp arasında garip bir ilişki var... Başka türlü ifade etmek gerekirse, gasbın hukuka, legaliteye önceliği var... Kapitalizm koşullarında geçerli olan legalite, kamuya ait olanı, *komne* ait olması, *ortak sahiplenme-kullanma* konusu olması gerekeni, küçük üreticiler, sıradan mütevazı insanlar için vazgeçilmez olan üretim ve yaşam araçlarını korumaz, tam tersine onlara gaspıların [expropriateurs] el koymasının hizmetindedir, dolayısıyla gaspıları korur... Her ileri aşama da, daha çok mülksüzleştirme/proleterleştirme demeye gelir... Toplumun ortak kullanımına sunulması gereken, toplum tarafından topluca [kollektif olarak] sahiplenilmesi-temellük edilmesi ve kullanılması gereken 'kamusal niteliğe sahip', yaşam araçlarının az sayıda gaspının özel mlk statüsüne indirgenmesi, sadece saçma, haksız ve adaletsiz değil, aynı zamanda bir insanlık ayıbıdır.

Ne demek istediğimize açıklık getirmek için, W. Goodwin'den bir alıntı yapalım: "*Uygar toplumlarda her türlü zenginliğin kaynağı insan emeğidir. Zengin olmak, bir başkasının emeğinin ürününe el koyma ayrıcalığına sahip olmaktan başka bir şey değildir[...]. Toplumun yönetici ve zengin kısmı, en zayıf hayvanları avlayan aslan gibidir. Toprak sahibi ürünün en büyük parçasına el koyar, kapitalist de onun yolundan gider,*

aynı şekilde gözü doymaz bir tavır içindedir. Oysa, bir başka toplum düzeni için bugün ortaya çıktıkları biçimiyle her iki sınıftan da vazgeçilebilir [Karartma bana ait F.B.] [...]. Özellikleri ne olursa olsun, bir insanın bir başka insanın emeğinin ürününe el koymasına imkân veren sistemdir. Uygar toplumda heimen hiç bir zenginlik, harcama ve lüks yoktur ki, açıkça insan emeğinden kaynaklanmasın [...]. Herkes içtiği her bardak şarabın, giydiği elbisenin hesabını yapabilir. Birilerinin lüks şeylere sahip olması için kaç kişi köleleştirilmiştir, kaç kişi alınteri ve emek harcamıştır, yetersiz beslenip aralıksız çalışmış, koyu bir cehalete itilmiş ve kaba duyarsızlığa sürüklenmiştir [...]. Mülkiyet, bu gün yaşayan insanların günlük çalışmasının ürünüdür. Bu günün mülk sahiplerine ataları tarafından miras bırakılanlar da, ayrıcalıklarına dayanarak, hoyratça hemcinslerinin emeğinin ürününe sahiplenmelerinden başka bir şey değildir".¹¹

Zenginliğin iki kaynağından biri toprak [doğa], diğeri de emektir. Bu ikisi olmadan ne yaşam ne de uygarlık mümkündür. Bilindiği gibi toprak ana, tabiat [doğa], insan emeğiyle yaratılmış bir şey değildir. Bu niteliğinden ötürü de, topluluğa, topluma, kamuya, insanlığın tamamına ait olması ve ortak kullanma/sahiplenme konusu olması gerekir. Şimdilerde doğanın tüm zenginliği: Topraklar, yeraltı ve yer üstü kaynakları, denizler, göller, koylar, ormanlar, biyolojik çeşitlilik, genetik zenginlik, hava, su, vb. kapitalistler tarafından sahipleniliyor, temellük ediliyor, yağmalanıyor. Kamuya ait olanı 49 veya 99 yıllığına *kiralama* furyası, gaspın gözde versiyonlarından biri... Aynı şekilde kamu malları ve kamu hizmetleri de sermayenin değerklenme alanı haline getiriliyor. Dolayısıyla, doğal ve beşeri zenginlik bir oligarşi tarafından sahipleniliyor

11 W. Goodwin, *An Enquiry Concerning Political Justice and its Influence on Moral and Happiness*, [1793], agy, Jean Jaurés, *Histoire Socialiste de la Révolution Française*, c. 1V, s. 516.

ve küstahça heba ediliyor.

Eğer mülkiyet, başkasının emeğini sömürmeye imkân veren üretim araçlarına sahip olmaksa, nasıl oluyor da ünlü bir sinema oyuncusu veya şarkıcı, vb. milyonlarca dolarlık zenginliğe sahip olabiliyor? Bir reklamda bir kaç saniyelik gülümseme karşılığında bir sinema oyuncusunun 1,2 milyon dolar “kazanması” nasıl açıklanacaktır? Aslında bu durum, mülk sahibi sınıfa mensup olanlar arasında veya aynı anlama gelmek üzere, oligarşi dahilindeki rant paylaşımıyla ilgilidir. Nitekim, bir gecede bir iki saat şarkı söyleyen bir şarkıcının 100 bin dolar “kazanması”, bir televizyon sunucusunun yılda 82 milyon dolar ‘kazanması’, bir futbolcunun bir takımından diğerine 100 milyon Euroya transfer edilmesi... bunların harcadıkları emeğin o rakamlara ‘denk’ gelmesinden değil, tamamıyla sosyal emek tarafından yaratılıp, sömürücü mülk sahibi sınıflar tarafından el konulan toplam artı-değerden pay almakla ilgilidir. Orada söz konusu olan, oligarşi dahilindeki bir ‘transferden’ ibarettir. Bir kapitalist patronun metresine milyon dolarlık bilezik hediye etmesi, nasıl kadının hak etmediği bir şeye sahip olmasıysa, şarkıcının, sinema oyuncusunun, televizyon sunucusunun, futbolcunun, vb. ‘kazandıkları’ da, harcanan emeğin karşılığı değildir. Kentlerin genişlemesi sonucu, toprak rantının çığırından çıkması, ne demek istediğimize başka bir örnektir. Sahip olduğu pek de verimli olmayan bir toprak [arsa] parçası karşılığında inşa edilen 160 konutun 80’ini alan kişi, toplam zenginlikten yapılan transfer sonucu 80 konutun sahibi oluyor. Milyonlarca ailenin başını sokacak bir konutu yok iken, bir kişinin 80 konuta sahibolmasını, bir sinema oyuncusunun kamera karşısında bir kaç saniyelik gülümseme karşılığında 1,2 milyon doları cebe atmasını sorun etmeyen, sorgulamayan bir insanlık olabilir mi? Devlet ‘legal kumarı’ özendiriyor, çok sayıda kumar türüne izin veriyor, bu arada bir evde kumar oynandığını haber alan

polis eve baskın yapıyor... Milli piyango ve lotonun farklı versiyonları, vb. ile kumarın özendirilmesi, iki olumsuzluk ortaya çıkarıyor: Birincisi, böylece değer ölçüsü kayboluyor, harcanan emekle sahip olunan şey arasındaki bağ kopuyor. Toplumda emek harcamadan kazanmanın mümkün ve makbûl olduğu 'bilinci' gelişip-yerleşiyor ki, bu ahlâk zaafı, ahlâkî çürüme demektir; İkincisi, insanlar legâl kumara özendirilerek, mevcut sistemde zengin olmanın, 'köşe dönmenin...' mümkün olduğu yanılsaması canlı tutuluyor ki, bu da dolaylı olarak kapitalist barbarlık sistemini meşrulaştırıyor.

Herkesin olması, herkese ait olması, herkes için olması gereken 'ortak mallar' [biens communs], bu niteliğinden ötürü bireysel sahiplenme, özel mülkiyet konusu yapılmaması gereken şeylerdir. Söz konusu şeylerin 'özel sahiplenme' alanı dışında olmalarının nedeni: 1. Bunların 'verili' olmaları, esas itibariyle insan emeğinin ürünü olmamaları, bu niteliğinden ötürü de *herkesin olmalarıdır* ki, hava, su, toprak, doğal bitki örtüsü, tohum, ormanlar, yeraltı kaynakları, genetik varlıklar, vb. bu gruba dahildir. ; 2. İnsan emeğinin ürünü olmakla birlikte, kollektif bir tarihin eseri olan şeyler, eğitim, sağlık, kamu hizmetleri, kültür, bilgi, geçmişten miras kalan 'eserler', ortak mallar... Bu tür mallar bölünemez mallardır, toplumsal dayanışmanın, birlikte yaşama bilincinin de vazgeçilmezleridir.

Modern çağda haklarla ilgili üç dönem ayrımı yapılabilir. Modernite/aydınlanma devrimi sonrasında, özellikle Amerikan bağımsızlığı ve Fransız Devrimi sonrasında gündeme gelen sivil ve politik haklar, özellikle II. Emperyalist savaş sonrasında gündeme gelen sosyal haklar, şimdilerde gündemde olan ama henüz yeterli formülasyona kavuşmayan, çevre hakkı, sağlıklı bir doğal çerçevede yaşama hakkı, vb. Elbette evrensel bir ilkenin ilan edilmesi önemlidir ama ilkenin

ilan edilmesi o ilkenin gereği olanın reel bir karşılığı olduğu anlamına gelmiyor. Filedelfiya Deklarasyonu [1944] olarak da bilinen, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün [ILO] kuruluş bildirgesinde: “a. *Emek bir mal değildir*; b. *Söz ve cemiyetleşme serbestliği devamlı bir ilerlemenin elzem bir şartıdır*; c. *Her nerede olursa olsun fakirlik, bütün insanların refahı için bir tehlike teşkil eder*; d. *İhtiyaca karşı savaş, her millet tarafından yorulmak bilmez bir azimle ve kamunun iyiliğini sağlamak üzere, işçi ve işveren temsilcilerinin Hükümet temsilcileriyle eşit şartlar içinde iştirakleri ile yapacakları serbest tartışmalara ve verecekleri demokratik kararlara hakim olacak devamlı ve müşterek bir Milletlerarası gayretle yürütülecektir.*”¹² deniyordu. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de [1948], “*Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, toplumsal güvenliğe hakkı vardır; ulusal çabalarla, uluslararası işbirliği yoluyla ve her Devletin örgütlenme ve kaynaklarına göre herkes insan onuru ve kişiliğin özgür gelişmesi bakımından vazgeçilmez olan ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.*” deniyordu [Madde 22]. İster Filadelfiya Deklarasyonu'nda, isterse Evrensel Bildirge'de olsun, ilân edilen ilkeler kendiliklerinden sonuç doğurmadılar. Eğer savaş sonrasında sosyal haklar alanında bir ilerleme olmuşsa bu, o ‘haklara ihtiyacı olanların’ mücadelesi ve dayatması sayesinde mümkün olabildi. Hem kapitalizm geçerli olacak, hem de Filedelfiya Deklarasyonunda ilân edilen ‘emek bir mal değildir’ ilkesinin reel bir karşılığı olacak... böyle bir şey mümkün değildir. Ne yazık ki, emek, XXI'inci yüzyılın ilk on yılında her zamankinden de daha çok maldır. Oysa insan emeğini meta derekesine indirgemek, bizzat insanın insan olma durumunun inkârıdır.

İkinci Emperyalistler Arası Savaşı sonrasında, daha çok

12 Tekin Akıllıoğlu, **Çalışma Yaşamını Düzenleyen Uluslararası Belgeler**, A.Ü. S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları no 16, Ankara, 1995, ss. 50, 51.

üretme ve âdil paylaşma retoriği geçerliydi. Denkleme doğa dahil edilmiyordu. Oysa, neyin ne amaçla, kimin için üretildiğinden bağımsız olarak gerçekleşen bir üretim artışının neden olabileceği doğal çevre tahribatının ve aşınmanın da denkleme dahil edilmesi gerekiyordu. İnsanlığın ortak serveti olması gereken doğal varlığın [zenginliğin] amaca uygun kullanılması da ancak evrensel planda mümkün olabilirdi. Bu amaçla, denkleme doğayı da dahil eden bir sahiplenme, kullanma, velhasıl evrensel bir hukukî düzenlemeye, farklı bir 'hak' ve 'hukuk' anlayışına ihtiyaç var. Birleşmiş Milletler Örgütü [UNO] bu amacı gerçekleştirecek yüksekliğe çıkamadı. Çıkamazdı zira, ilân edildiği ve 'bilindiği' gibi milletlerin [halkların] örgütü değil, devletlerin örgütüydü, devletlerin örgütü de değil, başta ABD olmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi devletin örgütüydü... Tâbir maruz görülürse 'kollektif emperyalizmin' hizmetinde bir örgüttü ve hep öyle olmaya devam etti...

Netice itibariyle üretim tarihte görülmemiş boyutlarda arttı ama âdil paylaşma hedefi gerçekleşmedi, tam tersine adaletsizlik skandal düzeylere ulaştı... Retoriğin aksine, geçerli süreç, sadece insanlar arasındaki eşitlik ve sosyal adâlet imkânlarını yok etmekle de kalmadı, neden olduğu doğa tahribatı sonucunda, insan varoluşunu da tehlikeye attı. İçinde bulunduğumuz durum, acilen yeni bir hak ve hukuk düzenlemesini, geçerli paradigmadan radikal bir kopuşu gerektiriyor. Böyle bir yeni anlayış ve perspektif de, 'toprak ananın' [âlemin], insanlığın birincil ve vazgeçilmez ortak serveti ve zenginliği sayılmasını gerektiriyor. Eduardo Galeano'nun veciz ifadesindeki gibi: "İnsan hakları ve doğa [tabiat] hakları aynı onurun iki adıdır."¹³ Durumun âciliyeti veri iken, geçerli anlayış dahilinde, içine hapsoldüğümüz tuzaktan çıkmak mümkün değildir. Yeni bir 'Birleşmiş Halklar

Deklarasyonu'na ihtiyaç var ve böyle bir deklarasyonun da doğaya [tabiata] yeni bir 'yaklaşımı' içermesi gerekiyor. Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales'in "*Evrensel Toprak-ana Hakları Bildirgesi*" önerisi bu alanda umut verici bir başlangıçtır. Aynı şekilde, Cochabamba Zirvesinde [2010] 'toprak-ana haklarının' tanınması önerisi ve zirve sonucu yayınlanan deklarasyon ve Bolivya hükümetinin bu alandaki çabaları büyük önem taşıyor. Bu gün itibariyle dünyada 'toprak-ana hakları' biri Bolivya, diğeri Ekvator olmak üzere iki ülkenin anayasaları tarafından tanınıyor. Elbette Batı burjuva kültüründe mündemiç, doğaya küstah yaklaşım ve kadir-i mutlak teknoloji fetişizmi geçerliyken, Evo Morales'in çılgılığının yankı bulması kolay olmayacak... Oysa, 'toprak-ana haklarından' söz etmek, *insanlığın ortak kaderine* gönderme yapmaktır.

İster ulus-devletler düzeyinde olsun, isterse devletler arası planda olsun, doğayı koruyacak yeterli bir yasal mevzuat mevcut değil. Oysa, kapitalist yağmanın neden olduğu ekolojik yıkım sınır tanımıyor. Üstelik sorun sadece bundan ibaret de değil. Neoliberal küreselleşmeyle birlikte, 'ulus' devletler giderek içi boş birer midye kabuğuna dönüşüyorlar. Şimdilerde dünyanın gerçek efendileri artık devletler ve hükümetler değil. Asıl 'efendiler' çokuluslu şirketlerin, devasa sermaye gruplarının patronları/CEO'ları, yöneticileri, sanayi ve finans baronları ve onların hizmetindeki 'uluslararası' denilen kurumlar [İMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü [WTO], OECD, 'özerkleştirilip/ulusal çıkarlara yabancılaştırılmış Merkez Bankları, vb. Bütün bu kurumlar küresel planda etkinlik sağlarken, ulus devletler sadece ulus devletin sınırları dahilinde sınırlı bir 'etkinlik' sağlayabiliyorlar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, teker teker çokuluslu şirketlerin dünya ölçeğinde sahip oldukları finansal güç, çok sayıda devletin sahiboldüğünden çok daha büyük. Böylesi koşullarda 'demokratik' denilen rejimlerin demokratikliği de artık bir

retorikten, değilse bir yanılsamadan başka bir şey değildir... Artık genel seçimlerde kullanılan oyun reel bir karşılığı olup-olmadığı tartışmalı... Oyla seçilip, yönettiği varsayılanlar iktidarın gerçek sahipleri değil. Bu yüzden en sağdan en sola siyasî partiler arasındaki 'farklılıkların' silikleşmesi bu durumun sonucudur. Teşbihte hata olmaz denir: Yemek dışarıda pişiriliyor ve ulusal hükümetler sadece sosunu ilave edip, servis yapıyorlar... Yemeğin ne olduğuna gelince, kimbilir belki 'küresel kölelik' denecektir... Zaten siyasi partilerin finansmanı da giderek daha çok sermaye grupları tarafından sağlanıyor... İnsanlığın kaderini *belirleyen* 'uluslararası' kurumların yöneticileri, oraya seçimle gelmiyorlar. Kararlar halklardan habersiz, onların gıyabında alınıyor ve yaptıklarından dolayı hesap sorulması söz konusu değil. Son on-on beş yılda yapılan anlaşmalar [GATT, OMC, AMI, NTV, NAFTA], vb. iktidarın devletlerden seçimle gelmeyen örgütlere devredildiğinin örneklerinden sadece bir kaç... Böylesi koşullarda insanların bu duruma isyan etme potansiyeli mevcut iken, demokrasi oyunu oynanmaya devam edilerek, kitleleri yanıltmak şimdi-lik mümkün olabiliyor...

Eğer sorumlu davranılıp, insanlığın ve doğanın maruz kaldığı yıkım vakitlice durdurulmazsa, neler olabileceğini tahmin etmek artık zor değil. Küresel ısınma 2 derece artarsa [ki, ihtimâl yüksek], toprak-anaya [âleme] verilen zarar geri dönüşü olmayan bir eşiği aşacak. Ortaya çıkacak manzarayı hayal etmek bile ürperticidir. Nitekim, atmosferin 2 derece yükselmesi halinde canlıların %20, %30'u yok olacak veya yaşamı tehlikeye girecek, yerkürenin farklı bölgelerinde geniş orman alanları yok olacak, besin kaynakları tahrip olacak, çölleşme artıp, çöl alanları genişleyecek, atmosfer ısısının 3 derece yükselmesi halindeyse, kutuplardaki buzulların erimesi deniz şeridinde yaşayan nüfusu olumsuz etkileyecek, bir çok ada devlet haritadan silinecek, özellikle Afrika kıtasında

olmak üzere gıda üretiminde azalmaya neden olarak, *yeryüzünün lânetlilerinin* yaşadığı bölgelerde yaklaşık, 1 milyar 20 milyon insanı açlık girdabına sokacak, yaşam koşullarında dramatik sonuçlar ortaya çıkaracak. Süreç bu istikâmette yol alırken, ‘uygar dünyanın’ yöneticileri ve hükümetleri ‘bilim cemaatinin’ de suç ortaklığıyla, sorunların gerçek düzleminde tartışılmasını şimdilik engellemeyi başarıyorlar... Bir sorun, asıl neden savsaklanarak, yok sayılarak tartışılabilir, anlaşılabilir ve gereği yapılabilir mi? Asıl sorun ve sorunlar kapitalist sistemden kaynaklanmıyor mu? Maruz kaldığımız kötülükler, geride kalan sayfalarda kısaca değindiğimiz çılgın rekabetin, ilerleme ideolojisinin ve sınırsız büyüme, sınırsız üretim ve tüketim saçmalığının sonucudur. Doğayı sınırsız sömürülebilir/yağmalanabilir/talan edilebilir bir ‘kaynak’, insanı da sömürülebilir bir ‘makine’ mertebesinde gören, insanın ‘değerini’ insan olduğu, ne olduğuyla değil de *neye sahip olduğuyla* ölçen bir uygarlığın insanlığa hâlâ teklif edebileceği bir şey, bir gelecek olabilir mi?

Son olarak şunları söyleyebiliriz: 1. Her insanın bu dünyanın kaynaklarında hakkı vardır, doğal ve sosyal mahiyetteki tüm kaynaklar ve zenginlikler insanların tamamına aittir, dolayısıyla bireysel mülk edinme/sahiplenme/kullanma konusu olamazlar, özel çıkarların aracı yapılamazlar; 2. Hiç kimse, ona başkasının emeğini sömürme olanağı veren üretim araçlarının mülkiyetine sahip olamaz; 3. Geleceğin yeni uygarlığında, zenginlik bir insanlık ayıbı sayılacak ve artık sözlüklerde yer almayacaktır...

İnsanlığın geleceği soldadır...

İnsanlığın geleceği soldadır; zira ‘sağ’ demek, imtiyazlar, ayrıcalıklar, hiyerarşi, sömürü, baskı ve zulüm demektir. Sol, onun tam karşıt kutbunda yer alır ve imtiyazlara, hiyerarşiye, baskı ve zulme karşı olmak, özgürlükten, toplumsal

eşitlikten, adâletten, demokrasiden, birlikte yaşama isteğinden [convivialité], kardeşlikten [fraternité] yana olmaktır. Bu ikisi antinomik [zıt anlamlı] kavramlardır, dolayısıyla, ikisi arasında bir 'orta yol' mümkün değildir.. Birinin varlığı diğerinin yokluğuna bağlıdır... Zaten, yön gösteren [ileri-geri/sağ-sol gibi] kelimelerden biri olan 'sol'un, derin anlamlarla yüklü bir kavrama dönüşmesinin öyküsü de durumu açıklayıcı mâhiyettedir. Fransız Büyük Devriminden [14 Temmuz 1789] yirmi gün sonraki parlamento oturumunda [4 Ağustos 1789], anfinin sağında muhafazakârlar solunda da feodalite karşıtları oturmuştu. Oturumun öncelikli gündem maddesi, soylular sınıfının ve kilisenin ayrıcalıklarının [imtiyazlarının] lağvedilmesi [yürürlükten kaldırılması]. Genel kurul salonunda muhafazakârlar çoğunlukta olduğu halde, karar solda oturanların istediği gibi çıktı ve feodal düzeni ayakta tutan tüm imtiyazlar yürürlükten kaldırıldı. Herhalde nasıl olup da muhafazakâr çoğunluğa rağmen, tarihin seyrini değiştirecek böyle bir kararın çıktığı sorusu akla gelecektir. Gerçi parlamento anfisinde muhafazakârlar çoğunlukta idi ama parlamento binasının dışında, polisin başedemediği isyan halinde bir halk kitlesi vardı... Parlamento salonunda imtiyazlardan yana olanlar, dışarıda da imtiyazlara karşı olanlar çoğunlukta idi... İşte evrensel bir kullanıma ulaşp, umudun ve insan onurunun timsâli haline gelen sol kavramının öyküsü böyledir. Tarihsel önemi büyük bu olay, nasıl olup da bir kelimenin kavrama dönüşebildiğinin de ilginç bir örneğidir. Bu durum, insan eylemiyle kavramlar arasındaki ilişkinin mâhiyetine de gönderme yapıyor.

Eğer insanlık ve uygarlık, daha önce görülmemiş, yaşanmamış sorunlarla yüz yüze gelmişse, bilinmedik, 'alışılmadık' bir tablo ortaya çıkmışsa, bu bildik, alışılmış yöntem ve araçlarla da üstesinden gelinemeyecek bir durumun ortaya çıktığı anlamına gelir. O halde bildiklerimizi yeniden düşünmek,

yeni şeyler düşünmek, neyin neden yürümediğine dair bilinç açıklığına ulaşmak gerekiyor ve işe *düşünmekle*, *yeniden düşünmekle* başlamamız gerekiyor. Ancak o durumda neyin, neden yürümediğinden hareketle, neyin nasıl olabileceğine giden yol aralanabilir. Tabii içinde bulunduğumuz durumda eleştirmek, karşı çıkmak, direnmek artık yeterli değil. Kaldı ki, savunma aşamasını geçmeyen eylemlerden bir sonuç çıkması da mümkün değildir. Dolayısıyla alternatifi üretmesi gerekiyor. Geleneksel sol bu durumdan çıkmak mümkün değil, dolayısıyla *bizzat solun kendisini yeniden inşa etmek*, *yeni bir sol perspektif gerekiyor*.

İnsanlığın geleceği soldadır, lâkin XX. yüzyılın “reel solu” artık bu amaç için uygun değildir

Solun yeniden bir alternatif haline gelebilmesi için, kendi geçmişiyle hesaplaşması, ikircikli olmayan bir tarzda geriye dönük bir eleştiri yapması gerekiyor. Gün Zileli, ‘Devrimi Yeniden Düşünmek’ adlı esere yazdığı önsözde: “Gerçekten de, iki yüz yılı aşkın devrimci deneylerin ışığında, devrime ilişkin kavramlarda, anlayışlarda, pratiklerde ve tavırlarda bir devrim yapmak gerekiyor. Çünkü eski anlayış ve uygulamaların, yaşanan son yüz yıl içinde birçok temel yanlış barındırdığı ortaya çıkmış bulunuyor.”¹⁴ derken, söylemek istediği odur. Nitekim, koskoca Sovyet sistemi çöktü ama neden çöktüğü sorun edilip-tartışılmadı. Neden? Çünkü sol, çoktan varlık nedeni sayılan eleştirel/devrimci öze ve ruha yabancılaşmıştı. Marx sonrasının Marksizmi, sol, sosyalist, komünist parti bürokrasilerinin, ve sosyalist veya komünist olduğu söylenen rejimlerin bürokrasilerini [iktidarlarını] meşrulaştırma/kabullen-dirme/ dayatma aracına dönüştürülmüştü. Eleştirel/ devrimci bir teori olan, öyle olması gereken Marksizm, tuhaf bir ide-

14 Gün Zileli- Fikret Başkaya, **Devrimi Yeniden Düşünmek I**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2010.

olojiye, dahası bir resmi ideolojiye dönüştürüldü. Artık sol, o aşamadan sonra olup-biteni tartışabilecek yüksekliğe çıkmaktan acizdi. Üretim araçlarının millileştirilmesi ve merkezî planın varlığı, sosyalizm için yeterli koşul sayıldı. Sol örgütler baştan itibaren temel bir zaafı mâlûldüler: Kendi içlerinde demokratik bir işleyiş oluşturamamışlardı, örgüt modelleri burjuva örgüt modelinin taklidiydi. Herhangi bir sağcı parti veya kapitalist işletmede olduğu gibi, hiyerarşik/piramidal bir örgütsel işleyişe sahip olan bir örgütle yeni, farklı, orjinal bir şey yapılabilir, sosyalizme giden yol aralanabilir miydi? Bizat kendisi hiyerarşik/antidemokratik olan bir örgüt kapitalizmin alternatifi olabilir miydi? Netice itibariyle solun krizi, sistemiktir, yapısal niteliktedir ve uygarlık krizinden bağımsız değildir. Ancak radikal olarak geçerli paradigmanın dışına çıkma iddiasında olan ve onu başaran hareketlerin ve örgütlerin alternatif oluşturma şansları vardır. Demokrasi, sosyalist bir toplumsal düzen için *olmazsa olmaz* koşuldur. Esasen, *tam gelişmiş* sosyalizm demokrasi demektir. Aynı şekilde *tam gelişmiş* demokrasi de, sosyalizm demektir. Bunlar farklı yerlerden kalkmalarına rağmen aynı yönde ilerlerler, biri diğerini gerektirir ve ikisi arasında *belirleyicilik ve tamamlayıcılık* ilişkisi mevcuttur. Zira, tanımı gereği sosyalizm, eşitliği ve doğrudan demokrasiyi varsayar. XX. yüzyılda geçerli olan 'sosyalist' denilen rejimlerin bir başka önemli zaafı da, ekolojik gereklerin uzağına savrulmalarıydı. Elbette 'Batı'yı yakalama, kalkınmacılık, ilerlemecilik, 'muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma' perspektifi söz konusuysa, bir de ondan ekolojik duyarlılık beklemek naiflik olurdu. 'Reel sosyalizmlerin' nasıl bir ekolojik yıkım ortaya çıkardıklarını gösteren çok sayıda örnek sıralanabilir ama Baykal Gölü'ne bak anlarsın denecektir... Netice itibariyle Stalinci reel sosyalizmlerin kapitalizme alternatif oluşturmaları mümkün değildi...

Sosyalist mücadele geleneğine dahil olup, kapitalizme

alternatif oluşturma iddiasında olan, Stalinist solla da arası-na mesafe koyabilen, *piyasa sosyalizminin* de [market socialism], kapitalizme ve onun neoliberal versiyonuna bir alternatif oluşturma şansı yok. Eski Yugoslavya'da geçerli olan bu modelde de Sovyetik rejimlerde olduğu gibi üretim araçları [tarımsal alanlar, fabrikalar, madenler, makineler, vb.] mil-leştirilmişti. Dolayısıyla gelir elde etmenin yegâne yolu alış-maktı. Kamusal mülkiyet söz konusu olduğu halde, işletmeler arasındaki rekabet, bölgeler arasında sosyal planda eşitsizliğe neden olmuştu. Dolayısıyla farklı bölgelerin ve işletmelerin işçileri arasında ücret farklılıkları, kaynak donanımı daha el-verişli olan bölgelerle, diğerleri arasında bir farklılaşma ortaya çıkmıştı. 'Reel sosyalizmlerde olduğu gibi, Yugoslavya'da da ekolojik kaygılar dikkate alınmamıştı. İşçiler formel olarak kendi yöneticilerini seebiliyorlardı ama bu demokrasi zaa-fına engel değildi. Yugoslav modeli kapitalizmle mukayese edildiğinde 'ehven-i şer' sayılsa da geleceğin toplumu için bir model oluşturması mümkün değildi.

Küresel kapitalizmin son krizi, geriye dönük arayışları da tetikledi. 1930'lu, 1940'lı yıllarda ABD'de geçerli olan *New Deal*, Batı Avrupa'da ve emperyalist bloğa dahil kapitalist ülkelerde geçerli *Keyneziyanizm*, başta İşkandinav lkeleri olmak üzere Batı ve Orta Avrupa'da geçerli *sosyal demokrasi* şim-dilerde yeniden ihya edilmek isteniyor. Bilindiği gibi sosyal demokrasi, bazı üretim araçlarının millileştirilmesine, serma-yenin artan oranlı vergilendirilmesine, emekçi sınıflar ve bir bütün olarak mütevazı toplum kesimleri lehine daha çok dev-let müdahalesine, sosyal amaçlı harcamaların artışına... dayalı bir modeldi. Neoliberal küreselleşmeyle birlikte de sahneden çekildi. Herhangi bir ekonomik/sosyal model, öyle istenince öyle olacak diye bir kural yoktur. Adı ne olursa olsun, geride kalan söz konusu modelleri ihya etmek artık mümkün değil. Söz konusu model, dönemin yöneticilerinin aklına geldi diye

gündeme gelmedi. Doğrudan sınıfsal güç dengelerinin bir sonucuydu. Sosyal demokrasi, varlık nedenini, emperyalist ülkelerde işçi sınıfının mücadelesine ve dayatmasına, sosyalist denilen bloğun varlığına ve sömürge halklarının sömürgeciliğe baş kaldırmasına borçluydu. Şimdilerde sermaye sınıfını ödünler vermeye zorlayacak bir güç dengesi tablosu geçerli değil. Bu yüzden artık sosyal demokrasiyi ihya etmek mümkün değildir. Kaldı ki, geride kalanı ihya etmek hem mümkün değildir, hem de arzulanan bir şey olmaması gerekir.

Daha da önemlisi, sosyal demokrasi kapitalizm karşıtı, ona alternatif oluşturma iddiasında olan bir ‘model’ değildi. Son tahlilde kapitalizm dahilindeydi ve burjuvazinin egemenlik biçimlerinden biriydi [diğerleri ‘klasik’ parlamenter demokrasi, faşizm, Bonapartizm, asker polis diktatörlüğü veya bunların çeşitli versiyonlarıdır]. Başka türlü söylersek, hâkim sınıfların kerhen ‘razı oldukları’, bir modeldi. Güç dengesinin değişmesiyle de varlık nedeni ortadan kalktı. Sosyal demokrat modelde temel üretim araçları mülk sahibi sınıfların elinde ve denetimi altında kalmaya devam etti. Hiyerarşi yerli yerinde duruyordu. Merkezi planlı ekonomilerdeki gibi doğal çevre tahribatı hoyratça devam etti. Ekolojik duyarlılık ve kaygılar denkleme dahil edilmiş değildi... Özetle sosyal demokrasi kapitalizmi sorun etmiyor, onu aşmak gibi bir perspektif söz konusu değil. Bu yüzden kapitalizmin değil de, en iyi koşullarda onun neoliberal versiyonuna alternatif olabilir. Oysa, insanlığın derdi kapitalizmle... Bu yüzden sosyal demokrasiyi ihya etme söyleminin artık reel bir karşılığı yok. Reel bir karşılığı olmasa da, kitleleri oyalamanın aracı olma potansiyeli hâlâ var... Oysa geriye değil, ileriye bakmanın gerekli ve acil olduğu bir zamandayız...

3. Perspektif değiştiğinde önünüzde yeni ufuklar açılır: Yeni bir uygarlık için bazı tespitler ve öneriler...

Yeni bir uygarlık politikasının, vazgeçilmez, *olmazsa olmaz* bir dizi önkoşula ve ilkeye dayanması gerekir. Birinci önkoşul perspektifi değiştirmektir. Perspektifi değiştirmenin yolu da şeylere, olaylara, topluma ve dünyaya farklı bakabilme yeteneğine sahip olmakla mümkündür. Şimdi, *şimdikinden farklı* düşünebilmek, eskisi gibi düşünmemek! Burjuva uygarlığı insanı sürekli olarak ileriye doğru koşturmayı, kaçmaya kurulmuş tuhaf bir makineye dönüştürmüş durumda. İnsanlar hep bir yere yetişme, geç kalmama, hedefe olabildiğince çabuk ulaşma, işi olabildiğince çabuk bitirme, velhasıl durdurak bilmeyen sürekli bir koşuşma hâлиндeler... Bu durum, insanlara neden koştüğünü, nereye koştüğünü, daha doğrusu 'koşturulduğunu' düşünmesine zaman bırakmıyor. Demek ki, *insanların kaybettikleri, ellerinden alındığı zamanı yeniden kazanmaları şart*. Zira, birinin zamanı başkalarının kârı demeye geliyor... *Vakitle nakit arasındaki ilişki* artık eskisi gibi değil, birinin vakti diğerinin kârı...

Öyleyse, olup-biteni düşünmek için önce durmak gerekiyor zira, sürekli koşturmaca halindeki insanın düşünmesi mümkün değildir. İkinci önkoşul, insanlığın bu günkü manzaranın değiştirilebilir olduğu bilincine sahip olmaktır. Skandal düzeydeki gelir eşitsizliği, adaletsizlik, baskı ve zulüm, şiddet ve terör, açlık, yoksulluk ve sefalet, aşağılanma, yaşamın kaynağı olan doğal çevrenin tahribatı, suyun, havanın, toprağın kirlenmesi, yaşamın anlamsızlaşması, sayısız yabancılaştırmalar... Bütün bunlar vazgeçilmez doğa yasalarının, insan iradesini aşan güçlerin eseri midir? Ortaya çıkan bu manzaradan, insanlardan başka bir güç mü sorumludur? Eğer öyle değilse, bütün bunlar insan eyleminin sonucu olan şeylerse, demek ki, başka türlü yapmak/başka türlü olmak da mümkün de-

mektir. Tarihi yapan insandır ama kaderin bir cilvesi olarak, bazı insanların “daha çok tarih tarih yapıyor olmaları”, böyle bir tablonun ortaya çıkmasına neden oluyor. Demek ki, ‘bazılarının’, [ayrıcalıklı elitlerin] “daha çok tarih yapma” keyfiyetini sorun etmek gerekiyor. Bu ilişki tersliğini aşmak, yeni bir uygarlığa giden yolu aralamanın vazgeçilmez önkoşuludur. Üçüncü önkoşul, insanlığın zengin özgürleştirici [emansipatris] mirasından hareket etmektir. Yeni bir uygarlığın yolunu aralamak isterken, sıfırdan başlamak diye bir şey söz konusu değil. Uzun insanlık tarihinin bize bıraktığı zengin bir eşitlik, adalet, haysiyet ve özgürlük mücadelesi ve kazanımlar mirası var. Tarih, idealleri ve ütopyaları için korkusuzca hayatlarını, her şeylerini feda etmekten çekinmeyen yiğit insanların, kadınların, erkeklerin kahramanlıklarının da tarihi değil midir? Tarihin gerçek yapıcısı da onlar değil midir?

Şimdilerde bizden o mirası unutmamız isteniyor, bellek kaybı yaratmak için yoğun bir ideolojik kampanya yürütülüyor. Birileri öyle istiyor diye insanlık soylu/onurlu mücadelesine elveda mı diyecek? O mirası yok saymaya hakkımız var mı? Yeryüzünün efendileri artık ütopyaların öldüğünü, öyle heveslerin geride kaldığını söylüyorlar. Son tahlilde ütopyaların yaratıcıları da düşünen, düşünebilen, mücadele eden haysiyet bilincine sahip insanlar değil mi? Dördüncü önkoşul da, geleceğin insana yaraşır uygarlığı için devrim anını beklemeden, bu günden başlayarak, dünyayı değiştirme eylemine girişmektir. Kendimizi değiştirme çabasıyla, dışımızdaki gerçekliği değiştirme eylemi arasında diyalektik bir *belirleyicilik* ve *tamamlayıcılık* ilişkisi olduğunu hiç bir zaman aklımızdan çıkarmamak durumundayız.

Şimdilerde çözüm diye sunulanlar, sorunun kendisi haline dönüşüyor. Şifa diye sunulan ilaç, hastalığın nedenine dönüşüyor. Burjuva uygarlığı, bir taraftan ürettiği maddi ‘refah’

araçlarıyla ‘bazılarının’ [azınlığın] maddi yaşam standardını yükseltirken, global düzeyde ve bir bütün olarak yaşam kalitesini düşürüyor, yaşamı ‘tatsızlaştırıyor’. Artık insanlar sadece bilinen ve sıradanlaşan pisişik ve somatik hastalıklardan değil, “uygarlık hastalığından” da muzdarip hale geliyorlar. Velhasıl, düşünce tarzımızı, üretme tarzımızı, tüketim alışkınlıklarımızı, yaşam tarzımızı, çalışma tarzımızı, doğaya [tabiat], insana, topluma, eşyaya ve tekniğe bakış tarzımızı radikal olarak değiştirmek zorunda olduğumuz bir zamandayız... Şimdilerde geçerli İnsan-teknik ilişkisi artık insana yaraşır olmaktan çıkmış bulunuyor... Bu ilişki tersliğinin ivedilikle aşılması gerekiyor. İnsanda mündemiç [içkin] “iyilik” duygusunu canlandırmak gerekiyor. Bir kitapta ilk Fransız sosyalist devrimcilerinden Gracchus Babeuf’la [1760-1797] ilgili bir pasaj okumuştum. Hapisaneden karısına ve iki kızına yazdığı son mektupların birinde, kızları için: “*Hiç bir zaman sizin mutluluğunuzu başka çocukların mutluluğundan ayrı düşünmedim*” diyordu... Eşitlik olmadan özgürlük, özgürlük olmadan da eşitlik olmaz ama dayanışma olmadan da özgürlüğün bir kıymet-i harbiyesi olması mümkün değildir. Zira, dayanışma bilinci demek, aynı zamanda *birlikte yaşama bilinci* de demektir. Burjuva uygarlığının kaybettirdiği birlikte yaşama [convivialité] bilincini, sevinci, coşkuyu, acıyı paylaşabilme yeteneğini ve ekolojik duyarlılığı yeniden kazanmamız gerekiyor. Ulaştığımız kritik kavşakta, yeni bir rotaya girmek en azından iki şey için vazgeçilmezdir: 1.Yaşamı güvence altına almak; 2. Daha iyi yaşanabilir bir toplum kurmak... Aslında ‘daha iyinin’ ne olduğu tartışmalı olduğu için, ‘iyi yaşamaya imkân veren bir toplum düzeni’ demek belki daha uygun olabilir...

O halde ‘iyi yaşamamanın’ mümkün olduğu bir insanlık toplumuna nasıl varılabilir, ne tür politikalarla gündemdeki sorunlar çözülebilir sorusu dahilinde bazı tespitler yapabili-

riz. Elbette bir yanlış anlamayı da daha baştan bertaraf etmek gerekir. Ekseri dillendirildiği ve bazı burjuva anayasalarında da yer aldığı gibi, politikanın amacı insanları mutlu etmek değildir. Politikanın misyonu ve varlık nedeni, kötülüğün, olumsuzluğun, mutsuzluğun nedenlerini [savaşlar, çatışmalar, şiddet, işkenice, kıyıcılık, açlık, yoksulluk, sefalet, vb.] bertaraf etmektir.¹⁵ Zira, politika olumsuzluğu ortadan kaldırabilir ama *mutluluk yaratamaz...*

Yaşanabilir ve sürdürülebilir bir toplum için *olmazsa olmaz* koşullar, özetle, eşitliği, özgürlüğü ve dayanışmayı, kadınların emansipasyonunu [özgürleşmesini] esas alan, farklılığa ve çeşitliliğe saygılı, yetingenlik ilkesine bağlı [her türlü ısrattan kaçınma anlamında], doğayla uyumlu ve gelecek nesilleri de gözetken bir toplum olabilir. Kadının emansipasyon düzeyi, toplumun genel emansipasyon düzeyinin ölçüsüdür. Kadınların farklı ayırımcılıklara maruz olduğu bir toplum, eksik, yaralı, özürlü bir toplumdur... Gelir eşitsizliğine izin veren bir sosyal formasyonda, eşitlikten söz edilemez ve her bireyin geliriyle harcadığı emek arasında bir ilişki olması gerekir. Elbette gelir sadece harcanan emeğe bağlı olamaz, olmamalıdır, ihtiyacın da gözetilmesi gerekir. Zira, toplumun tüm bireyleri çalışabilir durumda olmayabilir ama bu durum onların ihtiyacının gözetilmeyeceği anlamına gelmez. Yaşanabilir bir toplum için ikinci önemli vazgeçilmez koşul demokrasidir. Demokrasi, şimdilerde dünyanın her yerinde oynanan sefil oyundan farklı bir şeydir ve öyle olması gerekir. İnsanlar, kendilerini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren tüm kararlardan haberdar ve sorumlu olmalıdırlar. Daha önce de kısaca değindiğimiz gibi, olabildiğince ‘doğrudan demokrasi’ yöntem ve araçları devreye sokulmalıdır. Mümkün olduğu ölçüde delegasyon yöntemine baş vurulmamalı, kararların alın-

15 Bkz: Edgar Morin, *Pour une politique de civilisation*, arlea, 2008.

masında tam bir açıklık olmalıdır. Kamusal sorumluluk alanlarında görev alacak olanların belirlenmesinde kura usulü, rotasyon, seçim ve delegasyon yöntemleri arasında bir denge ve tamamlayıcılığın gözetilmesi gerekir. Dayanışmanın inkârı olan rekabeti mahkûm eden bir anlayış gerekir ve insanlar nerede olursa olsun, olanaklar dahilinde hemcinslerinin kaderine duyarlı olmalı, onlarla empati kurmayı başarabilmelidirler. Değişik etnik, kültürel kökene sahip topluluklar ve gruplar arasındaki farklılıklara ve bireysel mahremiyete saygıda kusur edilmemesi gerekir. Aynı şekilde bir yaşam tarzı olarak yetingeniği içselleştirmek ve kaynak israfından kaçınmak, kapitalist anlamda olmayan bir 'etkinliği' gerçekleştirmek, yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik için gereklidir. Nihayet, Ekonomik kararların ekolojik dengeyi bozmayacak ve gelecek nesillerin kaderini de dikkate alacak tarzda alınması, sadece insanın değil tüm canlıların varlığını tehlikeye atacak aşırılıklardan kaçınılması gerekir. İnsan dışında kalan tüm canlıların [hayvanlar, bitkiler...], sadece insan için değil, kendileri için de varolma hakları olduğunun teslim edilmesi gerekir. Bu bakımdan Rönesans döneminden beri Batı kültüründe mündemiç, doğaya karşı küstah yaklaşımdan kaçınılmalıdır.

Yeni bir paradigma için 12 öneri...

1. İktidarın oligarşinin elinden alınması ânını beklemeden ve bugünden başlayarak, burjuva toplumu dahilinde yeni kurumsal yapılar, yeni yaşam alanları oluşturmak. Şimdilerde dünyanın bir çok yerinde bu tür çabalar ve girişimler çoğalmakta, dolayısıyla kapitalizmden çıkış zaten başlamış bulunuyor.
2. Kapitalizmin ortadan kaldırdığı üretim/tüketim bağıni ihya etmek, ilişki tersliğini aşmak. Üretimin kâr amacıyla yapılması saçmalığına son vermek. Temel üretim ve yaşam araçlarını sosyalleştirmek [millileştirmek,

devletleştirmek değil]. Zira, XX. yüzyıldaki sosyalizm deneylerinde söz konusu olan, gerçek anlamda üretim araçlarının topluma [socium] mal edilmesi anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla 'sosyalleştirme' halkın üretim ve yaşam araçlarını *reel olarak sahiplenmesi* anlamındadır.

3. Bürokratik olmayan, katılımı esas alan demokratik bir planlamayı hayata geçirmek. Sovyet sisteminde ve diğer 'sosyalist' denilen ülkelerde geçerli bürokratik planlama deneyimi, planlama fikrini itibarsızlaştırıp/gözden düşürdü. Oysa, planlama insan ve toplum yaşamı için vazgeçilmezdir. Her insan, her örgüt, her kurum, her işletme, her devlet, şu veya bu biçimde ve yoğunlukta bir planlama olmadan varolamaz. Dolayısıyla başkalarının yanlışı, sizin mazeretiniz olamaz. Kaldı ki kim planlamaya alerji duyuyor, kim planlamaya karşı çıkıyor? Mülk sahibi sınıflar aslında 'bizden başkası planyalamaz' demek istiyorlar. Kendi planlarına herkesin razı olmasını, itiraz etmemesini istiyorlar... O halde emekçi sınıflar, çokuluslu şirketlerin ve onların hizmetindeki 'uluslararası' denilen kurumların ve onlara teslim olmuş 'ulus devletlerin' planlarına razı olacak mıdır? Bu dünyanın zenginliğini üreten emekçi halk kitlelerinin eli armut toplamaya devam edecek midir?
4. Temel ihtiyaçları karşılamaya öncelik veren bir politika izlemek. Toplumun tüm üyelerinin temel ihtiyaçlarını güvence altına almak: herkese başını sokacak mütevazı bir ev, kaliteli sağlık bakımı, eğitim, beslenme, giyinme, sağlığa uygun içme ve kullanma suyu, ulaşım, vb. Dolayısıyla temel mal ve hizmet kategorisine dahil olan her şeyi 'kâr alanının dışına çıkarmak'... Bunların birer kâr aracına dönüştürülmesi insan aklına zarar değil

midir? Netice itibariyle bunlar 'piyasaya çıkarılmaması' gereken şeylerdir.

5. Zararlı ve/veya gereksiz üretime ve tüketime son vermek. Nitekim, zararlı ve gereksiz üretimden çıkıp, gerçekten gerekli olanların üretilmesi ve tüketilmesi durumunda, sadece enerji tasarrufu ve doğa tahribatını azaltmak değil, çalışma sürelerini kısaltmak da mümkün hale gelecektir. Bu arada pazarlama ve reklam saçmalığına da son vermek gerekir. Askerî harcamaların kısılması da, yeni bir paradigma için gereklidir. Aslında 'savunma' deniyor ama doğrusu 'savaştır'. Şimdilerde anlamsız bir silahlanma yarışı pupa-yelken yol almaya devam ediyor. Neden? Bu sonu olmayan yarışta ısrarın akla mugâyir olduğunun bilinmesi gerekmiyor mu? Tabii 'güçlü ordu' safatasından da çıkmak gerekir. 'Güçlü ordu' emperyal emelleri olan devletler içindir. Güçlü ordu ABD için gereklidir ama Türkiye için gerekli değildir. Emperyalizme karşı değil misiniz? Emperyal emelleri olmayan ülkelerde retorik ne olursa olsun, ordular 'dışa karşı değil, içe karşıdır'... Öyle olduğunu görmemek için kör olmak, değilse zihinsel özürlü olmak gerekir... Sınırın öte tarafındakini niye öldüreceksiniz? Sınırın öte tarafındaki sınırın bu tarafındaki akraba olduğunu göre... Eğer akraba olmasaydı öldürmek mi gerekecekti... Kaldı ki, sınırlar niye var ve *o sınırları kim neden çizmiş* sorusunun da sorulması zamanı gelmiş olmalıdır. Eğer gereksiz ve zararlı şeylerin üretim ve tüketiminden sakınılırsa, çalışma sürelerini önce üçte bir, daha sonra da %50 azaltmak, mesela haftalık çalışma süresini 24 saate indirmek işten bile değildir.
6. 15-20 milyon nüfuslu bir kent olamaz. Eğer kelimelerin ve kavramların bir anlamı olması gerekiyorsa, bu

'kent' için de geçerlidir. Megapol, megakent demekle işin içinden çıkmak mümkün değildir. Nüfusun ülke sathına yayılması sorunu da yeni paradigma iddiasında olanların üzerinde önemle düşünmeleri gereken bir şeydir. Kent nüfusunun belirli sınırın ötesine geçmemesi, kırla kent arasında uygun bir *yakınlık* ve *tamamlayıcılık* ilişkisi olması gerekir. Zira, kırı olmayan bir kent sürdürülebilir değildir. Kent nüfusunun belirli bir sınırı geçmemesi, etkin yönetim ve sağlıklı işleyen bir demokrasi için de gereklidir. Mesela kent nüfusunu 300 binle sınırlamak ve her kenti de 30'ar bin nüfuslu beldelere bölmek, hem yönetim kolaylığı sağlar hem de 'doğrudan demokrasi' için uygun koşullar yaratabilir.

7. Farklı bir zenginlik, refah ve mutluluk anlayışına dayanan, yoksullukla değil, zenginlikle mücadele eden [zira doğrusu odur], ekolojik sınırı ve duyarlılığı esas alan bir üretim ve tüketim modeline geçişin koşulları ivedilikle yaratılmalıdır. Zira, toplumsal uyum, doğayla uyumu gerektirir. Haudenasaunee de denilen Kuzey Amerika'nın yerli halkı Iroquois'lar, alınan her kararın yedi nesil ilerisini gözetmesi gerektiği ilkesine göre hareket ediyorlardı. Kapitalistler ve devletleri karar verirken 'ne kadar uzağı görüyorlar?' Bugünün nesillerine bile duyarlı olmayanların [isteseler de olamazlar] yüksek perdeden 'sürdürülebilir kalkınma' şarkıları söylemeleri yakışık alıyor mu?
8. Kamusal mallar ve hizmetlerin meta kategorisi dışına çıkarılması ve parasız sağlanması mümkün ve gereklidir. Musluk suyu, kent içi ulaşım, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik tanımına giren şeyler, telekomünikasyon, kültürel etkinlikler parasız olmalıdır.
9. Fosil enerjiye dayalı üretim ve tüketim modeli, başta atmosferin ısınması, iklim değişikliği olmak üzere, sa-

yırsız kötülükler ortaya çıkartıyor ve kötülükleri küresel plana yayıyor. Dolayısıyla, kömüre, petrole, doğal gaza, uranyuma dayalı enerji kullanımını önce radikal olarak kısmak, zamanla da yenilenebilir ve doğal yaşama daha az zarar veren yenilenebilir enerjilere geçişi vakitlice sağlamak.

10. Enerji tasarrufu ve doğanın korunmasının bir gereği olarak, ülke dahilinde üretilen malların ithalini durdurmak. Başka türlü söylemek gerekirse, enerji yutucu modelden çıkmak. Elbette bu ie kapanmak [otarşi] olarak anlaşılmamalıdır. Aslında her ülkenin ve/veya bölgenin daha çok kendi [yerli] üretimiyle yetinmesi, delokalize olmuş üretimi relokalize etmek [düşük ücret, evre koruma kaygısı, ‘yüksek vergi, ve ‘ucuz hammadde ve enerjiye, kolay pazara ulaşma kaygısıyla yurt dışına kaan üretimi geri getirmek anlamında].
11. Otomobil [araba] çılgınlığına son vermek. şimdilerde herkesin bir araba sahibi olması saçma perspektifin hiçbir mkl ve mantıklı bir açıklaması mümkün değil. Zira, arabanın neden olduğu olumsuzluklar, zararlar ve kötülükler saymakla bitmez... Vakitlice tren, tramvay, metro, otobüs, vapur, deniz otobüsü, bisiklet gibi daha ‘medenî’ araçlara öncelik veren bir rotaya girilmesi gerekiyor. Sadece yaşadığınız kentte soluduğunuz hava bile bu saçmalıktan çıkmak için yeterli neden değil mi?
12. Nihayet, varolan politik ve sosyal aktörler, siyasi partiler, sendikalar, dernekler, vakıflar, vb. bugünkü yapıları ve işleyişleri veri iken, yeni bir paradigmanın araçları olmaları mümkün değil ama yeni paradigmanın önünde birer engel oluşturduklarını söylemekte bir sakınca yoktur. Bu rgtler geçerli paradigmanın ürünleridir ve varlıklarını da ona borçludurlar. Bir şirketten başka

bir şey olmayan, misyonu ve varlık nedeni kitleleri aldatmak/oyalamak olan bir siyasi parti veya bütünüyle bürokratlaşıp-yozlaşmış bir sendika bürokrasisi, varlığın borçlu olduğu bu *status quo*'nun değişmesini ister mi? O halde yeni bir perspektife sahip, piramidal [hiyerarşik] olmayan, 'yatay' ve demokratik işleyişi içselleştirmiş yeni örgütler oluşturmak ya da [zor olmakla birlikte] mevcut olanları dönüştürmek, öncelikle de 'ilerici' bir retorikle durumu kurtarmaya çalışan örgüt bürokrasilerini teşhir etmek gerekiyor... Velhasıl 'eski araçlarla' yeni olana varmak mümkün değil...

“Geçerli eğilimler ve süreçler insanlığı ve uygarlığı hızla ‘geri dönüşü olmayan’ bir eşiğe doğru sürüklüyor ve bu durum, oligarşik kapitalist yağma ve talandan kaynaklanıyor. Dolayısıyla geçerli kapitalist üretim ve tüketim sürecinden çıkmadan insanlığın ve uygarlığın geleceği kararmaya devam edecektir. Bir taraftaki açlığa, çaresizliğe, hastalıklara, aşığılanmışlığa, doğal çevre tahribatına, v.b. diğer tarafta küresel oligarşinin aşırı tüketimi eşlik ediyor ve insânî, toplumsal, ekolojik sorunlar ve kötülükler de işte bu eşitsizlikten kaynaklanıyor. O halde her bir ülkede ve dünya ölçeğinde, özellikle de emperyalist merkezlerle şimdilerde Güney denilen çevre arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması, gezegen üzerindeki yaşamı güvence altına almanın vazgeçilmez koşulu haline gelmiş bulunuyor. Bu durumdan çıkmak için, birincisi, geçerli zenginlik, refah, ve ‘mutluluk’ anlayışının değişmesi gerekiyor; ikincisi, üretim ve tüketim modelinin değişmesi gerekiyor; üçüncüsü de son derecede eşitsiz olan servet ve gelir eşitsizliğiyle mâlûl emperyalist ülkelerde, tüketimin kayda değer ölçüde kısılması gerekiyor ki, oralaradaki tüketim azalması, dünyanın geri kalan bölgelerinde tüketim artışına imkân versin; ve nihayet dördüncüsü de, yeryüzünün lânetlilerinin emperyalist merkezleri körü körüne taklit etme aymazlığından kurtulmaları, gerekiyor. Zira, özendiklerinde özenilmeye değer pek bir şey yok...”

“Türkiye’de yaklaşık 90 yıldır ‘muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma’ şarkısı söyleniyor. Oysa, üzerine çıkılması gereken ‘muasır medeniyet’, kapitalist yıkıcılıktan ve barbarlıktan başkası değil. Ekonomik büyüme sayesinde, GSYH artışıyla işsizliğin, yoksulluğun ve sefaletin sorun olmaktan çıkacağı, ‘refahın’ gerçekleşeceği söyleniyor... Oysa, işsizliğin, yoksulluğun, sefaletin, anlam yitiminin ve çirkinliğin nedeni, kapitalist büyümenin kendisi, dolayısıyla tam bir ilişki tersliği söz konusu. Artık şifa diye sunulan ilaç çoktan hastalığın nedeni haline gelmiş durumda... Eğer öyleyse daha yüksek oranlı kapitalist büyüme, daha çok GSYH artışı, sadece hastalığı daha da derinleştirebilir... Bu da, daha geç olmadan yeni bir zenginlik, refah ve ‘mutluluk’ tanımına, yeni bir insan-insan, insan-toplum, ve toplum-doğa anlayışına, yeni bir yaşam tarzına, ~~insan-toplum~~ olduğu anlamına geliyor.”

